

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BALKANLAŞMA VE BALKANLAR'DA TÜRK
KİMLİĞİ (MAKEDONYA VE KOSOVA ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. TANER TATAR

HAZIRLAYAN
ÜMİT ÖZTÜRK

MALATYA 2018

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

BALKANLAŞMA VE BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİ
(MAKEDONYA VE KOSOVA ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Ümit ÖZTÜRK

Danışman: Prof. Dr. Taner TATAR

MALATYA-2018

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BALKANLAŞMA VE BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİ

(MAKEDONYA VE KOSOVA ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

TANER TATAR

ÜMİT ÖZTÜRK

Jürimiz 22/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu doktora tezini (oybirliği) ile başarılı bulunarak Sosyoloji Anabilim Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Juri Üyeleri Unvan-Ad-Soyad

İmzaları

1. Prof. Dr. Cemalettin ÇOPUROĞLU
2. Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ
3. Prof. Dr. Hüsniye Canbay TATAR
4. Prof. Dr. Taner TATAR
5. Dr. Öğr. Üyesi Beyzade Nadir ÇETİN

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve Sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Unvan Ad Soyadı

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Taner TATAR'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım **BALKANLAŞMA VE BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİ (MAKEDONYA VE KOSOVA ÖRNEĞİ)** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu doğrularım.

Ümit ÖZTÜRK

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin / Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinde erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumum 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin / raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18/07/2018

Ümit ÖZTÜRK

ÖNSÖZ

Bu araştırma süresince bana olan desteğini hiçbir zaman esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Taner TATAR'a şükranlarımı sunarım. Yine bu süreçte görüşlerine müracaat ettiğim ve yetişmemde emeği geçen bölüm hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışma süresince benden desteğini esirgemeyen eşime, aileme ve arkadaşım Sebat Çelik'e de teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde saatlerce süren mülakatlara katlanarak, vakitlerini gönüllü olarak bu çalışmaya adayanve değerli görüşlerini şahsımla paylaşmaktan çekinmeyen katılımcılar olmasaydı bu çalışma da olmazdı. Çalışma etiği gereği isimlerini çalışma içerisinde zikredemediğim bütün katılımcılara ayrı ayrı teşekkür ederim.

Yine Türkiye'den uzakta geçirdiğim çalışma süresince misafirperverlikleriyle ve arkadaşlıklarıyla beni yalnız bırakmayan Prizrenli, Priştineli, Mamuşalı, Üsküplü, Gostivarlı, Vrapçisteli, Aşağı Banisalı ve Yukarı Banisalı arkadaşlara da çok teşekkür ederim. Bu hususta Makedonya'da Aşağı Banisa Köyü'nden Genç Kalemler Eğitim, Sanat, Spor ve Kültür Derneği Başkanı Türker Kamber'e ve dernek üyelerine özellikle teşekkür ederim.

Mülakatların gerçekleştirilmesi için ilk temasların sağlanmasında ve bazı kaynaklara ulaşmamda sağladıkları yardım ve destekleri sebebiyle Balkan Baba İzzet Altuntaş'a ve eski Taşova Belediye Başkanı Özgür Özdemir'e de çok teşekkür ederim.

Priştine Üniversitesi'nden Ergin Jable'ye, Stokholm Üniversitesi'nden Radosveta Dimitrova'ya da çalışmamda yaptıkları önemli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Malatya-2018

Ümit ÖZTÜRK

ÖZET

ÖZTÜRK, Ümit. BALKANLAŞMA VE BALKANLAR'DA TÜRK KİMLİĞİ (MAKEDONYA VE KOSOVA ÖRNEĞİ), Doktora Tezi, Malatya, 2018.

Balkanlaşma coğrafi ve jeopolitik manalara haiz bir kavramdır. Bu anlamıyla balkanlaşma dini-etnik çatışmalar sonucunda ortaya çıkan yeni ve küçük devletlerin oluşumuyla sonuçlanır. Oluşan yeni devlet düzeni içerisinde milli ve dini kimlikler bağlamında türdeşliğin sağlanamaması halinde farklı kimlikler arasında kurulan sosyal münasebetler yeni çatışmaları da beraberinde getirebilir. Bu durum balkanlaşmayı sosyolojik bir bakışla sosyal mesafe bağlamında ele almayı gerektirir.

Kosova ve Makedonya Türkleri hem Osmanlı Devleti'nin balkanlaşmasıyla hem de Yugoslavya'nın balkanlaşmasından sonra nüfus ve nüfuz bakımından azınlığa dönüşmüş bir milletin mensupları haline gelmişlerdir. Çalışmanın amacı Kosova ve Makedonya Türklerinin azınlık olarak yaşadıkları ülkelerin dominant milli-dini unsuları ile kurdukları kültürel ilişkileri incelemektir. Çalışma kapsamında azınlık milletin kültürleşme yönelimleri, dominant unsurların kültürleşme yönelimleri ve sosyo politik yapının azınlıklara sunduğu ortam interaktif kültürleşme kuramı bağlamında ele alınmıştır.

Çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle Kosova ve Makedonya Türklerine Türk kimlik ve kültürüne ilişkin bir takım sorular yöneltilmiştir. Kültürleşme yönelimlerinin yanı sıra kimlik tanımlamaları milli, dini etnik ve kültürel kimlikler bağlamında katılımcıların dünyasından anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların Türk kimlik ve kültürünü sürdürme ve koruma mücadeleleriyle birlikte vatan algıları ve Türkiye'nin Kosova ve Makedonya Türklerine ilişkin politikalarına dair görüşleri de çalışma kapsamına dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlaşma, Kosova-Makedonya Türkleri, Türk kimliği, kültürleşme, kimlik inşası, sosyal mesafe.

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Ümit. BALKANIZATION AND TURKISH IDENTITY IN BALKANS (THE CASE OF MACEDONIA AND KOSOVO), Ph. D. Dissertation, Malatya, 2018.

Balkanization is a concept that has geographical and geopolitical meanings. In this sense, balkanization results in the formation of new and small states emerging as the result of ethnic-religious conflicts. Within the new state order, when homogeneity can not be ensured in the context of the national and religious identities, the social relations established between different identities may also lead to new conflicts. This situation requires taking the phenomena of balkanization into consideration within the context of social distance from a sociological point of view.

Turks in Kosovo and Macedonia have become members of a nation that has turned into a minority in terms of population and influence both after the balkanization of the Ottoman State and after the balkanization of Yugoslavia. The aim of the study is to investigate the cultural relations that the Turks of Kosovo and Macedonia establish with the dominant national-religious components of the countries where they live as a minority. Within the scope of the study, acculturation orientations of the minority nation, acculturation orientations of the dominant elements and atmosphere presented for minorities by the socio-political structure were discussed in the context of interactive acculturation theory.

In the study, a number of questions were asked to Turks of Kosovo and Macedonia regarding the Turkish identity and culture by means of the semi-structured interview technique. In addition to the acculturation orientations, identity definitions of Turks were tried to be understood from the world of the respondents in the context of national, religious, ethnic and cultural identities. Respondents' perceptions of homeland and views on the Turkish policy regarding Turks in Kosovo and Macedonia were also included within the study as well as their struggle for maintaining and protecting the Turkish identity and culture.

Keywords: Balkanization, Turks of Kosovo-Macedonia, Turkish identity, acculturation, identity construction, social distance.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY	ii
ONUR SÖZÜ	iii
BİLDİRİM	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
i. Araştırmanın Konusu	4
ii. Araştırmanın Amaçları	4
iii. Araştırmanın Önemi	5
iv. Araştırmanın Problemleri	7
v. Evren ve Örneklem	8
vi. Bilgi Toplama Araçları	9
vii. Araştırmanın Yaklaşımı	11
viii. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler	19

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. BALKANLAŞMA VE BALKANLARDA TÜRK KİMLİĞİ	21
1.1. Balkanları Tahayyül Etmek	21
1.2. Balkanlaşma	22
1.3. Makedonya ve Kosova'da Türk Kimliği	29
2. KİMLİK VE KİMLİĞİN İNŞASI	43
2.1. Kimlik Ve Öteki	46
2.2. Tarihte Dominant Bir Öteki Olarak Türk Kimliği	51
2.3. Türklerde ve Batı'da Ötekiyle İlişki	54
2.4. Türklerde ve Batı'da Coğrafyayı Atfedilen Kimlik	58
3. MİLLET KİMLİĞİ VE MİLLET KİMLİĞİNİN OLUŞUMU	62

3.1. Etnisite ve Etnik Gruplar	64
3.2. Etnik Çekirdeklerin Mirasçısı Olarak Milletler	67
3.3. Milliyetçiliğin Sonucu Olarak Milletler	70
3.4. Tahayyül Ürünü Olarak Milletler	72
3.5. Tarihi ve Yerleşik Bir Olgu Olarak Milletler	75
3.6. Milletlerin ve Milliyetçiliğin Geleceği	82
4. KİMLİK VE KÜLTÜRLEŞME	86
4.1. Azınlıkların Kültürleşme Yönelimleri	90
4.2. Egemen Toplumun Kültürleşme Yönelimleri	92
4.3. Devlet Politikaları	94
4.4. Alan ve Boyut Temelli Kültürleşme Yaklaşımı.....	95
4.5. Yeni Medya ve İnternet Çağında Kültürleşme	97

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA VE KOSOVA'DA TÜRK KİMLİĞİ

1. KİMLİK TANIMLAMASI	99
1.1. Ön Türklere İlişkin Farkındalıklar.....	100
1.2. Etnik ve Kültürel Kimlik	102
1.3. Milli Kimlik	106
1.4. Dini Kimlik	110
1.5. Şecere Bilinci	117
1.6. Siyasi Kimlik Algısı.....	119
1.7. Balkanlara Özgü Bir Kimlik İfadesi “Elhamdülillah Türk”	121
1.8. Türkofobik Tarih Yazımının Gölgesinde Türk Kimliğinin Neliği.....	125
1.9. Vatan ve Anavatan Algısı.....	131
2. SOSYAL MESAFE VE KÜLTÜRLEŞME	146
2.1. Sosyal Mesafe ve Balkanlaşma	146
2.2. Kosova ve Makedonya Türklerinin Kültürleşme Yönelimleri	157
2.3. Grup Dışı Evlilikler ve Asimilasyon.....	158
2.4. Entegrasyon, Ayrılma ve Marjinalleşme	169
2.5. Arkadaşlıklar ve Medya Kullanımı.....	176
2.6. Dominant Grupların Kültürleşme Yönelimleri ve Devlet Politikaları	177

3. TÜRK KİMLİK VE KÜLTÜRÜNÜN KOSOVA VE MAKEDONYA'DAKİ GELECEĞİ	188
3.1. Dini ve İdeolojik Cemaatleşmeler	188
3.2. Anavatan'dan Batılılaşmak	191
3.3. Türkiye'nin Balkanlara ve Balkan Türklerine İlişkin Politikaları.....	194
3.3.1. Makedonya Türkleri'nin Görüşleri	195
3.3.2. Kosova Türkleri'nin Görüşleri.....	200
3.4. Türkiye ve Araştırma Evreninde İfade Edilen Türk Kimliği Arasındaki Fark	211
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	214
KAYNAKÇA.....	221
EKLER	236

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcı Listesinin Yüzelik Tablosu	18
Tablo 2. Kültürleşme ve asimilasyon arasındaki farklar	87
Tablo 3. Katılımcıların grup içi ve grup dışı evlilik tercihlerinin yüzelik tanlosu.....	149

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Azınlıkların kültürleşme yönelimleri 91

Şekil 2. Azınlıkların ve dominant grupların kültürleşme yönelimleri..... 93

GİRİŞ

Balkanlarda Türk kimliği bir zamanlar bölgenin hâkim milleti iken tarihi süreçler içerisinde yaşanan savaşlar ve yıldırma politikalarıyla tetiklenen göçler sonucunda nüfus ve doğal olarak nüfuz bakımından bir azınlık kimliğine dönüşmüştür. Savaşlar ve yıldırma politikaları her ne kadar “Doğu Sorunu” üzerinden temellendirilse de gerçekleşen uygulamalar dikkate alındığında hakikatte Türk sorunu olduğu görülmüştür. Araştırma evreninde, Kosova ve özellikle Doğu Makedonya’da 1912’den sonra Devlet-i Âliyenin bölgeden tasfiye edilmesiyle birlikte Türk kimlik ve kültürü için bir fetret dönemi başlamıştır. 1951-1952’lere kadar bu devir sürmüş ve yaklaşık 40 sene sonra Türkçe eğitim hakkının tekrar elde edilmesiyle Türk kimlik ve kültürünün var oluş koşulları yeniden yapılandırılmıştır.

Bazı olumlu gelişmelere rağmen sorunlar tamamiyle çözüme kavuşmamış; malların kamulaştırılması, peçe yasağı, keçi yasağı gibi uygulamalar ve Türk münevverlerinin üzerinde kurulan idam, sürgün ve hapis gibi baskılar ile doğrudan Türk ve Müslüman unsurlar hedeflenmiş; doğal olarak göç durmamıştır. Buna rağmen ‘Tito Yugoslavya’sı Türkler ve diğer Müslüman unsurlar açısından belli bir ölçüde rahatlamayı da beraberinde getirmiştir. 1974 Yugoslavya Anayasasında resmi dil olarak yer alan Türkçe Yugoslavya’nın dağılmasından sonra, Kosova’da NATO müdahalesinden sonra savaşın ardından hazırlanan yeni anayasa ile (1999), Makedonya’da ise Batı güdümünde hazırlanıp imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla (2001) resmiyetten kaldırılmış ve sadece mahalli bir dil haline gelmiştir.

Türkçe, Kosova ve Makedonya Türkleri için kimliğin sürdürülmesini sağlayan en önemli unsurlar arasındandır. Bu yüzden 1912’den beri - bir asırdır - partide, dernekte, kahvede, düğünde, camîde, okulda, şarkıda, şiirde, ninnide, tekkede ve akla gelebilecek her alanda Türkçe’nin nöbeti tutulmaktadır. Balkan Türkleri ve diğer Müslüman unsurlar Türkiye’den izledikleri Türkçe haber ve gündemlerle yatıp kalkmaktadır. Yaşadıkları ülkelerin gündeminden ziyade Türkiye’yi konuşmakta ve Türkiye’yi önemsemektedir. Bu yüzden olsa gerektir ki Kosova’da Türk bayrağının asılı olduğu bir tekkede yapılan dua “*Allahım Türkiyemizi, Kosovamızı korusun*” şeklinde biterken anavatan birinci sırada anılmaktadır.

Balkanlarda Türk olmanın bedeli vardır. Eğitimin ve müfredatın da ihmalleri

sebebiyle Balkan Türklerinin anavatanı Türkiye’de, Balkanlar daha çok günümüzde popüler kültür haline gelen Mostar köprüsü gibi bazı tarihi mekânlarla ve bazı tatil bölgeleriyle bilinmektedir. Bazıları hala Türk kalmaya ve bu uğurda bedel ödemeye devam ederken yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları sorunlar yetmezmiş gibi bir de anavatandan kaynaklanan tanınma sorunlarıyla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmektedir. Açıkçası Balkan Türkleri bekledikleri ilgi ve desteği yeterli ve sağlıklı koşullar altında bulamadıklarını dile getirmektedir. Bu yüzden anavatanda yaşayan Türklerin bu konudaki ilgi ve şuurunu tazelenmeli ve Balkan Türklüğüne hak ettiği değer verilmelidir.

Balkanlarda sadece Türkler değil belli bir dönemde Türk millet kimliği içerisinde kültür ve düşünce temelinde kendilerini Türk olarak ifade etmiş olan veya en azından Türk kimliğine yakın olan unsurlar da bedel ödemişlerdir. Bu bağlamda anavatanda tazelenmesi gereken şuur ve ilgi, Sırp’ların “*Türklüğünü kazıyacağım*” diyerek katlettiği Boşnak ve Arnavut gibi bedel ödemiş Müslüman unsurları da önemsemelidir.

Zira bir Arnavut’unun Arnavutluk’u değil de Türkiye’yi anavatan olarak görmesi, “*Türk bayrağı için ölüyorum; ama Arnavut bayrağı için ölmem*” demesi, bir katılımcıya “*deden Arnavutmuş zaten vazgeç bu Türklükten*” dediğimizde “*Estağfirullah, sen benden tarihimden vazgeçmemi mi istiyorsun? Kültürümü değiştirmemi mi istiyorsun? Bu bana Allah’ın bir nimeti*” şeklindeki tepkisi, Nesin sen? sorusuna; “*Türk’üm, dinimi değiştirmem; hep Türklerle birlikte olurum*” cevabının verilmesi ya da bir Arnavut’un arkadaşını işaret edip “*Bu bizden daha Türk*” derken kendisini de Türklüğün dışında tutamamasının ardında yatan nedenleri anlama uğraşı millet varlığını önemseyen bir akademi için herhalde anlamsız bir uğraş olmasa gerektir.

Bir katılımcının “*lokantaya gittin baktın sahibi Türk korunma, baktın Türk değil o zaman korun demesi*” ne anlama gelmektedir? Yani Balkanlar’da Türk, Müslüman mı demektir? Eğer öyleyse Bulgaristan veya Gagavuzya’da yaşayan Hristiyan Türkler Türk değil midir? Nesin? diye sorduğumuzda kendisini Türk olarak tarif ederse, olamaz sen Hristiyanın mı dememiz gerekecektir? Bu minvalde Yahya Kemal’in Paris’te üniversite hocası, Albert Sorel’den ezber ettiği “*Tarihte keşfolunmamış iki meçhul vardır; Bunlardan biri coğrafyada kutuplar, diğeri tarihte Türk’tür*” sözü ne kadar da ilginçtir. Yıllar önce Yahya Kemal’in Paris’ten İstanbul’a, Türk gerçeğine dönmesine sebep olan bu söz, günümüzde de bilhassa Balkanlar’da teşekkül etmiş olan Türk millet

kimliğini anlama çabası açısından da geçerlidir.

Gerçekten de Balkan tarihinde oluşmuş olan Türk millet kimliğinin yapısı o kadar karmaşıktır ki “*eskiden kendimi Türk olarak ifade ediyordum, artık etmiyorum*” diyenlere veya bir ailede iki kardeşten birisi Türküm derken diğerinin kendisini farklı bir kimlikle ifade etmesine rastlamak nadirattan değildir. Pek çok katılımcı vasıtasıyla dile getirilen bir zamanlar Boşnakça ilmihalde “Ne zaman’dan beri Türksün?” sorusuna “Kalu Bela’dan beri” cevabının verilmesi, Makedonya’da bir medresede İslam’ın şartı yerine Türklüğün şartı kaç? diye sorulması, Türklüğe yemin edilmesi veya gelenek halinde “Elhamdülillah Türk” şeklinde ifade edilen Türk kimlik ve kültürünün tarihi teşekkülü hala yeterince anlaşılmış değildir. Çünkü Balkan Türklüğü ve Balkanlarda Türk kimliği gibi konular, hak ettiği ilgiyi yeteri düzeyde görmemektedir.

Sözgelimi Yugoslavya’nın komünist rejimi karşısında Türk kimlik ve kültürünü yaşatma ve muhafaza etme uğrunda Üsküp’te Yücelcemiyetini kuran ve bu uğurda idam edilen, hapis ve sürgün hayatı yaşayan Makedonya Türk münevverlerini günümüzde Türk gençliğinin yüzde kaçını tanımaktadır? Türk milletinin ve özellikle Türk gençliğinin Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışındaki Türk varlığına ve tarihine ilgi göstermesi bir zarurettir. İnsanî ve meşru milletlerarası kaideler çerçevesinde ilmî, fikrî ve kültürel faaliyetler vasıtasıyla millî şuur diri tutulmalıdır. Misak-ı millî sınırları dışındaki Türklerin durumları takip edilmeli, geçmişte bu ideal uğrunda mücadele edenler hatırlanmalı, gençliğe tanıtılmalıdır (Zaim, 2005: 101-102).

Balkan Türkleri “Türkçeyi nerden öğrendin?” gibi bir soruyla karşılaşmaktan dahi incinmektedir. Kendilerini Evlad-ı Fatihan olarak gören bir milletin bakiyesini önemsemek, sayısız baskı ve yıldırma faaliyetlerine rağmen kimliklerini hala Türk olarak ifade eden Balkan Türklerini anlamak en azından ecdada ve tarihe vefanın gereğidir. Zira bir katılımcının ifadesiyle Türk kimliğini misak-ı milli sınırları içerisinde araştırmak onu bir “deli gömleğine” hapsetmek demektir. Dört kıtada millet bakiyesi olan Türk milleti dilinin, kültürünün, manasının, maddesinin, dininin sınırlarından habersizdir ve dolayısıyla şuurunu kaybetmiştir.

Cemil Meriç’in “*Tefekkür vuzuhla başlar, kurtuluş şuurla*” ifadesinden mülhem deli gömleğinden kurtulabilmek için bu konuda da ayrıca tefekkür etmek elzemdir. Lakin önce müphemlikten kurtulmak için fikir planında bir vuzuh gerekmektedir. Bu alanda vuzuha, fikir aydınlığına ulaştıracak çalışmalara ihtiyaç vardır. Ardından

şuurlanma ve kurtuluş da gelecektir. Zaten bu çalışmanın amacı da farkındalık oluşturmak ve tefekküre kapı açacak fikir aydınlığına katkıda bulunmaktır.

i. Araştırmanın Konusu

Balkanlaşma ve Balkanlarda Türk Kimliği (Makedonya ve Kosova Örneği) adlı bu çalışmanın başlıca araştırma konuları kimlik, kültür, Balkanlaşma olgusu, Türk kimlik ve kültürü ve Makedonya-Kosova Türklerinin kültürleşme yönelimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Balkan Türklerinin Kosova’da hâkim kültür olarak Arnavut kültürüyle Makedonya’da ise Makedon ve Arnavut kültürleriyle olan etkileşimleri, kültürleşme yönelimleri, Türk kimlik-kültürünün sürdürülmesi ve muhafazası, hâkim kimlik ve kültür karşısında hissedilen ayrımcılık düzeyi, farklı milli, etnik ve dini gruplarla kurulan ilişkilerde oluşan sosyal mesafeler araştırmanın konusu dâhilindedir. Belirtilen konuların yanı sıra Balkan Türklerinin kimlik tanımlamaları/yönelimleri; Türkiye’ye dair duygu ve düşünceleri de araştırma bünyesinde ele alınmıştır.

Araştırmanın konuları temelde sosyoloji disiplininin yöntemiyle ele alınmakla birlikte tarihi “sosyolojinin laboratuvarı” olarak gören anlayıştan hareketle ‘Balkanlarda Türk Kimliği’ başlığı altında Türklerin Balkanlara yerleşmesi, Balkan savaşları ve yaşanan göçlerin ardından günümüze kadar uzanan tarihi süreçler üzerinde de durulmuştur. Bununla birlikte sosyolojik bir çalışmayı tarihi bilgilere boğmamak ve teorik kısımdaki konu bütünlüğünü koruyabilmek için çok detaylı tarihe ilişkin analizlerden uzak durulmuştur.

ii. Araştırmanın Amaçları

Öncelikli olarak araştırmada; balkanlaşma olgusunun Kosova ve Makedonya Türklerinin diğer milli, etnik ve dini gruplarla olan ilişkilerini nasıl etkilediği ve kimliğin sürdürülmesi bağlamında ne tür sorunlar yaşadıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda Türkiye’nin Makedonya ve Kosova’da izlemekte olduğu dış politikaya yardımcı olabilecek bazı verilerin toplanması ve yorumlanması hedeflenmiştir. Araştırma Türkiye Cumhuriyeti sınırlarının dışında Türk dili, kültürü ve kimliğinin muhafazasının sağlanması ve Türk kimliğini tehdit eden faktörlerin tespitini

ele almaktadır. Böylece yapılacak çalışma sonucunda elde edilen verilerle birlikte Makedonya-Kosova Türklerinin sorunları, kaygı ve ihtiyaçları, Türkiye’den beklentileri tespit edilerek politika yapımcılar ve ilgili kurumlarla paylaşılacaktır.

Özellikle 2008 sonrası Kosova’nın Sırbistan’dan tek taraflı bağımsızlık kararıyla ve Türk dış politikasının Balkanlardaki hareketliliğiyle birlikte her iki ülkede de Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkiler daha da artmış ve ayrı bir ivme kazanmıştır. 21. Yüzyılda hızla artan ve maliyeti ucuzlayan mobilite, haberleşme-iletişim araçları azınlıkları, diasporaları, aidiyet ve millet algılarını önemli ölçüde dönüştürmektedir. Bu bağlamda küresel ölçekteki bu dönüşümlerin Makedonya-Kosova Türkleri açısından ne gibi yenilikler getirdiği onları anavatan Türkiye ile olan ilişkilerini, maddi-manevi bağlarını ne ölçüde etkilediğinin araştırılması da çalışmanın amaçları dâhilindedir.

iii. Araştırmanın Önemi

Mevcut literatür tarandığında Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türkler üzerinde yapılan araştırmaların daha çok göç, entegrasyon, çok-kültürlülük ve benzeri konular dahilinde yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda çoğunlukla Avrupa’ya yerleşen işçi göçmenlerin ve ailelerin 50-60 senelik bir zaman dilimi içerisinde günümüze dek süregelen kültürleşme tecrübelerinin ele alındığı görülmektedir. Balkan coğrafyasında Türk kimliği ve kültürü üzerine yapılan sosyoloji çalışmalarının Avrupa’da yaşayan Türkler üzerinde yapılan çalışmalara oranla çok daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Makedonya ve Kosova evreniyle sınırlandırılan bu çalışmada ise Devlet-i Aliye’nin bölgeden tasfiye edilmesiyle birlikte hâkim kültürden azınlık kültürün sahipleri haline gelen Türklerin günümüzdeki dominant kültür(ler) ile ne tür kimlik ve kültür etkileşimleri kurdukları; sosyal mesafe bağlamında ne tür ilişkiler geliştirdikleri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda araştırmada çok uzun dönemli bir kültür ve kimlik etkileşimine dikkat çekilmektedir. Sözelimi Almanya’da veya İsveç’te olduğu gibi 50-60 yıllık bir tarihi gerçekliğin; kimlik ve kültür etkileşiminin sosyolojisini yapmak yerine daha uzun soluklu bir tarihi akış içerisinde şekillenen kültür ve kimlik sosyolojisi üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte teorik çerçevede literatüre ilişkin bazı kavramlar tartışılırken Avrupa ülkelerindeki kültürleşme çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Her ne kadar sayıca az olsa da Balkan Türkleri ve Avrupa’da yaşayan Türkler özelinde uzun dönemli ve kısa dönemli kültürleşme yönelimleri ve sonuçları üzerinde ampirik verilere dayanan kıyaslamalı çalışmalar da mevcuttur. Sözgelimi Dimitrova ve arkadaşlarının (2014) da belirttiği üzere klasik çalışmalar daha çok göçmenler üzerinde yapılmıştır; fakat farklı bağlamlarda uzun dönem ve kısa dönem kültürleşmelere dönük kıyaslamalı analizler neredeyse yok denecek kadar azdır.

Araştırmada ortaya konulması hedeflenen büyük çaplı iddialar olmasa da Türk dış politikasıyla doğrudan ilişkili olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Zira Balkanlar, Osmanlı Devletinden kalan kültürel mirasın yanı sıra bölgedeki varlığıyla yoğun bir şekilde hissedilen Türk kimliği sebebiyle de Türkiye Cumhuriyeti’nin kültürel bir parçası ve “yumuşak gücü” konumundadır (Bayraktar, 2012). 21. Yüzyılda Türkiye’nin Balkan ülkeleriyle olan ekonomik, politik ve kültürel alanlardaki ilişkileri karşılıklı olarak artmaktadır. Araştırma Türk dış politikasını T.C. sınırları dışında kalan Türk kültür coğrafyasında Türk kimliği ve kültürünün araştırılması, korunması ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi açısından yakından ilgilendirmektedir.

Balkanlarda ekonomik, jeopolitik ve kültürel alanlarda var olmaya devam eden ve nüfuz alanlarını arttırmayı sürdüren başta ABD ve bazı Avrupa ülkeleri, Rusya ve Çin gibi ülkeler üniversite kürsülerinde çatışma sonrası toplumlar, ulus inşası ve barış inşası gibi alanlarda dersler vermektedirler. Bunun yanı sıra bu konular üzerinde özel araştırma merkezlerinde tezler hazırlanmakta ve çalışmalar yapılmaktadır. Bu tür çalışmaların konuları içerisinde jeopolitika, kimlik, etnisite, çok-kültürlülük, kültürel çatışma ve azınlık gibi kavramlar da önemli ölçüde yer almaktadır. Bölge üzerine yapılan bu tür çalışmalar bir yönüyle bölgede varoluş mücadelesi anlamına gelmektedir. Türk akademisyenlerin bölge üzerinde yapacağı çalışmalar ise oryantalist ve sömürgeci zihin kalıplarının dışında hâkim kültürden azınlığa dönüşen Balkan Türklerinin kimlik ve kültür sorunlarına odaklanmalıdır. Bölgede yapılan saha araştırmalarında da Balkan Türklerinin bu talebi dile getirdiklerine şahit olunmaktadır. Araştırmacı ve araştırmanın danışmanının da muhatap olduğu üzere özellikle akademisyenlik yapan bazı Balkan Türkleri; “Neden siz buradaki Türklerin sorunları üzerine çalışmıyorsunuz da Batılılar çalışıyor? Hatta kimileri bunun için Türkçe öğrenip de geliyor.” Ya da “Siz zaten Avrupa’daki Türkleri çalışırsınız; ama bizi Türk’ten saymazsınız” gibi sözleriyle çok önemli bir eksikliğe dikkat çekmektedirler.

Bu eksikliği giderme yolunda mütevazı bir katkı sunmak niyetiyle hazırlanan bu çalışmanın Türkiye'nin Balkan coğrafyasıyla karşılıklı olarak artmakta olan kültürel, ekonomik, sosyo-politik alanlardaki ilişkileri açısından önemli bir konu olduğu kanaatini taşımaktayız. Balkan Türkleri üzerine yapılacak çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasını sınırları dışında kalan Türk kültür coğrafyasında Türk kimliği ve kültürünün araştırılması, korunması açısından önemli ölçüde ilgilendirmektedir

iv. Araştırmanın Problemleri

Araştırma kapsamında temel problem cümlesiyle birlikte sekiz tane de alt problem cümlesi oluşturulmuştur.

Temel Problem Cümlesi

Makedonya ve Kosova'da yaşayan Balkan Türklerinin değerlendirmeleri çerçevesinde;

“Balkanlaşma bir olgu olarak Makedonya ve Kosova'da yaşayan Balkan Türklerini nasıl etkilemektedir ve araştırma evreninde Türk kimliği ne düzeyde ve hangi koşullarda var olabilmektedir?”

Alt Problem Cümleleri

1- Balkanlaşma olgusu araştırma evreninde yaşayan Balkan Türklerinin farklı etnik/milli/dini gruplarla kurdukları ilişkileri oluşan sosyal mesafeler bağlamında nasıl etkilemektedir?

2- Balkan Türkleri kimliklerini milli, etnik, siyasi ve dini kimlikler bağlamında nasıl tanımlarlar?

3- Balkan Türkleri içinde buldukları sosyo-politik yapıda azınlığa dönüşmüş grup olarak ne tür kültürleşme yönelimleri sergilemektedirler?

4- Araştırma evreninde azınlığa dönüşmüş kimlik ve kültürlere “ayrı ve eşit” olma imkânı; diğer bir ifadeyle kültürleşme çalışmalarında ideal tip olarak sunulan entegrasyonu teşvik eden çok-kültürcü bir ortam ne düzeyde sağlanmaktadır?

5- Yugonostalji olarak kavramsallaştırılan Eski Yugoslavya özlemi ve Yugoslav kimliği Balkan Türkleri için ne ifade etmektedir?

6- Balkan Türkleri ayrımcılık ve ötekileştirilme gibi muamelelere maruz kalırlar mı?

7- Balkan Türkleri Türkiye ve yaşadıkları ülke bağlamında vatan algılarını nasıl ifade etmektedirler?

8- Balkan Türklerinin Türkiye'nin Balkanlara ve Balkan Türklerine dönük politikalarına ilişkin görüş ve beklentileri nelerdir?

v. Evren ve Örneklem

Evren

Araştırma evreni her ülkede başkentler, Türklüğün merkezi konumundaki şehirler ve bazı Türk köyleri olarak belirlenmiştir. Kosova'da başkent Priştine, Türk nüfusunun ve nüfuzunun yoğun olduğu Prizren şehri ve Türk Köyü Mamuşa ile sınırlandırılmıştır. Makedonya'da ise başkent Üsküp, aynı şekilde Türk nüfusu ve nüfuzunun yoğun olduğu Gostivar şehri ve Türk köyleri Aşağı Banisa, Yukarı Banisa ve Vrapçište ile sınırlandırılmıştır.

Makedonya

“The World Fact Book CIA” verilerine göre Makedonya'da nüfusun dağılımı % 64,2 Makedon, %25,2 Arnavut, % 3,9 Türk, % 2,7 Roman (Çingene), % 1,8 Sırp ve % 2,2 diğerleri şeklinde kategorize edilmiştir. Toplam ülke nüfusu ise 2015 verilerine göre 2.096.015 olarak kaydedilmiştir. Bu verilere göre Makedonya'da yaşayan Balkan Türklerinin nüfusu 81.744 olarak kabul edilmektedir. Makedonya'da Türk nüfusunun gerçeği yansıtmadığı ve problemlili olduğu pek çok katılımcı tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Yaklaşık 200.000 civarında bir Türk nüfusunun olduğu katılımcılar tarafından zaman zaman ifade edilmiştir. Üstelik Makedonya'da Müslüman unsurların nüfus oranının fazla çıkmasından endişe edildiği için nüfus sayımının bazı mazeretler üretilerek durdurulduğu da sıkça dile getirilmiştir.

Kosova

Kosova'da da “The World Fact Book CIA” verilerinden derlenen bilgilere göre Kosova nüfusunu 1.870.981 (Temmuz 2015) olarak kabul edilmiştir. Nüfusun etnik dağılımı ise % 92,9 Arnavut, % 1,6 Boşnak, % 1,5 Sırp, % 1,1 Türk, % 0,9 Aşkali, % 0,7 Mısırlı (Kıptiler), % 0,6 Goranlar, % 0,5 Romanlar (Çingeneler) ve % 0,2 diğerleri olarak belirtilmiştir. Bu verilere göre ise Kosova'da yaşayan Balkan Türklerinin nüfusu

20.500 olarak hesaplanabilir. Kosova’da Türk nüfusunun gerçeği yansıtmadığı ve problemlili olduğu pek çok katılımcı tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Resmi olmayan verilerle pek çok kaynakta Kosova’da 50.000 ila 80.000 arasında bir Türk nüfusunun bulunduğundan bahsedilmektedir.

Örnekleme:

Nitel veri toplama için çalışma gruplarının belirlenmesinde ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu ölçütler;

Balkanlarda doğmuş ve büyümüş olmak

Ebeveynlerden birisinin veya ikisinin Balkan Türkü olması

Mülakat sorularına cevap verebilmek için bilgili ve istekli olmak şeklinde belirlenmiştir.

Derinlemesine mülakatlar Kosova ve Makedonya’daki Türk dernek başkanları, siyasetçiler, öğretmen-öğretim görevlileri, ilahiyatçılar, hukukçular, basın yayın alanında faaliyet gösteren kişiler, araştırmacı-yazar kimliğiyle tanınanlar, edebiyat-medya alanlarında faaliyet gösterenler, emekli veya çalışmakta olan devlet memurları, işçi-esnaf, öğrenci ve devlet kurumlarında çalışan memurlar arasından bazı katılımcılara ulaşarak gerçekleştirilmiştir.

vi. Bilgi Toplama Araçları

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması, tarama modeli olarak ise derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma evreninde gerçekleştirilen gözlemler de nitel araştırma yöntemi olarak belirlenen derinlemesine mülakatlardan edinilen bilgileri destekleyici bir fonksiyon sağlamıştır.

Hem nitel hem de nicel yöntemlerin kendilerine has sınırlılıkları vardır. Asıl olan hangi yöntemin ne tür araştırma konusuna uygun olduğudur. Sözelimi; seçmenlerin siyasi tercihleri, öğrencilerin kariyer yönelimleri veya spor alışkanlıkları gibi konularda anket usulüyle yapılacak olan bir nicel araştırma doğru evren ve örneklem seçimi halinde çok isabetli sonuçlar ortaya koyabilir. Buna rağmen din, kimlik ve kültür gibi girift konularda ise mülakat ve gözlem usulleriyle bilgi edinmeyi amaçlayan nitel

araştırma yöntemini tercih etmek derinlemesine bilgiler edinmeyi sağlayabilir.

Sosyal bilimlerin Sosyoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe ve Dilbilim gibi farklı disiplinleri insan davranışını içinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışma çabası bakımından ortak bir amacı paylaşır. Bu disiplinlere göre insan davranışı araştırılırken fen bilimleri alanında kullanılan yöntemler yetersiz kalabilmektedir. Çünkü insan davranışını anlama çabası esnek ve bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu yaklaşıma göre araştırmaya dâhil edilen bireylerin görüşleri ve deneyimleri büyük önem taşımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 35).

Bireylerin görüş ve deneyimlerini önemseyen yaklaşımla kimlik olgusunun karmaşık doğası gereği çalışma kapsamında veri toplamaya dönük nitel yöntem kullanılmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür. Balkanlar'da Türk kimliğinin ifadesinin yanı sıra bu kimliğin özellikleri, nasıl anlaşıldığı, hangi koşullar içerisinde yaşandığı, sürdürüldüğü, diğer kimlikler ile ne tür etkileşimler gerçekleştirildiği ve Anadolu'da anlaşılan ve ifade edilen Türk kimliğinden farklı olup olmadığı gibi hususlara ilişkin veriler derinlemesine mülakat ve yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği ile derlenmiştir.

Nitel araştırmalarda nicelik temsilinden ziyade örneklemin amacı bir olguyu netleştirebilecek ve derinleştirebilecek olan belirli olgu ya da olayı elde etmektir. Bu bakımdan araştırmacının çabası örneğin araştırma konusu ile olan ilgisi ve bilgi toplamaya elverişli olup olmamasına odaklanır. Bir anket uygulamasında araştırmacının anket sorularına verilen cevapları kayıt altına alması yeterli olabilirken nitel araştırma açısından bu bir sınırlılık olarak görülmektedir. Nitel araştırmayla veri toplayan bir araştırmacı ise önce esas konuya ilişkin bir soru ile mülakatı başlatıp daha sonra yeni sorular sorarak ayrıntılı bilgi edinme ve cevabın altında yatan sebepleri öğrenme imkânına sahip olmaktadır (İslamoğlu ve Alınacı, 2013: 208).

Çalışmada amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi seçilmiştir. Bu örneklem usulünde araştırmacı öncelikle rastlantısal olarak seçilen çekirdek bir örnekleme ihtiyaç duyar. Daha sonra çekirdek örnekleme yer alan katılımcılar araştırmacının yeni örneklere ulaşmasında aracı rolünü oynar. Sözelimi matematik öğretimi ile ilgili bir araştırma yapılacaksa, ilk etapta ulaşılan birkaç matematik öğretmeni ile görüşülür ve daha sonra ise onlar tarafından önerilen başka matematik öğretmenleriyle irtibat kurulur ve görüşülür (İslamoğlu ve Alınacı, 2013:

190-91).

Kartopu örneklemin temel mantığı araştırma problemine ilişkin zengin bilgi kaynağı olabilecek birey ve durumların saptanmasıdır. İlk görüşülen kişilere “*Bu konuda en çok bilgi sahibi olabilecek kişiler kimlerdir?*” ve “*Kimlerle görüşmeliyim?*” gibi sorular sorulur. Daha sonra ilk katılımcıların da konuyla ilgili diğer bilgi sahibi şahısları tavsiye etmesi; aday göstermesiyle hem katılımcıların sayısı hem de toplanan bilgi miktarı kartopu metaforuyla ifade edildiği gibi yuvarlanarak büyümüş olur. Bilgi toplamaya devam eden araştırmacı bir müddet sonra aday gösterilen potansiyel katılımcılar arasında belirli isimlerin ön plana çıkarıldığına şahit olacaktır (Patton, 2002: 237-38). Araştırma konusuna hâkim oldukları gerekçesiyle tavsiye edilen katılımcılar nasıl ki tekrar ediliyorsa toplanan bilgiler de bir müddet sonra tekrar edilmeye başlayacak ve belirli bir doyum noktasına erişecektir. Bu aşamadan sonra araştırmacı bir müddet daha devam ederek farklı bilgiler elde edememesi ve yine aynı bilgilerin tekrar edilmesi durumunda veri toplamaya son verecektir.

vii. Araştırmanın Yaklaşımı

Azınlık grup üyelerinin milli-dini-kültürel kimliğini ve karakterini koruyabilmesi sadece grup üyelerinin fiillerine, duygu-düşüncelerine bağlı değildir. Dominant grubun azınlık grup üyelerine yönelik tutum ve davranışları da azınlığın kimlik ve kültürünü muhafaza etmesinde önemli bir etkidir. Aynı zamanda bizzat sosyal yapı ve yapı unsurlarının, devletin, devlet politikalarının ve kurumların azınlık için sunduğu ortam ve şartlar da ayrı bir öneme sahiptir.

Üç etkeni birbirinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bununla birlikte azınlık grubun üyeleri ortam ve şartlara uyum sağlamak ya da sağlamamak gibi dominant grupla etkileşimde olmak ya da ondan uzaklaşmak gibi bazen değer yüklü bazen de pragmatizm yüklü bir dizi tercih ve stratejileri benimseyerek fiillerinin faili olma potansiyeline de sahiplerdir. Evde sadece ana dil konuşmak; ama iş yerinde ise sadece dominant milletin dilini konuşmak bu hususta önemli bir örnektir. Uyum içinde veya çatışma içinde olmak, hatta çatışmaya sebebiyet vermeden uyumdan kaçınmak da ve bazı alanlarda kendi kimlik ve kültürü içine kapanmak bazı alanlarda ise etkileşim ve işbirliğinden yana olmak da hepsi birer tercih ve strateji neticesidir. Salt denge ve düzen üzerine kurulu bir toplumsal yapı ve ilişkiler ağı olmadığı gibi çatışmaların kesintisiz

sürekliliğinden bahsetmek de mümkün değildir.

Wright Mills, Parsons'ın grand teorisini toplumsal sistemi değerleri merkeze alarak salt bir düzen ve dengeden ibaret görmekle eleştirmiştir. Mills'e göre normatif olarak kurulan bu toplumsal yapı anlatımında terörize edilmiş kitlelerin, heyecana kapılmış güruhların, kalabalıkların ve hareketlerin yeri yoktur. Mills bu hususta şu soruları yöneltir: Neden bazıları kendilerine toplumca çizilen sınırı aşar? Yapısal olarak bireylerin dışında var olan "sosyalizasyon" ve "toplumsal denetlenim" olarak nitelenen mekanizmalara, ortaklaşa değer standartlarına uymamayı tercih eder? (2000: 60-76). Gayet açık bir şekilde toplumsal yapı, çatışmaları, kararsızlıkları ve değişimleri de bünyesinde bulunduran bir sistemdir.

Wallerstein'a göre toplumsal gerçekliğin incelenmesinde klasik sosyolojiyi temsil eden üç kurucu düşünür; Durkheim, Marx ve Weber'e ait üç temel aksiyomun ayrı bir yeri vardır. Umumiyetle paylaşılan sosyoloji kültürü içerisinde Durkheim'in "*açıklanabilir, rasyonel yapıları olan toplumsal gruplar vardır*" savı birinci aksiyomdur. Bu husustaki sorun bu grupların dâhili bir birlikten yoksun olmaları gerçeğidir. Bir birlik olduğu varsayılan toplumsal gruplar içerisinde neden bazı mücadeleler, çatışmalar ortaya çıkmaktadır? Bu konuda Marx toplumsal hayatta öyle merkezi yeri olan bir şeyi ele almıştır ki gözardı edilmesi mümkün değildir. Bu ikinci aksiyom toplumsal çatışmadır. Buna göre '*bütün toplumsal gruplar, bir hiyerarşi içinde sıralanmış ve birbiriyle çatışma halindeki alt grupları içerirler.*'

Toplumsal çatışmalar ve parçalanmalar gerçekten var olsa da, çoğu zaman olmadıkları da açıktır ve toplumsal hayatta bir tür "düzen" de var gibidir. Bu durum Weber'in 'meşruiyet' kavramında ifadesini bulur. Wallerstein, devletlerin genellikle düzenli olmalarını, otoritelerinin belli ölçüde kabul edilmesini ve onlara genellikle itaat edilmesini sağlayan üçüncü aksiyomu, yani meşruiyeti şu şekilde özetler:

"Grupların/devletlerin çatışmalarını kontrol altında tutma sebebi büyük ölçüde, düşük dereceli alt grupların, grubun otorite yapısına, bunun grubun hayatta kalmasına yarar sağladığı gerekçesiyle meşruiyet tanımalarıdır ve alt gruplar grubun hayatta kalmasından uzun vadeli avantajlar elde edeceklerini düşünürler."

Sonuç olarak belirtmek gerekir ki bu aksiyomlar toplumsal gerçekliği algılamının sofistike ve kesinlikle yeterli bir yolu değildir; fakat bu yaklaşımları paylaşılan sosyoloji

kültürü içerisinde en azından bir başlangıç noktası olarak kabul etmek gerekmektedir (Wallerstein, 2000: 245-49).

Bu üç temel aksiyom kimliğin sürdürülmesine ve inşasına hayat alanı sunan sosyo-politik yapı içerisinde kültürleşen dominant ve azınlık gruplar arasındaki ilişkilerin izahı ve anlaşılması açısından da önemlidir. ‘Kimlik olgusu’ bireye ait karakter, kişilik ve mizaç gibi hususiyetleriyle ele alınabildiği gibi din, sınıf ve millet gibi kolektif bir varoluşa, grup aidiyeti olarak izah edilen bir bilince de göndermede bulunması yönüyle bireyin dışında da var olan bir gerçeklik ve toplumsal bir ‘fenomen’dir. Birey(ler)in dışında gruplar düzeyinde toplumsal bir gerçeklik olmakla birlikte, kimlik(ler) yekpare bir birliğin sağlanmasına engel olan çeşitli amiller nedeniyle ‘çatışma’nın kırılğan ve tahripkâr zemininde hareket etmektedir.

Kimliğin mensuplarınca bir takım ussal ve faydacı stratejilerin benimsenmesi halinde ‘kolektif bilinç ve oluşlar’ ‘meşruiyet’in korunaklı zeminini de tercih edebilir. Buna rağmen belli bir aidiyetin sahiplerince benimsenen bazı stratejik yönelimlerin ve seçimlerin ardında yatan motivasyonları bahsi geçen temel aksiyomlar içerisinde izah etmek mümkün olmayabilir. Bu aksiyomlar bir sosyal gerçeklik olarak kimliğin sahipleri olan toplumsal grupların bazı karmaşık özelliklerinin kavranmasına olanak vermeyebilir.

Bir insan davranışının laboratuarda veya bir klinikte incelenmesi halinde bile cemiyet içindeki ferdi sosyal dünyadan tecrit edilmiş bir varlık olarak ele almak imkân dâhilinde değildir. Zira insanın geçmişi, hali ve ilerisi için umduğu kişiler arası davranış vakıaları bireyin faaliyetleri üzerinde etki sahibidir. Sözgelimi kravatını seçerken başka şahıs veya şahısların beğenip beğenmeyeceğini hesaba katarak seçen bir insan sosyal bir davranışta bulunmuş olmaktadır. Sonuç olarak her insan bir sosyal dünya içinde yaşamaktadır ve hiçbir psikolog dahi sosyal olmayan bir şahsın davranışını inceleme imkânına sahip değildir (Krech, Crutchfield & Ballachey: 1983: 11-12). Bu bağlamda “cemiyet içindeki ferdin” toplumsallığını kişiler arası münasebetleri üzerinden anlamlandırmak önem kazarken Durkheim sosyolojinin mantığıyla sosyal dünyanın, toplumsal kurumların ve bir takım kolektif bilinçlerin “fert içindeki cemiyeti” nasıl var ettiğini görmezden gelmek mümkün değildir. Çünkü cemiyetin ferdin gerek bireysel gerek şahıslar arası eylemleri üzerinde kısmen de olsa cebrî etkileri söz konusudur.

Durkheim’in intihar teorisi bu bakımdan oldukça ilgi odağı olmuştur. İntihar

teorisiyle Durkheim bireysellik içerisinde ele alınıp anlaşılabilmesi kabul edilen intihar olgusunun toplumsal etkenlere de bağlı olduğunu ileri sürmüştür. İntihar eylemi ne derecede salt bireyin psikolojisiyle, toplumdan soyutlanarak anlaşılabilir? Toplumsal kurumlardaki ahenksizlik, buhran dönemleri, ekonomik krizler veya bazı değerler üzerindeki toplumsal konsensüs boşluğundan kaynaklanan anomiler intihar olgusunu anlama uğraşında sadece cemiyet içindeki ferdi değil aynı zamanda fert içindeki cemiyeti de ele almayı gerektirir. Durkheim'ın (2002) istatistiklerle ortaya koyduğu üzere cinsiyet, ülke, yaş, din, mezhep gibi değişkenler sadece bireyin psikolojisiyle değil de farklı sosyolojik parametrelerin de intihar üzerindeki tesirlerini ispat etmektedir. Sözgelimi Müslümanlar, Hristiyanlar veya Yahudiler arasında neden intihar oranlarında farklılıklar gözlemlenmektedir. Hatta intihar oranlarındaki farklılık Ortodoks, Katolik ve Protestan mezhepleri arasında bile neden farklı istatistiklerde vuku bulmuştur?

Aslında Durkheim'ın intihar olaylarına ilişkin sosyolojik açıklama önerisi, psikolojik ve sosyal psikolojik önermelere tezat olmak yerine bu disiplinler arasında tamamlayıcı niteliktedir. Durkheim, ruhsal ve bireysel etkenlerin gerçekliğini yadsımamıştır. Aksine toplumsal yapı ve yapı unsurlarının ihmal edilmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Ozankaya: 2002: 9).

Durkheim'a göre, toplumsal fenomenler birer 'şey'dirler ve onların "şeyler" olarak ele alınmaları gerekir (1994: 66). Durkheim'ın sosyolojik bakışı toplumsal olguları, dışa vurmuş biçimleriyle insanın eylemlerini kısıtlayan ve düzenleyen yapılar olarak görür. Çünkü toplumsal olgular bireyin dışında bir yerde duran ve bireyler üzerindeki etkilerini, onların iradelerine karşı olarak "empoze etmeleri"ni sağlayan "baskıcı bir güçle donanmıştır" (Swingewood, 1998: 125).

Durkheim'a göre bir fenomenin kolektif hale gelebilmesi için toplumun bütün üyelerini ya da çoğunluğunu kapsayacak şekilde genellik arz etmesi gerekir. Bir fenomenin kolektif olması hali az ya da çok cebredici olması anlamına gelir. Bu fenomenin bireylerde kendisini empoze etmesi ve onlarda tekrarlanan bir topluluk halini alması durumudur. Özellikle önceki kuşaklardan tevarüs eden inanç ve pratiklerde kendisini gösteren bu durum, hem kolektif olarak hem de çok uzun yıllar süren bir zaman dilimi içerisinde şekillenir. Tevarüs eden inanç ve pratikler bir yandan eğitim yoluyla tanıtılırken diğer taraftan onlara saygı duyulmasını sağlayacak bir otorite

kazandırılır. Böylece kabul görür ve benimsenirler. Toplumsal fenomenlerin büyük bir çoğunluğu bu yoldan gelmektedir (Durkheim, 1994: 44).

Durkheim'in bakış açısıyla yaklaşan Gökalp de millet ve milliyet fenomenlerini “*dışarıda var olan bir gerçeklik olarak ele alır*”. Ona göre, bir kimse istediği partiyi tutmak ya da değiştirmek gibi milletini seçme ya da istediği zaman değiştirmek gibi iradi bir eylem sahip değildir (1999: 21). Gerçekten de millet ve kültür gibi olgular mana ve muhteviyatıyla içimizde olduğu kadar dışımızdadır. Zira cemiyet içinde doğan ferdin iradesi dışında ferdin içinde var olan/var edilen cemiyet, maddi manevi bir dizi ritüellerle birlikte, dil ile, sosyalleşme ile, formal veya informal eğitim kurumları ve vasıtalarıyla kimlik ve kültür gibi fenomenlerin cebri bir boyutta özümsemesini de beraberinde getirmektedir.

Fert içindeki cemiyetin kimlik ve kültür gibi toplumsal fenomenleri bireylerin iradelerinin rağmına var ettiği, empoze ettiği gerçeğini kabul etmekle birlikte *cemiyet içindeki ferdin* fiilinin faili olduğunu yadsıyabilir miyiz? Bireysel bilinçlerin üzerinde, dışarıda, ayrı bir yerde duran kimlik ve kültür gibi fenomenal gerçeklere rağmen fertler de taşıyıcılar olarak etkileşen, anlam yükleyen ve yorumlayan faillerdir. Bu husutaki dengeyi koruyabilmek açısından kimlik ve kültür gibi olguları sembolik etkileşimcilerin yaklaşımıyla ele almak da önem arz etmektedir.

Kimlikler duygusal, ussal ve faydacı stratejiler veya tercihler neticesinde benimsenmekte ve sürdürülmektedir. Stratejiler azınlık grupların asimilasyon, entegrasyon, ayrışma ve marjinalleşme gibi farklı yönelimlerini ifade etmektedir. Bireylerin dışında var olan yapısal veya kurumsal düzeydeki mekanizmalar ise çokkültürcülük ve eritme potası gibi sosyo-politik olgulardır ve devletlere ve dominant gruplara aittir. Fakat bu dışta olan ‘şeyler’i (sosyo-politik yapı ve yapı unsurları) ‘varlığıyla dışta olmakla birlikte’ bireylerde kolektif olarak aktarılan ve yaşanan ‘şeyleri’ de (kimlik ve kültür) etkilemek, değiştirmek, sürdürmek veya terk etmek bireylerde ve bireylerden müteşekkil kolektif var oluşların ‘*mikro boyutlar*’ında gizlidir.

Sembolik etkileşimcilik toplumun mikro boyutlarına, insanların gündelik yaşantılarında nasıl etkileştiklerine, düzeni ve anlamı nasıl yarattıklarına odaklanır. Sembolik etkileşimci yaklaşım “*toplumu içerden analiz eder ve belirli bir durum veya yaşam biçimiyle ilgili insanları güdüleyen temel faktörleri görmeye çalışır.*” İnsanların davranışları ve çevreleri üzerinde bir ölçüde kontrol kurma kapasitelerinin olduğu kabul

edilir. Mead'a göre insan davranışını belirleyen şeyler içgüdüler veya dış toplumsal güçler değildir. İnsanlar bir tür toplumsal düzen ve yapı yaratacak biçimde bilinçli, birçok farklı amacın peşinden koşabilen ve birbirleriyle iletişim kurma yeteneğine sahip varlıklardır. İnsanlar sadece anlamı aktarmaz başkalarının sözlerini ve eylemlerini yorumlama yeteneğine de sahiptirler. Sabit ve mutlak olmayan bu anlamlar duruma ve bağlama göre değişiklik gösterebilir (Slattery, 2010: 333-34).

Mead'in sembolik etkileşimcilik geleneğini sürdüren Blumer, Mead gibi insanları her zaman etkin, her zaman çabalayan ve uyum sağlayabilen varlıklar olarak kabul eder. Mead, insan eylemindeki anlamın önemine, anlamın kaynağına ve yorumlamada anlamın rolüne üç temel önermeyle işaret etmiştir (2012: 291-95);

“İnsanlar şeylere, şeylerin onlar için ifade ettiği anlamlara göre davranırlar. Şeylerin anlamı insanın diğer insanlarla toplumsal etkileşimi sonucu ortaya çıkar. Şeylerin anlamları, bunlarla karşılaşan kişi tarafından yapılan yorum sürecinden geçmekte ve değiştirilmektedir.”

Özellikle bir zamanlar hâkim kimlik ve kültürün azınlık kimlik ve kültürüne dönüştüğü Balkanlarda Türk kimlik ve kültüründen bahsedildiğinde bu bakış açısı ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu yüzden kültürleşme yönelimleri ve kimlik ifadesi/inşası bir ölçüde stratejiktir. Ussal ve faydacı yönelimler üzerine bina edilebileceği gibi değerler ve duygu odaklı olarak da gözlemlenebilir. Sonuç olarak ise insanlar etkin ve uyum sağlayabilen varlıklardır.

Son tahlilde kimlikler toplumsal yaşantılar içerisinde vücut bulur. Sosyal faktörler her ne kadar bireyin dışında olsa da bireyin davranışlarında iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ayrımlar yapmasını sağlayan normatif yapısı itibarıyla sürekli bireyle birlikte ve bir anlamda bireyi denetlemektedir. Bu bağlamda sosyal yapı, kuvvetli bir kontrol mekanizması özelliği göstererek bireysel yapının belirli bir şekilde olmasını ister. Bu durum daha çok toplumun paylaşılan ortak değerleri ve normları bakımından önem arz etmektedir. Bu ortak değer ve kurallardan sapma meyili gösteren birey, kolektif vicdanı ne derecede incittiğine bağlı olarak, basit bir kınama ve ayıplamadan linç edilme ihtimaline kadar varan cezalandırılma biçimlerine maruz kalabilir. Bu bakımdan toplum kimliği inşa etmede önemli etkilere haizdir. Bununla birlikte kimliği bireysel yapı faktörlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Zira aynı toplumsal değerler şemsiyesi altında bulunan birbirinden farklı kimlik ve kişilik tipleri bulunmaktadır. Sonuç olarak da bireyler etkisi altında buldukları aynı sosyal olguyu farklı algılayıp farklı

şekillerde yorumlayabilmektedirler (Tatar, 2008b: 191).

Yukarıda zikredilen Weberyan, Marxist, Durkheimci ve sembolik etkileşimci perspektiflerin tek başlarına sosyal gerçekliği tam manasıyla izah etmesi güçtür; fakat bu bakış açıları tümüyle olmasa da sosyal gerçekliğin bir yönünü izah edebilirler. Bu bakımdan birbirlerini tamamlayıcı olarak kabul edilmelidir. Çalışmanın amacı ise kimlik ve kültüre ilişkin soruların cevabını yapısal faktörleri de hesaba katarak ‘katılımcıların dünyasından’ anlamaya çalışmaktır.

Veri toplama araçları

Toplam 75 kişiyle yapılan görüşmelerin 60’ında soruların hepsinin sorulması imkânı olmuştur. Mülakat sorularına verilen cevapların yanı sıra görüşülen kişilerin yaş, cinsiyet ve meslek bilgileri de not tutulmuştur. Diğer 15 kişiyle yapılan mülakatlarda ise katılımcılara sınırlı sayıda soru yöneltilmiş ve daha çok kimlik tanımlamalarına dönük sorulara ilişkin cevaplar not tutulmuştur. 61 katılımcıdan hepsine kartopu örneklem yöntemi gereğince Türk olduğu varsayımıyla yönlendirilmiş olmamıza rağmen içlerinden sadece 1 tanesi Türk olmadığını Arnavut olduğunu ifade etmiştir. Kendilerine sınırlı sayıda soru sorulan ve önemli görüldüğü yerlerde bazı görüşleri not alınan diğer 15 katılımcı ise Türk, Arnavut ve Makedon olarak kimliklerini tanımlayan katılımcılardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra çayhanelerde, kafelerde, dernek, camî ve tekke gibi mekânlarda pek çok kişiyle görüşülmüş olup bazı sorunlar ve konular üzerine notlar tutulmuştur. Fakat bu görüşmeler kişilere dair kaydedilen gözlem notları olarak kişilerin yanında değil ayrı bir çalışma ortamında daha sonradan not edilmiştir. Bu şekilde görüşülen pek çok kişi katılımcı listesine eklenmemiştir. Örneğin Türkçe bilmediği için İngilizce iletişim kurmak zorunda kaldığımız Arnavut ve Makedonlar arasında sadece 1 Makedon öğrenci katılımcı listesine eklenmiştir. Bu şekilde yapılan kısa görüşmelerin yanı sıra Türkiye Diyanet İşleri’ne bağlı olarak görevlendirilmiş din görevlileri veya Kosova’da Türk Taburunda görevli olan memurlar gibi tanışma imkânı bulduğumuz bazı kişiler araştırma konusunu merak ederek ve çok önemli olduğunu belirterek bizzat kendileri teklif ederek yaşadıkları bazı sorunlara ilişkin görüşlerini yazmamızı istemişlerdir. Bu şekilde de sadece 1 kişinin ismi katılımcı listesine eklenmiştir. Kısacası gözlem notlarının oluşmasını sağlayan ve listeye dâhil edilmeyen pek çok kişiyle de görüşülmüştür. Bu sayıyı tam olarak burada belirtmek zor olsa da

tahmini olarak mevcut katılımcı listesi kadar kişiden bahsetmek mümkündür. Görüşleri tamamen veya kısmen kayıt altına alınan katılımcı listesinin yüzdeler dağılımı aşağıdaki şekildedir.

Tablo 1. Katılımcı Listesinin Yüzdeler Tablosu

Katılımcılar	Sayı	%
Türk	65	87,75
Arnavut	7	9,45
Boşnak	1	1,35
Türkiye Türkü	1	1,35
Makedon	1	1,35
Toplam	75	100

Mülakat soruları Balkan Türklerinin kimlik tanımlamaları, ihtiyaçları, beklentileri, Türk kimliği ve kültürünün sürdürülme durumu ve vasıtaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazı mülakat soruları birden fazla maddeden oluşan nicel veri toplama araçlarından (ölçeklerden) yola çıkılarak hazırlanmıştır. Aynı ayrı her bir ölçekteki bütün maddelerin aslında tek bir tutumu veya görüşü ölçmeye dönük olarak geliştirilmiş olması mantığından yola çıkarak her bir ölçek tek bir madde haline getirilerek mülakat soruları hazırlanmıştır. Örnek olarak 10 maddeden oluşan ve maruz kalınan ayrımcılık düzeyini ölçmek için geliştirilmiş olan bir ölçek “*Kosova/Makedonya Türkleri günlük hayatta ne düzeyde ayrımcılık ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadırlar?*” şeklindeki bir soruyla ifade edilmiştir.

Ayrıca mülakatlar “*yarı yapılandırılmış görüşme tekniği*” ile yürütüldüğü için görüşme yapılan kişinin soruyu daha iyi anlamasını sağlamak ve cevapları daha kapsamlı hale getirebilmek için görüşme formunda yer almayan ve kendiliğinden gelişen bir dizi destekleyici sorular da sorulmuştur. Örnek olarak Emory Bogardus’un sosyal mesafe ölçeğinden (1933) yola çıkılarak oluşturulan “Balkanlaşma olgusunu Balkan Türklerinin farklı etnik unsurlarla kurdukları ilişkileri oluşan sosyal mesafeler bağlamında nasıl etkiliyor?” sorusunu daha açıklayıcı hale getirebilmek için; ek olarak görüşülen kimselerin “balkanlaşma olgusundan ve sosyal mesafeden ne anladıkları” sorulmuştur. Daha sonra olgu açıklanarak farklı milli, dini ve etnik referanslı kimlikler arasında “evlilik, arkadaşlık, komşuluk, vatandaşlık gibi ilişkileri nasıl etkiliyor?” şeklinde soruya netlik kazandırılmıştır.

Görüşmeler öncesi, görüşülecek kişilerle görüşmenin yapılacağı zaman ve yer kararlaştırılmış, randevu alınmıştır. Görüşmelerin amacı ve uygulanma biçimi katılımcılarla paylaşılmış; görüşme cevaplarına ilişkin 240 sayfa civarında not tutulmuştur.

viii. Araştırmada Karşılaşılan Güçlükler

Saha araştırmasında elde edilen veriler 01.07.2017 - 01.09.2017 tarihleri arasında araştırmacını gerçekleştirmiş olduğu Erasmus Staj Hareketliliği faaliyeti süresince toplanmıştır. Araştırma boyunca zaman azlığı, ulaşım ve iklim koşulları gibi bazı sınırlılıklar sorun teşkil etmiştir. Çok sıcak havalarda randevu almak ve uygun görüşme yeri bulmak, şehirler ve köyler arasında belli saatlerden sonra ulaşım vasıtaları bulmanın zorluğu gibi bazı engellerle karşılaşmıştır.

Bu gibi sorunlara rağmen araştırma amacına ulaşmış olup tatmini edici düzeyde derinlemesine bilgiye ulaşılmıştır. Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar tekrarlanmış ve tutarlılık göstermiştir. Belli bir katılımcı sayısından sonra konu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olduğuna inanılarak yönlendirildiğimiz kişilerin isimleri de “*Bu kişiyle veya kişilerle kesin görüşmelisin*” şeklinde tekrar edilmiştir. Sorulara verilen cevapların da genellikle sık sık tekrar edildiği görülmüştür. Buna rağmen yeni bakış açılarına ulaşılabilmesi ihtimaline binaen katılımcı listesine yeni isimler eklenmiştir. Yine aynı doyum noktasında seyreden ve tekrar eden yanıtlardan sonra analiz için gerekli olan derinlemesine bilgiye ulaşıldığı kanaatine varılarak görüşmeler sonlandırılmıştır.

Bununla birlikte araştırma yöntemi hem Kosova’da hem de Makedonya’da ilgiyle karşılanmış olup özellikle bu yöntemi kullandığımız için bazı katılımcılar şahsımıza teşekkür etmişlerdir. Bu konudaki takdirlerini özellikle kaydettiğimiz iki katılımcıdan birisi (Erkek, 69, Mamuşa) “*Bize zaman zaman anketler geliyor sağdan soldan, biz de bakmadan dolduruyoruz. İyi ki böyle bir metot seçmişsin*” değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yine başka bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) “*İsteseydin internetten de ulaşabilirdin bu bilgilere. Buralara kadar gelip bir sürü sıkıntıya girmişsin, yerinde gözlemliyorsun. Asıl bilgi bu, asıl bilim bu*” sözleriyle yöntemi takdir etmiştir. Bu görüşler katılımcıların bilinç düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Pek çok

katılımcı da Türkiye'nin Balkan Türklerini tanımamasından yakılarak bu tür çalışmaların daha fazla yapılması gerektiğini belirtmişlerdir.

İlk mülakatlarda katılımcıların isimlerinin çalışma içerisinde geçmesini istememesi sebebiyle, daha sonraki süreçlerde ilk katılımcıların referanslarıyla irtibat kurulan bazı katılımcılarla araştırmacı arasında oluşan güven duygusu sonucunda bazı katılımcılar “*istersen ismimi çalışmada yazabilirsin*” demelerine rağmen araştırma etiğine riayet edilerek bu yola gidilmemiştir. Araştırma bünyesinde sadece cinsiyet, yaş ve ülke ismi kodlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. BALKANLAŞMA VE BALKANLARDA TÜRK KİMLİĞİ

1.1. Balkanları Tahayyül Etmek

Coğrafya bakımından Balkanlar ve beşeri anlamda Balkan milletleri Avrupalıların çok yakınında, kendi sınırları içerisindeki ‘öteki’ olarak tahayyüle işlenmiştir. Edward Said’in oryantalizm kavramıyla ifade ettiği Batılı veya Avrupalı kimliğin karşısında keyfi sunum ve tasvirlerle inşa edilen Doğulu ‘ötekiler’ bazı yazarlar tarafından Balkanlar özelinde balkanizm kavramıyla ifade edilmiştir.

Edward Said’in izinden giden ve Balkan(lar) imgesini oryantalist bir çeşitlenme biçimi olarak okuyan Hayden’a göre oryantalizmin hegemonyacı retoriği post-kolonyal dünyada da Batı tarzı demokrasilerin haricindeki toplumları damgala işlevini güçlü bir şekilde sürdürmektedir. ‘Oryantalizm’in bu hegemonik doğasını Avrupa’nın kendi içinde, Avrupa ve kıtanın bir zamanlar Osmanlı idaresi altındaki bölgeleri dâhilinde de gözlemlemek mümkündür. Avrupa makul ve düzgün gibi olumlu sıfatları çağrıştıran Osmanlı idaresi altındaki coğrafyalara; doğal olarak Doğu’ya (Orient’e) ait olan kısımlara atfedilen söylemler ve “Balkan mantalitesi, Balkan primitivizmi, Balkan, Balkanlaşma, Bizantin, Ortadoksi” gibi kavramlar Balkanlar özelinde oryantalizmin bir varyasyonudur ve hegemonyacı doğasını yansıtmaktadır (Hayden & Hayden, 1992: 2-3).

“*Balkanları Tahayyül Etmek*” isimli kitabında, Balkanları ‘*Batı kültüründe gezinen bir hayalet*’e benzeten Todorova, balkanlaşma kavramının 20. Yüzyılın başlarında Avrupa’nın hakaretler dağarcığına eklenen yeni bir kelime olduğunu ifade eder. Avrupa merkezli epistemik dünyada balkanlaşma kavramına yüklenen anlamlar yalnızca siyasi birimlerin parçalanması anlamında değil aynı zamanda kabileciliğe, ilkelliğe, geriliğe ve barbarlığa dönüşle ilişkilendirilmiştir. Balkanların Avrupa’nın ötekisi olarak konumlandırıldığını ispat etmek için özel bir kanıtı ihtiyaç yoktur. Balkanlarla ilgili olarak oluşturulan stereotip Balkanlarda yaşayanların “*uygar dünya tarafından ve onun için tasarlanan uygar davranış kalıplarına uymaya özen göstermedikleridir*”. Bu indirgemeci söylem ve stereotipleştirme öyle bir düzeye ve

yoğunluğa vardırılmıştır ki bu konuda özel bir çözümlenmeye ihtiyaç vardır (Todorova, 2013a: 17-18).

Gurabacic, eleştirel üslubuyla Avrupa ve Amerika'nın Balkanlara dönük politikalarının “balkanlaşma, barbarlık ve bombalar” olmak üzere 3B ile yönlendirildiğini ifade eder. Avrupa merkezli emperyalist bakış açısına göre Balkanlardaki insanlar barbardırlar, onlara engel olmanın yolu onları bombalamaktır veya kendileri yapsınlar diye onlara bomba satmaktır (2012: 442).

Türkiye’de ve Türkçede ise Balkan kavramı küçük düşürücü, aşağılayıcı imalara sahip değildir. Nötral ile nostaljik bir duygu arasındaki pozitif bir dengede salınır. Bunun sebebi belki de kavramın kimliğin merkezi bir kavramı olarak kabul edilmemesidir. Aynı zamanda çok ciddi bir yer edinemese de Türk akademik dünyasında Balkanlar saygın bir yer edinmiştir (Todorova, 2013a: 113). Türkiye’de yaşayan Balkan göçmenlerinin varlığı da bunda etkili olmakla birlikte Balkanlar Türkiye’de özlemle ve üzüntüyle yâd edilmektedir. Çünkü Türkler Balkanlar’ı İstanbul’un fethinden evvel vatan edinmiştir.

Günümüz Balkanları Devlet-i Aliye’nin bölgeden tavsiye edilmesinden sonra da Türkiye Cumhuriyeti’nin millet varlığını içinde barındırmaya devam etmektedir. Buna rağmen Balkan Türkleri veya Rumeli Türkleri mutfağıyla, müziğiyle ve bazı dizilerle zaman zaman gündeme gelse de Balkanlar Türkiye’de pek çok kimsenin zihninde popüler kültür haline gelen Mostar köprüsü gibi bazı tarihi eserlerle ve bazı tatil mekânlarıyla ilişkilendirilmektedir.

1.2. Balkanlaşma

Gerek mülakatlar esnasında gerekse çayhane ortamlarında yapılan muhabbetlerde bazı Türk ve Arnavut katılımcıların “*Geçmişte Yugoslavya’da ne olduysa bugün de Ortadoğu’da ve Suriye’de benzer şeyi yapıyorlar*” gibi ifadeler kullandıkları görülmüştür. Katılımcılar tarihi süreçler içerisinde yaşadıkları dini-etnik çatışmalar neticesinde kazandıkları bilinçle küresel kapitalizmin ve jeopolitik güç mücadelelerini ürettiği güncel çatışmaları kendi yaşanmış gerçeklikleriyle ilişkilendirmişlerdir.

Günümüzde Suriye özelinde ve Ortadoğu’da yaşananlar da bir anlamda balkanlaşma’dır. Ortadoğu kaosun ve çatışmaların hüküm sürdüğü, çözümsüzlüğün hâkim olduğu doğal olarak da müdahale edilmesi zorunluluğu doğan bir coğrafya

imajıyla sunulmaktadır. Bu süreçlerin teorik temelleri de mevcuttur. Brzezinski, Amerikan'ın jeo-stratejik önceliklerini tartıştığı '*Büyük Satranç Tahtası*'nda Balkanları ve balkanlaşma potansiyellerini küresel ölçekte, Güney Doğu Avrupa, Orta Asya, Güney Asya'nın bazı kısımları, Basra Körfezi ve Orta Doğu'yu da içine alan çok geniş bir coğrafyada, Avrasya üzerinde incelemiştir. Avrasya'nın da kendine özgü Balkanları vardır. Bu bölge özellikle etnik ve dini açıdan daha heterojen ve nüfus bakımından kalabalık bir coğrafyadır. Altın da dâhil olmak üzere önemli minarelerin, gaz ve petrol yataklarının yoğunlaştığı bir bölge olması sebebiyle '*ekonomik bir ödül*'dür (1997: 124).

Žižek'in (2015) 'başarısız devletler' tanımlamasıyla Orta Doğu'da Birinci Dünya savaşından sonra Birleşik Krallık ve Fransa tarafından suni bir biçimde üretilen ve keyfi bir şekilde sınırları çizilmiş olan 'başarısız devletler' günümüzde de küresel kapitalizmin çıkarları uğrunda müdahalelere uğramaktadır. Bu bakımdan "*Geçmişte Yugoslavya'da ne olduysa bugün de Suriye'de benzer şeyi yapıyorlar*" tarzındaki söylemler katılımcıların bilinç düzeylerini yansıtmaları açısından önemlidir. Bununla birlikte çıkış noktası bakımından balkanlaşma kavramı coğrafyanın ismiyle doğrudan ilişki içerisinde olduğu Balkanlarda yaşanmış olan etnik-dini çatışmalar ve savaşlarla ilişkilendirilmektedir.

Balkanlar özelinde geçmişte yaşanmış ve günümüzde de süregelen sorunların anlaşılması için Avrupa'nın I. Dünya Savaşı'nda 'doğu sorunu' bağlamında ortaya koymuş olduğu tavrı anlamak oldukça önemlidir. Almanya 1939'da II. Dünya Savaşının başlamasına sebep olan Polonya sınırlarındaki "Danzig için ölmeye değer mi?" sorusunu sormadan önce, Avrupa 1914'te "Balkanlar için ölmeye değer mi?" sorusunu sormuştur. Sonuçta her ikisi için de ölmüş ve Balkanlar geçmişten günümüze içinden çıkılmaz çatışmaların simgesi haline gelmiştir. Bugün unutulmuş adları yeniden güncelleştiren Balkanlardaki status quo tartışması, bir zamanların ünlü, ünlü olduğu kadar da ürkütücü 'Doğu Sorunu'yla ilişkili eski sorunlardan beslenmeye devam etmektedir (Yerasimos, 2015: 45-46).

Balkanlaşma (balkanization) kavramı ilk olarak Alman sosyalistlerce on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Çarlık Rusya'sının kendisine sınır olan Balkan ülkeleri üzerindeki siyasi tesirlerini tarif etmek için kullanılmıştır. Daha sonraları ise terim Brest-Litovsk'u (1918) imzalayan ülkeler üzerinde anlaşmanın oluşturduğu bölücü

etkileri ifade etmek için dile getirilmiştir. Dolayısıyla Balkanlaşma bir bölgenin çoğunlukla –herhangi birinden gelebilecek olası bir askeri tehdidi ortadan kaldırmak için– birbirlerine karşı düşmanca tavır takınan küçük ve özerk ülkelere bölünmesi olarak tanımlanabilir (Scruton, 2007: 53). Balkanlaştırmak (balkanize) ise bir bölgeyi küçük parçalar halinde bölerek birbirine düşman olmuş; öfkeli ve hasım birimler üretmek anlamına gelmektedir (OED, 2009; OALD, 2006: 99). Kimlikle olan ilişkisi bakımından ise balkanlaşma kavramı kabaca farklı etnik ve dini gruplar arasında öfke ve kin şeklinde tezahür eden süreçlerin kimliği dönüştürmesi gibi anlamları ima etmektedir (Öztürk, 2016: 40).

Grubacic (2012: 439) balkanlaşma kavramını yukarıdan balkanlaşma (balkanization from above) ve aşağıdan balkanlaşma (balkanization from below) şeklinde ikiye ayırmaktadır. “Yukarıdan balkanlaşma” etnik gruplar arası dayanışmanın bozulması, bölgesel sosyo-kültürel kimliğin parçalanması, ulus devlet sistemine ve kapitalist dünya ekonomisine şiddetle dâhil etme ve daha yakın dönemlerde ise neo-liberal sömürgeciliğin dayatılması şeklinde ortaya çıkar. “Aşağıdan balkanlaşma” ise sosyo-kültürel yakınlıklara, karşılıklı yardım ve dayanışmadan doğan ortak geleneklere ve etnik gruplar arasında hususi eylemin teşvik edilmesine vurguda bulunur; fakat bu müşterek dava düşüncesi de Avro-kolonyal müdahalelerle parçalanmıştır.

Yazarın öne sürdüğü “yukarıdan balkanlaşma” kavramından büyük güçlerin ekonomik çıkarları doğrultusunda farklı etnik grupları bir projenin nesnelere haline getirdiği anlaşılır. “Aşağıdan balkanlaşma” kavramı ise bir zamanlar Yugoslavya’da gerçekleştirilmiş olan gönüllü bir federasyona imada bulunur. Bu anlamda ise büyük güçler yerine bölgedeki farklı kültürler ve etnik gruplar bizzat projenin aktörleri halini alır. Grubacic’in “yukarıdan Balkanlaşma” kavramsallaştırmasında büyük güçlerin müdahalelerine yaptığı aşırı vurgu bazı tarihi gerçeklikleri görmezden gelmesi sebebiyle eleştirilebilir. Zira Yugoslav kimliği tarihin sadece belli bir döneminde geniş ve kapsayıcı bir şekilde Yugoslavya’da Hırvat, Makedon, Türk, Sırp, Sloven, Arnavut, Macar gibi farklı dini, milli ve etnik grupları bünyesinde barındırabilmiştir (Öztürk, 2016: 41).

Buna rağmen Verdey’in (2000: 38) de dikkat çektiği üzere konjonktürün; modern zamanların ürettiği yeni devlet anlayışı geniş ve kuşatıcı Yugoslav kimliği yerine parçalı etnik kimlikleri üretmiştir. Bunun sonucunda ise ebeveynleri farklı etnik

kökenlerden gelen bir ailenin çocuğu için ‘Ben Yugoslavım’* demekle halledilebilen ve sorun çıkartmayan kimlik meselesi artık işe yaramaz hale gelmiştir.

Modern devlet paradigmasının yanı sıra büyük güçlerin bölgede jeopolitik ve ekonomik çıkarlar bağlamında müdahaleleri olmuştur. Bununla birlikte Yugoslavya’nın balkanlaşmasına zemin hazırlayan faktörler arasında bölgenin kendi iç dinamiklerini de hesaba katmak gerekmektedir. Ekonomik ve politik istikrasızlıkların yanı sıra Büyük Arnavutluk, Büyük Sırbistan ve Büyük Hırvastistan gibi megaloman idealar bölgedeki Yugoslav kimliğinin önünde önemli engeller teşkil etmiştir. Yugoslavya’nın meşhur lideri Tito’ya ölümünden iki yıl önce en büyük başarısızlığının ne olduğu sorulduğunda Yugoslav halklarını gerçek bir topluluk haline getiremediği itirafında bulunmuştur. Özellikle 1980’de Tito’nun ölümüyle ortaya çıkan liderlik problemi ekonomik problemleri de beraberinde getirmiştir (Meier, 1999:1).

Asıl çatışma sebebi ise birinci derecede Sırp lideri Miloseviç kaynaklıdır. Büyük Sırbistan ideali Yugoslavya’daki çatışmaların ivme kazanmasında önemli bir etken olmuştur (Anderson, 1995). Bu bağlamda bölgede kimliğin dönüşümü, parçalanması ve farklı yönleriyle kuvvet kazanması balkanlaşmayı hızlandırmış olup bölgedeki farklı etnik unsurlar üzerinde derin tesirler oluşturmuş mühim dinamikler olarak görülmektedir.

Amin Maalouf’un ‘Ölümcül Kimlikler’ isimli kitabında Bosna sokaklarında yaptığı hayali gezinti balkanlaşma pratiğini ve kimliğin parçalanmasını anlayabilmek açısından ilgi çekicidir. Sokakta elli yaşlarında bir adama 1980’e gelirken kimliğini nasıl ifade ettiği sorulsa “Ben Yugoslavım!” diyebilirdi. Daha yakından sorular sorulduğunda ise Bosna-Hersek Özerk Cumhuriyeti’nde yaşadığını ve Müslüman geleneği olan bir aileden geldiğini ifade edebilirdi. On iki yıl sonra savaşın en şiddetli günlerinde aynı adam “ben Müslümanım!” diyecekti ve bugün ise aynı adamı sokakta çevirip sorsak önce Boşnak sonra Müslüman olduğunu söyleyecektir. Belki de ülkesinin Avrupa’nın bir parçası olduğunu ve bir gün Avrupa Birliği’ne katılmasını umut ettiğini de söylemeden geçemeyecektir (2010: 17).

*Yugoslav kimliğinin ne derecede benimsendiği ayrı bir tartışma konusudur. Bazı katılımcıların da belirttiği üzere Yugoslavya vatandaşlarının sadece yüzde 10’unun nüfus sayımında kendilerini Yugoslav olarak tanımladığı kayıtlara geçmiştir ve bu sebeple Yugoslav kimliği bir pasaport kimliği olarak kalmıştır.

Balkanlaşmayı tasvir eden bu kurgu balkanlaşmanın kimlikle ilişkili boyutuna ve kimliğin konjonktürel gerilimlere endeksli olarak geçirdiği dönüşüme işaret eder. Bu durum salt modern devlet paradigmasıyla değil aynı zamanda etnik kimlikler bağlamında post-modern teoriyle olan ilişkisi açısından da anlamlıdır ve kimliğin parçalanmasını ifade etmektedir. Zira Harvey'in de belirttiği üzere postmodernizm heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkarmaktadır (1997: 21). Neyin doğru olup olmadığı hususunda aşırı bir görelilik üzerine temellenen post-modernizmin (Wallace & Wolf: 2012: 549) sunduğu kültür dünyasında “*geleneğe, üzerinde ittifak edilmiş değerlere, normatif denetime, mutlakçı bilgi şekilleriyle evrensel inançlara ve standartlara heterojenlik, farklılaşma ve farklılık uğruna karşı çıkılmakta, itiraz edilmekte ve bunların altı oyulmaktadır*” (Jenks, 2014: 493).

Gelenek karşıtlığı üzerine temellenen modernizm bireyleri geleneksel bağlarından kopararak “köksüz” hale getirmiştir. Modernleşme farksız, tek bir kimlik üzerine inşa edilmiş bireyler meydana getirmeye hizmet etmiştir. Post-modernite ise parçacı kimlikler projesiyle mikro politikaları ön plana çıkararak birlikteliğe dair söylem ve teorileri reddetmiştir (Tatar, 2008a: 206-215). Bu bağlamda kimlik üç ayrı paradigmanın; gelenek, modernite ve post-modernitenin tezgâhından geçerek değişime uğramıştır.

Modernitenin tamamlanmış/tamamlanmamış bir proje olduğu tartışmaları bir tarafa bırakıldığında; 20. Yüzyıl sonlarında Balkan coğrafyası özelinde yaşanan savaşlar ve çatışmalarda etnik kimlikler anlatısını ön plana çıkaran post-modern zamanların bölge üzerindeki etkileri açık bir biçimde müşahade edilmektedir. Bu tesirler tanınma sorunu ve sınır sorunları gibi süregelen tartışmalar sebebiyle günümüzde de hissedilmektedir.

Gerçekte günümüzde bazı Balkan ülkelerinde hala kalıcı ve hakiki bir barışın varlığından söz etmek oldukça zordur. Zira sorunlar çözülmek yerine bir süreliğine dondurulmuş ve hala çözülmeyi beklemektedir (Demirtaş, 2013: 179). Bu durum geçmişi aratmakta ve en azından Tito Yugoslavya'sına duyulan özlemi de beraberinde getirmektedir.

Geçmişte Tito Yugoslavya'sında izlenen dış politika bağlantısızlar hareketi sayesinde Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginlikleri yumuşatıp dünya politikası üzerinde de etkili olmuştur. 1961 yılının Eylül ayında Tito, Nasır ve Nehru üçlüsünün

girişimiyle ilk bağlantısız ülkeler konferansı Belgrat'ta düzenlenmiştir. 25 ülkenin katılımıyla gerçekleşen bağlantısızlar hareketine Yugoslavya'nın liderlik etmesi ve benimsenen politikalar ülkeye büyük ekonomik faydalar ve Yugoslavya'nın dünyada itibar kazanmasını da beraberinde getirmiştir. Tito'nun öz yönetimli iç politikası ve bağlantısız dış politikası dünyada "ilginç deney" olarak kabul edilmiştir. Hem iç hem de dış politika Sırp ve Hırvat ayrılıkçılar hariç vatandaşların çoğundan destek görmüştür. Benimsenen politikalar Yugoslavya'da yaşayan milletlere on yıllık refahla birlikte otuz beş yıllık barış ve huzur getirmiştir. Tito'nun ölümünde sonra ise Miloseviç önderliğinde "*Tüm Sırplar Tek Bir çatı altında*" sloganıyla yükselen Sırp şoven milliyetçiliği Yugoslavya topraklarında üç iç savaşın yaşanmasına sebep olmuştur. 1990-1991 Hırvatistan Savaşı, 1991-1995 Bosna savaşı ve 1999 Kosova savaşı yüzbinlerce insanın ölümüyle birlikte tamiri mümkün olmayan etnik çatışmaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Koka, 2013: 30-31).

Yugoslavya'nın dağılışından sonra Yugoslavya bünyesindeki Balkan devletlerinin yaşadığı acı tecrübeler balkanlaşmanın zihinlerde kalan canlı tasvirleridir. Bununla birlikte balkanlaşma olgusu kavramın çağrıştırdığı coğrafyayla sınırlı değildir. Siyasi bir terim olarak balkanlaşma, Balkanlar'la birlikte Devlet-i Aliye'nin uzun bir süre denge unsuru olarak Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Karadeniz sahillerinde tesis ettiği geniş bir coğrafyadaki huzur ortamının bozulmasını ve Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesiyle huzur ortamının son bulmasını da ifade etmektedir. Osmanlı'nın bu bölgelerde tesis ettiği düzen ve güven atmosferi günümüze kadar süregelen balkanlaşma süreciyle tekrar yakalanamamış ve Osmanlı Devleti'nin boşluğu doldurulamamıştır (Akgündüz & Öztürk, 1999: 357).

Karpat bu konuda Balkanlar ve Orta Doğu'da yaşanan iki benzer örneğe dikkat çekmektedir. Osmanlı İdaresinin 1860'larda Fuat Paşa aracılığıyla Lübnan'da kurduğu idari düzen 1975'lere kadar bölgede barış ve güveni temin etmiştir. Fransa ise Katolik olan Marunîleri ön plana çıkararak Osmanlı Devleti'nin kurduğu düzenin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Marunîler diğer dini ve sosyal grupların amiri haline getirilince hem Aleviler hem de Sünni Müslümanlarla birlikte Ortodoks Hristiyanların önemli bir bölümü bu duruma karşı çıkmış ve Marunîlere başkaldırmıştır. Sonuçta bozulan düzen Batı'nın "dini iç savaş" olarak adlandırdığı kanlı iç savaşı da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin benzer şekilde dörtyüzyıl boyunca Balkanlar'da tesis ettiği

düzen 1876'da kesintiye uğramıştır. Lübnan örneğinde Marunîler'de olduğu gibi Yugoslavya'da ise Sırp'ların üstünlük iddiaları sonucunda Osmanlı'nın kurduğu düzenin yerini dini-etnik çatışmalar almıştır. Aslında Tito ikinci dünya savaşından sonra kurduğu federal sistem bünyesinde Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca Balkanlarda uyguladığı sistemi daha sistematik bir şekilde hayata geçirmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti hiçbir etnik gruba üstünlük tanımamışken Yugoslavya Federal sistemi Sırp'ların üstünlük sağlama mücadelelerinin önüne geçememiştir. Sonuç olarak Sırp'ların siyasi ve kültürel egemenlik iddialarına Hırvat, Boşnak ve Arnavut unsurlar karşı koymuşlardır. Neticede Yugoslavya parçalanmış olup, dağılmalar devam etmiştir (2015: 15-16).

Balkanlarda yaşayan özellikle Müslüman ve Türk kimliğiyle özdeşleşmiş bazı unsurlar savaşlar sonucunda bölgede yaşanan travmalar sebebiyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Balkan coğrafyasında kayda değer oranda Müslüman ve Türk nüfusu Osmanlı'nın yadigârı olarak bu coğrafyada kalmayı başarabilmiştir. Bunun yanı sıra Türkler farklı etnik unsurlarla evlilikler de gerçekleştirmiştir. Üstelik kimlik aidiyetini Türk olarak ifade etmese de bölgedeki bazı unsurlar oldukça iyi düzeyde Türkçeyi anlayıp konuşabilmektedir. Buna rağmen Osmanlı'nın Balkanlarda bıraktığı mimari ve kültürel miras pek çok Balkan şehrinde kasıtlı olarak veya savaşlar esnasında tahrip edilmiştir ve bu tahribat hala sürdürülmektedir.

Örneğin Kosova'nın başkenti Priştine'de onlarca Osmanlı çeşmesinin tahrip edildiği bilinmektedir. Bölge ülkelerinin mevcut iktidarlarının Batı yanlısı ve Türkiye karşıtı politikaları da bu tahribatta önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda Müslüman ve Türk kimliği de bir şekilde baskıya maruz kalabilmektedir. Bir katılımcının (Erkek, 47, Priştine) ifadesiyle daha da acı olanı bizzat Türk akademisyenlerin bir zamanlar Arnavut milliyetçiliğinden yana tavır takınarak bazı bölgelerde yaşayan Türkleri "*Türkçe konuşurlar ama Türk değildirler*" şeklinde inkâr etmesi olmuştur.

Sonuç olarak bölgedeki sorunlar yakın tarih itibarıyla Yugoslavya'nın dağılmasına işaret etse de sorunların asıl çıkış noktası Osmanlı Devleti'nin bölgedeki siyasi varlığının zayıflaması ve sona ermesiyle birlikte başlamıştır. Bölgede balkanlaşmanın tesirlerinin ortaya çıkması 19. Yüzyıl sonlarında Osmanlı'nın bölgedeki varlığının zayıflamasıyla başlamış ve Yugoslavya'nın dağılışına kadar devam etmiştir. Balkanlaşma olgusu süregelmekte ve bölgede coğrafya ve kimlik bağlamında bir takım

sorunlar çözülmüş gözükse de Batılı güçlerin de dâhilinde geçirtilmiş ve bir bakıma buzdolabına kaldırılmıştır. Balkanlaşma farklı etnik gruplar arasında sosyal mesafeler oluşturması, çözüme kavuşmamış sınır sorunları ve çok dillendirilmese de süregelen megola idealar sebebiyle Balkan ülkelerinde hala hissedilmektedir.

Her ne kadar kavram olumsuz anlamlara haizse de son tahlilde balkanlaşma kavramına Yugoslavya'nın balkanlaşmasından sonra oluşan ülkelerin mevcut durumları açısından tamamlanmış balkanlaşma ve başarısız balkanlaşma şeklinde yeni bir açılım getirmek mümkün gözükmektedir. Tamamlanmış (başarılı) olanlar Slovenya ve Hırvatistan örnekleri tamamlanmamış (başarısız) balkanlaşma örnekleri ise Makedonya, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ ve Sırbistan örnekleridir. Başarılı olanlar AB'ye, NATO'ya üye, milli gelir düzeyi yüksek, devletin sosyo-politik yapıları ve kurumları oturmuş ülkelerdir. Başarısız olanlar ise sınır sorunları hala çözülememiş, AB üyeliği olmayan, uluslar arası düzeyde tanınma sorunu olan ülkelerdir.

1.3. Makedonya ve Kosova'da Türk Kimliği

Türkler bugünkü yaşadıkları farklı coğrafyalara bakıldığında siyasi sınırlarıyla kültürel sınırları arasında ciddi bir fark bulunan ender milletlerdendir. Yeryüzündeki Türk varlığı klasik tabiriyle Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan geniş bir coğrafya ile ifade edilmektedir. Bahsi geçen coğrafya üzerinde kimliğin ve kültürün muhafazasında kültürleşme sürecinin diğer faileri olan milletlerin din ve kültürleri Türk kimliğinin sürdürülmesi ya da asimilasyona tabi olması gibi seçenekler üzerinde etkili olmuştur.

Türkler'in varlık gösterdiği coğrafyalar milattan evvel Çin'de kurulan ve Çin tesiriyle eriyen bazı Türk hanedanlıklarına ve Balkanlarda Türk olmalarına rağmen Slav ve Hristiyan kültürü etkisi altında kalarak IX. Asırda milli şahsiyetlerini yitiren Bulgarlara kadar uzanır. VIII. Yüzyılda Göktürk kitabelerinde Çin kültürünün Türkler üzerindeki tesiri çok ciddi bir üslupla anlatılır ve Türklere milli kültürlerine sıkı sıkıya sarılmaları salık verilir. Nasılki Hristiyanlığın tesirleriyle Bulgarlar Balkanlarda eriyip gittiyse onlardan çok daha evvelde Budizm'in tesiriyle Tabgaçlar milli şahsiyetlerini Çin kültürü içerisinde kaybetmişlerdir. İslamiyet ise diğer din ve kültürlerin Türkler üzerinde oluşturduğu asimile edici tesirin aksine Türklüğün asırlarca sürmesini ve Türklerin Türk kalarak büyük bir medeniyet ve büyükdevletler kurmalarını sağlamıştır. Çünkü İslamiyet yeni bir din olmasına rağmen eski Türk medeniyetine birçok bakımdan

uygun olması sebebiyle tasfiye edici ve asimile edici bir tesir icra etmemiştir. Türklerin en belirgin özelliği “hür ve müstakil olarak yaşama” ve “dünyaya hâkim olma” iradesidir. Fakat bu durumu salt kılıç gücüyle izah etmek yanlıştır. Türkler riayetinde bulunan ve etkileşim halinde olduğu kavimlere karşı saygılı ve adaletli davranmışlardır. Bunu yanı sıra Türk devlet ve medeniyeti sadece gazilerle değil aynı zamanda gönülleri fetheden Mevlana, Hacı Bektaş Veli ve Yunus gibi insanlığı sevgi ile kucaklayan, birleştiren velilerle, dervişlerle kurulmuştur (Kaplan, 1989: 39-41).

Türk tarihi denildiğinde tek bir Türk topluluğunun belirli ve sınırlı bir coğrafyadaki tarihi anaşılmamalıdır. Çünkü Türk milletinin tarihi incelenirken mazinin herhangi bir devresinde ayrı yerlerde başka Türk topluluk ve devletlerinin teşekkül ettiğine şahit olunmaktadır. Bu bakımdan her ne kadar ayrı hükümdar ailelerin idaresi altında olsa da Türk adı ile veya hususi adlarla anılan dili, dini, töresi ve ananeleriyle aynı milli kültürün sahibi olan Türk topluluklarının farklı coğrafyalarda ortaya koydukları tarihlerinin bütünü anlaşılmalıdır (Zaim, 2005: 101-102).

Özellikle söz konusu Balkanlar olduğunda nasıl ki Balkan tarihini Osmanlısız düşünmek ve anlayabilmek mümkün değil ise modern Türkiye Cumhuriyeti dönemi de dâhil olmak üzere Türk kültür tarihini anlayabilmek için Balkanlarla birlikte bir bütün halinde ele almak gerekmektedir (Nureski, 2016: 386). Zira Ortaylı'nın da belirttiği üzere 15. Yüzyıl sonunda Osmanlılar bir Balkan İmparatorluğu haline gelmiştir (1983: 53). Osmanlı mirasının Balkan coğrafyasındaki mana ve muhteviyatının anlaşılması açısından Bulgar tarihçi Maria Todorova'nın “*Balkanlar'da Osmanlı mirasını aramak anlamsız bir şeydir. Bizzat Balkanlar, Osmanlı mirasıdır*” sözü oldukça anlamlıdır (Todorova, 2013b: 72). Bu kavrayış bizzat başlığı yapı bozumuna uğratarak aksi bir durumun anlamsız olduğuna işaret etmektedir

Bu bakış açısıyla T.C. sınırları dışında kalan ve Balkanlar özelinde teşekkül etmiş olan Türk kimlik ve kültürünün neliğini Türk tarihinden ve Türk coğrafyasından kopmuş bir şekilde değil geniş bir coğrafya ve uzun bir tarihi süreç içerisinde ele alınması gerekmektedir.

Selçuklular ve Osmanlılar'dan da evvel ön Türkler olarak da ifade edilen Türk boylarının Balkanlarda yerleşmiş oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda Makedonya ve Kosova özelinde de Balkanlarda Türk kimlik ve kültürüne ait izlerin tarihini çok daha eskilere dayandırmak mümkün gözükmektedir. Makedonya özelinde örneklendirilecek

olursa; Batılı ve Makedon bilim adamları Makedonya'daki Türk kimlik ve kültürünün mevcudiyetinin Osmanlı Türkleriyle başladığını iddia etmektedirler. Fakat tarih ve arkeoloji gibi bilim dallarının bulguları ise bu bölgedeki Türk varlığını IV. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hun Türkleriyle başlamış olup daha sonraki dönemlerde ise Avar, Bulgar, Oğuz, Kuman, Peçenek, Selçuklu ve Osmanlı Türkleriyle devam ettiğini göstermektedir. Türk kültürü Makedon ve diğer Balkan unsurlarının kültürlerinde; özellikle dil, edebiyat, ad, soyad, yer isimleri, bazı inanç ve hatta fizyonomilerine de aksetmiştir. Türk kimlik ve kültürü Makedonya'da Osmanlı Öncesi Makedonya Türklüğü (378-1370), Osmanlı Dönemi Makedonya Türklüğü (1371-1912) ve Osmanlı Sonrası Makedonya Türklüğü (1912 sonrası) olmak üzere üç dönemden geçmiştir (Hamzaoğlu, 2000: 4-5).

Kosova özelinde de Türk varlığının Osmanlı'dan çok önceleri Avarlar ve Peçenekler gibi bazı kavimlere dayandığı bilinmektedir ve bunun en önemli kanıtı dildir. IV. yüzyıldan itibaren başlayan akınlarla Balkanlar V. yüzyılda Türk boylarının yerleşimine şahitlik etmiştir. Bu Türk boyları her ne kadar bir devlet oluşumu gösteremeseler de geniş bir coğrafyada yerleştikleri bilinmektedir. Hatta bazı Türk boylarının kurdukları kimi yerleşim yerleri bugün bile kendi adlarıyla anılmaktadır. Örneğin Kosova'da Peç şehri (İpek) Peçeneklerden, Makedonya'da Kumanova kenti Kumanlardan adını almıştır. Kısacası bu tür yer adları Osmanlılardan önce de bu yerlerde yerleşim kurmuş Türk boylarının var olduğunu göstermektedir. Bugünkü Kosova topraklarında X. Yüzyılda Peçeneklerin, XI. yüzyılda ise Kumanların yerleştiklerini tarihi kaynaklar göstermektedir. Fakat bahsi geçen bu Türk boyları Müslüman değildir. XI. yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan gelen Müslüman Türkler, daha doğrusu fütüvvet geleneği içerisinde gazi dervişler muhtemelen Türkçe anlayabilecekleri bu Türk boylarına İslam'ı tebliğ etmek için gelmişlerdir (Süroy, 2007: 5-7).

Osmanlılardan önce ise Selçuklu Türkleri Balkanlar'a yerleşmeye başlamıştır. İlk yerleşme 1261'de Moğol istilalarından kurtulmak için Selçuklu Sultanı İzzettin Keykavus'un Bizans'a sığınmasıyla başlamıştır. Bizans İmparatorunun da bilgisi dâhilinde İzzeddin Keykavus, Sarı Saltuk ve beraberlerindeki Türkmen obası günümüz Bulgaristan ve Romanya sınırları arasında Dobruca olarak bilinen bölgeye yerleştirilmişlerdir. İbn-i Batuta 1332'de bölgeden geçerken Baba Saltuk kasabasını

"Türklerin oturduğu bir şehir" olarak tasvir etmiştir (İnalçık, 2005: 21). Moğolların Anadolu Selçuklu Türklerini bozguna uğratmasının ardından (1243) Anadolu'da elde ettikleri egemenlikle birlikte Mısır, Suriye ve Anadolu'ya yönelen Haçlı saldırıları Anadolu'da gaza idealini güçlenmesini de beraberinde getirmiştir. Gaza idealinin gelişmesi ve Türkmenlerin Balkanlara doğru gerçekleştirdiği göçlerin sonuncu olarak ise 14. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılar Rumeli'ye geçip Balkanlardaki Bizans mirasını da ele geçirerek büyük bir imparatorluk haline gelmiştir (İnalçık, 2009: 8-9).

1389 yılında yapılan I. Kosova Meydan Savaşı'ndan sonra ise Osmanlı öncesinde bölgede meskûn olan yerli Türk boyları Müslümanlığı kabul ederek buralarda Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturmuştur. Fatih Sultan Mehmet kumandası altında Osmanlı ordusu 1455 yılında Nobırda'yı ele geçirdikten sonra Kosova'nın tamamı kesin olarak Türk egemenliği altına girmiştir. Ardından Anadolu'nun birçok yerinden aileler getirilip Kosova'da iskân edilmiştir (Süroy, 2007: 5-7).

Makedonya'nın kesin olarak Türk egemenliğine girmesi de aşamalar halinde gerçekleşmiştir. Sultan I. Murad'ın Anadolu'dan Rumeli'ye geçmeden evvel Makedonya'da harekâta geçilmesini emretmesi üzerine Vardar'ın sol sahilindeki İştîp 1380'de alınmıştır. Sonrasında büyük bir ordu ile Vardar nehrini geçen Timurtaş Paşa 1382'de Manastır ve Pirlepe şehirlerini almıştır. Haraca bağlanan Manastır şehri sonradan elden çıkmış olsa da 1385'te Çandarlı Halil Hayreddin Paşa ve beraberindeki akıncı kumandan Evrenos Bey Makedonya'nın batısına doğru harekâta başlamış ve Manastır şehrini tekrar zapt etmekle birlikte Ohri'yi de fethetmişlerdir (Uzunçarşılı, 2016: 175-176). Üsküp'ün fethi de bu fetihler içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Kesin bir tarih olarak kabul edilmese de Üsküp'ün 6 Ocak 1392 tarihinde Paşa Yiğit Bey* tarafından fethedildiği kabul edilmektedir. Batı Anadolu'daki Saruhan bölgesinden getirtilen Türkmenleri iskân edilmesiyle Üsküp Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki en önemli 'uç şehri' haline gelmiştir (Özer, 2006: 14-15). Nihayet II. Murad döneminde Ekim 1448'de yapılan İkinci Kosova Savaşında Türklerin Haçlıları yenmesiyle bütün Makedonya kesin olarak Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altına girmiştir (Uzunçarşılı,

* Üsküp'te Paşa Yiğit Bey ve hocası Meddah Baba'nın türbeleri 2016 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla restore edilmiş ve Paşa Yiğit Bey adına yapılan kültür merkezinin bahçesinde ziyarete açılmıştır.

2011: 446). Aslında genel anlamda Balkanlarda Osmanlı Devlet'inin yerleşmesi I. Murad Hüdavendigâr'ın (1362-1368) önderliğinde başlamış ve kesin yerleşme ve yayılma ise II. Murad döneminde gerçekleşmiştir (İnalçık, 2009).

Osmanlılar diğer milletlere duydukları hoşgörü ve onları koruyup-kollamayı esas edinen tutumları sayesinde kısa zamanda Balkanlar'da fethettikleri topraklardaki halkın gönüllerini kazanmışlardır. Zimmî hukukunu uygulayan Osmanlı Devleti gayr-i Müslim unsurları cizye almak dışında Müslüman tebaadan ayrı olarak görmemişlerdir. Gayr-i Müslim tebaanın canlarını ve mallarını korumayı Tanrı'nın emri ve devletin başlıca görevi olarak telakki etmişlerdir. Macaristan, Venedik ve Haçlılar Balkanlar'da Katolik mezhebini hâkim kılmaya çalışırken; kilise ve manastır vakıflarına el koyarken, köylü kitleleri Osmanlıların kendi dinlerini ortadan kaldırmak bir yana Ortodoks kilisesini koruduğuna şahit olmuşlardır. Bu siyaset, Kur'an'da te'lifu'l-kulüb ve Osmanlı kaynaklarında ise istimâlet kavramlarıyla ifade edilmiştir (İnalçık, 2005: 28-29). İnançları gereği Osmanlılar yönetimleri altında tuttıkları çok geniş bir coğrafyada millet sistemi içerisinde farklı din ve mezheplerin kendi inançlarını kendi kanun ve kaideleri içerisinde yaşamalarına ve azınlıkların iç işlerinde de kendi kendilerini yönetmelerine müsaade etmişlerdir (Kymlicka, 2003: 156).

Dört asır boyunca Devlet-i Aliye'nin bölgede tesis ettiği düzen 19. Yüzyılın sonlarında bozulmaya başlamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları ve 1912-1913'te gerçekleşen Balkan savaşları Müslüman-Türk unsurlar açısından oldukça ağır sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçlerde bir milyon Türk öldürülmüş ve iki milyondan fazlası göçe mecbur edilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Balkanlarda Türk kelimesi Müslüman kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Türkler yani Müslümanlar bölgedeki hâkim kültürü temsil etmekteyken Hristiyan etnik milliyetçiliğinin hedefi haline gelen Türk kültür ve kimliği özellikle Rusya'nın da teşvikleriyle Bulgar ve Sırp etnik milliyetçiliğinin 'öteki'si haline getirilerek asimile edilmeye ve ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Rusya kendi emperyalist politikalarını hayata geçirmek niyetiyle Balkanlarda çoğunluğu Ortodoks ve Slav halklardan oluşan devletlerin kurulması niyetini gütmüştür. Bu bakımdan Ortodoksluk Rusya'nın Balkanlardaki politikaları açısından önemli bir dayanak noktası olmuştur. Balkan Müslümanları-Türkleri özellikle Sırp ve Bulgarlardan kaynaklanan ırkçı milliyetçilikler ve dini çatışmalar sebebiyle gerçekleşen savaşlar sonucunda azınlığa dönüşmüşlerdir (Karpata, 2013: 18).

1875-1878 Büyük Doğu bunalımının getirdiği çatışma ortamında ve 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında Balkan Türklerinin ve diğer Müslüman unsurların maruz kaldığı katliamlar Osmanlı'nın bölgeden tasfiye edilmesinden sonra da devam etmiştir. Katliamlar ve göçlerle sağlanan Türk ve Müslüman unsurların imhasının yanı sıra Türkler eğitim ve kültür alanlarında da soykırıma maruz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Müslüman unsurlar imha edilmiştir. Makedonya Türkleri özelinde örneklendirilecek olursa; Alman ve Bulgar istilacılar tarafında 6 Ekim 1944'te Negotin civarında bulunan Pırjova ve Reçitsa köylerinde 60 Türk kurşuna dizilmiştir. Makedonya ve Yugoslavya idarecileri tehlike olarak gördükleri Türklere yıldırma politikası uygulamaya, malların kamulaştırılması; ferace giyilmesinin yasaklanması, Rus tipi kolektiflere göndererek karşı gelenlere işkence edilmesi, sürgün ya da hapis hayatı gibi baskılar yaşatmışlardır. Batı Makedonya Türklerinin Türkçe eğitim hakkı ellerinden alınmıştır. Amaç Türkleri tıpkı Balkan savaşlarında olduğu gibi imha etmek veya zorla göç ettirmektir. Çünkü sorun bir anlamda Türk sorunudur. Ve 1952-1975 yılları arasında 296 bin Türk T.C.'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu sayı 1990'larda 350 binlere ulaşmıştır. 1948'de Yücel teşkilatı üyesi 4 Türk münevverinin asılması bazılarının ise müebbet olarak veya onlarca yıl hapse mahkûm edilmeleri, Türk kültürüne ait yüzlerce eserin türlü bahanelerle yıkılıp tahrip edilmesi ve 1992'de Türk kültürünün yadigârı olan Manastır ve Pirlepe'deki saat kulelerine haç dikilmesi gibi pek çok hadise neticesinde Türklerin ve Türklüğün Balkanlardan atılması için çaba sarf edilmiştir (Hamzaoğlu, 2000: 345-346).

Devlet-i Âlîye'nin Balkanlardan tasfiyesinden sonra Türk kimlik ve kültürünün korunması ve muhafazası açısından en kritik devre 1912'den 1951'lere kadar geçen süre olmuştur. Bu dönem Kosova ve Batı Makedonya'da Türkler adına adeta bir fetret devridir. 1912'den 1951'e kadar geçen zaman içerisinde ise eski Yugoslavya döneminde Kosova'da ve Batı Makedonya'da Türk varlığı resmi anlamda tanınmadığı için Türkler milli haklarından yoksun bırakılmıştır. Buna rağmen Türkler Müslüman kimliği altında kurulan dernekler vasıtasıyla hem Müslümanları temsilen faaliyet göstermiş olup hem de etkinlikler ve çalışmalar sırasında Türkçe kullanılmış olması sayesinde Türk kültürü ve gelenekleri bir şekilde muhafaza edilebilmiştir (Süroy, 2007: 7).

Kosova-Metohiya Özerk Bölge Meclisi'nin 20 Mart 1951 tarihli Türk azınlığı için Kosova-Metohiya Özerk Bölgesinde Türk dilinde okulların açılması kararını almasıyla

birlikte Türk varlığının resmen kabul edilme hakkı ancak 1951’de elde edilmiştir. Bu yıldan başlayarak Türklerin yaşadığı tüm kent ve köylerde Türkçe okullar, kültür ve güzel sanatlar dernekleri, Türk tiyatroları kurulmuş, Priştine radyosunda Türkçe yayınlar başlamıştır. 1953 yılında yapılan devlet nüfus sayımının sonuçlarına göre Kosova’da 34,583 kişi kendini Türk bildirmiş ve böylece Kosova’da tüm nüfusun %4,3’nü Türkler oluşturmuştur. Türk varlığının resmen tanınmasından sonra da şovenlerin ve aşırı milliyetçilerin Türklere uyguladıkları baskıların neticesi olarak 1971 yılında yapılan nüfus sayımında Türk nüfusunun 12.244, 1981 yılının nüfus sayımında 12.513 olarak tespit edilmiştir (Süroy, 2006: 39-43).

Başka bir Kosova Türkü ise 1961 yılında yapılan nüfus sayımında ülke nüfusunun 1 milyon 82 bin olduğunu Türklerin nüfusunu ise 53 bin civarında olduğunu aktarmıştır. 1971 yılındaki nüfus sayımlarında ise Türklerin nüfusu 12.513 olarak gösterilmiştir. 1981 yılında da yine Kosova’da Türk nüfusu 12.513 olarak gösterilmiştir. Yazara göre bu açıkça her şeyin Türklere karşı bir oyundan ibaret olduğunu anlamına gelmektedir ve *“Herkesin yapabileceği basit bir hesapla 10 yıl içinde tek Türk doğmamış ve tek Türk ölmüştür”* (Jable, 2015: 5009-5010).

Nüfus konusunda benzer sorunlar Makedonya’da da yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İtalyan işgali altındaki Batı Makedonya Arnavutluk’a devredilmiştir. Bunu fırsat bilen Arnavut idareciler Prizren Birliğinin “megali ideası” olan Büyük Arnavutluk’u hayata geçirme güdüsüyle idarelerine geçen topraklarda yaşayan Türkleri eğitim, kültür, ekonomi ve sair alanlarda haksız uygulamalara tabi tutmuştur. Arnavutluk da dâhil olmak üzere komünist bir Balkan federasyonu kurma hayalinde olan Yugoslavya idarecileri Arnavutluk’u kendilerine yakın tutmak için Batı Makedonya’da yaşayan Türklerin idaresini Arnavutların vermiştir. Yine bazı Arnavut idareciler bu dönemde (1941-1944) Türk kimliğini eritmeye dönük politikalar yürüterek sonuç olarak on binlerce Türkün asimilasyona yönelmesine veya T.C.’ye göç etmesine sebep olmuştur. 1921’de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı içerisinde yapılan nüfus sayımında Makedonya’da 150.000 ve Yugoslavya’da ise 430.000 Türkün yaşadığı tespit edilmiştir. 1948 nüfus sayımında ise Batı Makedonya Türklerinin bir kısmı çeşitli sebeplerle kendilerini Arnavut göstermek zorunda kalmışlardır. Hatta nüfus sayımlarındaki bazı manipülasyonlarla yok sayılan Makedonya Türklerinin toplam nüfusu 95.940 olarak kayıtlara geçmiştir. 1912’den itibaren süregelen özellikle Batı

Makedonya Türklüğünün bu fetret dönemi Yugoslavya'nın 1948'de Sovyetler Birliği ile arasının açılmasıyla değişmeye başlamıştır. Yugoslavya Arnavutluk ve Makedonya Arnavutlarına karşı tavrını değiştirmiştir. 1950/51 ders yılından itibaren Gostivar, Raptışah, Kalkandelen, Aşağı ve Yukarı Banitsa, Kalkandelen, Zdunya, Tearçe, Ustruga ve Yukarı Debre Nahiyesi dâhil olmak üzere Batı Makedonya'da Türk ilköğretim okulları açılmaya başlamıştır. O güne kadar gerek manipülsayonlarla gerekse baskılar gibi çeşitli sebeplerle kendilerini Arnavut gösteren veya gösterilen Türkler yeniden Türk kimliklerine dönmeye başlamışlardır. 1953 yılında Türk nüfusu 203938 olarak kayıtlara geçmiştir ve bu nüfus o dönemdeki Makedonya nüfusunu % 15,6'sına denk düşmektedir (Hamzaoğlu, 2000: 42-47).

Özetle ifade edilecek olursa özellikle Doğu Makedonya'da ve Kosova'da 1912 ve 1951 yılları arasında Türk kimlik ve kültürünün resmiyetteki temsilinin kesintiye uğradığı görülmektedir. 1950-51'lerde tekrar tanınan Türkçe eğitim hakkıyla birlikte Kosova ve Makedonya'da Türk kimliği günümüze kadar varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Kosova'ya oranla Makedonya'da daha fazla olan Türk nüfusu 1948'de 95.940 olarak kayıtlara geçerken aradan geçen 5 yıl sonraki nüfus sayımında konjonktürün değişimiyle ve tehdit algısının azalması ile birlikte 1953 yılında 203938'e ulaşmıştır. Her iki ülkedeki nüfus sayımlarından da anlaşılacağı üzere tehdit algısının ve Türk kimliğinin imhasına yönelmiş olan şoven tavrıların arttığı dönemlerde Türk kimliğinin ifadesi nicel olarak azalmalar rahatlatma dönemlerinde ise yükselmeler göstermiştir.

Balkanlarda Türk nüfusunun ve dolayısıyla nüfuzunun azalması bir anlamda göç sorunudur. Doğu Sorunu veya Türk sorunu olarak ifade edilmesi mümkün olan başta Türkleri ve Türk kimliğine yakın Müslüman unsurları Balkanlar'dan atma girişimi asimilasyonu dayatmanın yanı sıra yıldırma ve caydırma şeklinde göçe zorlayarak uygulamaya konulmuştur.

Makedonya, Kosova ve Arnavutluk'ta Sırp, Bulgar ve Yunan işgalleri altında kalan bölgelerde Müslüman unsurların silahsızlandırılması, zorla Hristiyanlaştırılması, Sırplaştırılması, dini, milli ve ekonomik baskılarla sindirilme politikaları, Türk ve Arnavut Müslüman unsurların katledilmesi 1912-1913 Balkan Savaşlarında yoğun bir şekilde görülmüş ve Türk askerinin de çekilmesiyle birlikte ciddi bir göç dalgasını tetiklemiştir (Selimoğlu, 2008: 126-127).

Zaim'in (2005:103) de belirttiği üzere "iktisadi, sosyal, dini, milli ve siyasi" amiller sebebiyle Yugoslavya Türkleri göç etmeye mecbur edilmiştir. Her ne kadar işçiler rejim icabı himaye edilse bile işçi sınıfı arasında bile Türkler ayrı muameleye tabi tutulmuştur. "Komünist gayri Türk, komünist Türk, partisiz gayri Türk, partisiz Türk" şeklinde bir önem sıralamasıyla işçiler farklı muamelelere maruz kalmışlardır. Yerine göre resmi yerine göre gayri resmi bir şekilde Yugoslavyalı yöneticiler tarafından uygulanan Türkleri Balkanlar'dan kovma politikasının sloganı haline gelen *Cita Tursi Azia* (Türkler Asya'ya) şarkıları 1930'larda Türk-Müslüman unsurun bölgeden kaçmasını sağlamak için tıpkı Yunanistan, Bulgaristan, Romanya'da da olduğu gibi milli bir politikaya dönüştürülmüştür.

Türk ve Müslüman unsurları bölgeden çıkartma projesinin sahiplerinin yanı sıra göç konusunda Türkler arasında da bir ihtilaf söz konusu olmuştur. Zira göç edenler arasında bazıları göç etmeyenleri Türklüğe ihanet etmekle suçlamışlardır. Makedonya Türkü İlhami Emin hatıratında Türkiye'ye göç eden bir arkadaşının kendisini "*Seni Türkiye'ye ayak bastırmayacağım*" diyerek hainlikle itham ettiğini aktarmıştır. Çünkü Makedonya'daki Türk siyasetçilerin ve dönemin belirli resmi Türk makamlarının da göçü teşvik ettiği dile getirilmektedir. Makedonya'daki Türk siyasetçilerden bazıları da Tito Yugoslavyası'nın resmi bir tutumu gibi körü körüne göçü desteklemişlerdir (Emin, 2011: 231-32). Bu tutumun aksine ecdadın vatan haline getirdiği topraklardan göç etmeyi hainlik olarak görenler de olmuştur. Bu şahsiyetler arasında Makedonya'da yapılan mülakatlarda en çok tekrar edilen örnek Fetah Efendi'dir. Bu konuda o kadar öfkeli ki kendisini çok yakından tanıyan bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) iki kardeşten birisi Türkiye'ye göç etmiş ve diğeri Makedonya'da kalmışsa Fetah Efendi'nin kalana göç edenle görüşmeyi yasakladığını aktarmıştır. Yine bir Makedonya Türkü (Emin, 2016a: 184-86) Fetah Efendi gibi kanaat önderlerinin Türkiye'ye göçü engellemeye çalıştıklarını hatta Fetah Efendi'nin "*Bu toprakları terk etmek haramdır*" şeklinde fetva verdiğini de aktarmıştır.

Günümüzde anavatana göç edenler ve Balkanlarda kalan Türkler arasında ucuzlayan ve hızlanan ulaşım ve iletişim araçları sayesinde akrabalık ve arkadaşlık gibi güçlü bağlar sürdürülmeye devam etmektedir. Aynı zamanda Balkan Türklerinin Türkiye'nin sosyo-politik problemleriyle ve kaygılarıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Balkan Türkleri Türkiye'nin refah ve kalkınmasını; Balkan ülkeleriyle

olan ilişkilerini kendi güvenlikleri açısından da önemli görmektedirler. Onlar için anavatanın güçlü olması Balkan Türklerinin yaşadıkları coğrafyada pek çok anlamda güçlü olması anlamına gelmektedir. Balkan Türkleri Türkiye'nin Balkan coğrafyasıyla olan kültürel, politik ve ekonomik ilişkilerini arttırmasını beklemektedir. Dizi filmlerden haberlere ve Türk edebiyatından Türk-İslam mimarisine dek pek çok unsur Türklerin kimliklerini muhafaza etmelerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır. Bunlara ilaveten Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova gibi bazı Balkan ülkelerinde azınlık konumundaki Türklerin haklarını savunmak üzere hizmet veren Türk siyasi partileri, Türk siyasetçileri ve Türk kültür dernekleri de mevcuttur.

Günümüzde hem Kosova'da hem de Makedonya'da Türk kimlik ve kültür mücadelesi bir anlamda dil mücadelesidir. Kosova ziyareti esnasında Kosova Türklerinin dertlerini dinleyen dönemin T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a Prizren Belediyesi Başkan Yardımcısı Orhan Lopar "*Sayın Başbakan, biz Türkçe konuşmasaydık, Türkçeyi savunmasaydık, bugün sizinle yanımızda tercümanla konuşurduk*" diyerek Kosova Türklerinin bu konudaki hassasiyetlerine dikkat çekmiştir (Jable, 2015: 5012). Her iki ülkede de Yugoslavya'nın 1974 anayasasında resmi dil olarak mevcut olan Türkçe nüfus sınırlamalarıyla günümüzde yerel-mahalli dil konumuna indirgenmiştir. Türkçenin bu statüye gelmesine sebep olan süreçler Kosova'da 1999'daki savaşta UNMIK (Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu) müdahalesiyle birlikte savaşın sona ermesiyle hazırlanan anayasadan sonra Makedonya'da ise 2001'de yaşanan iç savaşın ardından Batı desteğiyle Arnavutlar ve Makedonlar arasında imzalanan Orhi Çerçeve Anlaşmasından sonra gerçekleşmiştir. Krizler fırsat bilerek Batılı bürokratlar ve Batı'ya bağımlı Kosova ve Makedonyalı bürokratlar güdümünde Türkçenin ülkeler genelindeki resmîyeti ve Türklerin Yugoslavya'daki kurucu unsur olarak edindikleri haklar tasfiye edilmiştir.

Türkçe 1974 Kosova Anayasası'nda yer alırken günümüzde ise sadece Türklerin yaşadığı yerlerde yerel dil statüsüne indirgenmiştir. Türkçe'nin Kosova'daki 550 yıllık mevcudiyeti hem T.C. Dışişleri yetkililerince hem de Kosova Türklerini temsil eden siyasi yetkililerin öngörüsüzlüğü ve teslimiyeti sebebiyle feda edilmiştir. 1999 yılında BM tarafından UNMIK'in başına atanmış olan Sarkozy Fransası'nın Dışişleri Bakanı, Türk ve Müslüman karşıtlığıyla bilinen Bernard Kouchner, Kosova'daki Arnavutça, Sırpça ve Türkçe arasında sadece Türkçeyi resmîyetten kaldırmış ve yerine İngilizceyi

getirmiştir. Haberleri manipüle eden bazı yabancı medya mensupları da bunda etkili olmuştur. Normalde Kosova'ya gelen Türk askerinin sayısı yaklaşık 1027 olmasına rağmen bazı yabancı gazeteciler 4 Temmuz 1999'da Türk Taburunun Prizren'de büyük bir kalabalık tarafından karşılanmasını Türk askerinin sayısının bin değil yüz binin üzerinde rakamıyla lanse etmişlerdir. Bu tür haberler bazı çevreleri rahatsız etmiş ve Kosova Türklerinin haklarını kaybetmelerine neden olmuştur. O gün Türk askerinin Prizren'e girmesiyle hem millet varlığının hem de ümmet varlığının yaşadığı heyecanla oluşan kalabalık içerisinde böyle bir sonucun doğabileceği düşünülmemiştir. Fakat asıl sorun T.C. Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin "*Ufak kazanımlarla yetinmeniz gerekir*" diyerek Kosova Türklerinin bu şartları kabul etmesi gerektiğini ifade etmeleri olmuştur. Kısacası 1974 Anayasası'ndaki haklarını kaybeden Türk toplumu Türkiye'den yeterli desteği alamamıştır ve Kosova Türklerini temsil eden KDTP'li siyasetçiler de gereken iradeyi gösterememişlerdir. Sonuçta Türkçe'nin resmiyetten kaldırılmasında Türk Diplomasisi'nin başarısızlığı da etkili olmuştur (Jable, 2015: 5010-5011).

Günümüzde de hala bölgede devam etmekte olan fedakârlıklarıyla birlikte 1999 Kosova Savaşı'nda Türk askerinin Sırp'ların yıldırılmasındaki rolü herkes tarafından bilinmektedir. Kosova Savaşında T.C. hem millet varlığını hem de ümmet varlığını dikkate alarak Arnavutlar'dan yana tavır ortaya koymuş ve Sırp'ların teslim olmasında çok önemli gayretler sarfetmiştir. Buna rağmen T.C. Kosova'daki savaşın durdurulmasında sağladığı desteği gerek kontrolü dâhilinde gerekse kontrolü dışındaki bazı etkenler sebebiyle Kosova Türkleri açısından fırsata dönüştürememiştir. Üstelik Türkiye 2008'de de Kosova'nın Sırbistan'dan tek taraflı olarak ilan ettiği bağımsızlığı destekleyen ilk ülkelerden olmuştur.

Türkçenin resmi statüsü Kosova'da olduğu gibi Makedonya'da da aynı akıbete uğramıştır. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Makedonya'da yaşayan topluluklar 8 Eylül 1991 yılında yapılan referandumla bağımsızlık kararı almıştır. Başlıca hedef AB ve NATO üyeliğiyle birlikte demokratik ve ekonomik açıdan başarılı bir ülke olmaktır. 1999 yılında Kosova'da yaşanan savaş sırasında siyasi ve ekonomik sorunlar içerisinde olmasına rağmen Makedonya Cumhuriyeti Kosova'dan çok sayıda mülteciyi kabul etmiştir. Bağımsızlığının onuncu yılına geldiğinde ise Makedonya bir iç savaşın eşiğine gelmiştir. 2001 yılında Makedonlar ve Arnavutlar arasında yaşanan silahlı çatışmaların ardından 13 Ağustos 2001 tarihinde Batı'nın desteği ile Ohri Çerçeve

Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Makedonya'daki tüm toplulukların beraber yaşamasını sağlayacak daha adaletli bir zemin hazırlandığı sanılmaktadır. Fakat Ohri Çerçeve Anlaşması Türkleri hayal kırıklığına uğratarak daha çok Makedonya'da yaşayan Arnavutların durumunun iyileştirilmesini ve çeşitli kurum ve kuruluşlarda yer almalarını sağlamıştır. Arnavut partilerin sürekli olarak hükümette yer alması da sağlanmıştır. Türk siyasi partileri de son on yıl içinde iktidarda yer almışlarsa da yeni getirilen dil yasası ile resmi dil için getirilen en az %20'lik nüfus kuralı Makedon ve Arnavutlar dışındaki diğer unsurları olumsuz yönde etkilemiştir. Getirilen bu yasa ile Türkçe resmîyetten kalkmış ve yüzyıllardır Türkçe konuşulan bölgelerde Türkçe artık resmî dil olmaktan çıkmıştır. İki Makedon ve iki Arnavut siyasi parti başkanları tarafından imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması'nda Türkler muhatap alınmamıştır. Bağımsızlığın ardından geçen on yıl içinde Ohri Çerçeve Anlaşması ile Türkler yeni haklar elde etmekten çok Yugoslavya'da sahip oldukları haklarını da kaybetmişlerdir. Ohri Çerçeve Anlaşması'nın temel özellikleri arasında yer alan devletin kurum ve kuruluşlarında nüfusa göre hakça temsil edilme ilkesi de hiçe sayılmıştır (İbrahim, 2001).

Makedonya'da arabuluculuk rolüyle birlikte entegre bir millet olan Türkler Ohri Çerçevesi'nin Anlaşması'nın sınırlamalarını hak etmediklerini düşünmektedirler. "Makedonya ve Makedonya Türkleri'nin Geleceği ve AB" panelinde konuşan Prof. Dr. Frosina Remenski (2013) Türklerin arabulucu ve kurucu bir millet olarak Makedonya'daki fonksiyonlarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkler hakkında yaptığımız bazı araştırmalar gösteriyor ki Makedonya'da iki büyük etnik grup (Makedonlar ve Arnavutlar) arasında ki kriz olaylarında Türkler durumun çığından çıkmasına engel olmuşlardır. Ondandır dolayı Türkler Makedonyada küçük bir topluluk olduklarına rağmen Makedonyanın ağır başlı kurucularındandır.”

Bu gerçekte birlikte T.C. Makedonya Cumhuriyeti'ne siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda desteğini sunmaya ve yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Makedonya Türkleri ise Ohri Anlaşması ile Makedonların ve Arnavutların devleti haline gelen Makedonya Cumhuriyeti'nin Makedonya Türklerinin varoluş mücadeleleri açısından gerekli desteği sunmadığını dile getirmektedirler.

Balkanlarda günümüze kadar süregelen koşullar içerisinde Türk kimliğinin varoluş mücadelesi bakımından Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi çok zorlu bir

dönemin başlangıcı olmuştur. 1912'den sonra Kosova ve özellikle Doğu Makedonya'da Türk kimliği yaklaşık 40 yıl boyunca 1951-52'lere kadar resmîyette bir fetret devri yaşamıştır. Fakat bu durum tarihi bir süreç içerisinde kimliğin bitip tükenmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Eğer tarihten bir kopuş veya tükenme gerçekleşmiş olsaydı zaten günümüz koşullarında da varlığından bahsedilemezdi. Kaldı ki tarihi süreçler içerisinde bölgedeki kültürlerden etkilenmekle birlikte geçmişte hâkim kimlik ve kültürün sahipleri olarak Türkler bölgedeki kültürleyen baskın unsur olmuştur. Bu durum bölgedeki Slav unsurlar üzerinde dahi tesir etmiştir.

Castellan'ın da belirttiği üzere Osmanlı Devletinin idaresinde dinle ilgili olmayan alanlar dışında kılık, kıyafet gibi adet ve geleneklerin birbirine karıştığı bir Balkan kültürü meydana gelmiştir ve Türk kültürünün bunda payı büyüktür. 19. Yüzyıla kadar Belgradlı Sırp kadınlar çarşaf giyerken kocaları da sarık takmışlardır. Bu kültürleşme durumu kırsal alanlardan ziyade şehirde gerçekleşmiştir. Kırsal alanda etnik kimliğe ve kültüre olan bağlılık Türk kültürüyle olan uzaklık sebebiyle dışa kapalı olarak devam etmiştir. 1829 yılında Vuk Karadzic bu durumu *“Sırlar tamamen köylüdürler. Bazı Sırlar şehirde yaşadıklarından dolayı “varosani” (şehirli) adını almışlardır. Türk kıyafetleri giyiyor ve Türk adetlerine göre yaşıyorlardı”* sözüyle açıklamıştır (Castellan,1993:148). Bugün bile Kosova ve Makedonya yapılan köylü-kasabalı ayrımı “varosani” ifadesinde olduğu gibi ana dilleriyle birlikte Türkçe bilen ve Türk kültürünü göre yaşayan başta Arnavut olmak üzere farklı unsurlar için de kullanılmaktadır.

Günümüz koşullarında da her ne kadar eski günler özlemle anılsa da Türkler bir şekilde doğup büyüdükleri toprakları vatan kabul ederek var oluş mücadelesini sürdürmektedirler. Pek çok sınırlandırma ve sorunlara rağmen Türk kimlik ve kültürü Makedonya ve Kosova'da sosyal ve siyasal bağlamlarda var olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Balkanlarda süregelen Türk kimlik ve kültürünü salt günümüzün imkânları sayesinde sürdürülebilir görmek de yanlış olacaktır. Türk kimlik ve kültürü Türkistan'dan Balkanlara uzanan geniş bir kimlik ve kültür coğrafyasında sahip olduğu bazı ortak unsurları hala korumakta ve yaşatmaktadır. Dil bir yana; bahsedilen ortak kimlik ve kültür örüntüleri çocuk oyunlarından yemek kültürüne, Nevruz'dan Hıdırelleze ve bazı batıl inançlarda bile yaşatılmaya devam etmektedir.

Örneğin; bir Türk Köyü olarak varlığını muhafaza eden Mamuşa'da yapılan bir ad taraması çalışmasında tespit edildiği üzere ad verme geleneği Türk dünyasıyla büyük

benzerlikler göstermektedir. Verilen adlar genelde dinî nitelikli, millî ve soydan gelen adlara dayanmakla birlikte dönemlere göre anavatanla uyumlu olarak farklılıklar göstermektedir. Türk kimliği ve Türk adı isimler vasıtası ile de bu bölgede yaşatılmaktadır (Doğan & Morina, 2016).

Türk kimliğinin inşasında çocukluk dönemindeki oyunların önemine dikkat çeken bir Makedonya Türkü yapmış olduğu gezi ve gözlemler sonucunda Türkmenistan ile Makedonya'da bin yıllık zamana ve binlerce kilometre mesafeye rağmen çocukların Türkçe oyun adlarının değişmediğini belirtmektedir. Kaydırak, sapan, çelik gibi kelimelerin yanı sıra şive farklılığına rağmen Makedonya'da ve Türkiye'de söylenen bazı tekerlemelerin de aynı kalarak çocukların hafızasından silinemediği görülmektedir (Emin, 2011: 223-224). Bazı gelenek ve değerlerin yitirildiği, unutulmaya yüz tuttuğu bir çağda yaşanıyor olsa da Gök Tanrı inancının yerini İslam'ın almasından sonra bile hem Sünni hem de Alevi-Bektaşî Türk zümreleri arasında Orta Asya'dan Balkanlara uzanan bir coğrafyada ölünün ardından yapılan bazı ritüellerin de hala kültürde yaşamaya devam ettiği izlenmektedir (Tufantoz, 2008).

Tarihte Balkanlar ve Balkan ülkeleri, Ortaçağ'dan başlayarak Türklerle temaslarda bulunmuşlardır. Türkler dünya coğrafyasında Moğolistan'dan Bosna-Hersek'e, Sibiryaya yakınlarından Irak ve Kıbrıs'a kadar uzanan bölgelerde çok geniş bir alanda varlık sahası edinmişlerdir. Dolayısıyla, çeşitli lehçe farklılıklarıyla da olsa, Türk dili de bu geniş coğrafyada yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmakta, iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Balkan dillerine Türkçe'den giren eş anlamlı sözcükler ile yeni kavramların oluşmasında Türkçe en önemli kaynak dil olmuştur. 15.-16. yy boyunca Macaristan'dan başlayarak, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'a kadar olan bu geniş coğrafyada yaşanan, beşyüz yıllık Türk etkisi kendisini yalnızca dil olarak değil, kültür ve yaşam biçimi olarak da belli etmiştir. Netice de Osmanlılar Balkanlara "Elveda Rumeli" dese de Balkanlardaki diller (Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Makedonca, Bulgarca, Romence, Macarca ve Yunanca) Türkçe kökenli sözcüklere "elveda" dememiştir (Xhanari, 2012: 5-12).

Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti maddi-manevi imar ve inşaa faaliyetleriyle yaklaşık beş asırlık bir zaman dilimi içerisinde barışı ve huzuru temin eden yegâne güç olmuştur. Osmanlıların Balkan coğrafyasında bıraktığı Türk-İslam kültürüne ait eserler

canlılığını günümüzde de korumaktadır.

Bu bağlamda bölgede varlığını sürdüren Türk mirası ve Türk kültürü bir bakıma Türkiye'nin Balkanlar'daki yumuşak gücünü oluşturmaya ve sürdürmeye olanak vermeye devam etmektedir (Bayraktar, 2012: 181-189).

2. KİMLİK VE KİMLİĞİN İNŞASI

“Kimlik” sınıf, statü, cinsiyet, rol, din, siyaset ve millet gibi bağlamlarıyla çok farklı boyutlarda ele alınan ve anlamlandırılan bir olgudur. Herhangi bir kişinin kimliği resmi kayıtlarda görünenlerle sınırlı olmayan bir yığın ögeden oluşur. İnsanların büyük bir çoğunluğu dini bir kimliğe; bir millete, bazen iki millete; etnik ya da dilsel bir gruba; az ya da çok geniş bir aileye; bir mesleğe; bir kuruma; belirli bir sosyal çevreye aidiyet duyar. Çok daha uzun olan bu kimlikler listesini sınırlandırmak zordur. Kişi herhangi bir eyalete, köye, mahalleye, kabileye, spor takımına, meslek kuruluşuna, arkadaş grubuna, sendikaya, işletmeye, partiye, derneğe, cemaate, aynı tutkuları, aynı cinsel tercihleri, aynı fiziksel özürleri paylaşan ya da aynı zararlı etkilere maruz kalan bir insan topluluğuna ait olduğunu da hissedebilir. Bütün bu aidiyetlerin önem dereceleri aynı olmayabilir; fakat hiçbiri de tam olarak anlamsız değildir. Bunlar kişiliğin yapı taşlarıdır, çoğunun doğuştan gelmediğini vurgulamak koşuluyla neredeyse onlara “ruhun genleri” denebilir (Maalouf, 2010: 16).

Geleneksel dönemde birey içinde doğup büyüdüğü yönetim birimi, ait olduğu zümre/topluluk içerisinde sönük bir konumdadır. Ferdîyet kazanmamış ve bireycilikten uzak bir yaşam örüntüsü sergilemektedir. Geleneksel toplumlarda ben duygusu yerine biz bilinci hâkimdir ve bu sebeple kimlikler farklılıklar yerine benzerlikleri esas alan efendi-köle, teist-ateist, havas-avam gibi düalistik kimliklerin yanı sıra şövalye, derebeyi, yeniçeri, köylü gibi kavramlarla ifade edilmiştir (Anık, 2008: 17).

Kimlik oluşumları tarihi süreçler içerisinde dönüşüm geçiren toplumsal yapılanma şekillerinin tesiri altında kalmıştır. Toplumların karmaşık bir yapıya ve çeşitlenmeye doğru evrilmesine paralel olarak kimliklerin de insanın üzerine giydiği bir elbise gibi değişken bir karakter sergilediği görülmüştür. Bu değişkenlik hali geleneksel toplumlarda bireyin dışında ve yaşadığı topluluğun aidiyetlerine binaen belirlenirken, modern toplumlarda ise bireyselliğe ve bireysel akla tabi olarak şekillenmiştir. Post-modern “kabul edilen” zamanlarda ise kimliklerin aşırı parçalanmışlık sonucunda çoklu,

çeşitli ve geçişken bir karakteristik sergilediği gözlemlenmiştir (Karaduman, 2010: 2887).

Bununla birlikte ister Batı'ya özgü bir feodalite içerisinde olsun isterse Bizans ya da Osmanlı Devleti gibi bir yönetim sistemi içerisinde olsun - birey herhangi bir hanedan soyundan veya bir bürokratik çevreden olmadığı müddetçe geleneksel dönemde kimlik ve kişiliğiyle sönük kalmıştır.

Sosyoloji disiplinin kurucuları sanayi toplumunun buhranlarını ve toplumsal yapıdaki değişme ve farklılaşmaları inceledikleri için direkt olarak milli ve etnik kimlik gibi konu ve kavramları derinlemesine ele almamışlardır. Marx'ın sosyolojisinde sınıf kimliği her şeyin önüne geçmiştir. Weber'in millet ve etnisite kavramlarına ilişkin kısa notları bulunmakla birlikte o daha çok kapitalizm ve değişen çalışma hayatının etiği üzerinde durmuştur. Durkheim da direkt olarak bu konuya değinmese de aslında onun din üzerindeki görüşlerinden yola çıkılarak modern ulus devletinin bir anlamda yeni bir din haline geldiği öne sürülmüştür.

Kimlik konusu sosyolojik araştırmalara konu olduğu ilk dönemlerde sembolik etkileşimciler tarafından benlik kuramı etrafında incelenmiştir. İlerleyen zamanlarda ise Erving Goffman ve Peter Berger'in çalışmalarında kimlik toplumsal bir inşa anlayışı içerisinde “*toplumsal olarak ihsan edilmiş, toplumsal olarak sürdürülmüş ve toplumsal olarak dönüştürülmüş*” bir olgu olarak ele alınmıştır (Marshall, 2009: 405).

Antikiteden günümüze değin ise Felsefeden Tasavvufa uzanan geniş bir literatür bünyesinde kimlikten ziyade benlik üzerinde durulmuştur. Benlik ve nefis gibi kavramlar “Kendini bilmek” ya da “nefsini bilmek” gibi bahisler içerisinde geniş bir şekilde ele alınmıştır. Nefsin sırlarına ermenin, kendini bilmenin mertebeleri de ayrı ayrı işlenmiş ve bu alanda çok büyük bir yazın meydana gelmiştir. Daha özel bir alan içerisinde Freud'un benlik üzerindeki değerlendirmeleri de bu kapsamdadır. Bu literatür daha çok kişinin benliği üzerinde durmaktadır. Fakat benlik kimliği ne ölçü de açıklamaktadır?

Gerek aidiyet gerekse benlik gibi kavramlar kimliğin birleşenleridir bu bakımdan eş anlamlı olarak kullanmak kimliğin anlamını sınırlandırmaktadır. Zira aidiyet bir toplumla veya grupla olan bağı yani başkalarıyla olan birlikteliğe göndermede bulunurken bireye ait çeşitli özellikleri ihmal etmektedir. Bununla birlikte benlik ise bireyi diğerlerinde ayıran farklılıklara vurguda bulunarak bireyin ait olduğu

kolektiviteleri sönükleştirmektedir (Anık, 2012: 22).

Türk Dil Kurumu kimliği toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü olarak tanımlamaktadır. Kimliğin bir inşa ürünü olduğuna dikkat çeken Bilgin ise kimliği “*Bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi veya gruplar arasında konumlaması olarak*” (2007: 11) tarif etmektedir. Tanımda ifade edilen “diğer kişi veya gruplar” bireysel anlamda ‘ben’den olmayan, grup bağlamında ise ‘biz’den olmayanlar şeklinde okunabilir. Çünkü onlar farklı özellikler ekseninde konumlanmış doğal olarak da konumlandırılmışlardır. Bu bakımdan kimliğin inşa sürecinde diğer kişi ‘ben’in “ötekisi” diğer kişiler veya kişilerden müteşekkil gruplar ise ‘biz’in “ötekileri” olarak işlevsel bir etkiye sahiptir.

Güvenç’e göre “*En yaygın ve işe yarar tanımıyla kimlik, “Kimsin, necisin?” sorusuna, bilinçli bir varlığın verdiği yanıttır*” (Güvenç, 1995: 24). Cevap verenin ‘bilinçli bir varlık’ olması hali kim ve neci olduğu hakkında önceden düşünüp taşındığı, tefekkürde bulunduğu; ister bireysel düzeyde isterse kolektif anlamda kendini bir yerde konumlandırırken bireyin deneyimlemiş olduğu bir bilinçlenme sürecinin olduğunu hatırlatır. Bilinçlenme kimliğin inşa sürecinde gerçekleşir ve sosyal gruplar da bu süreçte etkilidir.

Sosyal grupların bireylerin davranış ve tutumları üzerindeki etkisi bireyin aidiyet hissinde de müessirdir. Bireyin benliği ait olduğu gruplara bağlı olarak şekillenir. “Ben kimim?” sorusuna verilen cevapların büyük bir kısmı sosyal gruplara atıfta bulunur. Örneğin “Ben kadınıam” “Ben Türküm” “Ben Müslümanım” diyen bir kişi birey olarak kendini ifade etmenin yanı sıra belli gruplara ait olduğunu da vurgulamış olmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2004: 278).

Bu bakımdan bahsi geçen keşif ve inşa süreçleri bir oluş halidir ve düşünen; bilinçli ‘ben’in yanı sıra bilinçli ‘biz’ oluşumunu yani kolektif oluşları da beraberinde getirir. Bu kolektif oluşlar ‘ben’lerden müteşekkil ‘biz’leri meydana getirirken bir devlet bünyesinde hâkim kimliğin içerisinde etnik referanslı kimlikleri de kapsayan ‘hepimiz’ şeklindeki bir oluş halini de beraberinde getirir. Son tahlilde hepimiz olma hali ise bir ulus devletin teşkilatlanması bağlamında millet kimliğinin oluşumuyla tezahür etmektedir.

Kaçınılmaz bir biçimde kendisini bireylere dayatan doğal bir kimlikten

bahsedemeyiz. Kimlikler kültürel, siyasi veya ideolojik olarak bir dizi tarihi inşa süreçlerine tabidirler. Dinamik yapıları dolayısıyla da kimlikler her an yeniden kurulma ve inşa edilme potansiyelini taşırlar. Kimliğin oluşumunda bireyin gençlik dönemi ayrı bir öneme sahiptir. Zira gençlik dönemi sosyalleşmenin hız kazandığı bir evredir. Bununla birlikte dinamik olan doğası sebebiyle kimlik oluşumu hayat boyu devam etmektedir. Bu durum bireyin yaşamının ilerleyen yıllarında etkisi altına kalabileceği önemli bir olay yaşaması halinde kimliğini geliştirebileceği, değiştirebileceği veya yeniden oluşturabileceği anlamına gelir. Bu bakımdan geçmişte, gelecekte veya halde kimliği sabit ve değişmez bir kalıp olarak ele almak imkân dâhilinde değildir. Olası değişimler dönemseller olarak ortaya çıksa da bir kısmı yaşa bağlı olarak da gerçekleşebilmektedir. Bununla birlikte istikrarlı bir kimlik bireyin hayata karşı sağlıklı bir duruşa sahip olmasını sağlayacak ve destekleyecektir (Tatar, 2008b: 192).

Kimliğin istikrar kazanamaması halinde Erikson'un "*kimlik krizi*" olarak kavramsallaştırdığı karmaşa ortaya çıkabilmektedir. Bu karmaşa hali bireyin psikolojik ve sosyolojik boyutları iç içe geçen benlik duygusundaki krizi ifade eder. Bu tür kimlik krizleri, daha çok insanın gelişmesinin, toplumsal rolün henüz net biçimde şekillenmediği, gençliğin çocukluktan çıkmış; ama henüz yetişkin de olamamış bir evresini yansıtan ergenlik aşamasında görülür (Marshall, 2009: 408). Bu bağlamda bireyin deneyimleyeceği istikrarlı bir kimlik edinimi ve dolayısıyla hayata karşı sağlıklı durmayı öğrenebilmesi bir anlamda ferdiyet kazanma mücadelesidir. Zira ferdiyet kazanabilmenin önemli bir yönü ferdin taklit ve telkine bağlı olarak değil kendi fikir süzgecinden ve muhakemesinden geçirerek bir takım davranışları özümsemesi ve eyleme dönüştürebilmesinde gizlidir (Bigiseven, 2006: 18).

2.1. Kimlik Ve Öteki

Güvenç, kimlik ve öteki ilişkisi bağlamında, "*Ötekilerin kimliği veya neliği ile ilgili görüşlerimiz, başkalarına atfettiğimiz nitelik ve özellikler –kimlik değil–imgelerdir (image/ımaj)*" sözüyle imge kavramına dikkat çeker (1995: 24). Bu ayrım bize ötekiyle kurulan ilişkide ortaya çıkan ötekileştirme eyleminin ardında yatan önyargı ve stereotipleri anlama kolaylığı sağlar.

İnsanlar bazı ırklara, kültürlere, toplumsal gruplara karşı ait oldukları toplumun, dini ya da ideolojik grubun (cemaatin) gözlüğünden bakmaya eğilimlidirler. Ait olunan

grubun “ötekilere” dair kendine özgü okuma, anlama biçimleri ve kaynakları vardır. Bu durum olaylar karşısındaki duruşun, tepki ve yargıların kısmen de olsa önceden belli bir çerçeveye içerisinde şekillendiği anlamına gelir. Önyargıların oluşumunda sosyal grupların stereotip görüşlerine vurguda bulunan Mendras’a göre “*Bir Alman stereotipi (bir Yahudi, siyahî vb. için) hiçbir kişisel deneyimle örtüşmez: Toplumda oluşmuş ve yayılmış, gerçeğin algılanmasında seçiciliği ön plana çıkaran bir imajdır*” (2009: 82).

“Ötekileştirme” çoğu kez stereotipler ve önyargılar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Ötekileştirme grup üyeleri arasında kendini beğenme, rahatlama ve arınma gibi bazı hislerin oluşmasında etkilidir (Bilgin, 2007: 180). Bauman’ın ifadesiyle “*Kişinin kendi gurubunun renkleri huzur verici ve iç açıcı iken, düşman imgesi donuk ve korkutucu renklerle boyanmıştır*” (2008: 57). Burada kastedilen düşman imgesi bireylerin imgelerinde oluşan ya da ait olunan grup tarafından daha önceden oluşturulmuş olan tahayyül ürünü imajlardır.

“*Bazı insanların dünyayı keskin ve uzlaşmaz zıtlara göre algılamaya ve kendilerinden farklı olan ya da görünen herkese derin bir kin beslemeye özellikle yatkın oldukları çok sık görülmektedir.*” Bu tür bir yönelim ırkçılığı ve yabancı olan her şeye düşmanlık anlamına gelen ‘*zenofobi*’yi ortaya çıkarabilmektedir (Bauman, 2008: 59). Herhangi bir etnik grubun mensupları diğer gruplarca sergilenen belli miktarlarda dışlama, kabul etmeme ve önyargılı yaklaşımlar şeklinde tezahür eden bazı muamelelere maruz kalabilmektedir. Bu ayrımcılık çok basit seviyede yalnızca bir farkın mevcudiyetini tanımak gibi bir durumdan, yoğun nefret ve tepki gösterilerine uzanan bir aşamaya kadar ilerleyebilmektedir. Bu tür davranışların arkasındaki saikler sadece basit bir grup birliği ruhuyla hareket edilmesiyle ilişkilendirilebileceği gibi “kör olmuş ve kör edici bir grup egoizmini” de ele verebilir. Bununla birlikte farklılığın kabul gördüğü karmaşık toplumlar içerisinde bile “onlar” ve “biz” ya da iç-grup dış-grup gibi ayrımlar kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bu ayrımın temelinde grup birliği ve gruba sadakat gibi hisler vardır. Çünkü “onlar”dan ayrı tutulan “biz”e karşı bir sıcaklık hissinin tesis edilmesi gerekmektedir (Türkdoğan, 2013: 41).

Bir ülke sınırları içerisindeki misafir işçilerin, savaşlardan kaçan mültecilerin veya bir devlet içerisindeki azınlık statüsündeki grupların bazı talepleri hâkim millet tarafından düzeni tehdit edici olarak görülebilir. Böylece zaten ön yargıları ve stereotipleri hazır bulunan dominant grup üyeleri arasında iç-grup, dış-grup veya biz ve

onlar gibi ayrımlar belirgin hale gelir.

Bauman bu durumu Norbert Elias'ın "yerleşikler ve dışarıklılar" teorisiyle açıklar. "*Dışarıklılıkların içeriye akın etmesi, yeni gelenlerle eski sakinler arasındaki farklılık ne kadar belli belirsiz olsa bile, her zaman yerleşik nüfusun hayat tarzına bir kafa tutuş demektir.*" Yerleşiklerin yeni gelenlere yer açması ve dışarıklılıkların da kendilerine yer bulmaları gerekmektedir. Sonuçta bir gerilim ortaya çıkar ve normal şartlarda pek de önemsenmeyecek olan bazı silik farklar belirginleşmeye ve her iki grup tarafından da abartılmaya başlar. Artık o basit farklar dikkat çekmeye ve birlikte yaşayabilmenin çıkmazları haline dönüşür. Her iki tarafta da endişe ve düşmanca duygular ortaya çıkar. Yerleşikler açısından bakıldığında onları haklı kılacak ve ön yargıları sebebiyle harekete geçmelerini sağlayacak daha fazla kaynakları vardır. Yerleşiklerin bu bölgede uzun bir geçmişleri vardır. Dolayısıyla daha fazla hakları vardır. Üstelik bu topraklar onlara atalarından yadigârdır. Böylece "*Dışarıklılıklar yabancı ve farklı olmakla kalmazlar, orada olmaya hak kazanmamış "istilacılar" ve işgalciler olarak görülürler*" (Bauman, 2008: 60).

Bu ilişkiler daha çok bir ülkenin otokton milleti ve o ülkeye sonradan gelen göçmenleri çağırırsa da asırladır aynı ortamda birlikte yaşamış farklı grupların otokton olma, daha kadim olma iddialarında da ortaya çıkabilir. Bu durum özellikle Balkanlardaki farklı dini, milli ve etnik grupların tarihi ve sosyolojik gerçeklikleri bakımından da geçerlidir. Özellikle de bir zamanlar dominant kimlik ve kültürün mensupları olan ve sonradan azınlığa dönüşen Balkan Türkleri açısından da önemlidir. Nitekim kendilerini bölgenin yerleşikleri olarak görenler Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kontrolünü kaybetmesiyle birlikte *Cita Tursi Azia* (Türkler Asya'ya) şarkılarını 1930'larda dışarıklılıkları Balkanlar'dan kovma politikasının sloganı haline getirmişlerdir (Zaim, 2005:103).

"Yerleşikler" ve "dışarıklılıklar"ın bir şekilde karşılıklı olarak entegrasyonu gerekmektedir. Entegrasyon sağlanamadığı sürece ayrımcılık ve ötekileştirme devam edecek ve ötekilere ait bazı kültürel farklılıklar birlikte yaşayabilmenin çıkmazları haline gelecektir.

Bununla birlikte bazı durumlarda salt kültüralist bir bakışı benimsemek ötekiliği açıklamada yeterli olmayabilir. "Ötekilik" fenomenini salt kültürel bir ontolojiden yola çıkarak anlamaya çalışmak ötekileri ve ötekileştirilenlerin cemiyet hayatındaki

görünümlelerini eksik okumak anlamına gelebilir. Bu yüzden ötekileri “...ısrarla ben'den kültürel olarak farklı öteki'ler olarak tanımlamak yerine sosyal, ekonomik ve politik dünyamızın sorunlu üyeleri olarak...” görmek de mümkündür (Mollaer, 2008: 207). Çünkü bir ülke içerisindeki istihdam gibi ekonomik sorunlar, yerleşik kural ve normların ihlali ötekilerin varlığıyla ilişkilendirilecektir. Zira bunu sağlayacak olan ötekilere ilişkin ön yargılar ve stereotipler de zaten hazır bulunuşluk göstermektedir.

Önyargı ve stereotip kavramları aynı şeyler olmasalar da bir şekilde bazı benzerliklere sahiptir. Her ne kadar araştırmacıların bu iki kavram üzerinde bir fikir birliğine vardıklarını söylemek zor olsa da ısrarla ikisi arasındaki ilişki üzerinde durdukları görülmektedir (Yapıcı, 2004: 14). Önyargı, “Gerçeklik karşısında sınınamamış, daha çok kişinin kendi duygu ve tutumlarına bağlı stereotipleşmiş inançlarla karakterize edilmektedir.” Bir şey ya da kişi hakkında önceden oluşturulmuş bir kanaat ya da yanlılığa da gönderme yapar. Önyargı genellikle negatif bir anlamla özdeşleştirilse de bazen kişilere, gruplara ya da varlıklara dair sahip olduğumuz ön yargılar olumlu özdeşleştirmeleri de içerebilir (Marshall, 2009: 559). ‘Stereotipler’de “bir grup hakkında, genellikle üzerinde uzlaşmış inançlar” ve “her hangi bir grubun zihinlerde çağrıştırdığı nitelikler” olmak üzere birbirini tamamlayan iki temel vurgu söz konusudur. “Buna göre, bir grup içerisinde bir başka grubun ismi duyulduğu zaman akla gelen stereotiplerin, aslında, o sosyo-kültürel yapıda mevcut olan yargı ve değerlendirmeler olduğunu söyleyebiliriz” (Yapıcı, 2014: 13-14).

Önyargılara dair farklı psikolojik açıklamalar mevcuttur. Adorno vd. ‘Otoriteryen Kişilik’te insanların ön yargılı olma durumunu bazı psikolojik sorunlarla ve bilinçaltı özelliklerle açıklarken bir yandan da ön yargılı insanların yaşamı tehditkâr buldukları ve insanlar arasındaki ilişkileri salt çatışmadan ibaret görmeleriyle açıklamışlardır. Yaşanılan sorunların ve zorlukların müsebbibi olarak başkalarını sorumlu tutmak, bireylerin ve grupların iç çatışmalarını çözmelerini sağlayan bir savunma mekanizması oluşturur. Dış düşmanın varlığıyla grup içi kaynaşma kolaylaşır ve pekişir. Yoksunluğun tetiklediği saldırganlık duyguları ise savunmasız günah keçilerini hedef alır. Bu sırada uygulanan şiddet ise daha sonra, olumsuz yargılar ve stereotiplerle akılcı hale getirilir (Schnapper, 2005: 136-37).

Sennet de benzer bir şekilde şehir hayatında ‘yabancılar’ın nasıl bir tehdit unsuruna dönüştürüldüğünü “yıkıcı *gemeinschaft*” kavramıyla açıklar. “Cemaat

duygusu”, “biz şuuru” ya da “kolektif benlik” gerçek ya da hayali olarak yaratılan ortak bir düşmanın varlığıyla pekişir. Bağlılığın sağlanması bir anlamda “öteki”ni dışlayarak gerçekleştirilir. Böylece bireysellikler ve farklılıkları büyük ölçüde ortadan kaldırmak mümkün hale gelir. Kısacası bu kolektif tutum “*Sizin ve kardeşinizin ancak ortak bir düşmanınız olursa gerçek kardeşlik ruhunu hissedebilirsiniz*” cümlesinde ifadesini bulur (Bozkurt, 2012: 89). Bu aşamada yabancılar ‘*yıkıcı gemeinschaft*’ın günah keçileri haline gelir.

Görüldüğü üzere “biz” ve karşısında “öteki”nin yaratılması toplumsal bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir grubun üyelerinin başka bir grup ve üyeleri hakkında genellikle olumsuz imajlarla dolu olan bir grup önyargısı geliştirdiği görülmektedir. Araştırmalar önyargıların daha çocukluk çağından itibaren okul öncesi dönemde aile içerisinde öğrenilmeye başladığını göstermektedir. Tarih yazıcılığı da bu bakımdan önemli bir etkidir ve entnikmerkezciliğin bundaki etkisi çok büyüktür. Bu yüzden ırkçılık, soykırım, cinsiyetçilik, tekkültürcülük ve yabancı düşmanlığı gibi pek çok olumsuz toplumsal akımı ötekinin yaratılması süreçleri üzerinden temellendirmek mümkün gözükmemektedir. Ötekinin olmadığı bir toplum inşası mümkün değildir. Üstelik öteki sadece çatışmaya değil, yaratıcılığın mekanizmalarını oluşturan özenme gibi duygulara, yarışma ve işbirliği gibi olumlu ilişkilere de kaynaklık edebilir. Bu bakımdan ötekisiz bir toplum tasavvurunun aksine anlamlı olan arayış sosyal hayatta çatışma ve dışlayıcı olmayan “öteki” anlayışlarının nasıl inşa edileceğidir. Bu hususta ilk başlanması gereken şey ise ötekileri üreten bireylerin üstünlük iddiasından vazgeçmeleridir (Tekeli, 1998: 1-3).

Bilgin (2007:179-180) ötekinin işlevi konusunda ayrı bir hususa dikkat çekmektedir. Öteki’nin ötekiliğe hapsedilmesi gerekir. Bu durum tehlikeli bir suçlunun hapse konulmasının ardından duyulan rahatlık ve güven duygusuna benzemektedir. Fakat ötekinin egzotizm ihtiyacını karşılamak gibi bir işlevi de vardır. Öteki farklı renkleriyle, sesleriyle ara sıra egzotizm ihtiyacını gideren bir uğrak yeri; lakin nihayetinde bir başka yer olarak kalmalıdır. Bu sosyal düşünce açısından ötekinin kendine has doğal bir özelliği veya özü olduğuna göre, onu kendi yerinde tutmak gerekmektedir.

Özetle ifade edilecek olursa kimlik(ler) ‘ben’den ya da ‘biz’den olanlar veya ‘öteki’nden ya da ‘ötekiler’den olanlar içerisinde konumlanma ve konumlandırılma

şeklinde bir takım stereotip ve önyargıları da referans alabilen imgelerle birlikte bir dizi keşif ve inşa süreçlerine tabidirler. Kimliğin inşa süreçlerinde ‘öteki’nin mevcudiyeti inkâr edilemez. Fakat olmazsa olmaz görmek yerine ötekilik tasavvurlarını ehilleştirmek ve çatışmadan kaçınmak mümkündür. Bu hususta üstünlük iddialarından vazgeçmek ve entosantrizmin dozajını ayarlayabilmek önemlidir. Böylece ötekiyle sürdürülen etkileşimler araya mesafeler koymak yerine tanışıklığı ve tanış olmanın imkânlarını meydana getirecektir. Kimlik ve öteki ilişkisinin anlaşılmasında farklı medeniyetlerin Tanrı, evren ve insan tasavvurlarını anlayabilmek oldukça önemlidir.

2.2. Tarihte Dominant Bir Öteki Olarak Türk Kimliği

Kimliğin oluşumunda ötekiyle kurulan ilişkiler ve kimlik inşasında ötekinin işlevselliği zihniyetlere göre farklılıklar arz edebilir. Bu konuda din önemli bir referans kaynağıdır. Arkonaç’ın da belirttiği gibi Hristiyan-Yahudi medeniyetinde daha genel bir ifadeyle Batı’da bazı keşifler, icatlar ve akabinde gerçekleşen Rönesans ve Aydınlanma düşüncesiyle birlikte Descartes’te ifadesini bulan “düşünen öznenin” Tanrı ile arasında kurduğu aktın seküler bir keyfiyete dönüştüğü görülmüştür. “Düşünen zihnin” Tanrı ile olan ilişkisinde itaatten kurtulup tercihini özneleşmek istikametinde kullandığına şahit olunmuştur. Bu Tanrı’nın özneleşen/fail haline gelen bireyin dünyasından kovulması anlamına gelmektedir. Teolojik olarak zaten doğuştan günahkâr olan insanın artık bir Yaratıcıya ve onun vazettiği kurallara göre yaşamasına gerek yoktur. Artık düşünen öznenin kendi kuralları vardır ve dünyanın merkezine kendisini yerleştirmiştir. Ve bu aşamadan itibaren Batılı düşünen zihnin kendi zihni dışındaki her şey dış dünyadır ve onun nesnesidir. Bir diğer özne ile kurulan ilişki onun da özne oluşundan değil, nesne oluşundan hareketle gerçekleşir. “*Kendinden olmayan her şey nesne konumundadır ve diğer kişiyi veya kişileri öteki olarak adlandırır. Eğer özne karşısındaki nesneyi yok sayıyorsa o yoktur.*” Dönemsel olarak farklı hedeflere yönelen bu ötekileştirme ve ötekini yok sayma hali zaman zaman kadınlar, derisi renkli olanlar, doğulular ya da sınıfsal farklılıklar üzerinden inşa edilmiştir (Arkonaç, 2004: 94-95). Batı’nın ötekiyle malul kimlik inşasında Haçlı seferlerinin önemi oldukça büyüktür. ‘Ötekilere karşı olan bir Avrupa’nın en azından Birinci Haçlı İstilasına kadar uzanan tarihi bir geçmişi vardır (Morley ve Robbins, 1997: 47).

Batılıların kendileri dışındakileri “ötekiler” olarak belirlemesinde Amerika’nın

keşfinin de ayrı bir önemi vardır. İspanyolların, Endülüs Emevilerini (Müslümanları) ve Yahudileri kıtadan kovmaları ve kalanları asimile etmeleri kıtanın Latinleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu dönem Avrupa kültürünün zihinlerde Hıristiyan kimliğiyle inşa edilmeye başladığı dönemin başlangıcı olmuştur. Diğer coğrafyalardaki ötekilerin kimliği bu dönemden sonra netlik kazanmaya başlamıştır. Batının kültürel kimliğinin oluşumunda ötekinin siyasal olarak işaretlemesi, asimilasyonu, ya da ötekileştirmesi önemli etkenlerdir. “Avrupalı öznenin kimliğinin inşasında öteki diye işaretlenenler düpedüz Hıristiyan olmayanlardır” (Yavuz, 1999: 56-57).

Bunun yanı sıra Avrupa tarihinde ve Avrupalı kimliğinin inşasında ötekine duyulan ihtiyacın kurumsallaşmasında özel bir öteki hedefi olarak Türk kimliği önemli bir belirleyici olmuştur. Avrupa(lı) kimliğinin oluşumunda genel anlamda ‘Doğulu Öteki’nin etkisi olmakla birlikte Türk kimliği diğer ötekilere nazaran ‘dominant öteki’ olarak kalmıştır (Neumann, 1999: 39-40).

Türk kelimesi yüz yıllardır Avrupa kimliği için öteki anlamını taşımış ve diğer deyişle Avrupa düşüncesi Türklere tezat oluşturacak şekilde yapılandırılmıştır (Neuman & Welsh, 1991). Hatta Avrupa tarihinde oryantlizmden önce Türkofobi oluşmuş daha sonra ise oryantlizm ‘İslamofobi’ye dönüşmüştür. Türk kimliğine karşı geliş(tiril)en İslamofobik ve Avrupa merkezci stereotiplerin alt yapısı Haçlı seferleriyle oluşmuştur. 1095’te Haçlı Seferlerini başlatan Papa II. Urban’ın Türklere ettiği hakaretler, günahlarından ötürü Tanrı’nın Türkleri başlarına musallat ettiğine inanan Martin Luther’in ve Desiderius Erasmus’un düşünceleri Türk fobisinde birleşmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Türk fobisi Hırvat şairlerin mısralarına da yansımıştır. “*Türklere Karşı Dua*” başlıklı şiirinde bir Hırvat şair Avrupalı devlet adamlarından Türklere karşı yardım istemiştir (Taras, 2012: 109-111). Türk kimliği İslam kimliğini de içine alarak tarihte örneğine pek az rastlanan bir din-kimlik bütünleşmesi meydana getirmiştir. İslam’ın bayraktarlığı ve mazlum milletlerin koruyuculuğunu da üstlenmeleri nedeniyle Türkler Haçlılar tarafından en tehlikeli düşman olarak telakki edilmiştir. Hristiyan Avrupalı kimliğinin ötekisi olarak Türk kimliği Müslüman kimliğiyle adeta eş anlamlı hale gelmiştir.

Bu bakımdan Erer’e göre Haçlı Seferleri yerine “*Türklere Karşı Haçlı Seferleri*” tabirini kullanmak daha uygun düşmektedir. Tarihi olarak birkaç asır boyunca kendi iç krizleri ve ayaklanmaları sebebiyle gevşemiş olan Suriye ve Mısır Müslümanlarının

yerine dinç bir unsur olarak Türklerin Doğudaki ülkelerin hamisi haline gelmesi, Papalığın ihtiraslarına karşı büyük bir engel teşkil etmiştir. Bu tehdit karşısında önlem almak üzere Papa II. Urban Türklerin Kudüs Hristiyanlarına zulüm ettiği efsanesini yayarak İsa'nın boş kabrini kurtarmak bahanesiyle Katolik milletleri ayaklandırmaya teşebbüs etmiş ve iki yüz sene boyunca tahribat yapılmasına ve durmadan kan dökülmesine yol açmıştır. Erer, burada çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir. Neden Mısır Fatımi Hükümdarı El Hâkim 1009 senesinde Hristiyanların Kudüs'teki kutsal kilisesini temellerine kadar tahrip ettirdiği zaman Batı âlemi harekete geçmemiştir de bu hadiseden seksen altı sene sonra Türklerin Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte Haçlı seferleri başlatılmıştır? (2002: 34-35).

Batı âlemi (Katolik Dünyası) Türklerin devlet nizamı, hâkimiyet, gaza ve cihat geleneğiyle birlikte ezilenin yanında olma gibi sahip olduğu dinamik kültürün farkındadır ve asıl tehdit unsuru olarak Türkleri görmüşlerdir. İşte bu yüzden Türkler bütün ötekiler arasında Neumann'ın (1999) da tabir ettiği gibi Batı'nın "*dominant ötekisi*" olarak tasavvur edilmiştir. Söz konusu durum diğer Müslümanlarla kıyaslandığında Türklerin dini ve devleti idrak ediş şekliyle birlikte sahip olduğu muharebe disiplini gibi sebeplerle de ilişkilendirilebilir.

Osmanlı tarihini "*tarih araştırmalarının üvey evladı*" olarak tanımlayan Karpat'a (2015: 21) göre, modern çağda bile Avrupa'nın Türkler ve Osmanlı Devleti imajı aynı Ortaçağ kavramlarından beslenmeye devam etmiştir. Bu kavramlar sadece Haçlı Seferlerini meşrulaştırmakla kalmamış ve ekonomik emellerle de ilişkili olarak kültürel emperyalizm çağında da işe yaramıştır.

Yaşar Nabi Nayır, 1936'da yazdığı kitabında (1993: 244-45) Balkan milletleri özelinde gelişen bu tavrı şu sözlerle izah etmiştir: Balkanlardaki bağımsızlık mücadelelerinin ilk devirlerinde Türklere karşı duyulan saygı ve korku bazı din adamları ve entelektüeller tarafından kin ve gareze dönüştürülmüştür. Osmanlıları zalim, istilacı, zorba göstermek için kasten tahrif edilen tarihi hakikatler Osmanlı Devleti bölgeden tasfiye edildikten sonra da aynı şekliyle kalmıştır. Farklı Balkan dilleriyle eskiden yazılmış olan iptidai zihniyetli tarih kitaplarının ana hatları bugün bile değişmiş değildir. Geleneksel Haçlı zihniyetinin Hristiyan âleminde Türklere karşı oluşturduğu kin Türkün İslam'ın mümessili sayılmasıyla ilişkilidir. Bu algı inşası ilmi eserlere de sahte bir ilim otoritesi altında sirayet etmiştir.

özgü teolojisi Yaradan'ın merhametini salık vermiş, insanın doğuştan günahkâr değil aksine bütün varlıklar içerisinde en şerefli olan varlık olduğu öğretisini vazetmiştir. *Bu anlayışa göre "Yaradan merkezdedir. Ve yaratılana hoşgörü – tolearans değil – Yaradan'dan ötürüdür. Fark kemalatla ifade edilmekte, kemalat için kendini bilmek elzem görülmekte, kemalata erdikçe de hoşgörü artmaktadır"* (Tatar, 2008b: 188).

Doğal olarak Türklerin zihin dünyasında ötekiyle kurulan ilişkiler ve ötekini belirleyerek oluşturulan kimlik inşası Batı'da olduğu şekilde nesneleştirme şeklinde kurumsallaşmamıştır. "İnsan insanın kurdudur" kavrayışı ya da aksine insanı insanda huzur bulan; selam ile selamet bulan "insan insanın yurdudur" kavrayışı da farklı zihniyet dünyalarının kendilerine özgü tezahürleridir.

Benzer bir şekilde; Yusuf Has Hacıp'in "Kutadgu Bilig" isimli eserinde ve Machiavelli'nin "Prens" isimli eserinde devlet başkanı'nın nasıl olması veya olmaması konusundaki görüşleri tetkik edildiğinde iki farklı Doğu-Batı ya da Türk/İslam-Hristiyan medeniyetleri arasında çok ciddi farklılaşmalar olduğu gözlenmektedir. Machiavelli'nin (2010) hükümdar'a cimrilik, cömertlik, iyi kalplilik, merhamet, acımasızlık gibi konulardaki tavsiyeleri ve tebaasına karşı nasıl tavırlar takınması gerektiği Yusuf Has Hacıp'in görüşleriyle kıyaslandığında neredeyse bir birlerinin anti tezi niteliğindedir. Yusuf Has Hacıp (2011) Hükümdar'a tebaasına karşı cömert, iyi kalpli ve merhametli olmayı salıklarken Machiavelli ise yeri gelince cimriliği, merhametsizliği, hilekârlığı tavsiye etmektedir. Günümüzde kötü bir etiket olarak makyavelist sıfatı amaçları uğrunda her şeyi feda eden ve herşeyi mübah görenler için kullanılmaya devam etmektedir.

Yine benzer bir şekilde "ilim kendin bilmektir" ya da ilimi bir sömürü ve şeyleştirme vasıtası haline getirmek de tamamen farklı zihniyetlerden yansıyan kültürel örüntülerdir. Bu bağlamda Batı'da bilgi ve bilime yüklenen işlevin çözümlenmesi hususunda Bacon ve Descartes başvurulması gereken önemli isimlerdendir.

Bacon ve Descartes insanoğlunun tabiatın sahibi ve efendisi olup, tabiatı ve dünyanın doğal kaynaklarını dinamik bir şekilde insanlığın faydası için kullanılması gerektiğini dile getirmişlerdir. Doğanın insanın hâkimiyetine tabi olduğu mefhumu otoritesini İncil'den de almıştır ve Ortaçağda bu görüş müessir olmuştur. Bacon'ın "doğa perçeminden yakalanmalı" sözünde ifadesini bulan hedef doğanın hâkimi olabilmek için bilgiyi elinde bulundurmak ya da bilgiyi kontrol edebilmekle

mümkündür (McClellan III ve Dorn, 2006: 247-248). Descartes ve Bacon'ın hedef gösterdiği anlamda doğaya hükmetme arzusunda doğa ve insan ilişkisi barışık olmaktan uzaktır. Doğaya hükmetmenin yolu bilgiyi elinde bulundurmaktan ve bilgiyi kontrol altında tutmakla ilişkilendirilmiştir. Bunun farkında olan Batılı uluslar yarışarcasına bilgi toplama faaliyetine girişmişlerdir.

Avrupalıların dünyanın başka bölgelerini egemenlik altına almak amacıyla sistemli olarak bilgi toplama faaliyetlerinin uzunca bir geçmişi vardır (Burke, 2004: 125-126). Bu niyetlerle Batılı milletler tarafından gerçekleştirilen coğrafi keşifler sömürgeciliğe kapı aralamıştır. İnsana ve insan emeğine dair ortaya çıkan sömürgecilik anlayışının ardındaki temel motivasyon bir slogan halinde “Tanrı, Altın, Zafer” (God, Gold, Glory) şeklinde ifadesini bulmuştur (Spielvogel, 2005: 408). Her ne kadar bu söylemde “Tanrı” sözcüğü ilk olarak zikredilse de keşiflerin ardından gerçekleştirilen kölelik ve sömürgecilik düzeninde, Cesaire'in (2005: 66-67) de belirttiği üzere; İncil'i öğretmek, Tanrı'nın yüceltilmesi, cehaletin, tiranlıkların ve hastalıkların ortadan kaldırılması, hukukun sağlam temellere oturtulması gibi iyi niyetli herhangi bir çaba görülmemiştir. Marco Polo gibi kâşiflerden hiçbirisi keşif için çıktığı topraklara daha üstün bir düzen götürecekleri gibi bir imada bulunmamışlardır.

Edward Said'in oryantalizm olarak kavramsallaştırdığı Batı'nın Doğu'ya dair sahip olduğu bilgi formları da Doğu'nun “öteki” olarak belirlenmesi ve sömürülmeye müstahak bir nesne olarak görülmesi sebebiyle aynı işleve hizmet etmiştir. “*Dünyanın koca bir bölgesini betimlemeye yönelik*” Doğu'ya dair üretilmiş olan edebiyattan manzara betimlemelerine kadar; estetik, sosyoloji, iktisat, filoloji, antropoloji ve tarih gibi pek çok alanda yapılandırılan bilgi kalıpları “*bu bölgenin sömürge fethine uğramasına eşlik eden bir girişim*” haline gelmiştir (Said, 2010: 358). Bu bakımdan coğrafi keşiflerin yanı sıra oryantalizm sömürgeciliğin ‘lokomotif ideoloji’si olmuştur (Öztürk, 2012: 37). Böylece “bilgi” insanı ve insan emeğini sömürmenin vasıtası olarak kullanılmıştır. Bilimsel çalışmalarla sömürülesi nesneye karşı üretilen tezler desteklenmeye ve sömürgeciliğin meşrulaştırılmasına hizmet edilmiştir.

Sömürgeci ülkeler sömürü toplumlarına dair bazı kültürel araştırmaları desteklemiş, teşvik etmiş ve bu tür araştırmalara önem vermiştir. Hatta bazı ülkeler sömürgelerde istihdam edilmek üzere vazifelendirdikleri kişileri Etnoloji ve Antropoloji gibi bazı sahalarda 4-5 yıllık bir eğitime tabi tuttuktan sonra sömürge bölgelerine

göndermiştir (Turhan, 2010: 22-23). Bilgi sayesinde farklılıkların keşfedilmesiyle birlikte “Biz” ve “ötekiler” algısının oluşumu da Batılı kimliğin inşasında oldukça önemli bir rol oynamıştır. Yerliler hakkındaki betimlemelerde farklılıklar o kadar çok vurgulanmıştır ki insan türüne ait olan ortak bir özellik neredeyse yok denecek kadar azdır. Batı dünyası kendi kimliğini inşa ederken farklılığı adeta varoluşunun temel dinamiği haline getirmiştir. Tabii veya inşa edilmiş olan farklılıklar hep iki ayrı zıt dünyanın unsurları şeklinde resmedilmiştir. *“Resmin koyuluğu arttıkça, zıt olanların ötelenmesini de arttırmış ve kapatılması mümkün olmayacak şekilde, mesafe gittikçe açılmıştır. Batılı kimlik kesinliğini ifadeyle hükmünü geçerli kılmak için farklılıkları ötekiliğe dönüştürmüştür”*(Tatar, 2014:100).

Batılı sömürgeci milletlerin sömürgeci uygulamaları, Batının hem kendi kimlik inşasında hem de sömürülmeye müstahak gördükleri ötekilerin kimliğinin belirlenmesinde ırkçılık zemininde iki zıt kutupun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Batı zihniyeti bu kutuplaşmada *“Her türlü takdire layık bir kendi, karşısında ise en acımasız tahkire müstahak bir öteki zümresi”* (Tatar, 2012: 435) inşa etmiştir.

Batının ötekinin aynasında şekillenen kimlik inşasındaki tutum ve davranışları kendisine dair yüceltici, ötekine yönelik ise aşağılayıcı bir tarzda gelişmiştir (Tatar, 2014: 91). Böylece Batı’da ırkçılık ideolojisi ortaya çıkmış ve sonuç olarak da Batı sömürgecilik için gerekli olan güç ve meşruiyeti ırkçılık ideolojisiyle elde etmiştir (Tatar: 2008: 250-251). Yaradan’dan ötürü yaratılanı hoş görme idraki ise Türk kültüründe tamamen farklı bir öteki anlayışını inşa etmiştir.

Türklerin mümeyyiz vasıflarından birisi olan hoşgörü büyük bir nispette hâkimiyet duygusuna bağlı olmuştur. Psikolojik araştırmalara göre müsamahasızlık büyük ölçüde emniyet duygusunun yokluğundan ileri gelmektedir. Bu bakımdan bir kimse karşısındakinden kötülük gelebileceğine inanması halinde müsamahasız olabilmektedir. Türkler ise azınlıklara kendi sayelerinde rahata kavuşan insanlar nazarıyla bakmış ve hâkim oldukları devirlerde bunlardan bir tehlike görmemişlerdir. İslam dini benimsenmeden önce de Türklerin hâkimiyet geleneği ve idraki ilahi bir kaynaktan ileri gelmiştir. Bu bakımdan İslam öncesi devrin hâkimiyet ideali İslam’la birlikte gelen yeni kıymet hükümleriyle uzlaştırılmıştır. Türk hâkimiyet anlayışı yeni dinin gaza ve cihad prensipleri etrafında da ilahi kaynağını bulmuştur. Fetihlerin gayesi Tanrı’nın yüce adını her tarafa duyurmak ve İslam’ın üstünlüğünü fiilen yürütmek

şeklinde telakki edilmiştir. Bu anlayış ve gelenek sayesinde yeryüzünde kurulmuş olan imparatorluklar içerisinde Türkler sömürgeci karakter taşımayan yegâne millet olmuştur (Güngör, 2010: 135-141).

Son tahlilde kimlik ve ötekiyle kurulan ilişkiler farklı medeniyetlerin Tanrı, insan ve bilgiye dair sahip oldukları farklı idraklere ve hükümlere binaen şekillenmiştir. Türklerin öteki ile olan ilişkilerinde şeyleştirme ve yok sayma değil ötekinin garipliğine karşı tıpkı Yaradan'ın insana olan merhametinde olduğu gibi merhamet şeklinde tezahür eden bir ilişki biçimi gelişmiştir. Mazlumun ve mağdurun yanında olma; hamiliğini üstlenme durumu söz konusu olmuştur. Ötekine duyulan merhametin yanı sıra Türk kültürünün nizam-ı âlem idealinin prensipleri çerçevesinde disiplini ve düzeni sağlama durumu da söz konusu olmuştur. Bu düzen başboşluğa, özgürlük adına anarşiye müsaade etmemiştir.

2.4. Türklerde ve Batı'da Coğrafyayı Atfedilen Kimlik

Medeniyetlerin ben idrakini oluşturan varlık bilinci ile uyumlu olarak kendilerine özgü mekân-zaman algılamaları vardır. Özellikle tarihin özneleri olmasını bilen güçlü toplumlar kendi asli mekânlarından hareketle bir dünya algılaması oluştururlar. Bu algılama haritalar vasıtasıyla müşahhaslaşır. Türk haritacılığında da Kaşgarlı Mahmud sayesinde toplumların kendi eksenleri etrafında geliştirdikleri mekân algılamasının çarpıcı bir örneği verilmiştir. 1072-1074 yılları arasında kaleme alınan 'Dîvânü Lugâti't Türk'te Türk boyları lehçe ve dil bakımından sınıflandırılmış ve dünya haritası Balagasun şehri merkez alınarak çizilmiştir. Osmanlılarla birlikte Balagasun'dan İstanbul'u merkeze alan haritacılığa geçişte gerçekleşen mekân idrakindeki değişim medeniyet açılımı ve dünya düzeni kavramıyla ilişkilidir (Davutoğlu, 2010: 97-101).

Değişen tarihi koşullar içerisinde, yaşadıkları ülkelerde azınlığa dönüşmüş vatandaşlar olarak Balkan Türklerinin de vatan ve anavatan algısı bakımından çok özel bir mekân algılamasına sahip oldukları gözlemlenmektedir. Her ne kadar tabi oldukları devlet ve yönetim biçimleriyle birlikte haritalar değişse de Türkiye ve İstanbul Balkan Türkleri için kimliklerinin merkezi olmayı günümüzde de sürdürmektedir. Bir katılımcının ifadesiyle (Erkek, 32, Prizren) Balkan Türkü "*Her ne kadar yeri gelince kızsa da yüzü o tarafa [Türkiye'ye] dönüktür, o taraftan kopamaz. Balkanların doğal başkenti de İstanbul'dur.*" Bununla birlikte Balkan Türkleri yaşadığı ülkeleri vatan veya

atavatan olarak kabul etmektedir. Bu algılama atalarının vatan haline getirdikleri topraklarda yine atalarından tevarüs eden bir mekân algılamasının sonucu olarak gelişmiştir.

Farklı milletler tarafından yeni coğrafyalara düzenlenen akınların mantığı zihniyet temelli farklılaşmalara göre şekillenmiştir. Bunun sonucunda ise coğrafyaya atfedilen mana ve kimlik farklı tasavvurlar ve hükümler ekseninde belirginleşmiştir. Oryantalist yazın bir yana, Türkçe kaynaklarda ve Türk araştırmacılar tarafından yapılan bazı çalışmalarda da kolonizatör, emperyal ve koloni gibi tabirler Devlet-i Aliye'nin fetihleriyle ilişkilendirilmiştir. Çalışmalardaki genel niyet bir tarafa bırakıldığında, yüzeysel okumalar Türklerin fetih anlayışının Batı'da oluşan tarihi mantığa benzer bir şekilde geliştiği algısına sebep olabilir. Bu bakımdan Türklerde oluşan vatan ve mekân algısına açıklık getirmek gerekmektedir.

Türkler bir coğrafyayı fethettikleri ve o bölgeye yerleştikleri zaman batılı sömürge geleneğinde olduğu gibi coğrafyanın nimetlerine talip olmamışlardır. Aksine zahmetlerine katlanarak bizzat yeni coğrafyayı vatan edinmekle, maddi ve manevi imar/inşa faaliyetleriyle bir şeyler elde etmek niyetinin aksine fethettikleri yeni coğrafyalara düzen getirmişlerdir.

Batılı yazarlar gazayı ve gaziliği haydutlukla ilişkilendirerek Osmanlı Devletinde sırf ganimet hesabıyla gazaya çıkıldığı iddiasında bulunmuşlardır. Oysaki gazinin niyetinde dini hayır düşüncesi, İslam Dini ve Müslüman halk için savaşmak riyadan ve tamâdan uzak halis bir niyete sahip olmak gazanın temel esasları arasında kabul edilmiştir (İnalçık, 2009: 25). Türkler idare ettikleri coğrafyalarda îlây-ı kelimetullah veya ilahi mesuliyet duygularıyla hareket etmişlerdir. Seküler, emperyal ve sömürgeci duygularla topraklarına yeni topraklar katmak yerine İslam medeniyetinin maddi manevi nimetlerini insanlığın istifadesine sunmak adına fetihler gerçekleştirmişlerdir (Akgündüz & Öztürk, 1999: 357-58). Bu cihat bazılarının sandığı gibi istismar ve talan koşusu değil müsamaha, huzur ve adalet tesisi için göze alınmıştır (Taşer, 1991: 34). Tarihte birer cihan devleti haline gelen Selçuklu ve Osmanlı Devletleri sömürgeciliği ve asimilasyonu yapanları gördüğü hâlde bunu doğru bulmamış, adalet ve ahlâkı hâkim kılma hedefini benimsemişlerdir (Tural, 2009: 1-2).

Araştırma evreni özelinde kendilerini İliya kökenleriyle bölgenin otokton milleti olarak gören Arnavutların tarihte Slavlarla ve Osmanlılarla kurdukları ilişkilere

bakıldığında da Türklerin muamelelerindeki farklılık çok net bir şekilde tarihin şahitliğiyle ispat edilmektedir.

5. ve 6. Yüzyıllarda Balkanlara göç eden Slavlar, 6. yüzyıl sonrasında İliryalıların yaşadıkları topraklarda yayılmaya başlamışlardır. Slav göçleri tarımla uğraşan İliryalıların etnik yapısını o derecede etkilemiştir ki yapılmış birçok çalışmada 6. Yüzyıl ile 12. Yüzyıl arasında Arnavutların tarih sahnesinden kayboldukları sık sık dile getirilmektedir (Bozboru, 2013: 259). Slavların Balkanlara yerleşmesiyle birlikte Arnavutların sık sık saldırılara maruz kaldıkları ve Slavlarla olan ilişkilerinin sorunlu olduğu da bilinmektedir. Osmanlıların Balkanları fethetmesinin ardından ise durum değişmiş ve toplu olarak İslâm'ı kabul eden ilk millet Arnavutlar olmuştur. İslâm'ın kabulü Arnavutların Yunan ve Slav hegemonyasından büyük ölçüde kurtulmalarını ve böylece muhtemel bir asimilasyon karşısında direnç kazanmalarını sağlamıştır (İdriz ve Uysal, 2009: 595).

1453'te İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinin ardından Bizansın sonu gelmiş ve Balkan tarihinde Osmanlı dönemi damgasını vurmuştur. Aslında Türklerin ilk olarak Avrupa'ya geçişi 1354 yılında Gazi Süleyman Paşa tarafından Gelibolu'nun fethedilmesiyle birlikte gerçekleştirilmiş ve bunu yaklaşık 350 yıl süren Orta Avrupa içlerine doğru süreklilik arz eden bir ilerleme takip etmiştir. Balkan tarihinde Osmanlı dönemimin başlaması Kosovalı Arnavutlar için hayati önem taşımıştır. Osmanlı yönetimi altında Sırp'ların bir kısmı Kosova'yı terk ederken Arnavutların sayısı gittikçe artmıştır. Genel olarak Arnavutların İslamı benimsemeleri sonucunda, çıkarları Osmanlı imparatorluğunun çıkarları ve sürekliliği ile özdeşleşen bir Arnavut nüfusu ortaya çıkmıştır. 623 yıl yaşamış olan Osmanlı Devleti'ndeki 292 sadrazamın 28'i Arnavut asıllıdır (Türbedar, 2013: 137). Açıkça görüldüğü üzere Türklerin fethedilen coğrafyalardaki insanlara karşı muameleleri nesneleştirme ve yok sayma şeklinde gerçekleşmemiştir.

Bu bakımdan Türklerin fetih gayelerini buldukları topraklara sığmayan bir milletin yeni yerler işgal etmesi gibi bir çabayla veya basit bir göç hadisesiyle izah etmek doğru değildir. Her ne kadar demografik unsurun beraberinde getirdiği zorunlulukla birlikte geniş bir coğrafyaya yayılma ihtiyacı aşikâr olsa da, bu unsuru tek belirleyici faktör olarak açıklamak mümkün değildir. Zira tarihi gerçeklerle de sabit olduğu üzere; yegâne hedefi işgal olan milletlerin yerleştikleri coğrafyalarda

geliştirdikleri siyasî sistemler ve toplumsal yapılar ile Türklerin idare sistemleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların en dikkate değer olanı ise *“yerleşilen toprağı geçici bir mekân veya sadece kuru bir toprak parçası; orada yaşayanları da sömürülmesi veya köleleştirilmesi gereken varlıklar olarak görmemektir”*. Türkler yeni toprakları ‘vatan’ ve bu topraklarda yaşayanları ise adaletle yönetilmesi gereken ‘insan’ olarak telakki etmişlerdir. Üstelik yeni yerlere göç eden fertler basit bir nicelikten ibaret değildir. *“Onlar bedenleriyle birlikte örf, adet, inanç, töre, dil, meslek vb. unsurlardan müteşekkil bütünüyle zihniyetlerini ve nizamlarını da taşımışlardır. Başka bir ifadeyle taşınan da inşa edilen de medeniyettir”* (Tatar, 2017: 13-14).

Batı tarzı sömürgeci anlayış ile Türklerin fetih zihniyeti arasındaki farkın ayırıcına varabilmek için sömürgeciliğin gerçek anlamını ne olduğunun kavranması gerekmektedir. Sömürgeciliğin tanımında *“yerleşmek”* kavramı esas alınmaktadır. Oxford İngilizce Sözlüğü’nde (2009);

“Yeni bir ülkedeki bir yerleşke... yeni bir yöreye yerleşen, ana yurtlarına tabi halde ya da onunla bağlantısını koruyarak bir topluluk oluşturan bir grup insan; yerleşimi ilk olarak gerçekleştirenlerin soyu ve ardılları tarafından bu şekilde oluşturulan topluluk anayurtla bağlantıyı koruduğu sürece bu yerleşime “colonia” denir.”

Latince *“colonia”* (çiftlik, yerleşke) sözcüğünden türetilmiş olan *“kolonyalizm”* (sömürgecilik) kelimesinin anlamındaki muğlâklığa dikkat çeke Loomba’ya (2000: 18-19) göre bu şekilde yapılmış olan bir tanım *“...farklı halklar arasındaki bir karşılaşma ya da fetih ve tahakkümü çağrıştıracak herhangi bir imayı kolonyalizm sözcüğünden boşaltmış”* olur. Bu şekilde yapılan bir tanımlamanın sömürgeciliğin işleyiş esaslarını, niyet ve gerçeklerini tam manasıyla yansıtmadığı aşikârdır. Zira *“Bu tanımın kolonileştirmecilerden başka hiçbir halktan, koloniler kurulmadan önce o yerlerde zaten yaşıyor olabilecek insanlardan en küçük şekilde söz etmemesi oldukça dikkat çekicidir.”*

Kolonyalizme yüklenen yerleşme ya da *“çiftlikleşirme”* gibi anlamlar, Türklerin toprağı atfettikleri *“vatan”* kavramından uzaktır. Esasında kolonyalizme yüklenen bu anlam *“ana vatan”* ve *“koloni”* arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Bu anlayış vatanın *“dünyanın geri kalan diğer topraklarının tamamından tercihli ve üstün olan, uğruna can feda edilen, edilmesi gereken, kutlu toprak”* olduğu imasında bulunurken koloniye

ise ayrı bir anlam atfetmektedir. Aslında bu ayrım bir sömürgecinin kolonisini “vatan” olarak değil, bir “ticari işletme” olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Sömürgeci zihniyetin kolonisini vatanlaştırmak gibi bir düşüncesi olmadığı için, işgal edilen coğrafyadaki kaynaklar sonuna kadar sömürülür ve kârlı olmaktan çıktığında da ise o bölge terkedilir (Hocaoğlu, 2003: 284).

Türklerin bu konudaki tavrı ise nev-i şahsına münhasırdır. Türkler fethettikleri toprakları ana yurtlarına eklenmiş tali-ikincil bir ülke olarak görmemişlerdir. Fethedilen yöreye yerleşmişler ve o yöreyi yeni ana yurtları olarak nitelendirmişlerdir. Böylelikle uzun geçmişleri süresince defalarca yurt değişmişlerdir. Bunun sonucunda da farklı coğrafyalarda birçok yeni Türkeli yahut Türkîli ortaya çıkmıştır (Duralı, 2014: 31).

3. MİLLET KİMLİĞİ VE MİLLET KİMLİĞİNİN OLUŞUMU

Günümüz Türkiye’inde bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde zaman zaman millet kelimesinin karşılığı olarak ulus ve milliyetçilik kelimesinin karşılığı olarak ise ulusçuluk kelimesinin kullanıldığına şahit olunmaktadır. Oysaki Karpat’ın da belirttiği üzere ulusçuluk kelimesi Moğolca ulus kelimesinde türemiş olup belirli bir topluluğu ve bilhassa bu topluluğun yaşadığı alanı karşılamaktadır. Uzun zamandır kullanılmayan bu terim Cumhuriyet döneminde tekrar canlandırılmıştır. Ulus kelimesine karşılık millet terimi çok eski olduğu kadar siyasi bir topluluğun kimliğini ve o kimliğin dayandığı manevi esaslarını da ifade ettiği için gerçeğe çok daha yakındır. Bu bakımdan ulus teriminin Türkiye’nin toplumsal kimliğini gereği gibi tanımlayamadığını göz önünde bulundurarak millet ve milliyetçilik terimlerini kullanmak daha uygun düşmektedir (Karpat, 2011: 11-13). Zira günümüz Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi sınırlarıyla kültürel sınırları örtüşmemektedir. Gerçekte Türk milletine ait olan kültürel sınırlar mevcut siyasi sınırların ötesindedir. Bu bakımdan millet kavramı toprak esası üzerine inşa edilmiş olan “nation” a mukabil ve denk değildir. Bununla birlikte Türk millet kimliğini coğrafi bir ifade olan Türkiye veya Anadolu nitelendirmelerinden hareketle izah etmek ve sınırlandırmak da mümkün değildir (Tatar, 2008a: 177).

TDK’da millet “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu” şeklinde tarif edilmiştir. Bununla birlikte “millet” ya da “ulus” karşılığına mukabil kullanılan “nation” kelimesi İngilizce’de ayrı bir ırkı veya halkı oluşturmak için genellikle ayrı bir

devlet şeklinde organize olan ve belirli bir toprağı elinde tutan birbirleriyle ortak soy, dil ve tarih bağlarıyla bağı bulunan geniş bir insan kütlesi olarak tarif edilir. İlk örneklerinde ırk düşüncesi genellikle siyasi düşünceden daha güçlü olmasına rağmen günümüzdeki kullanımında ise siyasi birlik ve bağımsızlık kavramı daha belirgindir (Oxford English Dictionary on Cd-room, 2009).

Latince’de doğmak anlamına gelen “nasci” sözcüğünden türeyen millet kavramı kültürel, siyasal ve psikolojik unsurların bir toplamı tarafından şekillendirilen karmaşık bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün milletler bünyelerinde kültürel bir çeşitlilik barındırır da “millet” kültürel anlamda ortak dil, din, tarih ve gelenekler tarafından bir arada tutulan insanlardan oluşur. Siyasal boyutuyla ise millet, egemenliği oluşturma veya sürdürme arzusuyla ilişkilendirilen ve kendilerini doğal bir siyasi topluluk olarak gören bir grup insan şeklinde tarif edilir. Bununla birlikte milleti oluşturan fertlerde milli bir gurura sahip olma durumu da söz konusudur. Bu duyguyu içselleştirememiş insanlar da millete ait olduklarını kabul edebilirler. Buna rağmen millet, psikolojik olarak vatanseverlik şeklinde paylaşılan bir sadakat veya duyguyla diğerlerinden ayrılan insan grubudur (Heywood, 2013: 202).

Millet kimliğini ve milletlerin oluşumunu anlamaya yönelik yaklaşımlar genel itibariyle üç başlık altında incelenmektedir. Bunlar primordialistler (ilkçiler), modernistler ve etno-sembolcüler olarak gruplandırılmaktadır. Aslında bu üç ayrı grup bünyesine dâhil edilen farklı teorisyenlere ait görüşlerin birbirleriyle tamamıyla aynı olduğunu iddia etmek güç olsa da bu terimlerin asıl amacı farklı milliyetçilik kuramlarının ortak özelliklerini keşfetmek ve böylece değerlendirmeleri kolaylaştırmaktır. Modernistleri birleştirdiği düşünülen ortak özellik, milliyetçiliği modernleşme süreçlerinin, dolayısıyla yakın tarihin bir armağanı olarak görmeleridir; etno-sembolcülerini birleştiren özellik milletlerin etnik kökenlerine verdikleri önem; ilkçileri birleştiren özellik ise milletleri doğal yapılar olarak görmeleridir (Özkırmı, 2016: 79).

Primordialistler milletleri ve doğal olarak millet kimliğini başlangıçtan beri var olan, verili bir olgu olarak ele alırlar. Modernist yaklaşımlar ise modernizmin, sanayileşmenin getirdikleriyle birlikte özellikle Fransız ihtilalinin de tesirleriyle milletlerin ve millet kimliğinin teşekkül etmeye başladığını öne sürerler. Bu anlayış milletleri tarihten ve maziden kopartarak - Fransız ihtilali itibariyle oluştuğu kabulüyle -

köksüzlüğe mahkûm eder. Ento-sembolcüler olarak adlandırılan grup ise milletleri tarihi olarak yerleşik bir olgu olarak ele alır; fakat primordialistlerin yaptığı gibi onları sabit, değişmeyen ve verili olgular olarak kabul etmezler. Modernistlerin yaptığının aksine milletlerin tarihle olan bağıını vurgular; fakat bazı konularda da modernistlerle hemfikir olduklarını belirtirler. Milletlerin geçmişine müracat edilerek var olan ve tevarüs eden müktesebattan yola çıkılarak milletin tekrar tekrar yorumlanmasına dikkat çekerler. Onlara göre bu müktesebat milletlerin etnik geçmişine eğilerek ortaya çıkarılır.

Özkırmılı (2016) bu üç grubu özetle “Milliyetçilikten Önce Milletler: İlkçi Yaklaşım”, “Milletlerden Önce Milliyetçilik: Modernistler” ve “Ara Yol? Milliyetçilik Tartışmasına Etno-Sembolcü Katkılar” başlıkları altında tasnif etmiştir.

İlkçi yaklaşımı benimseyen teorisyenler modernistlerin iddia ettiğinin aksine milletlerin milliyetçilikten evvel verili, doğal ve organik olgular olarak var olduğunu ileri sürerler. Heywood, “primordialistler” olarak da adlandırılan ilkçi yaklaşımı dört maddeyle özetler:

İnsanlar doğal gereği grup yönelimlidir ve millet bunun bir ifadesidir.

Milli kimlik üç temel unsur tarafından şekillendirilir: ortak ata, ülkesel bir aidiyet duygusu ve ortak bir dil.

Milletler tarihsel varlıklardır: daha basit etnik topluluklardan organik olarak evrilirler.

Milliyetçilik akrabalık bağlarına benzeyen derin duygusal bağlılıklarla nitelenir.

Bu görüşün ilk kaynaklarını her milletin kendisini şarkı, mitoloji ve efsane gibi edebi ve sanatsal türlerde dışa vuran ve millete bir yaratıcılık kaynağı sağlayan bir ‘*volksgeist*’ı olduğun ileri süren Alman filozof, Johan Herder’in (1744-1803) yazılarında bulmak mümkündür. Herder’in kültür temelli yaklaşımına göre milletler eski zamanlara kadar geri götürülebilecek doğal veya organik kimliklerdir. Bu sebeple de insan toplumları var oldukça milletler var olmaya devam edeceklerdir (Heywood, 2013: 204).

3.1. Etnisite ve Etnik Gruplar

Millet ve millet kimliğinin oluşumunu açıklama çabası etnisite ve etnik grupların üzerinde detaylı bir analizi gerekli kılar. Zira etnik gruplar kimlik, çokkültürlük, kimlik politikaları ve kültürleşme konuları üzerine yapılan çalışmaların olmazsa olmaz

kavramları arasındadır. Türk kimliği milli bir kimlik olmakla birlikte pek çok çalışmada AB ülkelerinde ve ABD gibi ülkelere göç etmiş Türkler veya Balkan Türkleri, yapılan çalışmalarda yaşadıkları ülkelerin sosyo-politik bünyeleri dâhilinde etnik referanslı grup kimliği bağlamında ele alınmaktadır.

Etnik grup “*Tipik olarak ortak atalarla bağlantılı biçimde ortak kültürel ve tarihsel kimliği paylaşan bir grup insan*” olarak tarif edilir (Heywood, 2013: 203). Etnisite ise özgün bir halka, kültürel bir gruba veya bir ülkeye yönelik sadakat duygusudur. Etnisite terimi hem ırksal hem de kültürel imalara sahip olması sebebiyle karmaşık bir terimdir. Genellikle bir etnik gruba aidiyet duyan bireylerin, doğru veya yanlış bir biçimde ortak bir ataya sahip oldukları ve doğal olarak da kanla birleştirilmiş geniş bir akrabalık grubuna dâhil oldukları varsayılır. Fakat daha yaygın bir şekilde etnisitenin derin ve duygusal bir düzeyde olmasına rağmen kültür temelli bir kimlik biçimi olarak anlaşılması söz konusudur. Etnik kültür, değerleri, gelenekleri ve bazı kültürel pratikleri kapsar. Fakat daha da önemlisi, etnik kültürün insanlara ortak kimlik ve genellikle köken veya atalarına odaklanma yoluyla özgünlük hissi vermesidir (Heywood, 2013: 220).

Milliyetçilik fiili ya da potansiyel bir biçimde devletin ideolojik açıdan meşruiyetini ister. Bu bakımdan etnisite de bazen milliyetçiliğin atıl/durgun bir biçimi olarak yorumlanabilir ki bu da nihayetinde ya da belirli aralıklarla milliyetçilik şeklinde açığa çıkabilmektedir (Eriksen, 1991: 265). Bu yönüyle ele alındığında ise etnik kimlik ve millet kimliğini keskin çizgilerle birbirinden ayırt etmek zor gözükmektedir.

Ortaylı'nın da dikkat çektiği üzere etnik (kavmî) gerçek ve varlık ile millet (nation) bilinci ayrımını bıçak sırtı gibi düşünmek konuyu yanlış anlamaya kapı aralamaktadır. Sosyoloji disiplini milliyet olgusunu anlamak için gerekli olmakla birlikte yeterli bir tarih ve coğrafya bilgisinden yoksun bir bakışla salt sosyoloji disiplininin perspektifi ile ele alındığında konu hakkında yanlış yorumlamalara sebep olabilmektedir (Ortaylı, 1998: 7). Bu sebeple farklı millet teşekküllerini ve oluşum koşullarını anlayabilmek için milletlerin tarihlerine yönelmek gerekmektedir.

Smith'e göre “*Etnik bir grup soya ait mitlerin rolünü ve tarihi anıları vurgulayan, din, gelenek, dil ya da kurumlar gibi bir veya birden fazla kültürel farklılığa göre tanınan ve ayırt edilen bir kültürel kolektif tiptir*”. İdeal bir etnik topluluğa ya da ‘etni’ tipine ilişkin bazı nitelikten bahsetmek mümkündür. Smith'e göre belli bir grup ya da

nüfusun “etni” oluşturma/olma kalitesini belirleyen şey grubun bu niteliklerin ne kadarına ne derecede sahip olduğuyla ilişkilidir. Bu nitelikler “*kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir “yurt”la bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu*” (Smith, 2016. 41-42) şeklinde özetlenmiştir.

Etnik gruplar ya da kategoriler birlikteliği meşru kılacak bir ortak atalar nosyonuna sahip olma eğilimi gösterirler. Buna rağmen ortak atalardan söz edebilmek için kaç kuşak geriye gidilmesi gerekmektedir? (Eriksen, 2002: 59). Etnik bir topluluğu oluşturan fertler “ortak soy, ortak tarihi geçmiş veya ortak dil ve kültür” gibi temeller etrafında bir araya gelirler. Her ne kadar ortak kan bağı varsayımı etnik bilincin oluşmasında önemli olsa da mutlak gerekli bir unsur değildir. Esasında etnik kimlik hissi ve psikolojik bir bağ meselesidir. Bu yönüyle kişi düzeyinde ve değişik kıstaslar temelinde sübjektif olarak da tanımlanabilir (Yılmaz, 2007: 3).

Etnik türdeşliğin sağlanamadığı toplumlarda, dominant konuma sahip olan etnik grup veya grupların, azınlık konumundaki grupları veya daha küçük toplulukları politik güce ortak etmemeleri ve kimliklerini ifade etme yönünde sınırladılmaları tabi tutmaları etnik çatışmaları da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla kültüralist bir perspektifle yaklaşıldığında, etnik kimliğin ifade edilmesine duyulan arzu, genel kanın aksine, çoğu kez ekonomik ve diğer koşullardan bağımsız bir biçimde kültür temelinde yoğunlaşan bir talep olarak ortaya çıkar. Zira daha iyi koşulların sağlanması halinde bile bir etnik grup üyeleri dominant grubun yönetimi altında yaşamaktansa, kendi yönetimlerine ait olan daha kısıtlı imkânlar içerisinde yaşamayı tercih edebilmektedir. Etnik kimliğe ilişkin farkındalığın artması ve etnik kimliğe yönelik sınırlamalar, özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren etnik çatışmaların yoğunluk kazandığı bazı Üçüncü Dünya ülkelerinde belirgin bir biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Çok hızlı bir şekilde gelişen iletişim ve ulaşım teknolojilerinin bu alandaki etkileri oldukça önemlidir. Sosyal mobilitenin de artmasıyla birlikte insanların grup içi ve grup dışı etkileşimleri de artış göstermiştir. Bunun sonucunda ise grup içi paylaşım ve dayanışma artmış; yabancı gruplara ait bazı farklı hususiyetler daha net bir biçimde idrak edilme evresine girmiştir. Böylece “yabancı grup” kavramının ne olduğu daha somut hale gelmiştir (Yılmaz, 2007: 9).

Miliyetçilik, millet teşekkülleri, etnik referanslı aidiyetler tarihi oluşumlarının

yanı sıra devlet ve devletin kurumlarıyla olan ilişkileri açısından siyasi ve sosyolojik mefhumlardır. Sonuç olarak etnik gruplar devlet oluşumu gösterememiş doğal olarak da millet haline gelememiş, hâkim veya kurucu millet içerisinde bazen dil ve kültür gibi bağlamlarda farklılıklar gösterebilen sosyal gruplardır. Ortak bir soy/köken/kan bağı gibi söylemler etnik grupların ontolojik gereklilikleridir.

3.2. Etnik Çekirdeklerin Mirasçısı Olarak Milletler

Milletleri etnik çekirdeklerin mirasçısı olarak gören görüş hem modernistleri hem de ilkçi yaklaşımı aşma çabasında olan etno-sembolizmdir. Bu kuramın öncüsü İngiliz Sosyolog Anthony Smith'tir.

Smith (2016: 32) milleti *“tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı”* şeklinde tarif eder. Milli kimliğe ait temel özellikleri ise *“tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler ve tarihi bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkânına sahip oldukları ortak bir ekonomi”* olmak üzere beş maddede özetler.

Smith'e göre millet tarihsel olarak yerleşik bir fenomendir. Millet kendisinden çok daha yaygın ve eski olan etninin modern mirasçısı ve dönüşmüş halidir. Bu bakımdan millet modern öncesi etnisitenin bütün sembol ve mitlerini kendisinde toplar. Millet daha eski olan etnik yapılar içerisinde yerleşik olarak bulunur. Milletlerin güçleri kendilerinden daha eski olan etnik cemaatler ve kimliklerle kurdukları popüler ve siyasal bağlantılarla doğru orantılıdır. Destansı mitler, efsaneler, semboller ve değerlere sahip bir etnik geçmişle kurulan özdeşlik ilişkisi milliyetçi projenin başarısı için hayati önem taşır (Smith, 2012: 79-80).

Smith'e göre günümüz koşullarında millet gerçeği ve milliyetçilik ideolojisi rakipsiz durumdadır. Milli kimliklerin yaygın bir biçimde çekici ve etkili olmaya devam etmektedir. Milli kimlik ve milliyetçiliğin kültürel tatmin, köksalmışlık, güvenlik ve kardeşlik gibi hissi ihtiyaçları karşıladığı görülmektedir. Hatta bazı insanlar hayatlarını millet uğrunda feda etmeye hazırdır. Milletler geçmiş anılara, mit ve semboller zinciriyle geniş ve güçlü bir cemaat türüne, etniye bağlanmış durumdadır. Bu güçlü bağ milletlere eşsiz karakterlerini vermekle birlikte insanların hisleri ve imgelemleri

üzerinde söz sahibi olma olanağı da tanımaktadır (Smith, 2012: 81).

Özkırmılı, Smit'in primordialistlerle (ilkçiler) aynı kategoride yer almasına rağmen literatürde kendine yer açma çabasıyla kelime oyunlarına da başvurarak modernistleri türdeş göstermeye ve ilkçilerle modernistler arasındaki uçurumu derinleştirmeye çalıştığını ileri sürer. Bu yüzden Calhoun'un özcü bakış açısından yola çıkarak "ilkçiler, modernistler ve etno-sembolistler" şeklinde yapılan üçlü tasnif yerine, özcü (essentialist) ve yapılanmacı (constructivist) şeklindeki bir tasnifin kullanılması gerektiğini savunur. Böylece primordialistler ile etno-sembolizm yaklaşımını benimseyenleri aynı kategoride ele alma imkânı doğar (Özkırmılı, 2016: 256-257).

Özkırmılı ve Sofos, Smith'in etno-sembolcü bakış açısıyla "geriye dönük etnikleştirme" (retrospective ethnicization) olarak kavramsallaştırdıkları bir tuzağa düştüğü görüşünü ileri sürmüşlerdir. Onlara göre etno-sembolcü yaklaşım geçmiş etnikleştirmekte; diğer bir ifadeyle "düşündüğümüzden çok daha karmaşık, çelişkili ve muğlâk olan tarihi" etnik tarih olarak sunmaktadır. Geçmişte Türkler ya da Helenler gibi adlandırmaların olmasının milleti ve milliyetçiliği anlamada pek önemi yoktur. Zira yüzyıllardır var olsalar bile bu adların taşıdığı anlamlar ve arka planlarında yer alan toplumsal gerçeklikler sabit değildirler hızla ve radikal bir biçimde değişmektedirler (2013: 7).

Burada esasen sosyal gerçekliğin tarih içerisindeki oluşumunun anlaşılabilmesi problemiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Gerçekten de milletler yüzyıllar öncesinde bile bugünkü adlarıyla anılsa da kimlik olgusu zaten sabit değildir. Kimlik tarihi ve sosyolojik anlamda süregelen bir inşa ve oluş sürecine tabi olduğu için yeni sentez ve yorumları da beraberinde getirmektedir. Smith'in de belirttiği gibi (2012: 80) Millet, onun geleceğini de şekillendiren bir geçmişin içinde yerleşik olarak kalmaktadır. Ancak birçok çağdaş analizin kimi zaman gizli kalan 'engelleyici şimdiciliği' milletin bu özelliğini kavrayamamaktadır. Bu bakış açısı milletin soyunun devam eden gücünü, içinde sıklıkla yerleşik olduğu belirli etnik bağların ve duyguların sürekliliğini görmeye engel olmamalıdır. Fakat bu bağlamda ifade edilen 'yerleşiklik' olgusu, milletin bugün anladığımız anlamdaki yerleşikliğinden farklıdır. Bununla birlikte milletin yazgısı, anlamını ve gideceği yönü etnik geçmişi tekrar tekrar yorumlamasına borçludur.

Bu bakımdan geçmişte Türkler ya da Hellenler gibi adların sahip olduğu anlamların ve arka planlarında yer alan toplumsal gerçekliklerin sabit olmadıkları

iddiası kabul edilebilir olsa da “radikal bir biçimde değişmekte” olduklarını kabul etmek mümkün değildir. Bu iddia vatan haline getirilen coğrafyanın kimliği açısından da geçersiz ve temelsizdir. Öztuna’ya göre 1074’te Anadolu Selçuklu Devleti kurulduğunda Türkiye Devleti kurulmuştur ve Anadolu Fatihî Selçukoğlu Birinci Sultan Süleyman-Şah Türkiye Devleti’nin ilk hükümdarı olmuştur. Zira yeni kurulan devlete Avrupalılar o yıllardan itibaren *Turchia* demişlerdir. Devletin sahibi olan Selçuklular ve onların halefi Osmanlılar hanedanının adıyla Selçuklu ve Osmanlı şeklinde anılsalar bile, Avrupa dillerinde 11. Asrın sonlarından 1922’ye kadar sıklıkla *Turquie*, *Turkey*, *Türkei* ve benzeri isimlerle adlandırılmışlardır (2012: 19). Bu durum sadece coğrafyanın kimliği için geçerli değildir. Özellikle Osmanlıların kendilerini ifade edişleri bir yana, dışarıdan onlara bakanlar tarafından Osmanlı Devleti’nin Türk İmparatorluğu, Osmanlı Sultanının Büyük Türk, Osmanlı Ordusunun Türk Ordusu ve devşirmeler dâhil Anadolu ve Rumeli’deki Osmanlı tebaasını Türk olarak tanımladıkları bilinmektedir. Bu bağlamda Müslüman olanların Türk oldu şeklinde tanımlanması da oldukça önemlidir (Öz, 2012: 205).

Millet ve milliyetçilik kavramlarını milli devletlerin çağındaki anlamlarına göre tanımlamak genellikle kabul edilen bir yaklaşımdır. Bu bir ölçüde doğru olsa da kişilerin aidiyet duydukları itibari bir kategori olarak “millet” kavramının ve milliyetçilik duyusunun tarihini ulus-devlet döneminden öncesine götürmek mümkündür. Örnek olarak ulus devlet oluşumlarından çok daha eski tarihlerde verilmiş olan Orhun Abideleri ve Divan-ı Lügati’t-Türk gibi eserlerde Türk millet bilincinin ve milliyetçilik duygusunun var olduğu açıkça görülür. Osmanlı Devleti’nin yöneticilerinin baştan itibaren Türkçe konuşmuş olmaları, pençik ve devşirme sistemleriyle yöneticilik taifesine dâhil edilenlerin Türk-İslam kültürü ve Türkçe ile teçhiz edilmeleri de bu bakımdan önemlidir (Öz, 2012: 204).

Milleti oluşturan fertler tarihin farklı; fakat birbirine bağlı evrelerinde birbirinden kopmuş değildir. Tamamıyla yeni bir kimlik de icad edilmemiştir. Bu yönüyle millet, geleceğe bakan yönü de dâhil olmak üzere yeni sentez ve yorumlamalara rağmen tarihsel olarak yerleşiktir. Bu yüzden geçmişle kurulan bağı ömemsiz addetmek millet kimliğinin anlaşılmasını kolaylaştırmanın aksine köksüzlüğe mahkûm ederek daha da karmaşık hale getirecektir. Bu bakımdan Smith’in milletlerin modern öncesi aidiyet bağlarına yaptığı vurgu önemlidir.

Zira Calhoun'un (2012: 76) da belirttiği gibi Smith, milliyetçilikle modern öncesi etnisite arasında diğer düşünürlerin sandığından çok daha güçlü bir bağ olduğu fikrini ortaya koymuştur. Milletlerin doğal ya da ilk olarak görülemeyeceğini kabul etse bile kökenlerinin nispeten eski tarihe ve devamlılık gösteren bir etnik bilince dayandığı iddiasında ısrarlı bir tavır ortaya koymuştur. Milliyetçiliğin bir ideoloji ve siyasi hareket olarak ancak geç 18. Yüzyıla kadar gittiğini kabul etse de onun varolduğu; üzerine dayandığı tarihin çok daha eskiye ait olduğunu ileri sürmüştür.

Kısacası hem yerleşik olma hem de tekrar tekrar yorumlanması gerçeği millet kimliğinin sadece maziye bağlı olmadığını bunun yanı sıra halde/anda yaşanan ve bir vechesiyle de atıya bakan bir olgu olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır. Bu anlamda Smith'in "etnik çekirdekler" kavramıyla kastettiği şey oldukça önemlidir. Smith bu kavramla milletlerin ilk kaynaklarına; kadim oluşuna göndermede bulunur.

Hutchinson da Smith'in izinden giderek halk egemenliği ve ortak yurttaşlık anlayışlarına, bütünleşmiş bir ülkeye ve ekonomiye dayalı birimler olarak milletlerin genellikle 18. Yüzyılda oluşmuş olduğu hususunda modernistlerle hemfikir olduğunu belirtir. Bununla birlikte yine Smith'in izinden giderek yüzyıllardır var olan milletlerin modern dönemin çok daha öncesinde var olan etnik çekirdekler ve etnik kültürler üzerinde temellenen hissiyat cemaatleri olduğu tezini destekleyerek ento-sembolist bakışa olan desteğini vurgular. (Hutchinson, 2008: 78).

Burada Smith'in görüşüne karşı gerekli olan asıl eleştirisi ise milletlerin varlığı ve oluşumuna ilişkin teorisini sadece Avrupa'yla sınırlandırmasıdır. Smith, tarihe müracat ederken teorisini Avrupa sınırları içerisinde açıklamaktadır. Oysaki Avrupa'da yaşanan iptidai dönemlerde dünyanın farklı bölgelerinde farklı siyasi yapılanmaların varlık gösterdiğine şahit olunmuştur. Milliyetçiliği Avrupa merkezci yaklaşımlarla değerlendirenler, onu modernleşmenin bir ürünü olarak görmektedirler. Modernliğin yaratıcısı olan Avrupa doğal olarak milliyetçiliğin de yaratıcısıdır. Böyle bir yaklaşım hem milliyetçiliği hem de milliyeti belli bir zamana ve mekâna mahkûm etmektedir (Tatar: 2008: 150).

3.3. Milliyetçiliğin Sonucu Olarak Milletler

Modernist kuramcılar, milli kimliğin modernleşme süreçlerinin beraberinde getirdiği sosyal ve siyasal koşullardaki dönüşümler neticesinde şekillendiğini ileri sürer.

Bu hususta sanayileşmenin rolü oldukça önemlidir. Bu kuramlar her ne kadar farklı unsurların önemini ağırlıklı olarak vurgulasalar da Heywood'a göre (2013: 205) şu üç genel temanın ön plana çıktığı görülür:

Endüstriyel ve kapitalist ekonomilerin doğuşu, geleneksel toplumsal bağları zayıflatmış ve yeni sosyal gerilimler üreterek birleştirici bir milli kimlik ihtiyacı yaratmıştır.

Milli kimlik bilincinin biçimlenmesinde genellikle devletler kilit bir rol oynar, yani devletler ulustan önce gelir ve bir bakıma onu inşa eder.

Kitle-okuryazarlığı ve kitle eğitiminin yaygınlaşması, ulusal kimlik inşasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Milletleri anlamaya dönük yaklaşımlar içerisinde milletlerin teşekkülünü sosyal mühendislikle, icat edilmişlik ve tahayyül edilmişlikle açıklayan modernist yaklaşımlar oldukça popülerdir ve özellikle Hobsbawm, Gellner ve Anderson gibi millet ve milliyetçilik teorisyenleri yaptıkları çalışmalarla önemli bir eleştirel yazının doğmasını sağlamışlardır.

Gellner'a göre milliyetçilik önceden varolan tarihi mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapar. Milliyetçilik, seçilen müktesabatı çoğunlukla tamamen dönüştürülüyor olsa bile var olan kültürel zenginlikten yararlanır. Ölü dillerin yeniden canlandırılması, geleneğin yeniden icadı ve eskiye ait olduğuna inanılan bir takım saf özelliklerin gündeme getirilmesi bu husustaki önemli örneklerdendir. Milliyetçiliğin kullandığı kültürel parçalar ve yamalar çoğunlukla gelişi güzel yaratılmış tarihi icatlardır. Milliyetçiliğin korumayı ve yeniden canlandırmayı iddia ettiği kültürler çoğu kez ya kendi icadıdır ya da tanınmayacak hale gelmiştir. Durkheim'ın öğretilerinde toplum nasıl ki dini ritüellerle kendi gizli imajına tapmaktaysa, dinin yerini milliyetçiliğin aldığı çağda da toplumlar din kamuflajından sıyrılarak kendilerine tapınırlar. Gellner bu iddiasını Nazizm örneğiyle açıklar. Nazi Almanyası Nürnberg'te kendine tapınırken ne Tanrı'ya ne de Germenlerin Hristiyanlık öncesi çağlardaki dinlerinin tanrısı Wotan'a tapınma iddiasındaydılar. Çok açık bir biçimde kendilerine tapıyorlardı. Aslında bu fikir millet olmak fikrini kitlesel bir narsizm hali olarak görmektedir (Gellner, 1991: 105-106). Kısacası Gellner'ın yaklaşımıyla milleti yaratan milliyetçiliktir. Milliyetçilik milletleri icat etmektedir. Milliyetçilik milletlerin bir ürünü değil tam tersine milletleri meydana çıkararak milliyetçiliğin ta kendisidir.

Hobsbawm da Gellner'in izinden giderek milletlerin oluşumu alanına giren "yapaylık, icat ve sosyal mühendislik" unsurlarını yani milletlerin tepeden oluşturulmuş olduğunu vurgular. Ayrıca Gellner'ı bir konuda eleştirir. Bu husus Gellner'in sıradan insanların özelemlerini, çıkarlarını, ihtiyaç ve umutlarını hesaba kamaması; yani aşağıdan değerlendirmeye önem vermemesidir (Hobsbawm, 1995: 24-25). Hobsbawm'ın bu değerlendirmesi oldukça yerindedir ve sıradan insanların dünyasına eğilmek gerektiğini dillendirerek özel bir hassasiyet göstermiştir.

Fakat Hobsbawm kitabının ikinci bölümünde yer verdiği '*proto-nationalism*' (1995: 97) kavramıyla çelişkiye düşmektedir. Milliyetçilik öncesi bağıllık anlamına gelen "proto-national" kavramı, 'yerel üstü (supra-local) özdeşleşme biçimleri' ve 'sonradan genellenebilir, sınırları genişletilebilir siyasi bağlar' olarak tanımladığı bağıllıklar çalışmasının ana temasıyla çelişir. Zira temelde milletlerin yakın tarihli yapılar olduğunu iddia eden Hobsbawm bu yaklaşımıyla modern çağ öncesinde var olan etnik unsurlardan söz ederken bunların bazı durumlarda milli bilincin gelişmesine katkıda bulunabileceğini dile getirmektedir (Özkırımlı, 2016: 149).

Ortaylı'nın (1998:5) da belirttiği üzere milliyetçilik mahiyeti ve görünümü itibarıyla Fransız ihtilaline dayandırılan ve sanayi ve ticaretin bir araya getirdiği Avrupa ülkelerinin milletleşme süreciyle izah edilen alandır. Hobsbawm tarafından da dile getirilen bu hazır izahat her gövdeye uymamaktadır. Hobsbawm'ın bu yorumunun nedeni bazılarını vurgulayacağı üzere Marksist bir zorlamadan çok Kıta Avrupalıları gibi bir milliyetçilik yaşamayan İngiliz toplumunda milliyetçilik üzerindeki görüş ve bilgi eskikliğinin kaçınılmaz olarak Hobsbawm'da da görülmesidir. Bu bakımdan Hobsbawm, Anglo-Sakson dünyanın değerlendirmeleri içerisinde sıkışıp kalmıştır. Hâlbuki milliyetçilik klasik şemalarla izah edilemeyecek kadar mürekkep ve mahiyeti sürekli değişen bir olgudur. Milliyetçilik bahsine girerken öncelikle milliyet duygusuna eğilmek gerekmektedir.

3.4. Tahayyül Ürünü Olarak Milletler

Milletlerin tahayyül ürünü oluşu tezi modernist kuramcılardan Benedict Anderson'ın 'hayali cemaatler' tezi üzerinden temellendirilmektedir. Anderson'a göre millet hem egemenlik hem de sınırlılık içinde hayal edilmiş bir cemaattir. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak kadar onlarla

tanışamayacak, çoğu hakkında hiçbirşey işitmeyecektir. Buna rağmen herbirinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam etmektedir. Hayal edilmişlik hususunda bir istisna olarak, yüz yüze ilişkilerin vaki olduğu ilkel köyler gibi yerleşim birimlerindeki insanlar birbirini tanısa bile bütün cemaatler gibi belki onlar bile hayal edilmiştir. Bu sebeple onları birbirlerinden hakikilik/sahtelik bakımından değil, hayal edilme tarzlarına bağlı olarak ayrıştırmak gerekmektedir. Millet bir topluluk, bir cemaat olarak hayal edilir çünkü her millette fiilen geçerli olan eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun, millet daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanır. Son iki yüz yıl boyunca milyonlarca insanın, birbirlerini öldürmekten çok, böylesi sınırlı hayaller uğruna ölmeye razı olmalarını mümkün kılan şey bu kardeşlik sayesinde gerçekleşmiştir (2006: 5-7).

Anderson bu kavramsallaştırmaya varırken millet ve milliyetçilik kuramlarına yukarıda yer verilen ve birbirinden tamamen farklı düşünen Renan ve Gellner'dan önemli ölçüde ilham alır ve onları da eleştirir.

Anderson, Renan'ı millet oluşumunda fertlerin pek çok ortak şeye sahip olmasının yanı sıra birçok şeyi de unutmuş olmaları gerekir görüşü hususunda eleştirir. Ayrıca Renan'ın "Hiçbir Fransız vatandaşı kendisinin Burgonde mu, Alain mi, Taifale mi, Vizigot mu olduğunu bilmez.", "Her Fransız vatandaşının Saint-Berthelemy'i, III. yüzyıldaki Güney katliamlarını unutmuş olması lâzımdır." ve "Fransa'da menşeyinin Frank olduğunu ispat edebilecek on aile yoktur." gibi sözlerine atıfta bulunarak kendine özgü, kinayeli ve tatlı dilli bir üslupla kendi teorisini destekleyen hayali bir niteliğe işaret ettiğini belirtir (2006: 5).

Aslında Anderson, Renan'ın söylemlerini eleştirirken Renan'ın millet kavramından ne anladığını ihmal etmektedir. Oysaki Renan açık bir biçimde aile, şecere, ırk ve köken gibi olguların millet kimliğinin oluşumu izah edemediğini ifade etmektedir. Renan milleti daha çok nitelik boyutuyla ele almaktadır. Dil, din, ırk, coğrafya ve menfaat gibi birlikteliklerin millet ve milletin teşekkülünü açıklamakta farklı örnekler ve istisnalar sebebiyle yeterli olmadığını ortaya koyar. Ona göre milletin teşekkülü için şart olan fedakârlık ve dayanışma gibi duyguları doğuran şey aslında şecere, ırk veya köken gibi olguların unutulması halidir (Renan: 1882).

Fransız Tarihçi Jacques Bainville de 1924'de kaleme aldığı Fransız Tarihi isimli kitabında Fransız milletin oluşumundaki tarihi kesiti Galya ve Galyalıların tarihine

kadar götürür ve farklı kavimlerin bölgede gerçekleşen göçler ve fetihler sonucunda kaynaşarak bugünkü Fransız halkının temelini oluşturduklarını ifade eder. Bainville “Demek oluyor ki Fransız kavmi hep mürekkep bir kavimdir. Bir ırk olmaktan daha yüksektir, bir millettir” diye eklemektedir (1938: 7).

Anderson’ın Gellner eleştirisi ise “Milliyetçilik ulusların kendi öz bilinçlerine uyanma süreci değildir, ulusların varolmadığı yerlerde onları icat eder” anlayışına yöneliktir. Anderson’a göre bu formülasyonu sakıncalıdır çünkü Gellner milliyetçiliğin sahte maskeler takındığını kanıtlama endişesi içerisinde “icat”ı hayal ve “yaratım”la birlikte değil “uydurma” ve “sahtekarlık”la birlikte düşünmektedir. Böylelikle ulusları karşılaştırabilecek ve bu karşılaştırmadan avantajlı çıkacak “hakiki” toplulukların varolduğunu ima etmiş olur (2006: 6).

Chaterjee ise Gellner ve Anderson’ın 3. Dünya milliyetçiliklerine bakış açıları arasındaki farkı sorgular. Chaterjee’ye göre her ikisi de milliyetçilik doğmadan önce toplumsal dünyayı algılayış biçimlerinde meydana gelen temel bir değişmeye dikkat çekmektedir. Gellner, bu değişikliği sanayi toplumunun gereklilikleriyle açıklarken Anderson ise daha usta bir üslupla basılı kapitalizmin dinamiklerine işaret eder. Her iki teorisyen de doğmakta olan millete empoze edilmek istenen kültürel homojenliğin niteliklerini tanımlarlar. Gellner bu durumu yerel halk kültürlerine ortak bir yüksek kültürünün empoze edilmesiyle açıklarken Anderson “basılı dilin” oluşturulmasına ve sömürgeleştirilmiş aydınların rolüne vurguda bulunur. Sonuçta her ikisi de 3. Dünya milliyetçiliğini köklü bir modüler nitelik olarak görürler. Kısacası 3. Dünya milliyetçilikleri millet oluşum süreçlerinde belirli, verili tasarımlara dayanarak; tarihi modellerce çizilen hatlara göre değişmez biçimde şekillenmiştir (Chatterjee, 1996: 54).

Chatterjee Hindistan tarihinden yola çıkarak ve Hindistan’ın post-kolonyal direnişi bağlamında konuyu ele alarak “Kimin tahayyül edilmiş cemaati?” sorusunu sorar. Ve şu itirazı yöneltir (Chatterjee, 2002: 20-21);

“Eğer dünyanın geri kalan bölgelerindeki milliyetçilikler kendi tahayyül edilmiş cemaatlerini Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerika’nın onlara sunmuş olduğu milliyetçiliklerden seçmek zorundaysa, geriye tahayyül edecek neleri kalmaktadır? Anderson’ın tezine inanılacak olursa sömürge geçmişi olan toplumlar modernitenin daimi tüketicileridir. Tarihin tek gerçek özneleri Avrupa ile Kuzey ve Güney Amerikadır ve sömürge sonrası toplumlar adına yalnızca sömürgeci aydınlanma ve istismarın değil aynı zamanda bu toplumların sömürgecilik karşıtı direnişinin ve post-kolonyal sefaletinin senaryosunu da onlar yaratmışlardır. Bu anlayışa göre sömürü sonrası toplumların tahayyül etme yeteneği bile sonsuza dek sömürgeleştirilmiş olarak kalmalıdır.”

Kısacası Anderson'ın sömürgeciliğin nesnelere olmuş milletlerin bilincinde tahayyüle yaptığı müdahale sömürgeci tavrın bir yansımasıdır. Avrupa merkezli bu anlayış kendi milletini tarihe yön veren özne/aktör olarak görmektedir. Sömürgeleştirilmiş olan toplumlar ise klasik sömürgeciliğin sona ermesinin ardından modernitenin kendilerine sunduğu millet olma ve milleti hayal etme şekillerinin tüketicileri konumuna indirgenmiştir.

Son tahlilde Gray'ın da belirttiği gibi hayali cemaatler olarak nitelenen milletlerin tahayyül edilmiş olmaları, göz ardı edilmelerini ya da değersizleştirilmelerini gerektirmemektedir. Bu bakımdan milletlerin “tahayyül edilmiş” olmasını “farazi” veya “anlamsız” olmakla eş tutmak da yersiz bir yaklaşımdır. Tahayyüle yön veren 19. Yüzyıl romantiklerinin ve milliyetçilerinin modern ulus devletlerin oluşumundaki rolleri aşikâr olsa da milletleri tahayyül etmenin modern dünyadakilerden çok farklı ya da en azından onlar kadar güçlü olan diğer biçimlerinin geçmişte var olmadığı yorumu çıkarılmamalıdır. Zira on dokuzuncu yüzyılın bilim insanları, siyasetçileri ve şairleri basit bir şekilde geçmişi kafalarından uydurmamışlardır. Siyasi birlik ya da özerklik elde etmek gibi niyetlerle kullandıkları müktesabatı yeni şekillerde yorumlasalar bile, zaten var olan gelenekler, yazılı kaynaklar, efsaneler ve inançlardan faydalanılmıştır. Üstelik bu cemaatler bir anlamda tahayyül edilmiş olsalar bile hayli gerçek ve güçlüdürler (Gray, 2012: 26).

Bir milletin bütün fertleri için yüz yüze ve yan yana temas halinde olmak ve birbirini tanımak mümkün değildir. Millet hem maddi hem de manevi bir hakikattir. Milletteki mana hayaldedir; fakat bu hayal hayale yüklenen alaycı anlamdaki hayalcilik değildir. Kaldı ki bu eleştiriyi zaten Anderson da Gellner'a yöneltmektedir. Hali hazırdaki millet şuuru bir yandan mazinin omuzlarına basarken müstakbeli de omuzları üzerinde taşımakta ve yükseltmektedir. Bunu anlamak bir milletin geleneğini, onu millet yapan geleneksel milliyet bilincini kendine has özellikleriyle değerlendirmekle mümkündür. Mazi, hal ve müstakbel bu bakımdan iç içedir. Bu sebeple millet olmanın şartını yüz yüze ilişkilere indirgemek mümkün değildir.

3.5. Tarihi ve Yerleşik Bir Olgu Olarak Milletler

Bazı Türk aydınları ve akademisyenler milliyetçiliğin Batı'da gerçekleşen modernleşme süreçleriyle birlikte doğduğunu ve dünyaya yayıldığını ileri sürerken,

Doğu'da ise farklı koşullarda ortaya çıktığına dikkat çekmektedirler. Bu araştırmacılara göre Doğu'da çok eski tarihlerden beri kendilerine mahsus edebiyat ve sanat müktesebatına sahip milletler vardır. Örneğin İranlılara ait bazı millî özellikler Şahname'deki millî tipler ve davranışlar vasıtasıyla yaşamaktadır. Orhun Kitabeleri'nde yer alan Bilge Kağan'ın sözleri de sadece siyasi değil aynı zamanda edebi eser özelliği göstermesi yönüyle Türklerin millî şuuruna ilişkin ilk edebi örneklerdendir. Buna rağmen Orhun Kitabeleri'ndeki fikirler zaman içinde ve milletin hafızasında gelişerek bugüne kadar gelmiş değildir ve bu yüzden bir üstünlük göstermezler. Fikir ve şuur halindeki milli hareket yeni olsa da Türk milletin kökleri tarihi kadar eskidir (Türkdoğan, 2013: 7). Bu uzun tarihe rağmen Türk milletinin resmi bir ideoloji dâhilinde ifade edilmesi oldukça geç bir dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru Türk olsa bile Türk kimliğinin Türkçülük şeklinde resmi bir ideoloji bünyesinde ifade edilmesi Devlet-i Aliye'nin varlığına dönük tehditler sebebiyle bastırılmıştır ve geciktirilmiştir.

Bu konuda Makedonya doğumlu Yahya Kemal'in kendisinde milliyet hissi ve milliyetçiliğin nasıl doğduğunu anlatırken kullandığı ifadeleri oldukça önemlidir. Yahya Kemal'in Paris'teki hocalarından Albert Sorel'in "*Tarihte keşfolunmamış iki meçhul vardır; Bunlardan biri coğrafyada kutuplar, diğeri tarihte Türk'tür*" sözü ve tarihçi Camille Juluian'in "*Fransız toprağı bin yıl içinde Fransız milletini yarattı*" sözü millet ve milliyetçilik hususunda muhayyilesinde derin bir tesir icra etmiştir (Kösoğlu, 2008: 52-53).

Siyasal Bilimler'de tarih öğrencisi olan Yahya Kemal Balkan Harbi'nden evvel Osmanlı Devlet'i içerisindeki Rum ve Bulgar gibi azınlıkların Paris'te düzenlediği öğrenci mitinglerine katılmıştır. Yahya Kemal "*Baktım, bu Rumların, Bulgarların yıkmak istedikleri Abdülhamit değil, başka şey. Bunlar Türk Milleti'ni yıkmak istiyorlar. Demek Türk Milleti diye bir şey var. Bu nasıl bir millettir? Mazisi nedir diye merak etmeye başladım*" sözüyle milliyet hissi ve milliyetçilik duygularının kendisinde bu şekilde doğduğunu dile getirmiştir. Daha sonra ise Yahya Kemal Türk milleti'nin mazisini öğrenmek için milletin tarihine yönelmiştir (Hacaloğlu, 2008: 2).

Bu konuda Türkçülüğün Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden tartışmalı isimlerinden Rıza Nur'un (1967: 333) anılarındaki şu satırlar da oldukça önemlidir:

“Ben Türklük için can veriyorum; fakat bunu gizli leğen gibi taşıyorum. Kimseye söyleyemiyorum. Çünkü biz bunu yaparsak, diğerleri de zamirlerini açığa vurmaya meşru bir sebep bulacaklar. Bu da memleketin parçalanması ve inkırazı demektir. Vatan İskodra’dan Basra’ya ve Yemen’e kadar uzanıyor. İçinde yetmiş iki buçuk millet var. Bu hal Türkiye’nin en büyük zaafi ve hayatını daima tehdit eden en büyük tehlike idi. Bu sebeple milli fırkaların teşekkülünden tüylerim ürperiyordu.”

Rıza Nur’un bu sözleri Türkçülüğün neden gecikmeli bir şekilde geliştiğini izah etmesi bakımından oldukça önemlidir. Rıza Nurun açıkça belirttiği gibi Devlet-i Âliye’yi yaşatmaya çalışanlar sadece kurucu ve hâkim milletin kimliğine dayalı olarak milliyetçilik yapmalarının devleti kendi elleriyle batırmalarına sebep olacağını farkındadırlar. Bu yüzden Türk milliyetçiliği Osmanlı Devleti’nin dağılmasının ardından Anadolu’daki Türk unsuru dışında devlet için bir istinat noktası kalmadıktan sonra su yüzüne çıkabilmiş ve resmiyet kazanmıştır (Türköne, 2012: 33). Bu gibi örneklerden Türklerin tarihi olarak milli kişiliklerinin idrakinde olmadıkları anlaşılmalıdır.

Zira Türkler milli kişiliklerinin idrakindedir; lakin ırkçı değillerdir. Türkler ırklarını sadece köklerde değil, aynı zamanda geçmişi, hali ve geleceği müşterek yaşama arzularında aramaktadırlar. Sözgelimi Bilge Tonyukuk’un Çin’de doğup büyüyen bir Türk prensi olduğu söylendiği gibi, Çinli olduğu da iddia edilmektedir. Fakat milli varlıklarının tasalarını paylaştığı için Türkler onu kendilerinden saymışlar; adına abide dikmişlerdir. Sokullu’yu, pek çok sadrazamı, nazırı, paşayı da aynı duygularla bağrılarına basmışlardır. Bu sadece devlet erkânına karşı yönelmiş bir sevgi değil sıradan insana da aynı muamelenin gösterildiği tarihi olaylarla bilinmektedir (Niyazi, 2009: 207).

Türklerin “*devlet şeklinde teşkilatlanabilme*” ve “*ordu yürütme*” (Duralı, 2014: 31) gibi değişmeden sürekli koruyabildikleri bazı özellikleri milli karakterlerinin önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Millet ve millet asabiyesi çok uzun bir tarih içerisinde süregelen bir akış ve bir oluş halidir. Bu bakış açısıyla - her ne kadar daha gerilere götürmek mümkün olsa da - en azından Osmanlı Devleti’nin kurulmasından önce yıkılan Selçukluları Türk tarihinde bir kopuş şeklinde parantez içinde ele almak mümkün değildir. Zira milli şuur bitmiş değildir; aksine yeniyi takviye etmiş ve eskinin hafızası ve geleneklerinin de eklenmesiyle yeninin içerisinde tekrar teşekkül ederek devam etmiştir.

Osmanlı Beyliği 1299’da Söğüt’te kurulduğu zaman 400 atlıya sahip bir uç

beyliği iken, 1326'da Bursa'nın Fethi'nde Orhan Bey 38.000 atlıyı kumanda etmiştir. Selçuklu Sultanlığı yıkıldığı için oradan asker temin etmek mümkün değilken ve fethedilen toprakların ahalisi Türk olmadığı halde 400 çadırlık bir aşiret 27 senede nasıl bu kadar çoğalabilmiştir? Bu artış milli şuurun Horasan'dan İzmit'e kadar her yerdeki Türkü Ertuğrul oğullarının açtığı sancağın altına toplamasıyla gerçekleşmiştir. Moğol ordularından kurtulmayı başarmış ve Anadolu'ya sığınmış olan tarikat ve tasavvuf erbabı Horasan erenleri, dervişler, alpler, abdallar burada yeni bir ümit halesi vücuda getirmişlerdir. Eli kılıç kabzasına yapışan herkes Söğüt Beyliği'ne sevk edilmiş ve Türkün nabzı tekrar Osmanlı'da atmaya başlamıştır (Taşer, 1991: 32-34). Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de bu şuur muhafaza edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti'nin devlet ve idare düzeni bakımından devamı değildir; fakat millette ve kültürde devamıdır. Zira Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir millet ithal edilmiş değildir (Demirel, 2002: 248). Selçuklu'da, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyetinde de süregelen bu milli şuur özellikle İslamiyetle birlikte asırlardır Türklerin ruhunda mayalanan tevhid anlayışıyla da ilişkilidir.

Türk tarihinden gelen özellikler, İslamiyet'in getirdiği yenedünya ve hayat görüşü ile birleşerek Büyük Selçuklu Devleti'nde, Anadolu Selçuklu Devleti'nde, Osmanlı Devleti'nde ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyal yapının temelini oluşturmuştur. Bir devletin sosyal yapısını temelinde milletin ruhu vardır. İslamiyet'in kabulünden bu yana milletin ruhu her devirde daima tevhid olmuştur. Türk tarihinden gelen güzel nitelikler bu ruhla öylesine birleşmiştir ki son iki yüz elli yılın peş peşe gelen sarsıntıları, Türk milletinin birliğini bozamamış ve bağımsız yaşama azmini kıramamıştır (Özakpınar, 2012: 30-31). Bahsi geçen tevhid anlayışı sadece millet asabiyesini takviye etmekle kalmamış aynı zamanda bu anlayışa içkin merhamet duygusu Türklerin idaresi altındaki diğer milletlerin varlığını tanıma ve saygı göstermeleri bakımından da ayrı bir boyut kazanmıştır.

Yükselme devri Osmanlı idarecileri tevhit anlayışı içerisinde Makedon, Bulgar ve Yunan gibi unsurlara varlıklarını tanınma duygusu ile muamele etmişlerdir. "*Sizi, birbirinizi tanıyasınız diye ayrı ayrı ümmetler halinde yarattım*" diyen Kuran ayetinde olduğu gibi Osmanlılar her milleti ve azınlık gruplarını Hakkın mazharı olarak tanıyıp, onları yok saymanın hakka karşı yapılan bir terbiyesizlik olacağı kanaatiyle hareket etmişlerdir. Osmanlı Devleti beş asır boyunca idaresi altında tuttuğu Yunan ve Bulgar

gibi milletlerin milliyet duyguların yok etmek için hiçbir teşebbüsten bulunmadığı gibi, onların birbirilerini yok etmelerine de izin vermemiştir. Dünya adaleti için, fark idrakine sahip milletleri bu idraklerini koruyarak cem edebilmek üzere egemen millet olarak kendisi açısından sırf cemci bir politika ile kendi milliyet duygularını bile aşırı bir fedakârlıkla söndürmüştür (Bilgiseven, 1987: 30-31).

Bunun yanı sıra Türklerin ırkçı olmamaları dilde, dinde, düşünce ve kültürde Türk kimliğiyle bütünleşen unsuların Türk olarak anılmasına da soğuk bakmamalarını sağlamıştır. Bu durum özellikle Balkanlar'da Arnavut ve Boşnak gibi unsurların İslam'ı kabul etmeleriyle birlikte din-kimlik bütünleşmesi halinde teşekkül eden Türk millet kimliğiyle anılmalarını da beraberinde getirmiştir.

Zira Gökalp'in de belirttiği üzere Türk düşüncesinde millet ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi ne de iradi bir zümre değildir. Millet dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan; aynı terbiyeyi almış fertlerden oluşan bir topluluktur. Her fert duyguları yoluyla belirli bir millete mensuptur. Bu millet ferdin içinde yaşadığı ve terbiyesini aldığı cemiyetten ibarettir. Bu bağlamda Gökalp Türk terbiyesiyle yetişmiş sadece iyi zamanlarda değil zor zamanlarda da Devlet-i Âliyen'in tebaası olarak nizami âlem ve devlet ebet müddet şeklinde özetlenebilecek Türk mefkûresine hizmet etmiş etnik anlamdaki Arap veya Arnavut gibi tebaayı da Türk millet kimliğine dâhil etmiştir. İnsanlarda ırk aranmayacağı; lakin meziyetleri içgüdülerine dayandığı için sözgelimi at gibi hayvanlarda ırkın ehemmiyetli olduğuna dikkat çekmiştir. Özetle Gökalp'e göre millet kimliği ırki, kavmi, coğrafi, siyasi, iradi kuvveleri aşarak sosyolojik olarak duygu, terbiye ve kültür bağlamında cereyan eden bir iştirak hali ve kuvvedir (Gökalp: 20-23).

Bu bakımdan Türk kimliğinin kapsayıcılığı hem Osmanlı Devleti içerisinde hem de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte farklı etnik unsurların Türkleşmesi ve Türk kimliğiyle anılır olması bakımından örneğine az rastlanan sosyolojik bir vakıa teşkil etmiştir. Bu kimlik oluşumu Türk kimliğinin dil ve din boyutuyla yani kültürün iki önemli unsuruyla ilişkilidir. Ortaylı'nın da belirttiği gibi Türkçe konuşmak ve Müslüman olmak bile belli bir dönemde Devlet-i Âliye'nin tebasının Türk kimliği içerisinde dâhil edilmesini sağlamış ve Türk kimliği çok geniş ve kapsayıcı bir mahiyet kazanmıştır. Zira bu kimlik oluşumunun temelinde şecere arama hastalığı yoktur. *“Türk milli kimliğini dil ve din örür; ama bu ikisinden daha önemli bir unsur varsa o da*

ortak tarihi mukadderattır; çilesi, sevinci ve gururu ile birlikte yaşanmış olan büyük bir tarihtir” (Ortaylı, 1998: 8).

Taşer’in (1991: 42) millet tanımı bu bakımdan oldukça önemlidir. Taşere göre;

“Millet, yapma bir varlık değildir. Ne kahramanlar, ne âlimler, ne sanatkârlar bir millet imal edemezler. Millet binlerce sene içinde kanın, imanın, duyguların birleşmesi ile yoğrulmuş; müşterek kıymet hükümleri halinde billurlaşmış, müşterek davranışlar halinde görünmekte olan, haz ve elemi beraber tadan, birbirinden haberi yokken de birbiri gibi olan bir varlıktır.”

Millet kimliği tarihsel olarak yerleşiktir (Smith, 2012: 76). Millet kimliğinin oluşumunda tarihin önemine ve maddi boyutundan çok manevi yönüne önem veren düşünürler arasında Fransız teorisyen Renan’ın tespitleri de oldukça önemlidir. Renan Sorbonne’da (1882) “Millet Nedir?” sorusuna cevap verdiği bir konferansta dil birliği, ırk birliği ya da din birliği gibi birlikteliklerin millet olmayı garanti edemeyeceğini savunmuş ve somut örneklerle iddialarını ispat etmiştir. Renan’a göre millet kimliğinin oluşumunda tarih çok önemlidir ve millet her gün tekrarlanan bir plebisite benzemektedir. Ortak fedakârlıklar ve çekilen acılar millet ruhunun oluşmasında ortak hazdan daha fazla müessirdir. Mazi ve halin müstakbele yönelişi yani geleceği de birlikte yaşama ve inşa etme tasavvuru millet kimliği açısından önemlidir. Millet bir ruhtur ve manevi bir varlıktır. Bu ruhu, bu manevi varlığı hakikatte bir olan iki şey teşkil etmektedir: Biri mazide, öteki haldedir. Tıpkı insan, eti, kemiği ve ruhuyla bir anda yaratılan bir şey olmadığı gibi millet de fert gibi, cehtler, gayretler, fedakârlıklarla dolu bir mazinin bileşkesidir. Millet, birlikte katlanılan ve katlanmaya hazır bulunulan fedakârlıklar duygusunun yarattığı büyük bir karşılıklı bağlılıktır. Bu bağlılığın bir mazisi olması lazımdır. Bununla beraber millet halde elle tutulabilir bir olayda özetlenebilir. Bu durum müşterek hayata devam etme hususunda ifade edilen rıza ve istektir. İnsan ırkının, dilinin, dininin, nehirlerin mecrasının ya da sıradağların istikametinin esiri değildir. Akli başında ve yüreği ateşli insanlardan meydana gelen büyük ve türdeş bir topluluk millet denilen manevi vicdanı meydana getirir. Bu manevi vicdan, ferdin bir cemaat yararına hakkından vazgeçmesinin gerektirdiği fedakârlıklarla kuvvetini ispat ettikçe meşrudur ve var olmak hakkına sahiptir (Renan, 1882: 120-123).

Renan’ın millet tarifi bilhassa araştırma evreninde teşekkül etmiş olan Türk kimliğini anlama ve açıklama çabası açısından da önemlidir. Renan’ın din birliğinin millet olmayı garanti edemeyeceği görüşü Bulgaristan ve Gagavuzya Türkleri gibi

Hristiyan Türkleri de Türk kimliğine dâhil edebilir. Fakat Kosova ve Makedonya özelinde din birliği Türk kimliğinin anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin kurucuları arasında aşiret kökenli Türk unsurlar ve bunlara katılan çeşitli etnik köken ve dine mensup kimseler var olmuşlardır. Devletin kuruluşunda birinci derecede rol almış olan gaziler, uç beyleri, sufi babaları ve dervişlerin hemen hemen hepsi Oğuz soyundan gelen Türklerdir. Ortaya çıkan devlet ise aşiret kimliğinde arınmış ve siyasi bir varlık haline gelmiştir. Tarihte benzerine çok az rastlanan bu devletin dili Türkçedir ve Türkçe olarak kalmıştır. Kurulan ilk devlet neredeyse tamamen Türk unsuruna dayansa da kimliğini halktan değil Müslüman olarak dinden almıştır (Karpat, 2009: 61-62).

Fakat bu din Türkün dini idrak ediş tarzıyla birleşmiştir. Bu bakımdan Yahya Kemal'in Üsküp semalarında dinlenen ezan için söylediği *“Bin üçyüz sene evvel, Hazret-i Muhammed'in Bilâl-i Habeşî'den dinlediği ezan, asırlarca sonra, bizim semamızda hem dini hem milli bir musiki olmuştu... Müslüman Türk çocuklarının dinî ve millî terbiyesinde ezan seslerinin büyük tesirine inanırım”* (Banarlı, 1960: 26) sözü oldukça önemlidir. Bu sözlerdeki *dini* nitelemesi ile birlikte zikredilen *milli* vurgusu boşuna söylenmiş bir söz değildir. Bu manayı Balkan Türklerinin günümüzde de ezana verdikleri değerde görmek mümkündür.

Millet ve milliyet konularını doğru anlamak Türkiye'yi doğru tanımak demektir. Türkiye'yi oluşturan toplumun millet teşekkülünde izlenen yol çok özel bir mana ve muhteviyat üzerine şekillenmiştir. Bu toplumun kökeninde şüphesiz ki dil başta gelmekle birlikte birçok Orta Asya unsuru vardır. Orta Asya'nın soy, siyasi idare, dil özelliklerini kültüründe barındıran bir Türk gerçeği vardır. Ama aynı zamanda Osmanlı'da ve Cumhuriyet'te yaratılan, ırken Türk olmayan fakat aynı kültürü ve dili paylaşan ayrı etnik kökene sahip başka milyonlarca Türk vardır. 19 ve 20. Yüzyıllarda aynı milletin parçası olarak Anadolu'ya göç eden; fakat ayrı dilleri konuşan milyonlarca kişi “Türk” milletinin nasıl çok özel bir durumda gerçekleştiğini çok açık örnekleriyle gösterir. Bu Türkleşme ırk yolu ile değil somut gelişmeler sonucunda gerçekleşmiştir. Bu Türkleşme Batı milliyetçiliğinin Müslümanlar arasında yayılmasından çok evvel oluşmaya başlamıştır. Mustafa Reşit Paşa, Ahmet Cevdet Paşa gibi Osmanlı bürokratları her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Müslüman ve Gayrimüslimlerden oluşan; yani din esasına dayalı bir sistem üzerinde tesis edilmiş olsa da devlet idaresinde ve

devletin temelindeki asli unsurun Türkler olduğuna dikkat çekmişlerdir. Fakat bu Türkler saf Orta Asya Türkleri değil Osmanlı zamanında oluşan yeni Türklerdir (Karpas, 2011: 33-34).

Günümüzde Makedonya, Kosova, Yunanistan ve Bulgaristan gibi ülkelerde Pomak, Torbeş, Goran, Boşnak, Roman ve Arnavut olarak bilinen Müslüman unsular arasında Türkçe konuşmayı bilmeyenlerin dahi kendilerini Türk olarak tanımladıkları bilinmektedir. Bunun yanı sıra Müslüman olanlar arasında Türkçe konuştuğu halde kendisini Türk olarak ifade etmeyenler ya da eskiden Türk olarak ifade edip de günümüzde etmeyenler de mevcuttur. Tarihi süreçler içerisinde Türk kimliğinden balkanlaşan bu Müslüman unsurlar arasında - geçmişte olduğu kadar olmasa da - kimliğin Türk olarak tanımlanılması günümüzde de süregelmektedir. Bu bakımdan dil önemli olsa da ortak tarih ve mukadderatla birlikte kültürde yaşanan Türk kimliğinin Balkanlar'daki tarihsel ve sosyolojik teşekkülünü "*Türkçe düşünen Türktür*" şeklinde ifade etmek de imkân dâhilindedir. Zira Türkler Balkanlar'a sadece dinlerini ve dillerini getirmemişlerdir. Din ve dil bu kimliğin oluşumunda çok önemli olsa da İslamı seçen bu unsular dini ve dini yaşantıyı diğer Müslümanların idrak ediş şekline göre değil Türk-İslam idrakine göre benimsemişlerdir. Türkler fethettikleri coğrafyalara kendilerine özgü bir nizam, medeniyet tasavvuru, insana ve tabiata dair bir duruş ve düşünce biçimini de beraberlerinde getirmişlerdir.

Buraya kadar ele alınan görüşlerden de anlaşılacağı üzere şecere, ırk, din, dil, ortak ekonomi ve toprak gibi unsurların ayrı ayrı veya hepsini birden millet kimliğinin olmazsa olmaz(lar)ı kabul etmek kültür temelinde inşa edilen Türk millet kimliğinin tarihi oluşumunu anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bakış açısı özellikle Osmanlı döneminde Balkanlar'da teşekkül eden Türk kimliğinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Kosova ve Makedonya bağlamında değerlendirilecek olursa din unsuru kesinlikle önemlidir; fakat Gagavuzya ve Bulgaristan gibi ülkelerde milli kimliklerini Türk olarak ifade eden Hristiyan Türklerini anlamakta yetersizdir.

3.6. Milletlerin ve Milliyetçiliğin Geleceği

Teorisyenlerin milletlerin ve milliyetçilik çağının kaderine ilişkin bakışları milliyetçilik karşısındaki duruşlarına göre şekillenmektedir. Renan 1882 yılında verdiği konferansında (Renan, 1882: 120-123) Avrupa milletlerinin geleceğine ilişkin şu sözleri

dile getirmiştir:

“Milletler ebedî bir şey değildir. Başlamışlardır, biteceklerdir. Onların yerini belki Avrupa konfederasyonu alacaktır. Fakat yaşadığımız yüzyılın düzeni böyle değil. Bugün milletlerin mevcut olması iyi hatta zaruridir. Onlar hürriyetin teminatıdır; dünyanın bir tek kanunu, bir tek sahibi olursa hürriyet kaybedilir.”

Renan bu sözleriyle günün şartları içerisinde milletlerin zaruretinden bahsetmiş ve milletlerin ve milliyetçiliğin savunuculuğunu üstlenmiştir. Diğer yandan Renan'ın konferansından yıllar sonra Avrupa Birliği kurulmuş ve zaman onu haklı çıkarmıştır. Fakat asıl sorun Avrupa Birliğine üye ülkeler içerisinde milliyetçiliğin ne derecede bittiğidir? Birlik, üye ülkeler arasında serbest dolaşımı sağlasa da ekonomik bir birlikten öte geçemediği için üye devletlerin sahip olduğu ayrı millet kimliklerini ortadan kaldıramamıştır.

Hatta popülist bir milliyetçilik ile birlikte göçmen ve göç karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, İslamofobi gibi tutumlar Avrupa ülkelerinde yükselişe geçmiştir. Bu durum aşırı sağ ve Avrupa birliğine kuşkuyla bakan partilerin oylarındaki dalgalı yükselişlerle birlikte çok kültürlü Avrupa milletlerine kendi bünyelerinde krizler yaşatmaya devam etmektedir (Öztürk, 2015). İngiltere'nin Brexit oylamasıyla AB'den çıkma kararı, İrlanda'nın Birleşik Krallık'tan çıkmayı oylamaya götürmesi; Katalonya'daki gelişmeler bu konudaki oldukça önemli güncel örneklerdir.

Milliyetçiliğe karşı duruşuyla bilinen Hobsbawm'a göre milliyetçiliğin sonunun geldiğinin yakın olduğunu iddia etmek saçma olsa da milli devletin gerilemesiyle birlikte milliyetçiliğin de bir gerileme içine girmesi imkânsız değildir. Hobsbawm, Hegel'in “*Bilgelik getiren Minevra'nın başı alacakaranlıktan çıkmaktadır*” sözünden ilhamla millet ve milliyetçilik konularının analizi üzerinde yapılan çalışmalardaki artışla birlikte araştırmacıların kat ettiği mesafe sayesinde artık bu fenomenin zirve noktasında olmadığını belirtmiştir. Yani Minevra'nın kuşu artık milletler ve milliyetçilik etrafında dolaşmaktadır ve ona göre bu iyiye işarettir ve sonuçta fenomenin gözden düşeceğini ima etmektedir (1995: 224).

Yine milletlerin ve milliyetçiliğin savunucularından Smith'e göre ise milletlerin çoğul düzeninin ve milletlerle, milliyetçiliğin yakın zamanda aşılması olanaksızdır. Smith iddiasını nitelikli bir biçimde savunan üç argüman ortaya koyar. Bu argümanlar

şunlardır: Milliyetçilik siyasal olarak gereklidir; milli kimlik toplumsal açıdan işlevseldir ve millet tarihsel olarak yerleşiktir (Smith, 2012: 76).

Smith'in izinden giden Hutchison ise milliyetçiliğin modern geleceğine dair bazı şüpheleri ileri süren iki etkili görüşü hedef alır. Birincisi küreselleşmenin milletlerin altını oyararak siyasal aktörler olmaktan çıkardığını ileri süren aşırı küreselleşmeciler, ikincisi ise küresel ölçekteki cepheleşmelerin milletleri temsil eden devletlerarasında değil; özellikle dini medeniyetler arasında olduğunu ileri süren Huntington'ın medeniyetler çatışması tezidir. Hutchison'a göre uzun vadeli bir tarihsel bakış açısıyla yaklaşıldığında, küreselleşmenin etnik kimlik ve millet oluşumunu aşındırmak bir yana, aksine canlandıracağını ve günümüzdeki dinsel canlanmanın millet oluşumunun altını oyduğu kadar ona katkı da yapabileceğini göstermektedir (Hutchinson, 2008: 78). Aslında etnik kimlikler de iddia edilenin aksine ekonomik kalkınma ve ulusal bütünleşmenin modernleştirici etkisi sayesinde zayıflamak bir yana, aksine giderek daha çok önem kazanmaya başlamakta ve bireyleri siyasal anlamda harekete geçirmektedir (Kurubaş, 2008: 11).

Bu farklı bakış açılarından yola çıkarak farklı teorisyenler tarafından millet oluşumlarına dair geliştirilen kuramların yeryüzündeki farklı millet teşekküllerini anlayabilmek için uygun olmayabileceğini; genel geçer bir millet tezi yerine farklı millet ve milliyetçilik teşekküllerinin var olabileceğini hatırd tutmak gerekmektedir. Bununla birlikte Smith'in de dikkat çektiği üzere bu kavrayış araştırmacıları tutarlı bir milliyetçilik doktrini olamayacağı, milletler ve milliyetçiliklerin sayısı kadar milliyetçiliklerin olduğu sonucuna götürmemelidir. Bu sebeple millet oluşumunun ve milliyetçiliğin anlaşılmasında belirli bir çekirdek doktrinden bahsetmek mümkündür. Böylece kolektif bir terim olarak milliyetçilik üzerinden duygular, hareketler ve fikirler kümesini analiz etmeye çalışmak, söz konusu duyguların, hareketlerin ve fikirlerin farklı tezahürleri arasında belirli bir ortaklığı varsaymayı gerekli kılar. Ayrıca milliyetçiliğin çekirdek doktrininde somutlanan bir temel milliyetçilik doktrininin varlığını kabul etmek, söz konusu tezahürlerin zengin çeşitliliğini gözardı etmeyi de engellemeyecektir. Smith, bu yanlış anlaşılmanın önüne geçebilmek için çekirdek doktrinini temel taşlarını ve milliyetçi hareketlerin belli başlı ideallerini şu maddelerle belirlemiştir: (Smith, 2002: 73-74)

“Dünya her biri kendi karakteri ve yazgısına sahip milletlere bölünmüştür.
Millet siyasal iktidarın kaynağıdır ve millete bağlılık diğer tüm bağlılıkların üstündedir.
Özgür olmak için insanlar belirli bir milletle özdeşleşmek zorundadır.
Otantik olmak için her millet özerk olmalıdır.
Dünyada barış ve adaletin hüküm sürmesi için milletler özgür ve güvende olmalıdır.”

Calhoun’un da belirttiği gibi Marx ve Engels (1848’de) “*Dünyanın tüm işçileri birleşin! Zincirlerinizden başka kaybedecek hiçbir şeyiniz yok*” derken milliyetçiliği ne derecede hafife aldıklarının fark edememişlerdir. Küresel kapitalist iktisadi bütünleşmenin gerçek somut meydan okumalarına sadece işçi olan çok az insanın karşı çıkacağını düşünememişlerdir. Cemaat, din, meslek, millet gibi diğer kimliklerin var olmaya devam etmekle birlikte insanların küresel kapitalizme cevap verme yöntemleri üzerinde müessir olabileceği gerçeğine yeterince dikkat etmemişlerdir. Bu eğilim günümüzde de devam etmektedir. Çoğu zaman analizlerinin milliyetçi ayaklanmalar ve dinsel köktencilik gibi olgulardan bağımsız olduğunu zanneden akademisyen, siyasetçi ve gazeteci gibi çevreler toplumsal adalet ve küresel iktisadi bütünleşmeye ilişkin analizlerinde benzer hatalara düşmektedir (2012: 32-39).

Sonuç olarak milliyetçiliğin 200 yılı aşkın bir süredir dünya siyasetinin en etkili gücü olduğunu söylemek mümkündür. Milliyetçilik savaşların ve devrimlerin çıkmasında, yeni devletlerin doğuşunda, imparatorlukların parçalanması ve sınırların yeniden çizilmesiyle yakından ilişkilidir. Milliyetçilik mevcut rejimleri yeniden şekillendirmek için olduğu kadar onları desteklemek için de kullanılmıştır. Milliyetçiliğin en büyük başarısı milleti siyasal yönetimin temel birimi haline getirmesidir (Heywood, 2013:201).

Son tahlilde net bir şekilde görülmektedir ki imparatorluklar çağı sona ermiştir; sınıfsal kimlik projesi başarılı olamamıştır. Aşırı küreselleşmeciler kendilerine has argümanlarla milli devletlerin aşındığını söylerken karşılarında yer alanların aksini ispat eden argümanları vardır. Post-modernite etnisiteyi kaşıyarak ulus devletin altını oysa bile o da yeni bir ulus devlet talebinde olduğu için milliyetçilik üzerinden yeni milleti inşa etme hedefindedir.

4. KİMLİK VE KÜLTÜRLEŞME

Her milletin kimliği özel bir kültür içerisinde şekillenmektedir ve inşa edilmektedir. Maddî manevî bütün unsurlarıyla kimliğin inşası mensubu olunan kültür bünyesinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan kimliğin sürdürülmesi kültürün yaşatılması, geleneğin ve değerlerin aktarılmasıyla ilişkilidir. Zira kültür bireye değil toplumsal gruplara, kolektif varoluşlara aittir.

Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden meydana gelen bir bütünlük oluşturur. Kültür, toplum içerisindeki her tür bilgiyi, alakaları, alışkanlıkları, kıymet ölçülerini, genel tutumları, görüş ve zihniyet ile her tür davranış şekillerini içine alır. Kültürün sahasına giren bu kavramlar “*cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder*” (Turhan, 2010: 48). Tanımlamada toplumu oluşturan fertlerin çoğunluğunda “müşterek olan” ifadesinden kimliğe içinde öğrenilme ve inşa imkânı veren kültürün bir topluluk üyelerinin çoğunluğunda kolektif hale geldiği anlaşılır. Bununla birlikte “hususi bir hayat tarzı temin eden” özelliğinden ise onu diğerlerinden farklı kılan bir zihniyet meydana getirdiğine dikkat çekilir. Farklı milletlerin devlet kurma, devleti idare etme sistemleri ve millî-dinî kimliğin muhafazası gibi hususlara ilişkin yaklaşımları da milletlerin kültürlerine mahsus bir tarzda gerçekleşmiştir.

Bu hususta Türklerin tarihte kurmuş oldukları farklı devletlerden yola çıkarak; acaba tarihe yön veren devletler midir yoksa milletler midir? sorusunu sormak icap etmektedir. Aynı millet çeşitli vesilelerle yıkılıp tekrar yerine yenisini kuruyorsa o zaman asıl olan devletler değil milletlerdir. Devletleri var eden ve yaşatan millet ise o zaman “Milletleri millet yapan amel nedir?” Pek çok ilim ve fikir adamı milletleri millet yapan ve millet kimliğini bahşeden şeyin kültür olduğunu ileriye sürmüşlerdir. Zira milletler gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir ve insan yığınlarını millet haline getiren de “kültür”leridir. Sosyologlar milletleri millet yapan dil, din, örf, adet yardımlaşma ve korunma teşkilatları gibi maddî, manevî ortak değer ve müesseselerin hepsine “kültür” adını vermektedir (Kaplan, 1989: 26-28).

Değişik coğrafyalara dağılan Türk boylarının kültürel farklılıkları olduğu gibi büyük oranda ortak özellikleri de vardır. İnsana has bir özellik olan ahlakın milletlerarası esasları ve temelleri bulunduğu muhakkaktır; fakat milletlerarası esasları ve temelleri bulunması, milli hassasiyetten, hatta özellikten tamamen arınmasını icap

ettirmeyecektir. Bunun için her milletin kendine göre bir ahlakı vardır demek abartılı değildir. Türk karakteri, Alman karakteri veya Rus karakteri denildiğinde bu milletlerin kendilerine has özelliklerinin toplamı ifade edilmektedir (Niyazi, 2009: 200). Türkler uzun tarihi geçmişleri süresince defalarca yurt değiştirmişler ve farklı coğrafyaları yeni Türkeli yahut Türkîli haline getirmişlerdir. Her yeni Türkeli’nde Türk milleti öncekinden farklı bir kültür belirlenimine tabi olsa da yaşanan köklü değişmelere rağmen bir şekilde bazı özelliklerini muhafaza etmişlerdir. Bu değişmez özelliklerin dördü: “dil, devlet şeklinde teşkilatlanabilme, ordu yürütme ve soy sop saplantısından beri olmak” şeklinde tezahür etmiştir (Duralı, 2014: 31). Yeni coğrafyalarda diğer kültürlerle kurulan sosyal münasebetler farklı kültürlerle yaşanan kültürleşme süreçlerini de beraberinde getirmiştir.

Kültürleşme, farklı kültürel gruplara mensup bireylerin sürekli olarak ilk elden temasa girmesiyle ortaya çıkan, birinde veya her ikisinde de orijinal kültür kalıplarında değişikliklerle sonuçlanan olguları ihtiva etmektedir. Bu tanım altında, kültürleşmenin kültürel değişimin bir yönünü oluşturan ‘*kültür değişmesi*’nden ve kültürleşmenin bir aşaması olan ‘*asimilasyon*’dan farklı bir olgu olarak ele alınması icap etmektedir (Redfield, Linton & Herskovits, 1936: 149).

Teske ve Nelson’a (1974: 365) göre kültürleşme ve asimilasyon dinamik bir süreç olmaları, hem bireysel düzeyde hem de grup düzeyinde bir süreç olarak ele alınabilmeleri ve bireyler arasında doğrudan temas ve etkileşimle gerçekleşmeleri gibi yönleriyle bazı ortak özelliklere sahiptir. Farkları ise şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 2. Kültürleşme ve asimilasyon arasındaki farklar

Kültürleşme	Asimilasyon
1. İki yönlü olarak gerçekleşir	Tek yönde seyreder
2. Değerlerde değişim gerekmez buna rağmen değerler kültürleşebilir	Değerlerde değişimi gerekli kılar
3. Referans grubun değişimi gerekli değildir	Referans grubun değişimi gereklidir
4. İçsel değişim gerekli değildir	İçsel değişim gereklidir
5. Dış-grup kabulü gerekli değildir	Dış-grup kabulü gereklidir

Kültürleşme iki kültürün karşılaşması ve teması halinde dominant (ana akım) ve azınlık kültürler arasında gerçekleşen kültürel etkileşimin farklı yönelimlerini kapsar.

Dominant toplumun arzuladığı kültürleşme yönelimleri çok-kültürcülük (multiculturalism), eritme kabı (melting pot), ayrımcılık (segregation) ve dışlama (exclusion) gibi yönelimler üzerine kurulu olabilir. Bununla birlikte azınlık durumundaki toplumsal grupların kültürleşme yönelimleri ise bütünleşme (entegrasyon), asimilasyon (assimilation), ayrışma (seperation) ve marjinalleşme (marginalisation) gibi yönelimleri kapsar (Berry, 2005: 697-712). Aslında azınlıkların kültürleşme yönelimlerinde temel sorunsal azınlık kültürün egemen kültürle ne tür etkileşimlere girdiği; kimliğin ne ölçüde muhafaza edildiği ya da hâkim kültürle ne düzeyde ilişkiler kurulduğunun araştırılmasıdır.

Çoğunlukla kültürleşme konusu üzerindeki çalışmalar ilk dönemlerde antropologlar ve sosyologlar tarafından yapılmıştır. Bu disiplinler içerisindeki sosyal bilimciler göçlerin ardından grup düzeyinde ortaya çıkan değişmelerle ilgilenmişlerdir (Van de Vijver & Phalet, 2004: 216).

Bütün çoğulcu toplumlarda hem dominant kültürün hem de azınlık kültürünün üyeleri kültürün sürdürülmesi, kültürler arası ilişki ve katılım gibi hususlarla baş etmek zorundadır. Günlük etkileşimlerde azınlıkların ve dominant milletin üyeleri “kültürel kimlik ve özelliklerine ne seviyede önem atfetmeleri gerektiği ve sürdürülmesi için hangi düzeyde gayret göstermeleri gerektiği” hususuyla ve “ne seviyede diğer kültürel gruplara dâhil olmalıdırlar ya da ne düzeyde kendi grupları içerisinde kalmalıdırlar” sorusuyla yüzleşmek mecburiyetindedir (Berry, 1997: 9).

Balkanlarda Türklerin yerleşmeleri çok eski tarihlere dayandığı için göçmen kelimesi onların sosyolojik ve tarihi gerçekliğini izah edememektedir. Geleneksel anlamdaki diaspora kavramıyla da Balkan Türklerinin koşullarını izah etmek mümkün değildir. Buna rağmen günümüz diasporalarının anavatanla olan bağlarını sürdürme şekilleriyle Balkanlarda Türk kimlik ve kültürünün sürdürülme biçimi arasında benzerlik ilişkisi kurulabilir. Balkan Türkleri bir zamanlar bölgedeki hâkim kültürün üyeleri iken tarihi süreçler içerisinde göçe zorlanmış veya asimilasyona yönelerek azınlık grubuna dönüşmüşlerdir. Çalışma kapsamında uzun dönemli bir kültürleşme süreci ele alındığı için, yaşadıkları coğrafyaları vatan edinmiş Balkan Türklerinin dominant milletle veya diğer azınlıklar ile birlikte tecrübe ettikleri kültürleşme süreçleri ele alınmaktadır. Bu yüzden kültürleşme literatüründeki göçmenler yerine - her ne kadar Kosova ve Makdeonya’da resmîyette topluluk olarak adlandırılırsalar da - Balkan

Türklerini azınlık olarak ifade etmek uygun düşmektedir.

Azınlıkların kültürleşme yönelimleri bayrak ve ulusal kahramanlar gibi sembollerin azınlık grubu üyeleri için ne ifade ettiği, grup içi veya grup dışından arkadaş seçimi, çocukların hangi kimlik-kültüre göre yetiştirileceği, hangi kültüre göre yaşamın ve davranışların düzenlendiği, okuma yazma becerilerinde hangi dilde daha iyi olunduğu veya hangi dilin tercih edildiği, anavatanda ya da yaşanan ülkede olup bitenlerin takip edilmesi ve sıklığı, dinlenen müzikler, dini-millî bayramlar gibi bazı günlerin önemi, boş zamanlarda kimlerle iletişim kurulduğu, gazete/dergi seçiminde hangi dilin seçildiği, hangi kültüre/kimliğe daha çok ilgi gösterildiği ve hangi kültürden daha çok etkilendiği gibi pek çok konuyu kapsar.

Kültürleşme üzerinde yapılan ampirik çalışmaların daha çok AB ülkeleri, ABD ve Kanada'daki göçmenler üzerine yoğunlaştığı görülür. Bununla birlikte az da olsa Balkan Türklerini de önemseyen bazı ampirik çalışmalar da mevcuttur. Sözgelimi, Dimitrova vd. (2014) kıyaslamalı olarak Hollanda ve Bulgaristan Türkleri özelinde yaptıkları çalışmalarında Hollanda'da misafir işçilerin ve nesillerinin yaklaşık 50-60 yıl içerisindeki benimsedikleri kültürleşme yönelimlerini ele alırken, Bulgaristan'da ise Osmanlı Devlet'inin varlığından günümüze dek süregelen çok daha uzun dönemli bir kültürleşme sonucunda oluşan asimilasyon ve entegrasyon yönelimlerini ele almışlardır. Çalışmada daha fazla etiketlenmiş olan Bulgaristan Türklerinin Hollanda Türklerine kıyasla dominant kültürün değerlerini benimseme hususunda daha fazla yönelim gösterdikleri saptanmıştır. Daha az etiketlenmiş olan ve daha kısa dönemli bir kültürleşme ve kültürel etkileşim tecrübesi yaşayan Hollanda Türklerinin ise tevarüs eden kültür ve kimliklerine daha fazla yönelim gösterdikleri görülmüştür.

Bulgaristan özelinde belirtilecek olursa; Türkler 1980'lerin sonlarında çok ciddi asimilasyon kampanyalarıyla karşı karşıya kalmış olup yaklaşık 1 milyon kişi isim değiştirmeye zorlanmış ve doğrudan devlet politikası olarak Bulgaristan Türklerine asimilasyon tercihi dayatılmıştır (Dimitrov, 2000). Çok uzun süreli, 4-5 asırlık bir kültürleşme ortamı ve kültürel ilişkiler ağı ile 50-60 yıllık geçmişi olan misafir işçiler ve onların nesillerinin egemen kültürle olan ilişkileri arasında ciddi farklılıklar olması kaçınılmazdır. Bununla birlikte tarihi süreçler ve hâkim milletin azınlıklar için uyguladığı politikalar kimlik ve kültür yönelimlerinin anlaşılmasında oldukça önemlidir. Dolayısıyla azınlıkların kültürleşme yönelimleri ve egemen milletin

kültürleşme yönelimleri ayrı başlıklar altında ele alınmalıdır.

4.1. Azınlıkların Kültürleşme Yönelimleri

Berry (2005) azınlıkların kültürleşme yönelimlerini dört farklı başlık altında ele alır:

Entegrasyon:

Entegrasyon yönelimini benimseyen azınlık grubu üyeleri atalarından tevarüs eden kimlik ve kültürlerini sürdürürken aynı zamanda ana akım kimlik ve kültüre dâhil olarak iyi ilişkiler içerisinde olurlar. Hem tevarüs eden kültür ve kimliğini sürdürme yönelimi gerçekleşirken hem de diğer grup üyeleriyle iyi ilişkiler kurulur. Bu durumda azınlık grubunun üyesi kendi kimliğinden ve kültüründen ayrılmayarak bir bütünlüğe erişirken, aynı zamanda dominant kültürün de bir bütünleyicisi; yani onun bir parçası olur.

Asimilasyon:

Bireyler tevarüs eden kimlik ve kültürlerini sürdürmeyi istemediklerinde diğer kültürlerle etkileşime geçerler. Asimilasyon yönelimini benimseyen azınlık grubu üyeleri kendi kimlik ve kültürlerini sürdürmekten vazgeçerek dominant milletin kültürünü benimsemeyi tercih eder.

Ayrışma:

Azınlık grubun üyeleri tevarüs eden kimlik ve kültürlerini sürdürürken dominant kimlik ve kültüre dâhil olmayı ve iyi ilişkiler içerisinde olmayı reddederler. Bu yönelimde ise asimilasyonun aksine azınlık grubun üyeleri dominant kültüre tamamen arkasını dönerek sadece tevarüs eden kimlik ve kültüre yönelir. Bu alternatif yönelimde tevarüs eden kültürün yaşanması ve sürdürülmesi esas olmakla birlikte 'ötekiler' ile ilişki kurmaktan da kaçınılır.

Marjinalleşme:

Bu yönelimde azınlık grub üyeleri hem tevarüs eden kültürü sürdürmeyi hem de dominant kültürle iyi ilişkiler içerisinde olmayı kabul etmezler. Tevarüs eden kültürün sürdürülme imkânı ve ona duyulan ilginin çok az olduğu durumlarda (genellikle kültürel

değerlerin cebri olarak kayba uğratılması gibi sebeplerle) ve ‘ötekilerle’ (dominant grup veya diğer gruplar) ilişki ve etkileşime çok az ilgi duyulduğunda (genellikle dışlanma ve ayrımcılık gibi sebeplerle) kültürleşme yönelimi marjinalleşme olarak adlandırılır.

Vijver ve Phalet’tin (2003) formüleştirdikleri tablodan uyarlayarak özetlenecek olursa;

İki boyutlu Kültürleşme Modelinde Azınlıkların Benimsedikleri Stratejiler

[Vijver, F. J. R., & Phalet, K.’den uyarlanmıştır, (2003)]

		Hâkim kimlik ve kültürle iyi ilişkiler kurmak istiyor muyum?	
		EVET	HAYIR
Milli kimlik ve kültürümü sürdürmek istiyor muyum?	EVET	Entegrasyon	Ayrışma/Tecrit
	HAYIR	Asimilasyon	Marjinalleşme

Şekil 1. Azınlıkların kültürleşme yönelimleri

‘Entegrasyon’ yönelimli kültürleşme tercihi bireylerin hem tevarüs eden kimlik ve kültürlerini yaşamak istemesi hem de dominant kimlik ve kültürle iyi ilişkiler kurmak istiyor olmasıdır.

‘Asimilasyon’ yönelimli kültürleşme ise bireylerin tevarüs eden kimlik ve kültürünü yaşamak istemeyerek sadece dominant kimlik ve kültürle iyi ilişkiler kurmak istemesidir.

‘Ayrılma’ yönelimli kültürleşme bireylerin sadece kendi milli kimlik ve kültürünü yaşamak isteyerek dominant kimlik ve kültürle iyi ilişkiler kurmaktan kaçınmasıdır.

‘Marjinalleşme’ ise bireylerin hem tevarüs eden kültürden hem de dominant toplumun kimlik ve kültüründen uzaklaşmaya yönelmesidir.

Bu formülasyon - kültürleşme olgusuna azınlık grupların perspektifinden bakıldığında - grup üyelerinin istedikleri kültürleşme stratejisini benimsemekte serbest oldukları kabulüne dayanır. Oysaki durum her zaman bu şekilde gerçekleşmez. Çünkü

kültürleşmenin diğer tarafında dominant grubun üyeleri bulunmaktadır. Ve onlar da bu sürecin failleridir. Dominant grup üyeleri kültürleşmenin bazı formlarını azınlık gruplarına dayatır ve onların kültürleşme yönelimleri üzerinde baskı kurar. Özellikle entegrasyon ele alınacak olursa, azınlık gruplar ve grup üyeleri tarafında sadece entegrasyon serbestçe seçilebilir ve sürdürülebilir; fakat bunun koşulu da dominant toplumun mensuplarının kültürel çeşitliliğe açık olması ve kucaklayıcı bir yönelim izlemesidir. Bu bakımdan entegrasyon karşılıklı bir uyumla sağlanabilir. Azınlık gruplar dominant toplumun temel değerlerini benimserken hâkim millet de eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlara ilişkin kurumlarını çoğulcu bir toplum bünyesinde bir arada yaşayan bütün grupların ihtiyaçlarını daha iyi bir şekilde karşılayabilmek için intibak ettirmeye hazırlıklı olmalıdır (Berry, 2005:705-706).

4.2. Egemen Toplumun Kültürleşme Yönelimleri

Berry'nin aşağıdaki tabloda formüleştirdiği üzere kültürleşme sürecinin diğer aktif unsuru dominant kültürün sahiplerinden oluşan egemen topluluktur. Kültürleşme sürecinin diğer failleri olmaları sebebiyle onların yönelimleri de azınlıkların kültürleşme yönelimleri açısından önem arz etmektedir.

Berry (2005:706) egemen topluluğun kültürleşme yönelimlerini de yine dört farklı başlık altında formüleştirmiştir:

Çokkültürcülük:

Bu yönelim dominant toplumun etnik çeşitliliği değerli gördüğü ve teşvik ettiği; azınlıkların entegrasyonunu arzuladığı kültürleşme biçimidir.

Erime potası:

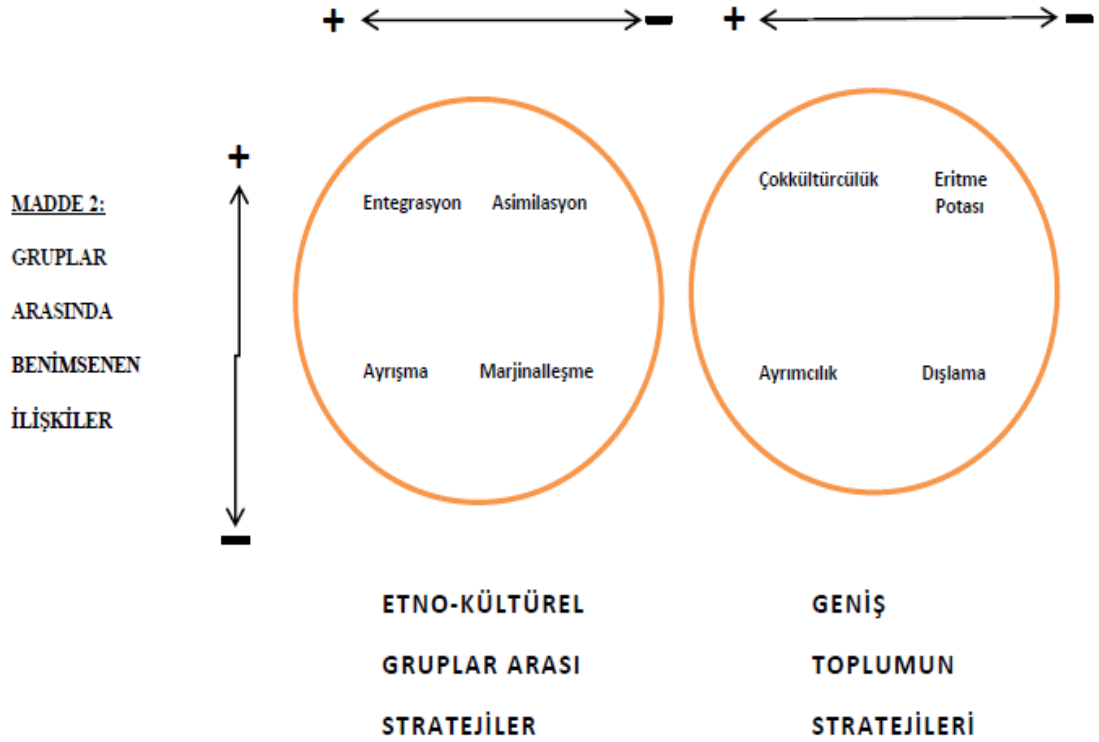
Dominant grubun kültürleşme yönelimi azınlık grubun asimilasyonunu amaçladığında bu yönelim erime potası olarak adlandırılır.

Ayrımcılık:

Hâkim grubun kültürleşme yönelimi azınlık grubun ayrılmasını baskıladığında bu durum ayrımcılık olarak adlandırılır.

Dışlama:

Hâkim grubun kültürleşme yönelimi azınlık grubun marjinalleşmesini empoze ettiğinde ise durum dışlama olarak ifade edilir.

Şekil 2. Azınlıkların ve dominant grupların kültürleşme yönelimleri

Berry (2005:706) kültürleşme sürecinde bireylerin yaşadığı kültürleşme sorunlarını “kültürleşme stresi” olgusuyla izah eder. Tablodan da anlaşıldığı üzere; kültürleşme stresinin sorunsuz bir şekilde üstesinden gelindiği ideal tipte azınlıkların kültürleşme yöneliminin entegrasyon yönelimli ve ana akım topluluğun kültürleşme yöneliminin ise çokkültürcülük yönelimli olması gerekir.

Berry'nin modelinde azınlıkların kültürleşme stresinden en yüksek düzeyde uzak kaldığı kültürleşme yönelimi olan entegrasyonun ne olduğu açık bir şekilde izah edilmiştir. Buna rağmen özellikle kavramsal karmaşadan kaçınmak için ana akım topluluğun kültürleşme yönelimleri arasında yer alan çokkültürcülük üzerine bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki burada ele alınan çokkültürcülük olgusu

küreselleşme ve ulus devlet tartışmaları ekseninde ele alınan anlamlarından farklıdır. Bu çalışmada egemen topluluğun azınlıklar üzerindeki kültürleşme yöneliminden bahsedilerek küreselleşme, çokkültürlülük ve ulus devletler tartışması çalışmanın kapsamı dışında tutulmaktadır.

İkinci kavramsal karmaşa ise çokkültürlülük ve çokkültürcülük kavramlarının ayırt edilebilmesi sorunudur. İngilizce “multicultural” kelimesinin karşılığı olarak “çokkültürlü” tercümesi uygun düşse de “ism” eki de eklendiğinde moda mod çevirinin verdiği anlam “çokkültürlücülük” şeklinde bir çeviri karmaşası ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden söyleyiş kolaylığı sağlamak için “çokkültürcülük” kelimesini kullanılması daha uygun görülmektedir¹

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de toplumlar çokkültürlü olmuştur. Çokkültürlü toplumlar yeni sosyolojik gerçekler değildir. Çokkültürlülük halin tasviridir. Çokkültürcülük ise istençtir. Çokkültürlü bir toplum olma idealine dönük ideolojiyi, tutumları ifade etmektedir (Öztürk, 2015). Çokkültürcü bir toplum olma isteğini hem dominant topluluğun mensuplarının hem de kurumlarıyla devletin yönelimi olarak değerlendirmek mümkündür. Berry (2005) de kültürleşme süreçlerinde devlet politikalarının önemine işaret etmiştir.

4.3. Devlet Politikaları

Bourhis vd.’nin de (1997: 384) dikkat çektiği üzere kültürleşme yönelimlerini belirleyen etkenleri sadece azınlıklar ve dominant topluluk arasındaki ilişki ve etkileşimlerde değil aynı zamanda devletin entegrasyona dönük politik ve ideolojik tavrında aramak gerekmektedir. Devletin azınlıklar karşısındaki farklı politik ve ideolojik tutumları çoğulcu, vatandaşlık temelli, asimile edici gibi farklı temeller üzerinde bina edilebilir. Bunun sonucunda da dominant ve azınlık kimlik-kültürler arasındaki ilişkiler çatışmandan uzlaşmaya farklı sonuçları ortaya çıkarabilir.

Genellikle vatandaşlık temelli ve çoğulcu ideolojileri yansıtan entegrasyon politikalarının olumlu ve uyumlu ilişkisel sonuçlar doğurma olasılığı asimile edici ideolojilere yaslanan politikalara nazaran daha fazladır. Etnik ideoloji üzerine bina

¹ Bakınız: “çokkültürcülük”; TAYLOR. C. (2014), Tanınma Politikası, Hazırlayan; Amy Gutmann, Terimler Hakkında kısmından; Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2014.

edilen ayrımcı ve dışlayıcı politikalar ise ana akım toplum ile azınlık arasında ihtilafli ilişkilerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Bununla birlikte devletin politik ve ideolojik tutumu dominant toplumun ve azınlığın eden eyleyen bireylerini doğrudan cebredici bir etkiyle kuşatamaz. Devletin çoğulcu veya vatandaşlık temelli yaklaşımına rağmen, dominant toplumun bazı mensupları azınlık gruplara karşı ayrımcı ve dışlayıcı yönelimler de sergileyebilirler.

Hatta devletin çoğulcu ve vatandaşlık temelli ideolojik/politik tutumuna rağmen bile azınlıkların bir kısmı ayrılıkçı tutumlar sergileyebilir. Aynı zamanda bazı durumlarda azınlıkların kültürleşme yönelimleri doğrudan dominant toplumun kültürleşme yönelimlerini de etkileyebilir. Ya da azınlıkların sistematik olarak ayrılma yönelimini benimsemesi de dominant unsurun entegrasyon yönelimini değiştirip dışlayıcı ve ayrımcı bir yöne kaymasına sebebiyet verebilir.

Bourish ve arkadaşlarının *interaktif kültürleşme modeli* (IAM) olarak adlandırdıkları bu bakış açısı bir sacayağı gibi üçayak üzerine oturur. Ayaklardan biri azınlıkların kültürleşme yönelimlerini (literatürde göçmenler), ikinci ayak dominant kültürün sahiplerinin azınlıklara karşı kültürleşme yönelimlerini ve üçüncü ayak ise devletin politik ve ideolojik tutumunu simgeler. Bu üçlü birleşim kültürleşme sürecinde üç ayrı ayağın etkileşim halinde olduğunu ve birbirleriyle etkileme ve etkilenme bağlamında ilişki içerisinde olduklarını ifade eder.

4.4. Alan ve Boyut Temelli Kültürleşme Yaklaşımı

Berry'nin sunduğu kültürleşme modelinde azınlık kültürün mensubu olan fertler tarafından benimsenen kültürleşme yönelimleri ne derecede sabit kalmaktadır? LaFramboise vd. (1993) kültürleşmeyi iki kültürlülük bağlamında dinamik bir süreç olarak ele alan iki kültür arasında birbirinin yerini alma, nöbetleşme şeklinde ifade edilebilecek sıralı bir değişim (*alternation*) modelini öne çıkartmışlardır. Bu yaklaşıma göre azınlık grup mensupları tevarüs eden kültürlerini kaybetmeden de hem dominant kültür içerisinde hem de kendi kültürleri bünyesinde yetkinlik kazanabilirler ve birini diğerine tercih etmek zorunda kalmadan da var olabilirler. Bu model iki kültür arasında gidip gelmeler sonucunda oluşan iki kültürlülük hali olarak tasvir edilmiştir.

İlerleyen zamanlarda ise kültürleşmenin kamusal ve özel alanlarda farklılıklar gösterebildiği teorisi geliştirilmiştir. Örneğin, Arends-Tóth ve van de Vijver'ın (2003)

Hollanda’da yaşıyan Türk yetişkinler ile Hollandalı yetişkinler arasında yaptıkları bir çalışma genel olarak Hollandalıların çok-kültürcülük karşısında nötr bir tutum sergilediklerini Türklerin ise daha pozitif bir tutumu benimsedikleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Kültürleşme yönelimlerinde ise Hollandalı yetişkinler Türklerin bütün yaşam alanlarında asimilasyonunu talep etmişlerdir. Türkler ise özel ve kamusal alanlara göre farklı kültürleşme tercihleri sergilemişlerdir. Kamusal alanlarda dominant kültürle entegrasyonu özel alanlarda ise kendi grubu içerisinde kalarak baskın gruptan ayrılmayı tercih etmişlerdir. Özet olarak hem Hollandalılar hem de Türkler Hollanda’daki Türklerin entegrasyonu konusunda aynı fikri paylaşmaktadırlar; fakat kamusal ve özel alanlardaki kültürleşme yönelimlerinde ise dominant milletin ve azınlığın tercihleri arasında önemli derecede farklılaşmalar gözlemlenmektedir.

Arends-Tóth ve Vijver (2004) Hollanda Türklerinin özel ve kamusal alan ayrımlarını daha detaylı olarak inceledikleri araştırmalarında kabaca özel alanı ev içerisinde, kamusal alan ise evin dışında gerçekleşen kültürleşme yönelimleri olarak ifade etmişlerdir. Özel alan “değer yüklü” ve “duygusal” boyutta kültürleşmeyi ifade ederken kamusal alan ise “işlevsel” ve “faydacı” bir yönelime imada bulunur. Araştırmada ikinci kuşak Türklerin Hollanda kültürüne birinci nesle nispeten daha yakın olmalarına rağmen duygusal olarak Türk kültürüne karşı güçlü bir bağlılık gösterdikleri sonucuna varılmıştır.

Kamusal alanlar eğitim, dil ve sosyal ilişkiler gibi boyutları kapsarken çocuk yetiştirme, din ve özel günler (kutlamalar) gibi boyutlar özel alan içerisinde yer almaktadır. Basit bir örnekle izah edilecek olursa; bir kimse ekonomik alanda (iş hayatında) veya eğitim hayatında sadece hâkim milletin diline ve çalışma etiğine tabi olmayı seçebilir. Evlilik ve çocuk yetiştirme gibi hususlarda ise dominant gruptan ayrılmayı, grup içi evliğı ve ailede dil kullanımı ve geleneklerin sürdürülmesinde tevarüs eden kültüre ve dile tabi olmayı tercih edebilir. Bu gibi alanlarda listeyi uzatmak mümkündür. Yeme içme ve giyim kuşam gibi kültürel alışkanlıklar, haber ağları, özgürlük, bağımsızlık, cinsiyet temelli rol farklılaşmaları gibi konulara atfedilen önem gibi hususlar da kültürleşmenin kamusal ve özel boyutlarını yansıması açısından önemli alanlardır.

4.5. Yeni Medya ve İnternet Çağında Kültürleşme

1980'lerin sonlarında ve 1990'lardan sonra diasporalar üzerine yapılan çalışmalarda küreselleşmenin vasıtaları olan ulaşım (ucuz uçak biletleri gibi) ve iletişim (e-posta, uydu televizyonu, internet) alanlarındaki gelişmelerin dünyanın her tarafına dağılmış olan diasporaların kimliklerini, hayat tarzlarını ve ekonomik bağlarını sürdürmelerini olanaklı kıldığı ileri sürülmüştür (Marshall, 2009: 151). Öncelikle düşük maliyetli telefon görüşmeleriyle başlayan uluslararası iletişim olanaklarındaki kolaylık diasporalardaki göçmenleri küresel ölçekte anavatana bağlamada “*toplumsal bir uhu*” görevi ifa etmiştir (Vertovec, 2014). Radyo, TV ve ilerleyen teknolojilerle birlikte yeni medya ve iletişim vasıtaları bireylere tevarüs eden kimlik ve kültürlerini öğrenme ve doğal olarak kimlik ve kültürün muhafaza edilmesi ve anavatanla sürekli bir etkileşim ve iletişim halinde olma imkânı vermiştir. Bunu salt bir teknolojik determinizm olarak algılamamak yerine kimlik ve kültür mücadelesi açısından bir arayış olarak düşünmek daha uygundur.

Çinli göçmenler üzerinde yapılan bir araştırmada da izah edildiği üzere medya ve özellikle etnik medya olarak adlandırılan medya kullanımı anavatandan uzakta, diasporalarda yaşayanların kimlik inşasında hayati bir öneme sahiptir. Etnik medya tüketicilerine sosyalleştirici bağlamlar ve konular sunar. Bunun yanı sıra ulus aşırı bir millet veya cemaat aidiyetinin tahayyül alanına olanak sağlar. Geçmişe ait anıları yeniden diriltir ve tarihi tekrar anlatarak kültürel bir bütünlük hissi verir (Shi, 2005: 69). Bununla birlikte İrlanda örneğinde yapılan bir araştırmada da ifade edildiği üzere bazı sosyal medya vasıtalarıyla oluşan sanal cemaatler entegrasyon sürecini yavaşlatarak, egemen millet ve kültüre olan katılımı da yavaşlatabilir (Komito, 2011). Bu durum ise kültürleşme yönelimleri bağlamında göçmenlerin (azınlıkların) ayrışma tercihine yönelmeleri anlamına gelmektedir.

1996-1999 yıllarında Makedonya Türkleri üzerine gözlemlerini kaleme alan bir yazar (Gürbüz: 2002: 28-33) Türkiye Türkleri ile Makedonya Türkleri arasındaki ortak yönleri vurgulama gereği duymadığını belirtmiştir. “Çünkü bunlar zaten kendi insanlarımız” diyen yazara göre Türkiye’de insanların çoğuna atfedilecek özellikler ve oluşan görüntüler ne ise Makedonya Türkleri arasında da aynı şeyler gözlemlenmektedir. Hayata ve dünyaya bakış, nelere önem verildiği, olaylar karşısında ne hissedildiği, hangi sonuçlara ulaşıldığı, nelerin tartışıldığı, nelerden hoşlanıldığı veya

nelere kızıldığına, aile ve iş hayatı, tutulan futbol takımı gibi pek çok şey Türkiye'deki gibi yaşanmaktadır. Zaten insanlar buldukları ülkenin gündeminden ve olup-bitenlerden daha çok Türkiye'nin aktüalitesine entegre olmuşlardır. Özellikle Türksat'ın yayına girmesiyle Türk televizyonları Balkanlar'dan izlenmeye başlanmış ve Türkiye'ye olan bağlılık iyice pekişmiştir. Uydunun devreye girmesiyle birlikte öncelikle Türk azınlık sonra da Türkçe konuşan diğer azınlıklar uydu satın alarak Türk kanallarına yönelmişlerdir. Türksattan önce ise videolar yoluyla Türkçe filmler izlenmiş ve radyo sayesinde TR'den yayın yapan Türk radyoları da anavatanla bağ kurmanın vasıtaları arasında yer almıştır.

Görüldüğü üzere TV, internet vs. vasıtalar kimlik ve kültürün sürdürülmesinde; anavatanla olan bağın pekişmesinde oldukça önemlidir. Bununla birlikte kimliğin aktarımı ve kültürleşme süreçleri TV ve medya vasıtalarının yanı sıra karşılıklı gidiş gelişler de gerçekleşen öğrenme süreçleriyle ilişkilidir. Eğitim almak, tedavi görmek; tatil veya ticaret gibi amaçlarla, Türkiye'deki akrabaların ziyareti ya da Türkiye'den benzer niyetlerle Balkanlara gelinmesi, evlilik veya istihdam gibi sebeplerle anavatanda yaşama gibi tercihler kimlik ve kültüre ilişkin farkındalığı pekiştirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA VE KOSOVA'DA TÜRK KİMLİĞİ

1. KİMLİK TANIMLAMASI

Kosova ve Makedonya Türkleri kimliklerini açık ve net bir şekilde “Türk” olarak tanımlamakla birlikte gündelik hayatta Türk kimliğinin yanı sıra zaman zaman Müslüman Türk, Rumeli Türkü, Makedonya Türkü, Kosova Türkü, Evlad-ı Fatihan, Osmanlı'nın torunları ve Yörük gibi tanımlarla da tarif edebilmektedirler. Bu tür tanımlamalar doğrudan bir kimlik tanımlamasından daha çok Türk tanımlamasının yanında bir anlamda pekiştirici görevi görmektedir.

Araştırma evreninde Osmanlı, Müslüman ve Türk kimliklerinin de birbirlerinin alternatifi olmasa da iç içe geçebildiklerini “din-kimlik” bütünleşmesi kavramıyla ifade edilecek olursa sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını gözlemlemek mümkündür. Kimlik ifadesi sorulan sorunun şekli ve üslubu da yakından ilişkilidir. Söz gelimi Makedonya’da Türkçe konuşan ileri yaşlarda bir kişiye “*Milli mensubiyetinizi nasıl ifade edersiniz?*” sorusu yerine “*Makedon musunuz? Arnavut musunuz? Türk müsünüz? Kimliğinizi nasıl ifade edersiniz?*” diye sorduğumuzda sert bir üslupla “*Ne Makedonu ne Arnavut’u Osmanlıyım, Türkün de Türkiyüm*” cevabıyla karşılık vermiştir. Bu cevap dâhilinde hem Osmanlı ve Türk kimliği arasındaki ilişkiyi hem de cevap verenin üslubunda 1912’den günümüze uzanan tarihi dönemler içerisinde azınlığa dönüşmüş ve inkâra maruz kalmış bir kimliğin mensubunun psiko-sosyal dünyasına ilişkin bazı çıkarımlar yapmak mümkün gözükmektedir.

Kosova’da ebeveynlerinden birisi Türk diğerini Goralı olarak tarif eden bir katılımcı (Kadın, 46) melezlik olgusuna dikkat çekerken kendisinde Türk kimliğinin daha ağır bastığını ifade etmiştir. Yine Makedonya’da 20’li yaşlarda bir yetişkine (Erkek, Üsküp) milli mensubiyetinin ne olduğunu sorduğumuzda “*%50 Türk %50 Arnavut*” şeklinde cevap vermiştir. Orta yaşlarda bir kişiye (Erkek, Üsküp, 44) sorduğumuzda ise “*Türk Arnavutla evlenmiş Arnavut Türkle evlenmiş, Arnavut’um; ama Türkiyim de*” cevabıyla kimliğini tarif etmiştir. Bu cevaplardan da anlaşılacağı üzere grup dışı evliliklerin (egzogami) kimliğin ifadesinde ve inşasında oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu sebeple bireylerin anlam dünyalarında şekillenen kimlik

tanımlamalarının farklı şekillerde ifade edilmesi ayrı kategoriler halinde başlıklandırılmalarını gerektirmektedir.

Yapılan mülakatlar süresince katılımcıların kimliklerini dini, milli, etnik kimlikler bağlamında nasıl ifade ettikleri araştırılırken kaydedilen cevaplar neticesinde ön Türkler konusundaki bilinç, şecere bilinci, vatan-anavatan algıları, siyasi ve kültürel kimlik algıları, Yugoslav kimliği ve Yugonostalji fenomeni, Balkanlara özgü bir kimlik ifadesi olarak “Elhamdülillah Türk” tanımlaması ve Türkofobik tarih yazımının gölgesinde Türk imgelemi ve Türk kimliğinin neliği gibi farklı başlıklar da ortaya çıkmıştır.

1.1. Ön Türklere İlişkin Farkındalıklar

Kosova ve Makedonya Türklerinin kimliklerini tanımlarken ve Balkanlarda Türk kimliğinin neliğine ilişkin görüşlerini dile getirirken tarihi olarak daha çok Osmanlı Devleti’yle birlikte bölgede iskân edilen Türk varlığına dikkat çektikleri görülmektedir. Bununla birlikte sayıca az da olsa görüşmeler esnasında bazı katılımcıların Osmanlı Devleti’nin bölgede var olmasından evvel de bölgeye yerleşmiş, ön Türkler olarak adlandırılan ve kaynaklarda Kumanlar ve Peçeneklere dayandırılan Türk boylarına ilişkin bir algı ve farkındalıktan bahsettikleri de görülmüştür. Bu konuda görüş bildiren katılımcılar Pomak, Torbeş ve Gora(n)lı olarak ifade edilen unsurlar arasında da kimliğin Türk olarak ifade edildiğini “*onlar da aslında Türktürler*”, “*dilleri değişmiş; ama dinleri İslam olarak kalmış*” ön Türkler gibi ifadelerle bu konudaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Bazı köylerde Kosova savaşı öncesinde yapılmış olan camilere rastlandığından bölgede bulunan bazı mezar taşlarında Uygur Türklerine/Göktürkçe’ye ait sembollerin olduğu gibi ön Türklerin varlığına ilişkin farkındalık düzeyine de rastlamak mümkündür.

Oran’ın Balkanlar üzerinde yaptığı bir çalışmasında da (1994) ifade ettiği üzere Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova’da yaşayan Torbeş, Pomak ve Roman olarak adlandırılan bazı Müslüman unsurlar arasında kimliğin Türk olarak ifade edildiği bilinmektedir. Çalışmada Torbeş ve Roman gibi tanımlamaların bazı bölgelerde kendilerini Türk olarak tanımlayanlar tarafından hakaret olarak algılandığını, hala bazı Arnavutlar arasında “Türk dinine yemin” ifadesinin kullanıldığı gibi benzer örnekler de verilmiştir. Oran, örnek olarak Makedonya’da ana dilleri Makedonca olan Türkçe konuşamamalarına rağmen atalarının Osmanlı Döneminden önce Konya’dan

geldiklerini belirten ve Torbeş olarak bilinen bazı kimselere “*Türkseniz neden Türkçe konuşamıyorsunuz?*” sorusunu yönelttiğinde şu cevabı almıştır:

“Osmanlıların çekilmesiyle okullarımız kapatıldı bu politikaya direnenler arasında 600 kişi öldürüldü, baskından kurtulmak ve istihdam olanaklarına erişebilmek için de Makedonca konuşmaya başladık.”

Kosova’da bir tarih bilimci ise (Erkek, 70, Prizren) Goranlar ve Torbeşlerin tarihi kimliğine şu sözlerle açıklık getirmiştir:

“10. Yüzyılda Peçenekler 1-2 sene sonra da Kumanlar gelmişler. Balkanlara Karadeniz vasıtasıyla geldikleri için Müslüman değiller. Kuzeyden gelmişler Hrsitiyan değiller; ama Müslüman da değiller. Bence Peçeneklerden Torbeşler, Kumanlardan da Goranlılar geliyor. Türklerin gelmesiyle bunlar İslam’ı öğreniyorlar; ama Osmanlı gelince İslam’ı kabul ediyorlar. Malazgirt’ten sonra Peçenekler, Kumanlar Türklerin naralarını duyunca Bizans saflarından Osmanlı tarafına geçiyorlar. Dini de böyle benimsiyorlar.”

Yine Goralı, Pomak ve Torbeş gibi unsuları Osmanlı öncesi dönemde bölgeye yerleşen ön Türkler kategorisinde değerlendiren bir katılımcı da (Erkek, 37, Prizren) Kosova için benzer tespitleri ortaya koymuştur. Türkiye’nin bu unsurlara tıpkı Macaristan Devlet’inin Kuzey Sırbistan’ın Voyvodina bölgesindeki Macarlara yaptığı gibi çifte vatandaşlık, eğitim ve sağlık gibi alanlarda kolaylık sağlaması ve hamilik yapması gerektiğini belirtmiştir. Böylece hem asimilasyona yönelmiş Türklerin hem de Goralı ve Torbeş gibi unsurların zaten ön Türkler bilincine sahip olmaları sebebiyle tekrar Türk kimliği bünyesine dâhil edilebileceğini ifade etmiştir. Özellikle çifte vatandaşlık imkânının verilmesi gerektiğini ve bunun doğuracağı potansiyeli şu sözlerle özetlemiştir:

“Bu Kosova Türklerine öz güven sağlayacağı için asimilasyon karşısında direnmelerine destek olur. Hatta son yüz yıl içerisinde asimilasyona yönelmiş Türk kesimin geri kazanılmasına yol açar. Çünkü Türk kimliği öteki olmaktan çıkar, popülerleşir. Goralıyı, Pomağı, Torbeşi, Jupalıyı da kazanırız çünkü bunlar zaten ön Türk. Biz ne olduğumuzu biliyoruz diyor Goralıları, yeterli Türkler bize bir hamilik yapsın. Çifte vatandaşlık yolunu açsın.”

Ön Türklere ilişkin farkındalık konusunda açıklık getirilmesi gereken bir başka nokta ise Üsküplü bir katılımcının (Erkek, 41) da işaret ettiği üzere Torbeş, Goranlı olarak tabir edilen grupların kendinlerini Türk olarak kabul etmelerine rağmen bizzat Türkiye’den doğan kavram karmaşası sebebiyle ötekileştiriyor olmalarıdır. Katılımcı, Roman olarak ifade edilen unsurları da Türk kimliği içerisinde dâhil ederek bu

mevzudaki sorunu şu sözleriyle izah etmiştir:

“Türk kimliği Makedonya’da yaşayan kendine Türk diyen, Türk hisseden Romanları ve Torbeşleri de kapsayan bir kimlik. Dili konuşmasa bile. Problem şu ki Roman Türkü, Torbeş Türkü gibi kavramlar Türkiye’den doğuyor. Torbeş Türkü denilen kendini Türk olarak görüyor ve Torbeş kelimesini hakaret olarak görüyor. Ötekileştirilmiş hissediyor. Doğu Makedonya’da on bin kişi kendine Türk diyor. Türkçe konuşup Türkçe eğitim görüyor. Orada Romanlarla ilgili proje yapıyorlar. Sen onu ayırıştırıyorsun o zaman. Böyle bir problem var. En büyük sıkıntı kendine Türk diyen grupların Roman ve Torbeş olarak ayrıştırılması.”

Osmanlıyı, İslam’ı benimsemiş Torbeş gibi unsurların yanı sıra Arnavut ve Boşnakları da Türk olarak gördüğünü ifade eden başka bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) Türk kimliğinin bu unsurları kapsayıcı bir millet kimliği olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Zaten onlardan da bazıları kendini Türk hisseder. Bazı bölgelerde hala Türklüğe yemin ifadesi kullanılır. Türk kimliği bir millet kimliği bir üst kimlik... Torbeşlerin köylerinde Uygur harfleriyle yazılmış iki mezar taşı bulundu Dragaj’da. Tahminlere göre bunlar İslam’ı ilk kabul eden boylar. Kumanova’da Kumanlar, İpek’te Peçenekler’in varlığı kanıtlanmıştır. İslam’ı benimseyen boylar ama dilleri Slavlaşmış dinleri İslam kalmış.”

Bu husus Balkanlarda Türk kimliği bölümünde de bahsedildiği üzere salt Türk boylarıyla ilişkilendirmek yerine Balkanlara gelen dini-manevi önderlerin varlığıyla da birlikte anlaşılmalıdır. Bu önderler hem Osmanlı fetihlerine zemin hazırlamışlar hem de bölgede var olan Türk boylarının İslamla tanışmalarını sağlamışlardır.

1.2. Etnik ve Kültürel Kimlik

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimliğini bir etnik kimlik olarak görmemektedirler. Sıklıkla Türk kimliğinin kültürde yaşanan ve sürdürülen bir millet kimliği olduğunu ifade edilmektedir. Bazı katılımcılar 1912’den sonra Devlet-i Aliye’nin bölgeden tasviye edilmesiyle birlikte ortaya çıkan ve tekrar Türkiye’nin Balkanlarla olan bağının canlanmasına kadar geçen fetret dönemine rağmen Türk kimlik ve kültürünü tarihten ve anavatanından kopmuş olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Buna rağmen azınlık psikolojisinin verdiği refleksiyle birlikte “*Burada Türk mü kalmış ki?*” şeklinde zaman zaman dillendirilen söylem karşısında teorik olarak bazen etnik ve primordial anlamları içeren söylemlere de rastlamak mümkündür. Bu söylemlerin dozu ülke değişkeni açısından anlamlı sonuçlar doğurmaktadır. Kosova’da kültürel kimlik söyleminin yanı sıra etnik ve primordial söylemlerin dile getirilmesi Makedonya’ya

oranla daha fazladır.

Kosova'da “*Kan su değildir*” (Erkek, 62, Priştine) tabirini kullanan bir katılımcı “*Aynı şeylerin olması lazım ister istemez. Genetik olarak da bir bağ var ön Türklerden*” diyerek Türk kimliğini salt bir kültürel inşa olarak görmemek gerektiğine imada bulunmuştur. Antropolojik bir bakış açısıyla Kosovada'ki Türk kadınlarının kökeni üzerindeki fikirlerini ifade eden bir katılımcı da (Kadın, 54, Prizren) “*Kadınların elmacık kemik yapılarına bakınca antropolojik olarak Karaman; ama cebbar, yiğit, çalışkan, gözüpek kadınlara da bakınca konuşma dili Karadenizdendir*” sözleriyle benzer bir yaklaşımı benimsemiştir.

Yine Kosova'dan bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) bir yandan “*Kan su değildir deriz, evet bir çocuk babaya çekiyor huyuyla şekliyle diye bu sözü söyleriz... Bir antropolojik boyutu da var. Prizren de simadan tanırız Sırpı, Türkü, Arnavutu anlarız.*” şeklinde benzer vurguları dile getirirken diğer taraftan da asırlardır süregelen kültürel pratiklerin günümüzde de Türk kimlik ve kültürü içerisinde Kosova'da var olmaya devam ettiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Ben Türklüğü beş bin seneye bağlıyorum; sadece Osmalı'ya değil diyorum. Evveli yok mu bunun? O da var. Hala bugün Prizren'de şaman adetleri var. Yolculuğa giderken arkasına su atmak mesela, kötü ruhları kovma mantığı. Kurşun dökme, helva, ölümün 15'i 7'si, lohusanın kırk gün evden çıkmaması, kafasına kırmızı şerit takarlar, kilimlerde akrep deseni şamanlıktan hepsi, Altaylardan Türkistan'dan bir geçmiş.”

Kimliğini “Kosova Türkü” olarak tanımlayan bir katılımcı ise (Erkek, 44, Priştine) Türkiye dışındaki azınlık konumundaki Türklerin kimlik ifadelerinin dönemsel ve değişken olduğunu ve bu konuda Kosova'da çok ciddi bir kimlik sorunu ve bir ikilik olduğunu ifade etmiştir. Bu katılımcıya göre Kosova Türkleri kendilerini Türk milletinin uzantısı olarak görmemelidir, çünkü bu entegrasyona engeldir. Katılımcı, Türk kimliğine ilişkin sorunları şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bir idealize ettiğimiz Türk kimliği var bu geçmişten besleniyor. Bu Orhun abidelerine kadar gider; ama realitemiz içerisinde sistemin farklı evrelerinin üzerimizde tesiri vardır. Özellikle dinin de etkisiyle Arnavut, Boşnak, Türk etnik kimliği arasında çok benzerlikler var. Düşünler, dernekler, cenazeler vs. Türk etnik unsurundanım demeyiz tabiki; ama Türk milletinin uzantısı olarak kendini kabul ederse çelişkiye düşer. Entegre olursa kendini yüceltebilir.”

Başka bir katılımcı ise (Erkek, 47, Priştine) Türk kimlik ve kültürü ile diğer unsurlar arasında gerçekleşen kültürel etkileşimler sonucunda ortaya çıkan benzerlikleri farklı bir perspektiften yorumlamıştır. Etnosentrist imalara göndermede bulunan

katılımcı Türk kimliğini bir millet kimliği olarak görürken diğer unsuları etnik kimik olarak ele almaktadır. Katılımcıya göre;

“Türk ile diğer etnisiteler Balkan Türkü için aynı değildir. Türk, kültür ve medeniyeti ile diğer etnisiteler içerisinde vardır. Çünkü ben kültürleşmiş diğer etnileri. Diyoruz aynıdır evet aynı; ama ben kültürleştiğim için bana benzettiğim için aynı. Eğer kendine özgü bir kültürü, gelenek, adet vs.’si varsa ben onu ayrı bir millet olarak kabul ederim. Türk gelirken sadece askeriyle gelmedi. Banyosu, tuvaleti, sofra adabı, düğünü, namaz kılışı her şeyiyle geldi. Diğerlerinin eseri yok kültürü yok ki, bunlar benimken nasıl oluyor da aynı oluyoruz? Bu yüzden Türk kimliği bir millet kimliğidir. Diğer etnisitelerle aynı değildir.”

Yine Makedonya’da Türklüğü milli bir mensubiyet ve kültür içerisinde yaşanan bir kimlik olarak algılayan bir katılımcı (Erkek, 46, Üsküp) kimliğini tanımlarken Türk kimliğini entosentrist imalarla birlikte Osmanlılık ve Hanefilik içerisinde farklı bir yaklaşımla izah etmiştir;

“Müslümanım. Kültür olarak anlıyorum. İmanın şartları dışında yaşadığım kültür Türk kültürü, milli anlamda sorarsan Türk derim. Yeme içme, konuşma, adet, gelenek, görenek, sohbet etme... Türkçeyi bilmeyen genel kültürden, terbiyeden nasibini alamamıştır. Hanefiliği de bilmeyen dini kültürden, terbiyeden nasibini almamıştır. Türk bu yüzden Hanefiliği tercih ediyor. Osmanlı tam bir dahi. Dili çok kibar. Dili Arapça yazıyor; ama Türkçe. Ve sonuçta ben bir Osmanlı’yım. Osmanlı Türk kültürünü ve İslam kimliğini birleştiren bir üst kimlik. Türkçe, Türklük benim için bir kültürdür. Üsküp’te şehir dili, medeni dil Türkçeymiş. O kimlik ben de yoksa ameleym demektir. Ameleliğin zıttı, Türk kültürüdür.”

Türk kimliğini kültürel bir kimlik olarak değerlendiren görüşler içerisinde rüyanın hangi dilde görüldüğünden hareketle bilinçaltına ilişkin yaklaşımlar da dile getirilmiştir. Kosova’da kimliğini “*Babam asimile Türk, annem Arnavut. Ben ise kendimi Türk hissediyorum*” şeklinde ifade eden bir katılımcı (Erkek, Priştine, 34) “*Mehter mesela benim tüylerimi diken diken ediyor. Rüyamı Türkçe görüyorum, evde Türkçe konuşuyorum, okulda dersi Arnavutça veriyorum*” sözleriyle psikanaliz yaklaşımının da kimlik algılamasındaki önemine dikkat çekmiştir.*

Yine Makedonya’da “*Buradaki Türklerdeki kimlik etnik değil kültürel bir kimlik. Dedemin üç tane hanımı varmış: Türk, Arnavut ve Boşnak. Benim eşim Arnavut*” sözleriyle kültürel kimlik algısına vurguda bulunan bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp)

*Bu katılımcının kimlik inşasında Türkiye’de eğitim görmüş olması da ayrı bir etken olarak hesaba katılabilir.

“Rüyamı Türkçe gördüğüm için kendimi Türk mirasına ait görüyorum” sözüyle kimlik tarifine ilişkin psikanaliz bir yaklaşım sergilemiştir.

Buraya kadar izah edilen kimlik algılamalarına rağmen genel kimlik algılamaları primordialist ve etnik kimlik arayışından, yaklaşımlarından uzaktır. Kısacası Kosova ve Makedonya Türkleri arasında genel olarak saf kan Türk arayışını benimseyen ırkçı bir yaklaşım gözlemlenmemektedir. Türk kimliği dil, din ve kültür temelinde anlaşılmaktadır.

Makedonya’da kendisini “Sancak Boşnağı” olarak tanıtan bir katılımcı (Kadın, 69, Üsküp) annesinin soy isminin Türkiye’de Kalaç soy isminden olduğunu ve annesinin Türkçesinin buradan kaynaklandığını doğal olarak da Türk olduğun ifade etmektedir. Kimliğini ifade ederken “*Ben de kendimi Türk hissediyorum. Nüfus sayımlarında Türk yazdırıyorum kendimi. Kocam Türk. Çocuklarım daha fazla Türkçü*” sözlerini dile getirmiştir.

Karışık evliliklerde pederşahi aile özelliği gösteren Kosova ve Makedonya Türkleri’nin daha çok babanın kimliği üzerinden kimliğini inşa ve ifade ettiği görülmektedir. Bu durumun eğitime ve milli bilince bağlı olarak istisnaları da bulunmaktadır ve daha kapsamlı olarak ileride “yumuşak asimilasyon” başlığı altında ele alınacaktır. Fakat burada özel bir örnek ile kimlik inşasının ve inşa unsurlarının karmaşıklığına dikkat çekmek yerinde olacaktır.

Kosova’da annesi Türk babası Goralı olan bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) karışık evliliklerden kaynaklanan “melezlik” olgusuna dikkat çekerken kendisi için Türk kimliğinin daha ağır bastığını ve sebebini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Kimliğimi Türk olarak ifade ederim. Bu kimliğim daha ağır basar. Babam Goralı, annem Türk eşim Arnavut. Melezim; ama Türküm. Bu daha ağır basar. Bütün tarih hocalarının bize tarihi nasıl aşıladığına bağlı, biz eğitimi Türkçe aldık; ama bizde sizde olduğu gibi Türklük aşılmadı. Buna rağmen biz sizden daha Türk ve Türkçüyüz. Buralara İslam’ı getirdikleri için Türklere minnettarız. Onlar olmasa idi biz bugün tarihte ne Türk ne de Müslüman olurduk.”

Kosova’da bir başka katılımcı (Erkek, 66, Prizren) Balkanlar’da tarihi süreçler içerisinde gerçekleşen karışık evlilikler sebebiyle gen arayışının, saf bir kimlik tespitinin zorluğuna dikkat çekmektedir. Katılımcı, Balkanlar özelinde Türk kimliğinin nasıl anlaşılması gerektiğini “*Balkanlar da o kadar periyodik zamanlar olmuş ki kimin genlerinin ne olduğu belli değil. Babamın ninesi Sırbistan Niş’ten Türk, Osmanlı Döneminden. Evlenmeler olmuş, karışmış. Genlerimizde Türk, Arnavut çıkar. Türk*

kimliği kültürel bir millet kimliği” sözleriyle izah etmiştir.

Kosova ve Makedonya Türklerinde etnik kimlik olgusu “*genlerle ve kan bağıyla ortak bir ataya sahip olma*” şeklinde anlaşılmaktadır. Bu algılma çok belirgin olarak katılımcıların ifadelerine yansımaktadır. Kosova’da kimliğini “Kosovalı Müslüman Türk” olarak tanımlayan bir katılımcı (Erkek, 32, Prizren) “*Bu kültürel bir kimlik, etnik olarak bakarsak belki Türk çıkmam; ama bu ailecek kucakladığımız bir kimlik*” derken Makedonya da bir katılımcı ise (Kadın, 36, Üsküp) “*Türküm; fakat saf kan Türk’ten bahsetmek imkânsız. Arnavut Türk karışmış. 600 yıllık ortak bir yaşam. Kültürel bir kimlik*” sözleriyle Türk kimliğini kültürde yaşanan bir olgu olarak izah etmiştir.

Kültür ve kültürel kimliğe ilişkin yaklaşımlar sıkça dile getirilmekle birlikte Makedonya’da bir katılımcı (Kadın, 74, Üsküp) “*Türküm, anadilim, terbiyem ve aile yapım Türk. Evlad-ı Fatihanız biz. Asıl Türkler biziz. Karaman’dan Konya’dan dedeler gelmiş. Osmanlı torunuyuz. Atatürkçüyüz de*” sözleriyle bir yandan Osmanlı’dan ve Karaman’dan ileri gelen tarihi sürekliliğe dikkat çekerken diğer yandan da Gökalp’in de milli kimlik bahsinde vurguladığı “*terbiye*” kavramına dikkat çekmiştir.

Kosova ve Makedonya Türkleri - Kosova’da daha fazla dile getirilmekle - birlikte Makedonya’da da sık sık “Nerden Türksün?”, “Türk mü kalmış? Osmanlı gidince hepsi gitti.” “Neden Türkçe konuşuyorsun?” gibi gündelik hayatta ve kamusal alanda kendilerine yöneltilen sorularla başetmek zorunda kalmaktadırlar. Bir katılımcı (Erkek, Priştine, 46) bu soruya nasıl cevap verdiğini “*Bir Arnavut soruyor senin annen Arnavut kendini nasıl Türk olarak ifade ediyorsun? Ben de diyorum sen Arnavut milli marşını dinleyince ne hissediyorsun? Tüylerim diken diken oluyor diyor. İşte aynı şeyi ben Türk milli marşında yaşıyorum*” örneğiyle açıklamıştır.

Bu durumu “*Türkçe düşünen Türktür*” sözüyle özetleyen ve Türk millet kimliğinin kültürel inşasına daha kuşatıcı bir perspektiften bakan başka bir katılımcı ise (Erkek, 67, Prizren) Türkiye’deki tarihçilerin de Osmanlı Devleti’ni ve dönemin şartlarında oluşan millet anlayışını kavrayamadıkları gerekçesiyle eleştirmiştir.

1.3. Milli Kimlik

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimliğini bir etnik kimlik olarak görmemekle birlikte onu kültürel olarak, kültürde daha çok dilde ve dilin yanı sıra dinle de ilişkili olarak yaşanan bir milli kimlik olarak görmektedirler. Bu yüzden Türk

kimliğini kültürel olarak inşa edilmiş bir millet kimliği, milli mensubiyet şuuru olarak algılamaktadırlar.

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimliğinin ısrarla milli bir kimlik olduğunu vurgularken etnik mensubiyetle ilişkilendirilmesine de karşı çıkmaktadırlar. Makedonya’da kimliğini doğrudan “Türk” olarak tanımlayan bir katılımcı (Erkek, 55, Vrapçište) Türk kimliğinin bir millet kimliği olduğunu ve bu konuda Makedonya’da ilim adamlarının dahi hatalı kullanımlar sergilediklerini ve bunun bazıları tarafından kasıtlı olarak da yapıldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Millet yerine Makedonya’da etnik topluluk diyorlar. Bunu bilerek yapıyorlar. Bizi Türkiye ve Türk dünyasından koparmak için yapıyorlar. Biz Türk’üz ve Türk milletinin bölünmez bir parçasıyız. Bunu parçalamak için yapıyorlar. Herşeyimiz aynı gelenek, görenek, kültür. Makedonya Türkleri için 21 Aralık Türkçe Bayramı olsun dediler. Dediler ki ‘Türkiye’de olmayan bir bayram olsun’ şartıyla bunu uydurdular. Benim böyle bir bayramım yok, bunu kabul etmiyorum.”

Türk kimliğinin bir millet kimliği olduğuna vurguda bulunan başka bir katılımcı ise (Erkek, 86, Üsküp) kasıtlı olarak üretilen bilgi jeopolitiği aracılığıyla dünya üzerinde yaşayan Türklerin jeopolitik bir algı yönetimine kurban edildiğini ifade etmiştir. Bunu sağlayan en önemli bilgi jeopolitiğinin Türkistan Coğrafyasına Anglo-Sakson dünyanın epistemik tekelinde Middle-Asia, Orta-Asya adının verilmesidir. Katılımcı, kime göre Orta Asya, kimin Orta Asyası? sorusunu sormaktadır. Günümüz dünyasında Çin sınırları çerçevesinde hala Doğu Türkistan olarak anılan bir bölge var ise Türkler bilinçlenmeli ve Doğusu olan bir şeyin Güneyiyle, Kuzeyiyle, Batısıyla daha geniş bir çerçevede Türkistan olarak anılması gerektiğini kavramalıdır. Çünkü Türkistan yerine Orta-Asya tabirinin kullanılması bilinçli bir şekilde yeryüzündeki Türklerin kültürel ve coğrafi şeceresini koparmak, köksüzlüğe mahkûm etmek niyetiyle dile getirilen bir algı yönetimidir. Katılımcını bu husustaki tespitleri aile, soy, nesep kavramları yerine kültürel, coğrafi ve jeopolitik kavramlarıyla ifade edilebilecek bir orijin veya şecere bilincini geliştirme potansiyeli sebebiyle orijinal ve yerindedir. Bu minvalde Türkçe eğitim yapılan müfredatın gözden geçirilmesi ve bu konudaki bilinç eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.

Yine Makedonya’da dile getirildiği üzere Türkiye Türkleri tarafından ifade edilen ‘Makedon Türk’ü gibi kullanımlara da şiddetle karşı çıkmaktadır. Bir katılımcı (Erkek, 54, Vrapçište) kavram karmaşası meydana getiren ‘Makedon Türkü’ kimliğini

“Kimliğimi evvela Türk olarak ifade ederim. Türk kimliği çok önemli. Türkiye’den gelenler de bize bu hatayı yapıyor. Makedon Türkü diyor bazıları. Makedonyalı Türk olabilir; ama Makedon Türkü yok” sözüyle eleştirmiştir:

Türkiye’den Makedonya’ya gelen öğrencilerle yaşadığı bir hadiseyi aktaran bir diğer katılımcı da (Kadın, 75, Üsküp) *“Bir ay önce iki genç öğrenciye yardımcı oldum. Aaa siz Makedon Türk dediler. Ne güzel Türkçe konuşuyorsunuz. Kızdım. Tepem attı. Ben Türküm dedim. Türk bir millet kimliği”* sözleriyle bu konudaki hassasiyetini dile getirmiştir. Bu hususa dikkat çeken başka bir katılımcı da (Erkek, 36, Üsküp) *“Var gücümüzle Türklüğümüz daha çok yaşıyoruz. Türk olmakla övünüyoruz. Makedonya’dan Türkiye’ye gittiğimizde siz Arnavut musunuz? diyorlar. Bu gücümüze gidiyor”* sözleriyle Türkiye’de de tanınma problemi yaşadıklarını dile getirmiştir.

Bu hassasiyeti azınlık psikolojisiyle ilişkilendirmek de mümkündür. Azınlık psikolojisi açısından kimlik hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir ontolojiye dönüşmektedir. Üniversite eğitimini Türkiye’de almış olan bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) azınlık kimliğine mensup fertlerin ötekileştirilmeleri sebebiyle içinde buldukları kimlik psikolojisini “kalkan” metaforuyla tarif etmiştir. Katılımcı bu durumu *“Türküm, Müslümanım Elhamdulillah diyorum. Türkiye’de beş sene yaşadım. Demeye ihtiyaç duymadım. Burada aşırı milliyetçilikten kaynaklanan ötekileştirilme sebebiyle kalkan gibi bir tepkiye dönüşüyor”* sözleriyle ifade etmiştir.

Bu durumu *“Türklükte tutucu olmak”* şeklinde ifade eden bir katılımcı (Erkek, 47, Priştine) ise *“Balkan Türkü/Kosova Türkü Türk olan ne varsa ona ilgi göstermek zorundadır. Türklükte tutucudur. Oradan taviz vermez, verilmemelidir”* sözleriyle bu husustaki hassasiyete açıklık getirmiştir.

Türk kimliğine olan bağlılık ve hassasiyet ister kalkan metaforuyla ister tutuculuk kavramıyla açıklansın, bu durum bir şekilde nüfusun nüfuzu sebebiyle azınlığa dönüşmüş bir milletin fertlerinin varoluş mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Hem Makedonya’da hem de Kosova’da Türklerin hâkim (dominant) millet konumundan azınlık millete dönüşmüş oldukları bir gerçektir. 1912’den sonra bölgede kendisini Türk millet mensubiyetine ait olarak gören fertler bir şekilde ötekileştirilmeye maruz kalmış ve asimilasyona yönelmişlerdir. Doğal olarak azınlık psikolojisinin stresleriyle baş etmek zorunda kalmışlardır.

Bir katılımcı (Erkek, Priştine, 46) azınlığa dönüşmüş bir milletin fertlerinin

Kosova'daki durumunu sözlerle izah etmiştir:

“Türk kimliği 1912'den bu yana azınlık. Baskın/hâkim kültürden etkilenen tâbi kültüre dönüşmüş, ideolojik teşkilatlanma kabiliyetini kaybetmiş ve rejimlere boyun eğmek zorunda kalmış. Yugoslavya'da herşey devlet tekelindeydi; ama bugün azınlık kabuğunu kırıp kendini aşamıyor. Bu yüzden farklı bir konumda zaman zaman tarihi hakir görülür, geçmişle ilgili gururunu gizli gizli yaşar. Göğsünü gere gere Viyana'ya dayandık diyemez. Birisi size işgalci/imparator bir devletiniz vardı dediği zaman sesinizi yükseltseniz bile azınlık olduğunuz için içinizde kalıyor.”

Burada katılımcının sözlerine bir konuda açıklık getirilmesi gerekmektedir. Her ne kadar katılımcı bu sözleriyle önemli bir gerçeğe işaret etse de günümüzde nüfuslarına kıyasla Kosova ve Makedonya Türkleri'nin parti ve dernekleşme gibi faaliyetlerle birlikte sosyo-kültürel hayatta ciddi bir dinamizm ve aktivizm sergiledikleri gözlemlenmektedir. Çünkü kimliği sürekli inkâr edilmekte olan bir milletin mensupları doğal olarak milli kimliklerine daha fazla sarılmaktadır. Ülke değişkeni açısından değerlendirilecek olursa; Kosova ve Makedonya Türkleri'nin yaşadığı azınlık psikolojisinin yoğunluğu nüfusun daha az olduğu Kosova'da milliyetçi söylem ve bilincin daha yüksek olması şeklinde tezahür etmektedir.

Bir katılımcı (Kadın, Prizren, 34) *“Bizim burada zaten Türk olduğumuzu kanıtlamamız gereken bir savaş var. Öncelikle bizim bunu ispat etme mücadelemiz var. Osmanlı gitti siz nereden Türksünüz diyorlar”* sözüyle bu mücadeleyi bir savaşa benzetmiştir. Yine Kosova'dan başka bir katılımcı ise birileri Kosova Türklerini sindirmeye çalıştıkça daha aktivist hale geldiklerini (Kadın, 63, Prizren) *“Nereden Türk diyorlar... Türk yok diyorlar... Biz [Türkiye Türkleri'nden] daha milliyetçiyiz. Çünkü mecburuz ki Türk olduğumuzu gösterelim. Daha çok milli marş okur daha çok bayrağımızı kaldırırız. Sindirmeye çalıştılar. Çok mücadele ettik”* sözleriyle ifade etmiştir.

“Önemli olan insan olmak, Yaradılanı Yaradan'dan ötürü sevmek; ama kimliğimle, dinimle ve Türklüğümle gurur duyuyorum” diyen bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) çalışmakta olduğu kurumdaki tek Türk olduğunu ve çok ciddi sağlık sorunları olmasına rağmen kendisinden sonra o kuruma Türk alınmayacağı için direndiğini belirterek bireysel alanda verdiği mücadeleyi dile getirmiştir.

Mülakatlar esnasında çoğu katılımcının Türk kimliğini ifade ederken Türk kimliğine sahip olmaktan ötürü gurur duyduğunu, Türk kimliğine sahip olmakla övündüklerini de ifadelerine ekledikleri gözlemlenmiştir. Bu şuurla çocuklarını

yetiştirilenin Türk ve Müslüman olarak kalabilmek için gerekli olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 62, Mamuşa) “*Her zaman olduğu gibi bundan böyle de Müslümanlık ve Türklüğümüzle övünürüz. Atalardan böyle gördük. Çocuklara da bunu öğretiyoruz. Böyle düşünmeseydik 105 senedir Türk ve Müslüman kalamazdık*” sözleriyle milli şururun ontolojik bir ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.

Kimliğini “Türk” olarak ifade etmekle birlikte “Osmanlı’dan burada kalan Evlad-ı Fatihan, Sultan Murat torunu” gibi ifadelerle pekiştiren bir katılımcı (Erkek, 34, Prizren) Türklük bilinci için çevresinde sergilediği aktivizmi ve çocuğu milli bir bilinçle yetiştirmedeki çabasını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Bunu özellikle söylüyorum. Osmanlı bu toprakların bekası için şehit vermiş bir Sultani. Özellikle gençleri, çocukları toplayıp Sultan Murat türbesine götürüyorum. Türklük bilinçleri için. Bizim Türklüğümüz oradan geliyor. Çocuğumu yetiştirirken milli duygularla yetiştiriyorum. Sen kurtsun diyorum ona.”

Türkiye’den Kosova’ya gelen bazı kimselerin Kosova Türklerinin mücadelesini anlayamadıklarını çok milli davranmakla itham edildiklerini dile getiren bir katılımcı ise (Kadın, 54, Prizren) “*Biz olmamız gereken şekilde davranıyoruz. Yoksa ya göç ederdik ya da asimile olurduk. Özellikle [dominant milletle] aynı dini paylaştığımız için milliyetçi olmasaydık asimile olurduk*” sözleriyle muhataplarını eleştirmiştir.

Bu mücadele çok farklı alanlarda sürdürülmekte ve dile getirilmektedir. Sözgelimi bazı katılımcılar ne Türkiye’den ne de buldukları ülkedeki kurum ve kuruluşlardan her hangi bir maddi destek görmemelerine rağmen sosyo kültürel alanda bizzat kendi kaynaklarını kullanarak faaliyetler yürütmekte olduklarını belirtmişlerdir.

1.4. Dini Kimlik

Balkanlarda özellikle Kosova ve Makedonya bölgesinde Türk kelimesi Müslüman anlamına geldiği ve doğal olarak da din kimliği ile millet kimliği bütünleşme şeklinde idrak edildiği için “Müslüman Türk” şeklindeki kimlik tanımlamalarına çok az rastlanmaktadır. Genellikle kimlik tanımlamaları öncelikle Türk şeklinde yapılmakla birlikte Müslümanım, Elhamdülillah Müslümanım gibi ifadeler de zikredilmektedir. Millet ve din kimliğinin bütünleşmesini ilginç bir örnek olarak Üsküp’te bir çayhanede bir katılımcıya (Erkek, 76) kimliğini nasıl ifade ettiğini sorduğumuzda “*Türküm dinimi değişmem, hep Türklerle birlikte olurum*” ifadesiyle cevap vermiştir. Yanında bulunan

ve kendilerini Arnavut olarak ifade dört kişi içerisinde birisi ise “*Bu bizden daha fazla Türk*” diyerek “*Türküm dinimi değiştirmem*” diyen kişiyi işaret etmiştir.

Bu cevaba şu şekilde açıklık getirmek mümkündür. Balkanlarda özellikle Kosova ve Makedonya özelinde zaten kişilerin gayr-i Müslim veya Müslüman olduğu millet kimliği ile eşleştirildiği için bu ülkelerde özellikle Türkçe konuşan kişilere Müslüman mısın diye sormak rencide edicidir. Bir katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) bu konuya “*Balkanlarda Müslüman mısın diye sormak ayıptır*” sözüyle açıklık getirmiştir. Yani Sırp veya Makedon denilince Hristiyan; Arnavut, Türk veya Boşnak denilince ise zaten Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bu mevzuda Kosova’daki çok az bir nüfusa sahip olan Katolik Arnavut’lar istisnadır. Bazı katılımcılar hem Türkiye’ye gittiklerinde hem de Türkiye’den bazı Türklerin Makedonya’ya geldiklerinde Müslümanlıklarının test edilmesi karşısında rencide olduklarını da ifade etmişlerdir.

Ayrıca yukarıda aktarılan Arnavutlar tarafından dile getirilen “*Bu bizden daha fazla Türk*” ifadesi de dil, din, kültür, gelenek görenek ve sair olgular temelinde meydana gelen kültürleşme sürecinin neticesinde onların da Türk kimliğinden uzak kalamadıklarını ima etmektedir. Türkçe biliyor olmaları, Müslüman olmaları ve Türkiye’yi anavatan olarak görüyor olmaları, gelenek, görenek ve örf-adet bakımından Türk kültürünü yaşıyor olmaları anlamına gelmektedir. Nitekim kendilerini Arnavut olarak tanıtmalarına rağmen Türkiyedeki televizyon kanallarını, haberleri Türkçe izleyen ve Türkçe konuşan çok büyük bir nüfusun var olduğu hem Makedonya’da hem de Kosova’da resmi rakamlarla ifade edilen bir gerçektir. Kosova’da sayısı çok az olan ‘Katolik Arnavutlar’ haricinde Makedonya ve Kosova’daki Arnavutlar Türklerle birlikte Müslüman olarak bilinmektedir. Bu bakımdan Arnavutlar hem kültürel olarak hem de ümmet bilinciyle Türk kimliğine ve Türkiye’ye yakınlık duymaktadırlar.

Kosova’da Arnavut bir taksici (Erkek, 45, Prizren) Türk kimliğine olan yakınlığını ifade ederken arabasındaki Türk bayrağını görenlerin “*Sen Türk müsün ki bunu arabana asıyorsun?*” diyenlere “*Kalbim çekiyor, kalbim istiyor*” şeklinde cevap verdiğini hatta bu yüzden bazılarıyla tartıştığını aktarmıştır. Türk askerinin Kosova savaşındaki fedakârlıklarına ve Türkiye’nin bugün de devam eden yardımlarına rağmen halkın Türkiye’ye ve Türklere gereken değeri vermediğini belirtmiştir.

Kosova ve Makedonya’da katılımcıların genelinde Türk milli kimliği yüksek bir bilinçle zikredilirken ümmet bilinci de Müslüman olmaktan duyulan gururla birlikte dile

getirilmektedir. Kosova ve Makedonya’da din ve millet kimliğinin birleştiği gözlemlenmekle birlikte özellikle iki katılımcı tarafından bunun genellenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.

Araştırmanın en yaşlı katılımcısı (Erkek, 87, Üsküp) bir yandan “*Balkanlarda Müslüman mısın diye sormak ayıptır*” derken diğer tarfatan da “*Türk Müslüman demektir*” yargısını kabul etmediğini ifade etmiştir. Buna rağmen Türklerin bir şekilde İslam’ın dışında kalamadığını da belirtmiştir. Bunun özellikle bir cenaze namazı veya bir sünnet düğünü gibi ritüellerle ispatlanabileceğini ifade etmiştir. Yine Kosova’dan bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) bu genellemeyi kabul etmediğini “*Türküm, Turancıyım. Benim için dünyada Türk var Müslüman Türk diye ayıramazsınız.*” sözleriyle ifade etmiştir.

Bu bakış açısı Balkanlar’da Türk kimlik ve kültürünün bir yönünü ifade etmekle birlikte; Hristiyan Türkler konusunda ayrı bir izah ihtiyacı doğurmaktadır. Bugün Gagavuzya ve Bulgaristan gibi bölgelerde Hristiyan olmakla birlikte Türkçe konuşan ve milli kimliklerini Türk olarak ifade eden Türkler de mevcuttur. Bu bakımdan Kosova ve Makedonya’da olmasa da, Balkanlar genelinde “Türk Müslümandır” genellemesi istisnaları da olması sebebiyle “kısmen” doğru bir genelleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kosova’da bir katılımcı ise (Erkek, 40, Mamuşa) Türk kimliğinin İslam’ın ruhuyla harmanlanmış bir millet kimliği olduğunu ve araştırma evreni bağlamında zikredilen din-kimlik bütünleşmesini şu sözleriyle dile getirmektedir:

“Türküm derim, başka da bir dil bilmem zaten. Ben Osmanlı’dan Balkanlarda kalan Osmanlı torunlarından Türkoğlu Türküm. Bu kimliğimle doğdum. Allah’ın izniyle bu kimliğimle yaşayacağım. Bizim anladığımız milliyetçilik içerisinde dinin, İslamın ruhu da var. Din-kimlik bütünleşmiş. Mesela Bosna’da Boşnak deyince Müslüman sayılır. Türk de böyle. O yüzden Sırp Boşnağı öldürünce Türk öldürdüm diyor. Bizimkisi bir ceset milliyetçiliği değil, ruhuyla birlikte bir milliyetçilik.”

Kosova ve Makedonya Türkleri genellikle milli kimlik bilincini dile getirirken dini kimliği de beraberinde vurgulamaktadırlar. Makedonya’da bir katılımcı (Erkek, 45, Üsküp) “*Türk denildiğine biz de Türkçülük ve İslamcılık yapışık bir kimlik*” sözüyle bu durumu izah etmiştir. Makedonya’da Türk kimliğini bir millet kimliği olarak tanımlayan bir katılımcı ise (Kadın, 75, Üsküp) Türk kimliğinin İslam diniyle olan bağını “*Türk dendi mi düşünürsün ki o Müslüman olsun ve biz hiç çekinmeden bile bile*

Makedonların olduğu ortamda özellikle söyleriz Türküm diye” sözüyle açıklamıştır.

Kosova’da “*Biz hala onun bayraktarıyız”* sözüyle Türkleri geçmişte olduğu gibi bugün de İslam’ın bayraktarı ve Müslümanların hamisi olarak gören bir katılımcı (Kadın, 54, Prizren) “*Biz de milli ve dini değerler atbaşı gider. Hepsi bir şekilde harmanlanmış. Kosova’da Müslümanlığın en iyi şekilde yaşatıldığı yer Prizren’dir. Türklükle birlikte Müslümanlık da yaşatılır, korunur, savunulur”* sözleriyle Kosova’da Türk milletinden olmanın ve İslam ümmetinden olmanın bir aradalığına; bütünleşmesine dikkat çekmiştir.

Yine Balkanlarda Türk kimliğinin bir “üst kimlik” olarak teşekkül etmiş bir millet kimliği olduğunu ve İslam’dan ayrılamayacağını ifade eden başka bir katılımcı da (Erkek, 37, Üsküp) “*Osmanlı dönemindeki anlamı bu, din-kimlik anlamında bütünleşmiş. Türk ve İslam’ı ayıramazsınız. Şamanizmin olması tasavvufu kabul etmeyi kolaylaştırmış. Gök Tengricilik İslam’ı kabul etmeyi kolaylaştırmış”* sözleriyle Türk kimliğini çok geniş bir coğrafyada ve çok uzun bir tarihi seyir içerisindeki oluşumuna işaret etmiştir.

“*Bizlerde Türk demek İslam demektir”* genellemesini yineleyen bir katılımcı (Kadın, 46, Priştine) İslam dininin millet kimliğini yaşama ve yaşatmaya engel teşkil etmediğini aksine Türklüğü de İslam’ın koruduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Şunu da çok samimi söylüyorum: Bizim Türklüğümüzü koruyan da dinimize bağlılığımız olmuştur. Hele Yugoslavya’da kamuda çalışabilmek için, bürokraside olmak için dini kimliğinizi çok fazla yansıtamazdınız. Çok şükür dili ve dini koruduk. Türkü ve İslam’ı birbirinden ayırmıyoruz.”

İslam dini sadece Türklüğü korumakla kalmamış, Türk’ün İslam’ı idrak ediş tarzında da Türklüğü görünür kılmıştır. Bir katılımcı (Erkek, Priştine, 47) “*Türk gelirken sadece askeriyle gelmedi. Banyosu, tuvaleti, sofrada adabı, düğünü, namaz kıyışı her şeyiyle geldi”* sözüyle bu hususa işaret etmiştir. Her ne kadar günümüzde Kosova ve Makedonya Türkleri “*Türk yok*”, “*Osmanlı çekilince Türk kalmadı*” gibi ifadelerle karşılaşsalar da milli kimliğiyle bütünleşen dini yaşantısıyla, şuruu, duruşu, konuşması ve terbiyesi ile İslam dini Türkü ve Türklüğü günümüzde de fark edilir kılmaktadır. Çünkü onun kendine özgü olan dini-millî bilincinin etkileyici bir üslubu vardır. Bir katılımcı (Kadın, 46, Priştine) bu hususu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Sabah gelince abdestim ile Kuran’ımı okur, Türk kahvemi içerim. Ramazanda kim gelirse gelsin buraya bir bardak su gelmez. Bu benim kültürüm, geleneğim, bunu herkes yapamaz. Ne kadar derlerse desinler dinimizle, dilimizle, kültürümüzle bu var. Bir de şekil olarak duruşu, konuşması, terbiyesi fark edilir her ne kadar Türk yok burada deseler de. Mesela makam şoförüm benden öğrenir Besmele’yi, arkadaşım da etkilenir.”

Kimliğini ifade ederken “*Türk demek Müslüman demek; ama ben Müslüman Türkü daha çok severim.*” ifadesini kullanan bir katılımcı (Erkek, Gostivar, 33) ise “*Akıncıların, Osmanlıların torunlarıyız. Müslüman Türk evladım. Bunula gurur duyuyorum. Çünkü şu anda İslam âleminin tek hamisi biziz*” sözleriyle Türklerin İslam konusundaki tarihi misyonunun hala devam ettiğini dile getirmiştir.

Katılımcılar dini ve milli kimliği ifade ederken ırkçılık ve şoven duygulardan uzak bir çizgide harmanlanan din ve millet kimliğinin birlikteliğine dikkat çekmişlerdir. Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) Türk milli kimliğinin mensuplarını “*Vatansever, devletçi, milliyetçi, vatan için kendini feda eden*” şeklinde tarif ederken “*İrkçi, şoven değil, devlete ümmete bağlı*” sözleriyle millet ve ümmet dengesine işaret etmiştir.

Kosova ve Makedonya’da iki katılımcı özellikle din ve millet kimliğinin seçimle mi yoksa tarihi veya coğrafi faktörlerin etkisiyle mi belirlendiği tartışmasına dikkat çekmişlerdir. Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) bu bakış açısını Hoca Amet Yesevi’ye isnad edilen “*Din seçimdir, millet kaderdir*” sözüyle açıklamıştır. Makedonya’dan bir katılımcı ise (Erkek, Gostivar, 32) “*Dini kimliğim Müslüman, Milli kimliğim Türk. Bu ırkçılık değil. İnsan kendi seçimiyle Türk doğmuyor; ama İslamiyet ise kendi sorguladığım araştırdığım kimlik*” sözleriyle milli kimliği verili bir kimlik olarak dini kimliği ise araştırmalar neticesinde benimsenen bir seçim olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Tarihi evreler içerisinde ümmet bilincinin kuvvetlenmesiyle ortaya çıkan asabiye sonucunda zaman zaman millet bilincinin feda edilmesine de şahit olunmuştur. Kosova’dan bir katılımcı (Erkek, Prizren, 70) nüfus sayımlarında belli bir dönemde 1951-53 arası Türkler arasında hepimiz Arnavut yazılırsak Kosova cumhuriyetini daha rahat kurarız bilincinin hâkim olduğunu ve bunun “*Benim kalbim Türk; ama Sırlara karşı Arnavut yazılıyorum*” sözünde ifadesini bulduğunu aktarmıştır. Yine başka bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) eşinin dedesinin Türk olmasına rağmen Kiril alfabesine

karşı, dönemin İslam ve Türk karşıtlığıyla tanınan bakanı Alexander Rankoviç'e karşı millet kimliği yerine ümmet üzerinden örgütlenmeyi tercih ederek Müslüman Arnavut tarafına geçtiğini ifade etmiştir. Yine Makedonya'da katılımcılardan birisi (Erkek, Üsküp, 37) şu anda ailecek taşıdıkları soy ismin sonundaki –i harfinin dedeleri tarafından bu niyetle eklenerek ümmet üzerinden örgütlenmek adına Arnavutlaştırıldığını ifade etmiştir.

Günümüz'de Türk, Arnavut ve Boşnak gibi unsurlar arasında ümmet kimliğiyle oluşan kardeşlik duygusu canlılığını korumaktadır. Makedonya'da bir katılımcının (Erkek, Gostivar, 66) aktardığı bir hadise bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Makedonya'da Türklüğün önemli merkezlerinden birisi olarak kabul edilen Gostivar şehrinde bulunan ve Gostivar'da bazı katılımcıların "*Türkün Tapusu*" olarak ifade ettiği Saat Cami'si yanında bulunan Saat Kulesi'ne hac dikileceği mevzu bahis olduğunda Türkler, Arnavutlar ve bütün Müslümanlar birlik olup; "*Sanmasınlar ki burası Pirlepe'dir. Gerekirse helikopterle yıkarız*" diyerek biraraya gelmişler ve tepkilerini ortaya koymuşlardır.

Bununla birlikte Kosova ve Makedonya Türklerinin sürekli "Burada Türk mü var ki?", "Nerden Türksün?" gibi ve bir katılımcının da belirttiği (Erkek, 61, Gostivar) üzere camide bile gündelik hayatta "*Neden Türkçe konuşuyorsun, Türkler gitti Osmanlıyla birlikte*" şeklinde ifadelerle muhatap olmaları dini Türkçe yaşama konusunda da milli kimliklerini öne çıkarmalarına sebep olmaktadır. Burada kastedilen dinin Türkçe yaşanması camide vaazların ve Cuma hutbelerinin Türkçe olması anlamına gelmektedir.

Özellikle Kosova Türkleri Prizren şehir merkezinde sayısı 40'ı bulan bir sürü cami olmasına rağmen tek Türkçe Cuma hutbesi okunan Sinan Paşa Camii'nden Türkçe Cuma hutbesinin kasıtlı ve sistematik olarak kaldırılmaya çalışıldığını belirterek bu konudaki şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Prizren'de bulunan Maraş ve Levişa isimli bir kaç camide ise Arnavutça, Boşnakça ve Türkçe olmak üzere iki veya üç dilde hutbe ve vaazların verildiği sınırlı sayıda camilerin varlığından da bahsedilmiştir.

Türkiye'nin bu konuda Kosova Türklerine sahip çıkmasını ve dini kimliğin sürdürülmesi için bunun gerekli olduğunu, Türklerin de burada var olması gerektiğini dile getiren bir katılımcı (Kadın, 60, Prizren) "*Dini getiren Türk; ama sadece bir camide zar zor Türkçe Cuma hutbesi var*" sözüyle sitemde bulunmuştur.

Yine başka bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) Balkanlarda Müslüman milletler arasında da Türklere düşmanlık beslendiğini ifade etmiştir. *“Müslümandır, 5 vakit namaz kılar; ama Türke/Türkçe’ye saygısı yok. Bir cami var zaten oradan da Türkçe vaazı, hutbeyi kaldırmaya çalışıyorlar. Yahu o kıldığın namazı sana getiren Türk be. Bu nasıl iş, nasıl bir vefasızlık”* sözleriyle mensubu olduğu ümmetin fertlerine olan sitemini dile getirmiştir.

Bu mevzuda Türkiye’den görevlendirilen bir din görevlisi (Erkek, 42, Prizren) Türkiye Diyanet İşleri’nin de gereken hassasiyeti göstermediğini ifade etmiştir. Gerekli mercilere bu mevzuda bir rapor dahi yazdığını; fakat muhatap alınmadığını belirtmiştir. Özellikle Sinan Paşa gibi hem Kosova Türklerinin hem de Türkiye’den turist ve bürokrat düzeyinde ziyaretçi akınına uğrayan merkezi camilerde görevlendirilen kişilere Türkiye Diyaneti adına koordinatörlük düzeyinde görevlerin yüklenmesi sebebiyle caminin boş kaldığını ve doğal olarak da işgal girişimine maruz kaldığını belirtmiştir.

Gerçekten de onlarca camide hâkim milletin dilinde hutbe ve vaaz varken sistematik ve planlı olarak Sinan Paşa Cami’sinden Türkçe hutbenin kaldırılmaya çalışılıyor şeklinde ifade edilmesini abartılı bulduğumuzu ifade ettiğimizde katılımcılar bu konunun çok ciddi olduğunu ve abartı olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu konuda daha tarafsız olacağını düşünerek geçici olarak orada bulunan ve görev süresinin bitmesine birkaç ay kalan aynı din görevlisine (Erkek, 42, Prizren) tekrar müracat ettiğimizde durumun gerçekten çok ciddi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı, *“Eğer Türkiye’yi ve Türkleri seven, Türkiye’nin burada yaptığı yardımların değerini kıymetini bilen az da olsa halk içerisinde bir kesim olmasa bu ortam insanı ırkçı yapar”* sözleriyle sorunun ciddiyetini izah etmiştir. Üstelik aynı din görevlisi Kosova’da bulunduğu süre zarfında *“Türkiye’yi ve Türkleri seven, Türkiye’nin Kosova’da yaptığı yardımların değerini kıymetini bilen kesim”* arasında da yavaş yavaş tavandan tabana; aydınlardan halka yayılan bir Türkiye ve Türk aleyhtarlığının gözlemlendiğini belirtmiştir.

Yine Makedonya’da bunun sistematik ve kasıtlı olarak yapıldığını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 32) araştırma sürecinde Gostivar civarındaki köyleri ziyaret ederken ilerleyen zamanlarda Arnavut köyünün cemaati gelip de düzenimize karışır, Türkçe vaaz, hutbe konusunda sorun yaşarız çekincesiyle Türk köyünden diğer köye cami yapılması hususunda maddi destek verildiğini aktarmıştır.

Kısacası günümüz şartları içerisinde Kosova ve Makedonya’da dini kimlik doğal olarak ümmet bilinci ve milli kimlik bir katılımcını da belirttiği gibi “*at başı*” gitmektedir. Türk olmak, Müslüman olmak ve nihayetinde diğer unsurlarla aynı ümmetten olmak birbirinden keskin sınırlarla ayrılmış bilinçler değildir. Bununla birlikte Kosova ve Makedonya Türklerinin ecdadın Balkanlara Türkçe getirdiği İslam dinini kimlik ve kültürde olduğu gibi Türkçe yaşamakta ısrarlı oldukları görülmektedir. Bir katılımcının (Erkek, 66, Prizren) bu konudaki görüşleri bu mevzunun özeti niteliğindedir:

“Türküm. Osmanlı kökenli bir ailenin çocuklarıyız. Dilimiz, kültürümüz, sevdamız Türk’tür. Müslümanım da; ama Müslüman Türküm. Burada Müslüman Arnavut da var. Arnavut kardeşimiz; ama ben duamı yaparken Türkçe yapmak istiyorum. O da Arnavutça yapsın.”

Farklı katılımcıların görüşlerinden yapılan alıntılardan anlaşılacağı üzere Kosova ve Makedonya Türkleri milli bilinçlerinin yanında dini kimliklerinin önemine ve sahip oldukları ümmet bilincine de vurguda bulunmaktadırlar. Tarihi süreçler içerisinde Kosova ve Makedonya Türklerine has olarak gelişen milli ve dini kimliğin çok farklı hatta karmaşık denebilecek dinamikleri vardır. Buna rağmen Kosova ve Makedonya Türkleri bu dinamikler arasında ikiliğe düşmeksizin kısmen dini ve milli kimliğin bütünleşmesi olarak ifade edilebilecek özgün bir milli ve dini bilinç inşa etmişlerdir.

1.5. Şecere Bilinci

Türklerin kimliklerini ifade ederken soy-sop saplantısı ve şecere aramak gibi bir hastalığa sahip olmadıkları bilinmektedir (Ortaylı, 1998: 8; Duralı, 2014: 31). Özellikle belirtmek gibi bir temayülleri olmamasına rağmen yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin rahatlığıyla zaman zaman bazı katılımcılara şecereleri konusundaki malumatları sorulmuştur. Bu konuda çok az katılımcının hususi şecerelerini dile getirdikleri görülmüştür. Takıntılı olmamakla birlikte katılımcılar şecereleri konusunda tarihsel olarak Osmanlılara, Selçuklulara, Yörüklüğe, Konya Karaman’a ve Karadeniz bölgesine atıfta bulunmuşlardır. Bununla birlikte genellikle şecereye ilişkin bilgilerin aile fertlerinden, dedelerden tevarüsle nakledildiği görülmüştür.

Örneğin bu hususta “*Türkiye’deki Türklerden daha Türküz*” iddiasında bulunan bir katılımcı (Kadın, 60, Prizren) “*Dedem 300 yıllık Türküz derdi*” sözüyle üç asırlık bir geçmişe uzanan soy ağacı bilincine sahip olduklarını aktarmıştır. Kosova Türkleri ile

Türkiye Türklerinin sahip olduğu Türk kimliğinin idrak ediliş tarzında hiçbir fark görmediğini savunan bir katılımcı (Erkek, Prizren, 66) “Çünkü kökenimiz Konya Karaman’dan. Dayılarım bunu söylerlerdi” sözüyle anavatandan Kosova’ya uzanan bir süreklilik algısına vurgu da bulunmuştur. Başka bir katılımcı da (Erkek, 69, Prizren) Prizren Türklerinin Yozgat veya Manisa civarından oldukları üzerine iki rivayet olduğunu gelenek ve dil araştırmalarına dayanarak Prizren Türklerinin soy ağacının Manisa’dan olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.

Etnik ve kültürel kimlik bahsinde de ifade edildiği üzere şecere arayışı bir takıntı, bir hastalık formunda dile getirilmemektedir. Zaten belirli dönemlerde milli mensubiyet yerine gerek gönüllü olarak gerekse siyasi-konjunktürel sorunların gölgesinde kendisini Müslüman olarak ifade etmiş ya da ümmet bilinciyle Sırp’a veya Makedona’a karşı Arnavut olarak ifade etmiş Türkler de olduğu için sahih şecerelere ulaşmak zor görünmektedir. Bu gerçeğe rağmen az da olsa daha özel olarak araştırılmış düzeyde şecere bilincinin de zikredildiğine şahit olunmuştur.

Sırbistan’dan Türk şeceresine sahip olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) Niş Muhaciri olduklarını, dedelerinin 1875’te Niş’ten İpek’e sonra da İpek’ten Prizren’e geldiklerini aktarmıştır. Bugünkü Makedonya sınırları içerisinde sahip oldukları, benimsedikleri Türk kimliğini “*tarihten bir kopma olarak değil devam olarak yaşıyoruz*” şeklinde vurgulayan bir katılımcı ise (Erkek, 54, Vrapçište) şeceresini 1840-50’lerde Trabzon Çay Kara’dan Üsküp’e gelen Efendiler ailesi olarak açıklamıştır. Katılımcı, “*Ben dedemden 6. Kuşak torunum. Herkes bunu araştırıp üstüne düşmeyebilir; ama ben araştırdığım için bilirim. 5-6 yaşlarından beri biz bu kimliğin bilinciyle yaşadık*” sözleriyle bu konudaki hassasiyetini ifade etmiştir.

Yine benzer bir hassasiyetle çalışmanın en yaşlı katılımcılarından bir tanesi (Erkek, 86, Üsküp) “*Baba tarafından Yörük Türkü, anne tarafından Gagavuz/Gökoğuz, Çıtak asıllı bir Türk olarak*” şeceresi üzerinde hassasiyetle dururken etnik ve kültürel kimlik başlığında dile getirilen Türk kimlik sentezine ve kültürleşme unsurlarına da şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Tanrı Dağları’ndan Balkanlara uzanan bir kültür sentezi. İçinde şamanlıktan kalan adetler bile var. Mesela biz de Hıdırellez olarak adlandırılan inanç Şamanlıktan, İslam da var bunda. Buraya taşınırken bir sentez oluşmuş. Tanrı Dağlarından Anadolu’ya Şaman inançları, Horasan, Semerkant’tan Yesevi’den İslam geçer. Balkanlardaki geleneksel halk adetlerinin komşu olmuş kavimlerin de bunda karşılıklı etkisi olmuş. Kültürleşme olmuş.”

“*Kosovalı Türk*” olarak kimliğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 53, Prizren) ise kimliğin temelinde soy, şecere, kan bağı gibi olgular aramanın yersiz olduğunu Türk kimliğinin Türkçe temelinde, dil bağlamında anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcınının şecere konusundaki şu sözleri Kosova-Makedonya Türklerinin bu konudaki tutumlarının özeti mahiyetindedir:

“Soyadı kanunu sebebiyle şecere 1930’lardan gerisine gitmiyor. İkincisi onu aramak abes geliyor. Biraz geriye gitseniz siyasetin etkisiyle baskılar var. Sadece Müslüman olarak kaydedilmiş milli mensubiyet yok. Belli bir dönemde kendini ifade edememiş. Arnavut olarak kaydetmiş. Din de aynı olduğu için genelde şecereyi bulmak zor.”

1.6. Siyasi Kimlik Algısı

Kosova ve Makedonya Türklerinin milliyetçi olduklarını ısrarla vurguladıkları görülmektedir. Bu bakımdan geneli için milliyetçi bir siyasi tavır içerisinde olduklarını iddia etmek yerinde olacaktır. Kosova-Makedonya Türkleri milli, manevi değerlere, din ve geleneğe de sıkı sıkıya bağlı olduklarını dile getirmektedirler. Bu hususta dinin gündelik hayatta yaşanması dini ibadetlerin yerine getirilmesi gibi konular tezin kapsamı dışındadır. Fakat milli, manevi değerlere, din ve geleneğe verilen önem katılımcıların pek çoğunun ifadelerine yansımıştır.

Bununla birlikte Atatürkçülük de katılımcılar arasında önemli bir değer olarak zikredilmiştir. Katılımcılar arasında daha çok ısrarla altı çizilen konu Kosova ve Makedonya Türklerinin milliyetçi olmak zorunda oldukları ve bunun gerekçeleridir. Katılımcılar arasında çok tekrar eden bir sıklıkta “Türkiye Türklerinden daha milliyetçi oldukları”, ve “*Milliyetçiyiz; ama ırkçı değiliz. Müslümanız da Elhamdulillah*” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Gerekçesi sorulmamasına rağmen ısrarla neden milliyetçi olmak zorunda olduklarının dile getirilmesi adeta “*Hem dindar hem de milliyetçi olunur mu?*” sorusuna verilen “Evet” cevabı niteliğindedir.

Türk kimliğini “*namus*” olarak tanımlayan ve Fatih Sultan Mehmet’in yadigarı olarak kabul eden bir katılımcı (Erkek,37, Gostivar) “*Dindar ve milliyetçi olmak zorundayız değerlerimizi korumak için*” sözleriyle de dindarlığa ve milliyetçiliğe Türk kimliğinin muhafazası açısından eşit derecede önem atfettiğini vurgulamıştır.

Başka bir katılımcı ise (Erkek, 45, Üsküp) “*Biz yarın ümmetiz, biz Türk değiliz demeye başlarsak biz burada biteriz. Bunu siyaseten yürütmeye gerek yok, zaten Türk Müslüman demek*” sözleriyle dini kimliğe olan bağlılığın milli kimliği yok sayarak aşırı

derecede vurgulanması ve doğal olarak da ümmetçi bakış açısının Türk millet varlığı açısından doğurabileceği sorunları dile getirmiştir.

Kosova Türklerinin milliyetçi duygularının çok yüksek bir yoğunlukta yaşandığını ifade eden bir katılımcı (Kadın, 28, Prizren) *“Milliyetçi olmaya mecburuz, yoksa Türklüğü kaybedeceğiz”* ifadesiyle milliyetçiliği milli kimliğin ontolojik temeli olarak gerekçelendirmiştir. Azınlığa dönüşmüş olan bir milletin mensupları asimilasyona karşı direnebilmek için milli bilince sahip olmak zorundadır. Bir katılımcı bu gerekliliği (Erkek, 70, Prizren) *“Türk milliyetçisiyiz. Ben milliyetçi olmazsam burada ayakta kalamam. Bir gecede asimile olursun... İster istemez milliyetçi olmak zorundayız. Türk olarak ayakta kalmak isterseniz”* sözleriyle dile getirmiştir.

Yaşanılan ortamın sunduğu sosyal, siyasal ve kültürel atmosferle birlikte değişen konjunktürel iklim kimliğin şiddetle veya dozajı düşük bir nitelikte sahiplenilmesine sebep olabilmektedir. Bir katılımcı ortamın etkisini (Kadın, 60, Prizren) *“Biz öyle bir yerde yaşıyoruz ki biz daha çok Türküz, Biz Türkiye’deki Türklerden daha Türküz. Özellikle son zamanlarda yaşadığımız ortam bizi daha milliyetçi yapıyor”* sözleriyle ifade etmiştir.

Türkiye’deki Türklerden daha milliyetçi olduklarını dile getiren başka bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) çok milletli-etnili bir ortamda kimliğe ilişkin farkındalığın da yüksek olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Türküz; ama biz bir kademe daha milliyetçiyiz. Türkiye dışında başka etnik gruplar arasında yaşadığımız için her an Türk olduğumuzu düşünerek bir ortamda konuşuruz, davranırız; bunun farkında olarak... Böyle milliyetçi, Türk şuuru kimliğiyle her an yüklü değilsen zaten çoktan erimiş olurduk.”

Son tahlilde hem Makedonya Türkleri hem de Kosova Türkleri arasında hâkim siyasi tavır milliyetçiliktir. Kosova ve Makedonya Türklerini hem kent yaşamında hem de kırsalda temsil eden partiler, dernekler, kültür sanat yaşamında gerçekleştirilen faaliyetler yüksek bir milli bilincin işaretidir. Fakat sahip olunan milli bilinç ve milliyetçi tavır siyasetin aleti olmaktan ziyade azınlığa dönüşmüş bir milletin mensuplarının ontolojik ihtiyacı ve yaşam felsefesidir. Ülke değişkenleri açısından kıyaslanacak olursa milliyetçi bilincin dozu Makedonya’ya kıyasla Kosova’da daha yüksektir.

Kosova’dan bir katılımcıya göre (Erkek, Mamuşa, 36) Balkan Türkleri çoğunluğu itibarıyla daha milliyetçi ve kimliklerine daha sadıktırlar. 1912’den sonra değişen ve

dağılan farklı devlet sistemleri içerisinde dilini, gelenek, göreneğini “*Türkiye tamamen sırtını dönüp ne haliniz varsa görün demiş*” olmasına rağmen anavatandan bihaber olarak yaşatmaya çalışmışlardır. Buna rağmen Türkiye Türkleri hala Balkan Türklerine karşı ilgisiz durumdadır. Katılımcı bu ilgisizliği şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

“Özellikle bugünkü Türkiye’nin gençliğinde ben o ruhu göremiyorum. Gerek Türkiye’de gerekse Türkiye’yi temsilen buralarda bulunan, Balkanlarda karşılaştığımız, muhatap olduğumuz birçok temsilcide milliyetçi ve maneviyatçı şuurdan ziyade memur zihniyeti ile hareket edenleri görüyoruz. Biz onlardan daha milliyetçiyiz.”

Özetle Türkiye Türkleri’nin milli bilincinin kendilerine kıyasla daha zayıf olduğunu sıklıkla ifade eden Makedonya ve Kosova Türkleri Türkiye Türklerinin Balkanları ve Balkan Türklerini daha iyi tanımaları gerektiğini dile getirmektedirler.

1.7. Balkanlara Özgü Bir Kimlik İfadesi “Elhamdülillah Türk”

Balkan coğrafyasında değişen dengeler ve ardı arkası kesilmeyen savaşlar nedeniyle Boşnak, Arnavut, Pomak ve benzeri unsurlar Osmanlı Devlet’ine olan sadakatleri doğal olarak da İslamiyet’e, Türklere, Türk kimlik ve kültürüne olan bağlılık ve yakınlıkları sebebiyle bedel ödemişlerdir.

Tarihte Türklük bedel ödeten bir kimlik olduğu gibi Türklüğe yakın olmakla da bazı milli-etnik unsurlar bedel ödemişlerdir (Ortaylı: 1998: 8). Bu hususta görüş bildiren bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) Sırpların bu bedeli Boşnağa ve Arnavuta ödetirken “*Savaşta Arnavut’a Boşnaklara hakaret ederken sizin Müslümanlığınızı kazıyacağız demiyor, Türklüğünüzü kazıyacağız diyor. Arnavut’a Boşnağa küfür ederken bile Türklere küfür ediyor*” sözleriyle açıklık getirmiştir.

Başka bir katılımcı (Erkek, 62, Prizren) ise Devlet-i Aliye’nin bölgeden tasviye edilmesinden sonra hem Türklerin hem de Türk kimlik ve kültürüne yakın olanların ödediği bedeli şu sözlerle özetlemiştir:

“Osmanlı’dan sonra Türkler çok zor durumda kalıyor. Adeta 500 yıllık bir intikama maruz kalıyorlar. Bu yüzden kendini özellikle Arnavut, Torbeş gibi yazdırıyor. Arnavutlar da Osmanlı’ya olan sadakatinden dolayı bedel ödemişler. Beşe bölünmüşler. Biz Türk olmanın bedelini ödedik, özellikle 1945’lere kadar. Balkanlarda Türkler nöbetçi suçludur.”

Milli kimlik bahsinde de dile getirildiği üzere Türk kimliği bir millet kimliğidir. Kendine özgü tarihsel seyri içerisinde çok geniş bir coğrafyada Balkanlara ulaşırken dil

ve ırk ayrımlarını aşarak din ve millet kimliğinin birleşimiyle kültürde yaşanan ve yaşatılan ilginç bir millet idraki meydana getirmiştir. Balkanlara özgü bu idrak bazı Müslüman unsurlar arasında “*Elhamdülillah Türk(üm)*” şeklinde ifadesini bulmuştur. Bir katılımcının (Erkek, Prizren, 67) da dile getirdiği üzere bu idraki Türkçe konuşamasa bile “*Türkçe düşünen Türktür*” sözüyle ifade etmek de mümkündür. Türkçe düşünmekten kasıt ise Müslüman olmak ve Türk kültürünü yaşamak, Türkiye’yi anavatan gibi telakki etmektir.

Aynı katılımcı Türkiye’deki ilmi çevrelerde Osmanlı’ya salt bir ümmet olarak bakılması sebebiyle Balkanlarda teşekkül eden “Türk” millet anlayışının kavranamadığını dile getirmiştir. Çünkü Osmanlı geniş anlamda millet oluşumunu yönlendiren büyük bir birliktir. Fatih Sultan Mehmet’ten bu yana millet olan tek birliktir. Fakat sorun Fatih’ten sonra Osmanlıların son dönemlerinde bile Fransız ihtilalinden sonraki dönemde “*nationalite*” kavramıyla “*millet*” kavramının eş değer olarak görülmesidir. Bu sebeple millet bozguna uğramıştır. Çünkü *nationalite* milleti karşılamamaktadır. ‘Millet’in *nationalite*’den farkı daha geniş kapsamlı bir birlikteliği ifade ediyor olmasıdır. Bu sebeple sadece Türkçe konuşan değil Türkçe düşünen de Türktür. Katılımcı Türkiye’deki ilmi çevrelerin de bu kavrayışı artık anlaması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır:

“Sempozyumlarda o kadar anlattık bizi anlamıyorlar. Fransız milliyetçiliğiyle aynı sanıyorlar. 1600-1700’de Türk, Arnavut, Boşnak yok. Müslüman geçer diyor. Türk kimliği Müslümanı içine alıyor. Elhamdülillah Türküm oradan geliyor. Neden 1912’den sonra Türkiye’ye göçtüler o zaman? Anavatan olarak orayı görüyor. O yüzden Türkçe düşünen Türktür dedik ya. Otuz yıl öncesine kadar gelenek halinde Elhamdülillah Türküm derlerdi. Bütün Balkanlarda Müslümanım demezdiler. Daha koyu bir şekilde vurgulanırdı... Sofra duasından sonra bir gelenek ellerini sofranın kenarına atar Arnavut Elhamdülillah Türk derdi. Türkçe konuşmayan halklar böyle yapardılar. O yüzden Türkçe düşünen Türktür dedik ya.”

Kosova ve Makedonya’da “Türkçe düşünen Türktür” kavrayışının benzer tezahürlerine günümüzde de şahit olmak mümkündür. Makedonya’da bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) kendilerini Türk hisseden unsular arasında bazı bölgelerde hala Türklüğe yemin ifadesinin kullanıldığını dile getirmiştir. Yine Kosova’da bir katılımcı da (Kadın, 54, Prizren) bugün Bosna’da hala Elhamdülillah Türküm diyen ve bir Arnavut köyünde Türk bayrağını alıp alına koyan ve öpen, Elhamdülillah Türküm diyen insanlarla karşılaştıklarını belirtmiştir.

Yine bir katılımcı (Erkek, Gostivar, 32) Üsküp’e Türkiye’den gelen arkadaşlarını

gezdirenken Arnavut arkadaşına “Siz nesiniz?” diye sorulduğunda "Elhamdülillah Türküm" şeklinde cevap verdiğini nakletmiştir. Benzeri pek çok örnekle Türk kimliği din ve kültür temelinde (dil de dâhil; fakat şart olmamakla birlikte) bir millet kimliği olarak kavrandığı için bir dönemde hâkim ve cezbedici Türk kültürünü benimseyen Boşnak ve Arnavut gibi unsurların “Elhamdülillah Türk(üm)” şeklinde kendilerini tarif ettikleri katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Buna rağmen günümüzde azınlığa dönüşen Türk kimliğinin cezp ediciliğini kaybettiği görülmektedir. Bu durumu çalışmanın en yaşlı katılımcısı (Erkek, 87, Üsküp) şu sözlerle dile getirmektedir:

“Biz de vaktiyle bir Arnavut kız bir Türk ailesine gelin olarak gelince Türkleşirdi. Bir Türk kızını Arnavut ailesine gidince aksine o aileyi Türkleştiriyordu. Bugün tam tersi çünkü Arnavut çoğunluk. Biz Arnavutlara karşı azınlığız. Nesin sen? Deyince Elhamdülillah Türk derdi 20. Yüzyıl ortalarına kadar. Arnavut için o cazip, cezbedici bir kültürdü, kimlikti. Türk kimliği şimdi tam tersine dönüyor. Vaktiyle karışık evlilikler lehimizeydi şimdi aleyhimize oldu”.

Kendilerini Türk olarak tanımlayan katılımcıların aktardıkları bilgiler yerine bizzat saha araştırmasında da gözlemlediğimiz üzere gerçekten de Türk kimliğinin pek çok çeşitli sebeplerle cezbedici özelliğinin sönükleştiği görülmektedir. Üsküp’te bir katılımcıya kimliğini nasıl ifade ettiğini sorduğumuzda (Erkek, 47) bu tespiti şu sözlerle teyit etmiştir:

“Müslüman Arnavut olarak ifade ederim. Bize medreseye giderken “İslam’ın şartı kaç?” değil “Türklüğün şartı kaç?” diye sorulurdu. Eskinden nesin diye sorduklarında Türk diyordum; ama Türkiye’den gelen bazı kimselerin bu soruyu sorarkenki tavırları şöven geldiği için artık Müslüman Arnavut diyorum.”

Bu cevabı katılımcının hem kendisini ümmet bilinciyle Hristiyan Arnavutlardan ayırması hem de etnik bilincin özellikle Yugoslavya’nın dağılması ve Kosova savaşının da etkisiyle canlanmasıyla ilişkilendirmek mümkündür.

Üsküp’te bir başka katılımcı ise (Erkek, 51) “*Eskiden Türk diyordum; ama artık hemen köyümü soruyorlar, kurcalamaya başlıyorlar. Ben de sorun çıkmasın diye Arnavut diyorum artık*” cevabını vermiştir.

Prizren de bir öğrenci ise (Erkek, 17) “*Türk desem kızıyorlar, Arnavut desem kızıyorlar ben de bu muhabbetlerden uzak duruyorum. Müslümanım diyorum*” cevabını vermiştir. Kimliğini Türk olarak ifade eden ve bu öğrenciyi yakından tanıyan bir katılımcıya bu öğrencinin neden milli bir kimlik yerine kendisini Müslüman olarak tanıttığını sorduğumuzda ise “*Türk; ama bu tür meselelerle ilgilenmiyor. Siyasi*

meselelere girmekten kaçınıyor” şeklinde cevap vermiştir.

Kimliğini Arnavut olarak tanıtan ve muhabbet esnasında bazı kişilerden Türk olarak bahseden genç bir katılımcıya (Erkek, 24) Prizren Türklerinin Arnavutça dil becerisi konusunu sorduğumuzda ise katılımcı *“Aslında burada Türk yok. Hepimiz Müslüman Arnavutuz, bazıları çıkar sağlamak için kendilerini Türk yazdırıyor”* sözüyle cevap vermiştir. Görüşme esnasında bazı şahısların Türk olduğunu vurgulamasına rağmen *“Aslında burada Türk yok”* şeklindeki çelişkili cevap hem Kosova’da hem Makedonya’da sıklıkla katılımcıların şikâyet ve sitem ederek günlük hayatta karşılaştıklarını ifade ettikleri bir sorundur.

Bu durumu tarihsel seyri içerisinde istihdam ve kariyer olanaklarına ulaşma sorunlarının yanı sıra yükselen Arnavut milliyetçiliğinin bir ölçüde gizli veya açık baskısı olarak okumak mümkündür. Bununla birlikte sayıca çok az da olsa özellikle yaşlı kuşaklar arasında ve kırsal bölgelerde hala etnik olarak Arnavut olmasına rağmen kendisini *“Elhamdülillah Türk(üm)”* ifadesiyle tanımlayanların ve yemin ederken Türklüğe yemin edenlere rastlanıldığı da zaman zaman katılımcılar tarafından zikredilmiştir. Sayıca az da olsa şehir hayatında da bu durumu gözlemlemek mümkündür. Kosova’da kimliğini Türk olarak tanımlayan; fakat şecere bakımından Arnavut olduğunu öğrendiğimiz bir katılımcıya (Erkek, Prizren, 58) *“Ne var yani vazgeçsen bu Türklükten, Türkçe’den zaten deden Arnavutmuş?”* diye sorduğumuzda katılımcı şu cevabı vermiştir:

“Estağfirullah sen benden tarihimden vazgeçmemi mi istiyorsun, kültürümü değiştirmemi mi istiyorsun? Bu bana Allah’ın bir nimeti. Dedem Türkçe bilmezdi evet Arnavutça konuşurdu; ama annem babam Türkçe konuşurdu. Dilimiz, kültürümüz Türk kültürü, Türküz. Geçenlerde Arnavutluk’tan gelmişler bana denk geldi, bayanlar sordular: Sinan Paşa camisinde neden Türkçe yazılar olduğunu, burada Türk mü var ki dediler. Ben tabii Arnavutça konuşabildiğim için istedikleri cevabı vereceğimi sandılar. Onlara dedim ki Türk olmasaydı yazı da olmazdı. Hani nerede dediler. Kimse yoksa biz varız, biz Türküz dedim. Umduklarını bulamadılar”.

İlginç bir şekilde Türk kimliğini “Allah’ın nimeti” olarak tarif eden bu katılımcının Türk kimliğini ortak bir tarih, dil, din ve kültür temelinde anladığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Balkanlara özgü “Elhamdülillah Türk(üm)” şeklinde ifadesini bulan Türk kimliğini saldece dilsel anlamda değil, kültür bağlamında da daha önce bir katılımcıdan (Erkek, Prizren, 67) aktarılan “Türkçe düşünen Türktür” kavrayışıyla izah etmek mümkündür.

Bununla birlikte Kosova ve Makedonya’da karışık evliliklerde aynı ailede doğmuş olmasına rağmen bir kardeşin kendisini Arnavut olarak diğerinin ise Türk olarak ifade edebildiği bazı katılımcılar tarafından sık sık dile getirilmiştir. Bu durum Kosova’da daha fazla dile getirilmiştir. Bu durumun istihdam ve eğitim gibi parametrelerle ilişkili karmaşık sebepleri de vardır.

1.8. Türkofobik Tarih Yazımının Gölgesinde Türk Kimliğinin Neliği

Eğitim müfredatının sunduğu tarih yazımının kimliğin inşasında ve imgelemede oluşan algıdaki payı büyüktür (Tekeli, 1998: 1-3). Bu bakımdan tarih yazımı ve müfredat bir yandan azınlıkların kültürleşme yönelimleri üzerinde etkili olurken diğer taraftan da hâkim milletin azınlıklara olan bakış açılarını, azınlıklara dönük kültürleşme yönelimlerini de etkilemektedir. Pek çok katılımcı Kosova ve Makedonya’da müfredatta yer bulan tarih yazımının anti-Osmanlı ve doğal olarak da Türkofobik oluşundan yakınmışlardır. Ülke değişkenleri açısından kıyaslandığında ise Makedonya’da zamanla bu mevzuda bazı düzelmeler olduğu Kosova’da ise hala aynı müfredatın işlendiği sıklıkla dile getirilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı’nın 1912’den sonra bölgeden tasfiye edilmesiyle iki ayrı dönemde Türkofobi üreten benzer retorikte iki tür tarih yazımı ortaya çıkmıştır. Birinci dönem Sırp tarihinin etkisi altında üretilen tarih yazımıdır. İkincisi ise Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte yükselen Arnavut milliyetçiliğinin güdümünde pek çok katılımcının ifadesiyle “Katolik dünyasının” veya “Vatikan’ın etkisi” altında üretilen tarih tezleridir. Aslında ikinci dönemde üretilen tarih yazımı yeni değildir; fakat Sırp tarihinin etkisinden çıkarak tam olarak müfredatta yer edinme şansını Yugoslavya’nın dağılmasıyla elde etmiştir.

Bu mevzuda bir katılımcı Makedonya’da (Kadın, 75, Üsküp) mevcut müfredatın sunduğu tarih yazımının Türklere karşı hâkim unsurlar arasında kin ve nefret ürettiğini dile getirirken sadece Osmanlı’nın çöküş yıllarının tarih kitaplarının konusu olduğundan şikâyet etmiştir. Bir başka katılımcı ise (Erkek, 66, Gostivar) tarihi Yugoslav müfredatından okuduğunu ve Abdülhamit’i kızıl sultan olarak tanıtan, Osmanlı ve Türk tarihine ilişkin yanlış bilgiler veren kitapları öğrencilerine okutmak gibi bir hataya düştüğünü daha sonra ise gerçekleri öğrenerek ve öğreterek tavrını değiştirdiğini ifade etmiştir. Katılımcı kendisini eleştirdikten sonra “*Türkiye’deki Türkler de bilmiyorlar tarihi. Askeri ateşe geldi Üsküp’e, Vrapçište’ye ben Üsküp’e gelmeden önce burada*

Türklerin var olduğunu bilmezdim dedi. Üç yıldızı var yakasında; ama bilmiyor” sözleriyle Türkiye'nin tarih yazımını Balkanlara ve Balkan Türklerine lakayt kalmakla eleştirmiştir.

Makedonya'da bir tarih bilimci (Erkek, 36, Yukarı Banisa) Sırp tarihinin gölgesinde eskiden Türk tarihi ve Osmanlı ile ilgili fazla bilgi olmadığını var olan bilgilerin ise Osmanlı'yı ve Türkleri barbar şeklinde imgelemlerle sunduğunu, kiliselerin camiye çevirildiği ve insanların din değiştirmeye zorlandığını anlatan söylemlerden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı müfredatın yanı sıra tarih öğretmeninin bu mevzudaki fonksiyonunu *“Hoca lisede anlatırdı derste Osmanlı, Türkler barbarı şeklinde. Özellikle bu imgelemi inşa eden öyküleri, romanları okuma konusunda tavsiyeler vardı”* sözleriyle dile getirmiştir.

Yine aynı katılımcının belirttiğine göre 2000-2002'lerden sonra talep üzerine Türkiye-Makedonya arasında yapılan anlaşmayla tarih yazımına ilişkin değişikliğe gidilmiştir. Hakaret içeren kelimeler, etiketler yerine yeni müfredatta Türk'e sadece Türk Osmanlı'ya sadece Osmanlı denmesi gibi bazı olumlu düzenlemelere gidilmiştir. Fakat mevcut müfredatta tam anlamıyla kendi ayakları üzerinde duran bağımsız bir Türk tarih yazımından bahsetmek de mümkün değildir. Katılımcı'ya göre Ohri Çerçeve Anlaşması nüfusun nüfuzu sayesinde Makedonya'da ikinci hâkim unsur olan Arnavutlara yaramıştır. Şu anda 7. sınıfta tamamiyle Arnavut tarihi okutulmaktadır. Müfredatta 6. ve 7. sınıfta sadece Osmanlı'nın kuruluşu ve 18. asırda Osmanlı'daki duruma ilişkin bilgilere yer verilirken lisede Osmanlı Devleti ve Türklere ilişkin çok az bilgi verilmektedir. Buna rağmen katılımcı TİKA sayesinde kitap sıkıntılarının bir nebze de olsa giderildiğini ifade etmiştir.

Kosova'da ise tarih yazımına ilişkin durumun daha kötü koşullar içerisinde olduğu dile getirilmiştir. Bir katılımcı (Kadın, 60, Prizren) savaştan sonra 1999'dan bu yana on sekiz yıl geçmesine rağmen tarih yazımına ilişkin bir değişiklik olmadığını ifade etmiştir. Katılımcı, bu konuyu Türkiye'den gelen siyasi liderlerin de dile getirdiğini *“Erdoğan ne biçim bu sizin tarih kitaplarınız? demişti. Türkfobi üreten, Osmanlı düşmanlığı üreten tarih. Katolik misyonerlerin ağzıyla üretilen tarih, Arnavutluk'ta yazılıyor. Sonra Türkçeye çeviriliyor”* sözleriyle belirtmiştir.

Yine başka bir katılımcı (Kadın, Prizren, 34) Türkiye'nin Kosova savaşındaki yardımlarına ve tutumuna rağmen şöven milliyetçiliğin gölgesinde gelişen tarih

yazımını şu sözlerle eleştirmiştir:

“Arnavutça eğitimde hala anti-Türk anti Osmanlı bir tutum var. Böyle bir sıkıntı var. NATO’dan önce Türk askerinin Sırpıları bombaladığını biliyorlar; ama bilmezlikten geliyorlar. Hakikaten çocuğu, eşi şehit olmuş kişiler için zaten fark etmiyor; ama özellikle şövenler bunu anlamazlar. İlkokuldan itibaren Türkler Arnavutları kesti eğitimi var.”

Eğitim bu mevzuda en önemli etken olarak ifade edilmektedir. Türkçe eğitim ve Arnavutça eğitim almak arasında yapılan seçim tarih yazımının gölgesinde gerçekleşen kimlik inşasında başat belirleyicidir. Bu konuda Türk-Arnavut karışık evliliklerin olduğu ailelerde doğan kardeşlerin farklı dillerde, müfredatta eğitim görmeleri sonucunda bazılarının kendilerini Türk bazılarının ise Arnavut olarak ifade ettiği çok sık tekrar edilerek nakledilmiştir.

Bir katılımcı’nın (Erkek, 36, Mamuşa) şahit olduğu bir örnek bu konuda eğitimin başatlığına dair önemli ipuçları vermektedir. Bir ailede iki kardeş aynı okulda aynı binada birisi direterek Türkçe eğitimi seçmiş, diğeri ise Arnavutça eğitimi tercih etmiştir. Arnavutça eğitime giden çocuk yatağının başucuna Türklere karşı savaşan milli kahraman İskender Bey’in fotoğrafını ve Arnavut bayrağını asmıştır. Türkçe eğitimi tercih eden çocuk ise Atatürk resmini ve Türk bayrağını asmıştır. Katılımcı *“Yani işin özü: eğitim çok önemli. İlkokulda Türkçe eğitim yok olursa kimlik de yok olur. Mesela Yanova köyünde artık bitti. Yaşlılar Türkçe biliyor; ama torunlar hiç bilmiyor”* sözüyle Türkçe eğitimi ve Türkçe müfredatın önemini özetlemiştir.

Ümmet kimliği bağlamında *“Biz zaten kardeşiz düşman olma şansımız yok”* diyen bir katılımcı (Erkek, 62, Priştine) ilkokuldan itibaren başlayan tarih eğitiminin bu kardeşliğe darbe vurduğunu bizzat kendi ailesinde yaşadığı bir tecrübeyle açıklamıştır:

“Arnavutça eğitimde Türk düşmanlığı ilkokul kitaplarında başlıyor. İskender Bey’in geçtiği her yerde bu vardır. Bu eğitimle %90 asimile olur Türk çocuğu... Kız kardeşim Arnavutla evli. Yeğenlerim Arnavut. Ve bir yeğenim bana açıkça söyledi. Dayı ben Türkleri sevmiyorum dedi. Aldığı eğitim bunu sağlıyor. İlkokulda başlıyor”

Diğer taraftan da katılımcı bu konuda tamamen umutsuz olmadığını dile getirmiştir. Çünkü günümüzde bu durumun biraz değiştiğini ve Arnavutların da artık Vatikan tarihinin dışında farklı kaynakları okuduklarını ifade etmiştir.

“Müfredatta anti-Osmanlı ve anti-Türk bir propagandanın olduğunu görüyoruz. Bizzat bu eğitim sisteminde okumuş birisi olarak bunu görüyoruz. Bu tarihi Katolik kafalılar yazmış ve hala aynı şekliyle kalmış” görüşünü dile getiren bir katılımcı (Erkek,

Prizren, 34) da müfredatın sorunlarını teyit ederken diğer taraftan da “*Tarih hocamız okulda kitabı kaldırıp attı, gerçek tarih bu değil dedi. Bize Osmanlıyı doğru şekilde anlattı*” ifadesiyle tarih öğretmenin rolüne dikkat çekmiş ve önceki katılımcı da olduğu gibi iyimserliği yinelemiştir.

Bu kısım kadar Türkofobik tarih yazımını ve müfredatını üretenlerin bakışıyla Türk kimliğinin neliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Türkofobik tarih yazımına maruz kalan ve bu müfredatın gölgesinde kimliklerini Türk olarak tanımlayan katılımcıların değerlendirmeleri içerisinde Türk kimliğinin neliği ise ayrı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında tarih eğitiminin ve müfredatının asimile edici özelliği vurgulanırken bir taraftan da milli kimliğin bir kalkana dönüşmesiyle bireylerin kimliklerini daha da önemsedikleri ve daha da sahiplendiklerine de şahit olunmuştur.

Öncelikle Kosova ve Makedonya Türklerinin kimliklerini tanımlarken, sıklıkla Türk kimliğine sahip olmaktan gurur duyduklarını belirttikleri görülmüştür. Bir katılımcı (Erkek, Prizren, 36) “*Türk kelimesi hemen insanları heyecanlandırır. Aman ona zarar gelmesin, laf söylenmesin hissi vardır*” sözleriyle azınlığa dönüşen bir milletin mensuplarının kimliğin üzerine titreyişine dikkat çekmiştir.

Barbar nitelmesi karşısında verdiği kimlik mücadelesini anlatan bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) Sırlarla yaptığı tartışmalar üzerinden şu örneği vermiştir:

“Sırlara söylüyorum: Beyler kaç kiliseniz vardı Osmanlı gelince? On tane. Şimdi kaç tane? On tane. Bir sürü cami yıktınız asıl barbar sizlersiniz. Biz uygarlığı taşıyan, medeniyet getiren bir milletiz. Batı da bu medeniyeti alıp önümüze geçti. Dünya tarihinin içinden Türkü çıkarırsan kitabın maklapları kalır.”

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimliğini adaletli, hoşgörülü, devletçi, dürüst, çalışkan, idareci, asker bir millet, vatansever, milliyetçi, vatan için kendini feda eden, üst bir kültür, İslamın bayraktarı olan millet, korkmaz, cesur, dürüst ve imanlı, model alınacak bir kimlik, medeniyet getirici, merhametli, inançlı, mücadelecı, kültürüne sahip çıkan, özgüveni olan, güçlü, kuvvetli, inatçı, pes etmeyen, hedefine kilitlenmiş olan, savaşçı bir millet ve güçlü devlet geleneği olan bir millet gibi pek çok sıfatla nitelenmektedir. Bu gibi nitelermeler içerisinde Türk kimliğinin dinamik bir kimlik olduğu, diğer milletlere karşı hoşgörüsü, sadakati, İslam’ın bayraktarı oluşu, savaşçı ve cesur oluşu ve medeniyet-kültür getiren bir kimlik olduğu nitelermeleri başat konumdadır.

Türk kimliğinin medeniyet getirici bir kültür olarak tanımlayan bir katılımcı

(Kadın, 63, Prizren) “*Bu yüzden onun dilini bilene kasabalı deniyor, köylü denilmiyor. Arnavut olabilir; ama Türkçe bilen Türk kültürünü bilen anlamına geliyor. Eskiden köyden nadir gelin alınmış Prizren’de; ama alınrsa gelin Türkçe öğrenene kadar çok konuşmazmış*” sözleriyle bir dönemde Türk kimliğinin üst bir kültür olarak görülmesi sebebiyle cezbedici yönüne vurguda bulunmuştur. Buradaki kasabalı şehirli anlamına gelmektedir ve katılımcının aktardığı köylü-kasabalı ayrımının sıklıkla dile getirildiği yerler arasında en çok dikkat çekenler Kosova’da Prizren ve Makedonya’da ise Gostivar şehirleridir. Bu şehirlerde katılımcıların dikkat çektiği bu ayrım günlük hayatta hala canlılığını korumaktadır.

Türk kimliğinin hoşgörüsüne, kültürleyen, medeniyet veren yönüne dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) Türk kültürüne ait unsurların Hırvat, Arnavut, Sırp ve Boşnak unsurlar tarafından alındığını ve millileştirildiğini şu örneklerle ifade etmiştir:

“Aldığını millileştirmiş, mesela bağlamayı almış, davulu almış, Yörük’ten aldığı keçeyi bile millileştirmiş. Sırp da almış, Hırvat da almış Tamburu millileştirmiş. Yemek ve mutfak kültürünü almış mesela köfteye çüfte/çöfte diyor, börek bürek olmuş. Medeniyeti almış ve millileştirmişler. Sırbistan’da bir yemek programında soruyorlar Alman’a bizim en çok neyimizi beğeniyorsunuz? Baklava ve kahve demiş. Maalesef o bizim değil Türklerin demişler. Bir Amerikan kızı farketmiş bana sordu. Neden Türkçe bilenle bilmeyen arasında fark var? Nasıl fark dedim: Medeniyet, kültür ve hoşgörü farkı dedi.”

Makedonya’da bir katılımcı (Erkek, 33, Üsküp) Türk kimliğinin neliğini “*İnsanoğlu neden dünyaya gelir?*” sorusuna ve göç ettikten sonra geride ne bırakacağına odaklanmış dolayısıyla da geleceğe dönük hedefleri olan maneviyatçı ve dinamik bir kimlik olarak tanımlamıştır.

Türk kimliğinin dinamizmine dikkat çeken başka bir katılımcı (Erkek, 46, Priştine) da Türkistan’dan Avrupa sınırlarına dayanmış, üç kıtaya hâkim olmuş dinamik bir millet kimliği olarak Türklerin yönetilmekten çok yönetmeyi gaye edinmiş bir millet karakterine sahip olduklarını ifade etmiştir. Fakat bir başka katılımcının da dikkat çektiği üzere (Erkek, 55, Vrapçište) Türklerin yönetme gayesi kolonyal ve emperyal emeller üzerine bina edilmemiştir. Çünkü Türklerin diğer dünya milletlerinde olmayan bir özelliği insana duyduğu hoşgörüsü ve sevgisidir. Katılımcı, “*8000 yıllık tarihinde bir sürü devlet kurmuş; ama tarihimize sömürü ve soykırım yok. Nizam-ı âlem için. Eğer öyle sömürü gibi derdi olsaydı çok bölgeler şimdi Türkçe konuşurdu*” sözleriyle beş-altı asır boyunca Balkan tarihinin başat aktörü olan Türklerin asimile etmek yerine farklı milli-etnik grupların günümüze kadar kendi dil ve dinlerini muhafaza etmelerinin

garantörü olduğuna dikkat çekmiştir.

Türk kimliğini ötekiyle olan münasebeti açısından değerlendiren bir katılımcı (Erkek, 44, Priştine) Türk kimliğini ötekine saygılı, ötekini kapsayıcı ve kucaklayıcı olarak değerlendirmiştir. Katılımcıya göre bazı kimlikler dışlayıcıdır. Türk kimliği ise ötekini farklılığa itmeyen aksine kucaklayıcı, çekici bir kimliktir. Türk kimliğinin en büyük avantajı budur. Ve bu sayede Balkanlarda bu kadar uzun süre var olabilmıştır.

Başka bir katılımcı ise (Erkek, 46, Priştine) *“Yabancı kültürü çok merak eden ve meraktan dolayı da etkilenen bir millet. Kültürel fanatizme kapalı kültürel alışverişe açık bir millet”* tabiriyle kolayca etkilenebilmesi sebebiyle ötekiyle olan ilişkisinin bir dezavantaja dönüşebildiğini de dile getirmiştir.

Pek çok katılımcı Türklerin yaşadıkları ülke içerisinde sergilediği sadık karaktere dikkat çekilmiştir. Türkleri sadık dolayısıyla entegre bir millet olarak gören bir katılımcı (Erkek, 41, Üsküp) Arnavut isyan eder, bayrağı tanımaz. Makedonlar bile kendi devletlerine değer vermezken Türkler vatandaşı oldukları devlete daha çok değer verirler. Örneğin Makedonların bir kısmı Sırpçı, AB’ci, Bulgarıcı ve Yunancı’dır; ama Türkler yaşadıkları ülkeyle diğer hâkim unsurlardan daha çok bütünleşmiş ve barıştırlar görüşlerini dile getirmiştir.

Türk kimliğinin neliğine ilişkin olarak dile getirilen nitelemeler içerisinde en çok tekrarlanan özelliklerinden birisi de Türklerin savaşçı ve korkusuz oluşudur. Bu konuda yakın tarihten örnekle Kosova Savaşı sırasında Sırp lar arasında çokça konuşulan (Erkek, 62, Prizren) *“ABD’den korkmuyoruz; ama sadece Türkler gelmesinler. Çünkü geri dönmez bunlar”* sözünün Türkler arasında sıkça dile getirildiğine şahit olunmuştur. Gerçekten de Sırp ların korktuğu başlarına gelmiştir ve pek çok katılımcının tabiriyle ABD dağı taşı bombalarken Mehmetçik Sırp ları bozguna uğratarak ecdat toprağındaki hem millet varlığını hem de ümmet varlığını korumuştur.

Son tahlilde Türk kimliğinin neliğine ilişkin olarak üretilen imgelem 1912’den sonra Sırp tarih okulu ve Vatikan güdümündeki Arnavut tarih okulunun tekeli altına Türkofobik bir tarih yazımı ve müfredatı olarak gelişmiştir. Tarih yazımının tahrif ettiği eğitim müfredatına tabi olan bireyler bir yandan asimilasyona yönelip, tevarüs eden kimliğine yabancılaşabilirken diğer taraftan ötekileştirilmeden doğan bilinç azınlığa dönüşen bir milletin mensuplarını bilemekte - entosentrist imalar da buna dâhil olmak üzere - kimliğin üzerine daha çok titremelerine sebep olmaktadır. Bununla birlikte

zikredilen tarih yazımına ilişkin az da olsa bazı olumlu gelişmelerin yaşandığı da nakledilmektedir.

Bu arada “Katolik kafalı” sıfatıyla eleştirilen dar bir kitlenin sahip olduğu fikirlerin de halk arasında zamanla yaygınlık kazanma ihtimali üzerinde endişeler dile getirilmiştir. Bu durumu sahada tekrar eden bir örnekle izah etmek mümkündür. Birkaç katılımcı özellikle meşhur bir Arnavut siyasetçinin ağzından “*Müslümanız; ama neden Müslüman olduğumu bilmiyorum*” şeklinde dillendirilen söylemlere dikkat çekmişlerdir. Anti-Osmanlı/anti-Türk tarih yazımının kullanışlı öğeleri arasında yer alan benzer söylemlerin genç nesil arasında yayılma ihtimali; yaklaşık 1 asırdır süren “*Türkler bizi zorla Müslüman yaptılar*” propagandasını şimdi olmasa da “*Acaba bir 10 yıl sonra güçlendirir mi?*” endişesiyle dile getirilmektedir.

Kosova’da Katolik Arnavutları eleştiren Müslüman bir Arnavut katılımcı (Erkek, 46, Prizren) bu idraki empoze edenleri “*kripto Katolikler*” olarak adlandırmış ve özelliklerini şu sözlerle nitelendirmiştir:

“Bunlar %95’i Müslüman olan bir toplumda İslam’a direkt saldıramazlar. Bunların evinde veya iş yerlerinde İsa tasviri, Meryem tasviri de bulamazsınız; fakat bir İskender Kastrioti veya bir Nene Terasa resmi görürsünüz. Onların üst düzey insanlarla, bir takım siyasilerle veya bürokratlarla araları çok iyidir. Bu sayede işlerini kolaylıkla hallederler, engelleri aşarlar.”

Katılımcılar tarafından dile getirilen benzeri endişelere rağmen tarih yazımının olumlu bir yönde seyrettiğini dile getirenler de mevcuttur. Bir araştırmacıya göre (Oruç, 2013: 241) Türkiye ile güçlenen ilişkiler sayesinde Balkanlarda Osmanlı geçmişi ötekileştiren seküler Arnavut ulusçuları arasında dahi Osmanlı geçmişi Arnavut kimliğini muhtemel bir Slavlaşmadan koruyan bir dönem olarak okuma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Tarihi salt seküler bir bakış açısıyla değerlendiren Arnavut ulusçuluğu Arnavutluk dışında Kosova ve Makedonya Arnavutları arasında da gittikçe etkisini yitirmekte ve bu alanda bir paradigma değişimi yaşanmaktadır. Doğal olarak Kosova ve Makedonya gibi ülkelerde hâkim Arnavut unsuru ve Türkler arasındaki ilişkiler de olumlu yönde dönüşüme uğramaktadır.

1.9. Vatan ve Anavatan Algısı

İmar ve inşa faaliyetleriyle yeni coğrafyalara nizam getiren, hayır işleme düşüncesi ile maddi manevi nimetleri insanların kullanımına sunan Türklerin

(Akgündüz & Öztürk, 1999: 357-58; İnalçık, 2009: 25;) fetih motivasyonları kolonyal niyetlerle olduğu gibi ekonomik çıkarlar ekseninde şekillenmemiştir. Türklerin dönemseller olarak değışiklik gösteren kendilerine ait bir anavatanları olmakla birlikte fethedilen toprakları da vatan haline getirdikleri; medeniyet inşa ettikleri görülmüştür (Hocaoğlu, 2003: 284; Tural, 2009: 1-2; Duralı, 2014: 31; Tatar, 2017: 13-14).

Günümüzde de bir katılımcının (Erkek, 32, Prizren) belirttiği üzere Balkan Türkleri yaşadıkları ülkeyi vatanları olarak telakki etseler de onlar için Türkiye anavatanıdır ve kendilerini ait hissettikleri yerdir. Balkan Türkü *“Her ne kadar yeri gelince kızsda da yüzü o tarafa [Türkiye’ye] dönüktür, o taraftan kopamaz. Balkanların doğaı başkenti de İstanbul’dur.”*

Günümüzde Türkiye Kosova ve Makedonya Türkleri tarafından “nefes borumuz”, “kalbimiz”, “çağdaş, medeni Atatürk ülkesi”, “atar damarımız”, “göz bebeğimiz”, “can damarımız”, “dil vatanı”, “ay çiçeğinin güneşı”, “günebakanın yüzünü döndüğü yer”, “güneş”, “kardeş ülke”, “dost ülke” gibi farklı metaforlarla “anavatan” olarak telakki edilmektedir. Fakat Kosova ve Makedonya Türkleri bugünkü yaşadıkları toprakları da Türk dünyasının kültürel coğrafyası açısından bir parça olarak kabul etmekteydiler. Bu bağlamda bir katılımcı (Erkek, 37, Gostivar) misak-ı milli sınırlarının tarihte Türk gerçeğini açıklamada yetersiz kaldığını *“Osmanlı üç hilali üç kıtada hâkim olduğu için kullanıyordu. Kimisi bu gömlek bu bedene dar geliyor der. Ben ona deli gömleği diyorum. Misak-ı milli sınırları deli gömleğidir. Devlet-î Âliye’ye yapılan en büyük zulüm; ama dönem onu gerektiriyordu”* sözüyle açıklamıştır.

Yine Türkiye’nin sınırlarına dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 33, Gostivar) *“Türkiye’nin sınırı hiçbir zaman Edirne’den Kars’tan değil. Çok geniş bir coğrafya bu. Türkiye geleceğimize; ama biz de Türkiye’nin geleceğiyiz. Ne biz Türkiyesiz ne de Türkiye bizsiz olabilir”* sözüyle Balkanlar ve Türkiye arasında süregelen kültürel, coğrafi ve insani bağa ve karşılıklı bağımlılığa dikkat çekmiştir. Bu karşılıklı bağımlılık iddiası tarihsel olarak da temellendirilmektedir. Çünkü Balkan Türkleri anavatanına gönderdikleri liderler ile bugünkü Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda önemli bir rol oynamışlardır. Bir katılımcı (Erkek, 32, Aşağı Banisa) *“M. Kemal Atatürk, M. Akif ve Yahya Kemal gibi Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu ve yön veren insanların bizim topraklardan çıkması bizim de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında yön verdiğimizi gösterir”* sözüyle bu konuya işaret etmiştir.

Türkiye hem İslam âlemi için hem de Türk dünyası için model bir ülke olarak görülmektedir ve geçmişte yerine getirdiği misyon üzere Türk dünyasına ve İslam âlemine günümüzde de önderlik edebilecek tek ülke olarak görülmektedir. Bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) “*Türkiye’yi sevmeyen, bilmeyen, Müslüman gerçeği görmemiştir. Müslüman dünyadan nasibini almamış demektir*” sözüyle Türkiye’nin İslam âlemine model olma özelliğini dile getirmiştir. Bir başka katılımcıya (Erkek, 37, Üsküp) göre ise Türkiye modernizm ile İslam’ı harmanlayan karakteriyle kapitalist düzene yeni bir model, emek ve adalet sunmaktadır. Fakat sadece Müslümanlara değil gayr-i Müslimlere de model olmaktadır.

Bir başka katılımcı ise (Erkek, 55, Vrapçište) Türkiye’yi “*Dünya Türklüğü’nün merkezi ve beyni ve Dünya Türklüğünün koordine edilmesi kendinden beklenen bir yer. Dünya Türklüğü’nün güneşi*” olarak tasvir ederken anavatana bir misyon yüklemiştir. Katılımcıya göre Türk milletinin, gerçek Türklerin tek ülküsü olması lazımdır. İnsanlığın ve Müslümanların kurtarılması, bugünkü ıstırapların, soykırımların son bulması için Türk Birleşik Devletleri’nin kurulması gerekmektedir. Türkiye’yi “*Türk dünyasının ana ülkesi*” olarak gören başka bir katılımcı ise (Erkek, 70, Prizren) “*Neden bu kadar karıştırılıyor? Her Türkün bugün dünyada ana ülkesi Türkiye’dir. Türkiye yıkılırsa Türk dünyası yıkılır. Bu nettir*” sözüyle Türkiye’ye benzer bir misyon yüklemiştir.

Türkiye’nin güçlü olmasının buldukları ülkedeki Türklerin güçlü olması anlamına geldiğini ifade eden bir katılımcı aksi halde “*Zavallı kalırız. Burada Türk yok derler*” görüşünü dile getirirken dedesinden (Kadın, 54, Gostivar) “*Türkiye’de güneş doğsa bize gölgesi yeter*” sözünü aktarmıştır. Başka katılımcılar arasında da aynı ve benzer sözlerin nakledildiği görülmüştür. Sözelimi bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) “*Türkiye Cumhuriyeti nezle olursa biz burada hastanelik oluruz*” sözüyle benzer bir görüşü dile getirmiştir. Yine Türkiye’nin yaşayacağı sorunların Balkan Türklerini etkileme potansiyelini bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkiye çökerse Balkanlarda belki İslam çökmez; ama o sıkıntıya düşer. Türkiye çökerse Türklük yani Türk kimlik ve kültürü Balkanlarda çökebilir. Çünkü nüfusumuz çok az. Eskiden en azından nüfusumuz fazlaydı. Şimdi güçlü Türkiye burayı, buradaki Türkleri güçlü kılıyor. Arkanda 70 milyon insan var.”

Türkiye'yi nasıl gördüğünü değil nasıl görmek istemediğini dile getiren bir katılımcı ise (Erkek, 36, Üsküp) *“Türkiye'yi bir kurtuluş olarak görmek istemiyorum. Baskılardan kurtuluş yeri olarak görmeseydik şu anda Makedonya'da bir milyonduk. Hala göç devam ediyor”* sözüyle anavatana olan bağımlılığın göçü bugün bile engelleyememesi sebebiyle Balkanlar'daki Türk millet varlığını tehlikeye soktuğuna işaret etmiştir. Sayıca az olsa da bazı katılımcıların Türkiye'de yaşadıkları bazı kötü tecrübelerin de etkisiyle daha radikal bir bakış açısına sahip oldukları da görülmüştür.

“Türkiye güçlü olursa biz de güçlü oluruz” tezine katılmadığını dile getiren bir katılımcı (Erkek, 32, Gostivar) bu iddiasını şu sözlerle temellendirmiştir:

“Bugün biz dilimizde eğitim alabiliyorsak babamın, dedemin, Türk Demokrat Partisi'nin, Yücelilerin çektiği sıkıntılar sonucu oldu. 1945'te Türkçe eğitim var; ama sen almışsın o vermiş değil. Mesela %20 etkisi olur ama bize ne Türkiye ne de Yugoslavya kimlik, din ve kültürümüzü muhafaza etme imkânını verdi, biz aldık biz muhafaza ettik. Baskılar görmüş, din anlayışında hurafeler de olmuş; ama Türkler zorluklarla dini ve kültürü muhafaza etmiş. Zaten Türkiye'de o zamanlar kendi sıkıntılarıyla çalkalanıyordu. Türkiyeyi seviyoruz; ama yabancıyız hem Türkiye de hem de burada. Yersiziz aslında. Bir arkadaşımıza sorulunca nesen nerden gelirsin diye pasaport kontrolünde İstanbul'da. "Evlad-ı Fatihan'ım, Makedonya'dan geliyorum" demiş. "Nerden Evlad-ı Fatihan'sın, Makdeonsun sen, gâvursun" demişler. Çok üzölmüş.”

Yine katılımcı Edirne'de yaşadıkları bir hadiseyi de ekleyerek Balkan Türkü'nü hem Balkanlar'da hem de anavatanda tanınma problemi yaşadığını bu yüzden de Balkan Türkölüğünü *“yersiz yurtsuz”* bir kimlik olarak tanımlamıştır. Katılımcı arkadaşlarıyla birlikte bir tarih profesörü ile Edirne'de bir cami'de buluştuklarını daha sonra odasında yaklaşık bir saat muhabbet ettikten sonra profesörün hepsinin tek tek isimlerini aldığını ve siz Hristiyan mısınız? sorusunu sorduğunu aktarmıştır. Katılımcı bütün isimlerin Türk ve Müslüman ismi olmasına rağmen böyle bir sorunun sorulmasını hakaret olarak gördüklerini ifade etmiştir. Benzer örnekler ve hadiseler anavatana duyulan sevgi ve özlemlerle birlikte anavatana karşı duyulan sitemi de ifade etmesi açısından önemlidir.

Sözgelimi bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) *“Türkiye'ye ruhen yaptığım yatırımın karşılığını alamıyorum”* sözüyle anavatanın Balkanlardaki millet varlığı konusunda gereken hassasiyeti göstermediğini belirtmiştir. Yine görüşülenler arasındaki en yaşlı katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) vatan ve anavatan arasında bu *“yersiz-yurtsuz”* olma durumuna dikkat çekerken *“Türkiye'ye gitsem Türk de anama sövecek bari burada gâvur sövsün anama”* sözüyle Balkan Türklerinin yaşadıkları ülkede gayr-i

Müslimlerin hakaretine maruz kalırken Türkiye'ye gidince de Türk olarak kabul edilmediklerini ve bazı sıkıntılarla karşılaştıklarını dile getirmiştir. Katılımcı hiçbir zaman cevabını tam olarak bulamadığını ara sıra kendi kendine neden burada olduğunu sorduğunu, “*çocukların hepsi Türkiye’de herkes gitti; ama neden ben burada kalıyorum diye*” düşünmeden edemediğini dile getirdikten sonra ekonomik olarak daha hesaplı olmakla birlikte bu toprakları, mezarları terk etmenin kolay olmadığını ifade etmiştir. Katılımcı, “*Bana özel bir sebep. Kendimi, kimliğimi burada anlamlı hissediyorum*” sözüyle vatan haline gelen toprakla kimliğinin bütünleşmesini ifade etmiştir.

Katılımcılar sürekli olarak özellikle son 20 yıldır yaşadıkları ülkelerin siyasi olaylarına bile kayıtsız kalabilirken Türkiye'nin gerçeklerine ve sorunlarına kayıtsız kalamadıklarını dile getirmektedirler. Çünkü Makdeonya’da bir katılımcının (Erkek, 45, Üsküp) “*yirmi dört saat Türkiye ile yattıyor kalkıyoruz*” sözüyle ifade ettiği gibi bütün televizyonların, haberlerin hep Türkçe takip edildiği sık sık aktarılmıştır. Son dakika haberlerini saatlik takip ettiğini belirten başka bir katılımcı da (Bay, 46, Gostivar) Türkiye'nin gündeminin yaşadıkları ülke gündeminden kendileri için daha önemli olduğunu belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’ni anavatan, Kosova’yı ise vatan olarak kabul eden bir katılımcı (Erkek, 36, Mamuşa) ise bu konuda Balkan Türklerinin anavatandaki Türklerden bile daha hassas olduklarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Arada sınırlar kilometreler olsa da gönül bağımız hiçbir zaman kopmaz. Onunla yatar onunla kalkarız. Her evde Türk bayrağı, Çanakkale hatıraları, nazar bocukları, Türk kanalları vardır. Yaşadığımız ülkeden çok Türkiye haberleriyle yatar kalkarız. Hatta Türkiye’deki vatandaşların bazen Türkiye’de olup bitenlerden bizden daha az haberdar olduklarına şahit oluyoruz.”

Kosova ve Makedonya Türkleri için buldukları ülkeler doğdukları, doydukları yer ecdat toprağı ve atavatan anlamına gelirken Türkiye ise anavatandır ve bir sıkıntıya düştüklerinde sığınılacak ikinci bir evdir. Fakat bir katılımcıya (Erkek, 34, Prizren) göre bu sadece Türkler için değil bütün Müslüman unsurlar için geçerlidir. Yine başka bir katılımcı (Erkek, 62, Mamuşa) “*Dünyanın neresinde olursan ol, ister Türk ister Müslüman olsun mesela Boşnak, Arnavut orası bir çekim merkezidir. Bir yuva, anavatan. Her bakımdan kendini rahat, mutlu hissedebileceğin ikinci bir yer. Başımız derde girince kaçacağımız yer*” sözüyle Türkiye’yi sadece Türklerin değil Balkanlardaki bütün Müslüman unsurların güvencesi ve anavatani olarak tarif etmiştir.

Balkan Türkleri ne anavatandan kopabilmekte ne de vatandan kopabilmektedir. Aynı katılımcı atavatan ve anavatan arasında oluşan bu halet-i ruhiyeyi yaşadığı tecrübe ile örneklendirerek şu sözlerle dile getirmiştir:

“NATO müdahalesinin ertesi sabahında bir sürü sıkıntı ile Türkiye’ye gittim. 5 ay sonra geri geldim. Burası da bir vatan. Osmanlı’nın, atalarımızın 600 yıl yaşadığı idare ettikleri muhafaza etmek için yeri gelince kanını döktüğü ata toprağı. Bunu zaten böyle kabul ettiğimiz için Osmanlı çekilip gittikten sonra bile türlü cefalara göğüs gererek kalıp yaşamaya devam ediyoruz. Yine aklımız fikrimiz burada. Türkiye’ye gidip geliyoruz; ama sonun da ata toprağına da dönmekten kendimizi alamıyoruz. Bizim için bu Rumeli denen topraklar Osmanlı gitse de uzun yıllar önce hala bir Türk toprağı olarak sayılmaktadır.”

Atavatana olan bu derin bağlılık Balkan Türkleri’nin ecdada olan vefasıyla da ilişkilidir. Çünkü yaşanan ülke Türkler sayesinde Türk vatanı yapılmıştır. Ve onların doğdukları coğrafyada süregelen varlıkları bu bakımdan önemli ve anlamlıdır. Bu yüzden şahit olduğumuz üzere liseden mezun olan iki Yörük kızı anavatana üniversite kaydı yapmaya giderken mülakat esnasında ziyarete geldikleri öğretmenleri tarafından (Kadın, 54, Gostivar) “*Sakın Türkiye’de kalmayın mezun olup hemen buraya dönün*” sözüyle tembihlenmişlerdir.

Bir katılımcının (Erkek, 36, Gostivar) “*Türkiye anavatanıdır, ananın şefkati farklıdır. Fakat dedem Türkiye’de kalırsan hakkımı helal etmem demişti. Çünkü burası da vatandır*” sözüyle belirttiği üzere eğitimini Türkiye’de tamaladıktan sonra tekrar vatana dönmek ve ecdat toprağına sahip çıkmak da bir görev olarak telakki edilmektedir. Yine aynı katılımcıya göre Makedonya Türklerinin görüşü ne olursa olsun liberal, sol, muhafazakâr, milliyetçi her ne olursa olsun Türkiye’ye karşı muazzam bir sevgi ve özlem duymaktadırlar. Kısacası buluştukları en önemli nokta Türkiye’dir. Farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da anavatan Makedonya Türklerinin birleştikleri değerlerdir.

Bu durum Kosova Türkleri için de geçerlidir. Aynı şekilde hem anavatana hem de ecdat toprağı Kosova’ya derin bir sevgiyle bağlılık duymaktadırlar. Kosova’dan bir katılımcı (Kadın, 34, Prizren) Türkiye olmasaydı şu anda Türkçe konuşamazdım. Türkiye olmasaydı Kosova’da Türkçe sınıf olmazdı. “*Türkiye anavatanım, Kosova ise vatanım. Kosova aşığıyım*” sözüyle hem vatana hem de anavatana duyulan minnet ve sevgi bağına dile getirmiştir.

Türkiye’den mezun olanları “*Türkiye’nin yeniçerisi*” olarak gören (Erkek, Yukarı Banisa, 36), kendini bir “*kültür elçisi*” olarak tanımlayan (Erkek, 66, Prizren) ve

kendini bulunduğu ülkede bir “*Türk askeri, neferi*” gibi hisseden (Erkek, 54, Vrapçište) Kosova-Makedonya Türkleri ‘atavatan’da var olmayı Türkiye adına temsiliyet noktasında bir varoluş mücadelesi ile de ilişkilendirmektedirler. Katılımcılar kendilerini Türkiye’nin yumuşak gücü olarak görmekteydiler çünkü varlıklarıyla Türklüğü ve Türkiye’yi temsil etmekteydiler.

Günümüz şartları içerisinde farklı bir devletin sınırları içerisinde yaşasalar da “*biz bugünü tarihten bir kopma olarak değil devam olarak yaşıyoruz*” sözüyle bir katılımcı (Erkek, 54, Vrapçište) Türk kimlik ve kültürünün çok uzun bir tarihsel süreç içerisinde anavatan sınırlarının dışında da anavatanla bütünlük halinde yaşanmaya devam ettiğini dile getirmiştir. Bu yaşayış anavatanın gündemiyle acıda, kederde, hüzünde; sevinçte, mutlulukta, neşede bir olarak aynı duyguları yaşayarak, hissederek varolmaktır. Bununla birlikte Balkan Türkleri buldukları coğrafyada kendilerini çok uzun bir tarihsel sürecin ve ecdat toprağının mirasçısı olarak görseler de bir tehlike halinde anavatanı güvenilecek tek yer olarak görmekteydiler. Bir katılımcı (Erkek, 69, Prizren) bu hususu şu sözlerle özetlemektedir:

“Avarlar’dan Hunlar’dan bin yıllık geçmişimiz var burada da; ama yerli değil. Bir yerleşme tarihi mevcut. Bir kısmı yine 1389 Kosova Savaşından sonra burada yaşıyor. Bu gerçeğe göre anavatan, dil vatanı Anadolu’dur. Türkiye’dir. Burası ise doğduğumuz-doyduğumuz yer. Kimliği yaşatmaya devam ettiğimiz yer. Bir tehlike olsa yine gideceğimiz yer orasıdır.”

Bu yüzden olsa gerek ki Türk bayrağının asılı olduğu bir tekkede* zikrin sonunda yapılan dua “*Allahım Türkiyemizi, Kosovamızı korusun*” şeklinde biterken de anavatan birinci sırada zikredilmektedir. Çünkü anavatanı bir zeval gelmesi Türk-İsam âlemine zeval gelmesi anlamına gelmektedir. Bu yüzden Kosova-Makedonya Türkleri sürekli olarak Türkiye ile yani anavatanın gündemiyle yaşamaya devam etmektedirler.

1.10. Yugoslav Kimliği ve Yugo-nostalji Bağlamında Türk Kimliği

Eski Yugoslavya’da II. Dünya Savaşı sonrası doğan kuşakların büyük bir bölümü gönülden birlik ve kardeşliğe inanarak yaşamışlardır. Yugoslavya’da yaşayan Türkler

* Melami Tekkesi, Prizren, Kosova.

tarafından çıkarılan Esin dergisi 4 Mayıs 1980 tarihinde Tito'nun ölüm haberini ölüm olarak değil “Büyük kalbin çalışması durmuştur” şeklinde duyurmuştur. Her ne kadar Tito'dan sonra Tito sloganıyla yeminler edilse de bunun uygulamada gerçekleşmeyeceği tahmin edilmiştir. Farklı milletler, azınlıklar ve halklar arasından gençler, yeni kuşaklar gözyaşları içinde ağlamışlardır (Koka, 2013: 30-31). Tito'nun ölümünden sonra gerçekten de hiçbir şey eskisi gibi olmamış ve ekonomik sorunlarla birlikte, etnik çatışmalar günümüze kadar süregelmış ve bazı ülkeler arasındaki sınır sorunlarına hala çözüm bulunamamıştır. Yeni oluşan devlet düzenleri eskiyi özlemle aratmıştır ve bu yüzden Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan Balkan ülkelerinde özellikle Tito Yugoslavya'sına hala saygı ve özlem duyulduğu bilinmektedir. Bu durum “yugo-nostalji” kavramıyla ifade edilmekte olup Yugoslav kimliğine duyulan özlemi de çağrıştırmaktadır. Yugo-nostalji olarak kavramsallaştırılan fenomen daha çok yaşlı kuşaklar arasındaki Tito Yugoslavya'sına duyulan özlemi ifade eder. Yugoslavya bir devlet sistemi ve yönetim biçimi olarak ‘Güney Slavlarının Ülkesi’ anlamında ifade edilmiştir.

Tito, Yugoslav kimliğinin Yugoslavya'da yaşayan milli, dini ve etnik grupları birleştiremediğini; başarısızlığa uğradığını ifade etmiştir (Meier, 1999:1). Yugoslavya ve Yugoslav kimliği uzun ömürlü ve sağlıklı bir birlikteliği sağlayamamıştır. Buna rağmen günümüzde eski Yugoslavya cumhuriyetlerinde yaşayan milletlerin Yugoslavya'ya özlem duyduğu bilinmektedir. Bu özlem Yugo-nostalji olarak kavramsallaştırılmıştır. Bahsi geçen Yugoslavya özlemi yapılan güncel araştırmalarla da doğrulanmaktadır.

Eski Yugoslavya Cumhuriyetlerini oluşturan Bosna, Sırbistan, Makedonya, Kosova, Karadağ, Hırvatistan ve Slovenya'da 2016 yapılan bir anketin sonuçları da göstermektedir ki özellikle Sırbistan ve Bosna'da olmak üzere eski Yugoslavya özlemi yaygın bir biçimde hissedilmektedir (Knezevic, 2017). Gallup World Poll (2016) tarafından 15 yaş ve üzeri 1000 kişi üzerinde uygulanan bir ankette “*Genel olarak Yugoslavya'nın dağılması ülkeniz açısından doğurduğu sonuçlar itibariyle yararlı mı olmuştur yoksa zararlı mı olmuştur?*” şeklinde sorulan soruya Sırbistan'da % 81 ve Bosna'da % 77 oranında zararlı olmuştur cevabı verilmiştir. Karadağ'da % 65, Makedonya'da % 61 ve Slovenya'da ise % 45 oranında Yugoslavya'nın dağılmasının bu ülkeler açısından da zararlı sonuçlarının olduğu cevabı verilmiştir. Bu beş ülke

içerisinde Yugoslavya'nın dağılması etkileri itibariyle zararlı olmuştur diyenlerin yüzdelik oranı faydalı olmuştur diyenlere nazaran daha yüksektir. Hırvatistan ve Kosova'da ise durum daha farklıdır. Hırvatistan da zararlı olmuştur diyenlerin oranı % 23 Kosova'da ise % 10'dur. Hırvatistan'da faydalı olmuştur diyenlerin oranı % 55 Kosova'da ise % 75'tir. Bununla birlikte Sırbistan'da % 4, Bosna-Hersek'te % 6, Karadağ'da %15, Makedonya'da %12, Slovenya'da % 41 oranında faydalı olduğu konusunda örneklem görüş bildirmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasına faydalı olmuştur şeklinde verilen cevabın 7 ülke içerisinde ortalama oranı % 29,7 zararlı olmuştur cevabının ortalaması ise % 51,7'dir.

Durumdan görece memnun olan ülkeler arasındaki Slovenya ve Hırvatistan günümüzde Avrupa Birliğine üye ülkelerdir. Diğer ülkelere kıyasla sosyo-ekonomik alanlarda önemli atılımlar gerçekleştirmiş, dini-etnik çatışmalardan uzak, sınır sorunları olmayan istikrarlı ülkelerdir. Kosova'da ise % 75 oranında en yüksek düzeyde ifade edilen 'Yugoslavya'nın dağılması Kosova açısından faydalı olmuştur' cevabını kültürüalist perspektiften okumak mümkündür. 1999'da gerçekleşen savaş sonrasında Sırp nüfusu büyük ölçüde bölgeden kovulmuştur ve Arnavut milliyetçiliği önemli kazanımlar elde ederek hâkim millet konumuna yükselmiştir. Ekonomik sorunlarla birlikte çok yüksek işsizlik oranına sahip olan Kosova'nın 2008 yılında Sırbistan'dan tek taraflı olarak bağımsızlık ilanı bazı ülkelere hala kabul edilmemiştir ve bazı sınır sorunları da ülkenin önemli problemleri arasında yer almaktadır. Buna rağmen Kosova'da Yugoslavya'nın dağılması hususunda yüksek oranda ifade edilen memnuniyet düzeyi Arnavut milliyetçiliğinin diğer sorunlardan önce gelmesiyle ilişkilidir. Sırbistan, Bosna, Karadağ ve Makedonya gibi ülkelerin ise Hırvatistan ve Slovenya'nın ulaştığı refah düzeyine ve AB standartlarına ulaşabilmeleri için öncelikle bazı sınır sorunlarından ve etnik sorunlardan kurtulmaları gerekmektedir. Aksi halde bu ülkeler Yugo-nostalji içerisinde yaşamaya devam edeceklerdir.

Yugo-nostalji kavramı Kosova ve Makedonya'da yaşayan Türkler açısından ele alındığında ise "Yugoslavya'da dini-milli kimlik ne ölçüde sürüdürülebilmiştir?" sorusu önem kazanmaktadır.

Pek çok katılımcını da dikkat çektiği üzere Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle 1912'den 1951'e kadar geçen dönem Türk kimlik ve kültürü açısından adeta bir 'fetret devri'dir. 1912'den sonra Türk kimliği neredeyse ortadan kalkmıştır ve Türk-Müslüman

kimliği kamusal alanda, resmîyette temsil bulamamıştır. Yeni Yugoslavya’da 1945’ten 1951’e kadar Kosova ve Batı Makedonya’da Türk kimliği tanınmamıştır. O dönemde, savaştan sonra Tito, Arnavut lider Enver Hoca ve Bulgar lider Georgi Dimitrov bir Balkan birliği düşünmektedir. Arnavutluğun da dâhil edilme planı vardır. Tito bu bölgelerde Türklüğü yok sayarak Arnavutları yanına çekmek için onlarla iş birliği yapmıştır. Enver Hoca Staline yakın olunca Tito yalnız kalmıştır. Çünkü Tito ne Varşova Paketi’ne ne de Staline yakınlık göstermektedir. Daha sonra Tito siyasetini değiştirerek 1951’de Türkleri tanımaya başlamıştır.

Bu yüzden Türkler arasındaki öncelikli özlem (nostalji) 1912 öncesindedir. Hatta bu özlem gayri-Müslim unsurlar arasında bile vardır. Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 62, Prizren) bu nostaljinin yanı sıra Balkan Hristiyanlarının bölgede işler iyi gitmediğinde “*Yine Türkler mi suçlu?*” sorusunu sorarak aralarında öz eleştiride bulduklarını aktarmıştır.

Üsküp Türkü bir yazar (Emin, 2016b) Makedonya’da gayr-ı Müslimler arasında da var olan Osmanlı idaresine doğal olarak Türklerin hüküm sürdüğü döneme duyulan özlemi “*Ah pusto Tursko*” sözüyle anlatmıştır. İki farklı vurguyla ifade edilen bu cümle hem “ah, ah” vurgusuyla hem de “vah, vah” vurgusuyla dile getirilmektedir. “Ah pusto Tursko” yani Osmanlı’nın Balkanlardan çekilmesinin ardından “Ah o Türk zamanı (neler çektik)” anlamında dile getirilen öfke günümüzde ise “Ah o Türk zamanı (değerini bilemedik)” şeklinde bir özleme dönüşmüştür. Bu mevzuda Türkiye ile gelişen ilişkiler ve tahrif edilmiş tarih okumaları üzerinde yapılan değişiklikler ve gelişen empatinin de rolü büyüktür.

Gayr-i Müslim unsurlar arasındaki bu özlemi dile getiren bir katılımcı (Erkek, 35, Aşağı Banisa) Üsküp’e ilk mehter geldiğinde iki yaşlı Makedon arasında geçen şu Makedonca diyaloga şahit olduğunu aktarmıştır:

Kadınlardan birisi “*Kim bunlar?*” diye sorar

Diğeri “*Türkler geldi, Türkler*” cevabını verir.

Bu kez soruyu soran kadın: “*Onlar varken daha rahattık*” cevabını verir. Ve diğeri de onu teyit eder. Gerçekten de yeni devlet sisteminin getirdiği ekonomik sorunlar ve etnik çatışmalar açısından bakınca eskiye duyulan özlemi anlamak zor değildir.

Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 36, Mamuşa) ise “*Biz Mamuşalılar olarak*

Osmanlı'ya özlem duyarız. Hiç bir kimseden ben Yugoslav'ım dediğini duymadım. Her zaman Türküm, Müslümanım. Osmanlı dönemindeki Türk kimlik ve kültürüne özlem duyarım" sözüyle bu özlemi ifade etmiştir. Bu bakımdan birinci özlem Yugo-nostaljiden ziyade Türk kimlik ve kültürünün hâkim millet konumunda olduğu Osmanlı Devleti idaresine duyulmaktadır.

Müslüman olan Arnavut ve Boşnak gibi özellikle yaşlı kuşaklar arasında bu özlemin daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Arnavut bir katılımcı bu özlemi (Erkek, 46, Prizren) Prizren'in meşhur ulemalarından İmam Yakup Muçezi ile 2002 yılında Emin Paşa Cami'sini ziyarete gelen Türkiye Diyanet işleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz arasında geçen bir diyalogla açıklamıştır. İki taraf arasında tercümanlık yapan katılımcı yıllar sonra Türkiye'yi temsilen Diyanetten gelen muhatabına sitemle ve özlemlerle karışık bir şekilde İmam Yakup Müçezi'nin Arnavutça "*Hoş geldin. Geç geldin. Beni yüz yıl yalnız bıraktın. Neredesin?*" sorusunu sorduğunu aktarmıştır.

Türkler açısından bakıldığında ise ikinci özlem Tito Yugoslavyasında Türk kimliğinin ifade edilmesi, yaşatılması açısından sahip olunan imkân ve fırsatlara duyulmaktadır. Bir katılımcı (Erkek, 47, Priştine) Kosova Türklerinin eski Yugoslavya'yı "*Türklüğü yaşatmak için*" özlediklerini ifade ederken hem kültürel hem de ekonomik gerekçelerini de şu sözlerle açıklamıştır:

"Yugoslavya'da 1974 anayasasında Kosova Türkleri, Türkçenin resmîyeti ve Türklerin kurucu unsur olarak kabul edilmesi kararı var; ama bugün Türkçe yerel yönetimler düzeyine indi. Mahalli dil, mahalle dili. Bir de eskinden en azından ekonomik olarak güçlü olup kendi kültürünü koruyabilirdi. Bu sosyo-ekonomik koşullarda koruyamıyor."

Katılımcının tespiti ekonomik sorunların kimlik ve kültürün korunamamasını da beraberinde getirmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü mevcut şartlar ekonomik çıkarlarını korumak için tevarüs eden kimlik ve kültürden vazgeçerek hâkim topluluğun içinde erimeyi ve doğal olarak da kültürleşme kuramlarında vurgulandığı üzere bireylerin asimilasyon yönelimli kültürleşmeyi tercih etmesini de beraberinde getirebilmektedir.

Yine Kosova'dan bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) "*Sosyalizmde yaşadık, tadını tattık. Başka bir tat bilmediğimizden dolayı özliyoruz. Birliği beraberliği göz bebeğiniz gibi koruyun derdi Tito*" şeklinde bu özlemi ifade etse de gerekçelerini belli bir dönemde kesintiye uğrayan Türk kimliğinin Tito döneminde tanınmasıyla açıklamıştır.

Katılımcı, 1951'in Türkler için bir dönüşüm yılı olduğunu çünkü 1945'ten 1951'e kadar Türklerin resmi olarak Kosova'da adeta yok olduğunu belirtmiştir. 1951'de ise Türkler de 2. Dünya savaşına katıldı onların da tanınmak hakkıdır denilmiş ve Kosova'da yaşayan Türklerin varlığı tanınarak Kosova'nın Türklerin de yurdu olduğu gerçeği inkâr edilemez hale gelmiştir.

Makedonya'dan bir katılımcı (Erkek, 46, Gostivar) “1974 Anayasasında Türkçe anadil idi. Bugün daha küçük bir Makedonya'da Türkçenin resmi dil olmadığı bir dönemde elbette nostalji olur” sözünün yanı sıra Yugo-nostaljiyi besleyen diğer sebepleri şu sözlerle ifade etmiştir:

“Şu anda o kocaman ülkenin parçaları birer sınır. Mobilité yüksekti, pasaport çok kuvvetliydi. Ciddi bir ekonomi, yüksek maaşlar, devlet üretimi araba, tank, tüfek ve sair imkânlarla birlikte daha rahat hareketlilik, ülkeler arası dolaşım vardı. Diğer cumhuriyetlerde bölünme olunca artık hepsi yabancı birer ülke oldu. Nostalji hem ekonomi, ülkeler arası dolaşım ve resmi dil hakkı gibi konularda var.”

Genel itibariyle Tito Yugoslavya'sına Türk kimlik ve kültürünün yaşanıp yaşatılması açısından bugünkü şartlar kıyaslandığında bir özlem duyulduğu ifade edilmektedir. Fakat en ağır eleştiriler iç işleri bakanlığı ve devlet başkanı yardımcılığı gibi yüksek görevlerde bulunmuş olan ve Türk ve Müslüman nüfusun göç etmesini sağlayacak politikalar üretmekle tanınan Alexander Rankoviç'in geçiş dönemindeki politikalarına ilişkindir. Kosova ve Makedonya Türkleri arasında bahsi geçen yugo-nostalji ifade edilirken diğer taraftan da “Yücel” isimli yasal bir teşkilat bünyesinde bir araya gelen ve Yücelciler olarak da anılan Türk aydınlarının idam edilmesi, peçe yasağı ve hayvancılıkla geçinen Türklere karşı çıkarılan keçi yasağı gibi politikalar sert bir dille eleştirilmektedir. Özellikle katılımcıların Makedonya'da kurulan Yücel Teşkilatı üyelerinin idamı üzerinde hassasiyetle durdukları görülmektedir.

Türklere ve Müslümanlara yapılan yıldırma faaliyetlerinin daha çok halk üzerinden değil de aydınlar üzerinden gerçekleştirildiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) Yücel teşkilatı mensuplarının idam edilmesinin etkilerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Halkla çok uğraşılmamış; ama kanaat önderleriyle daha çok uğraşılmış. Buradaki yapıyı kontrol altına almak için havasa işkence yapılmış. Hapis, sürgün. Yücelciler bunun en net örneği. Yücelciler milli, manevi değerleri korumak için teşkilatlanmış. Silahlı bir örgüt olarak lanse edilmişler ve idamlarından sonra 1951-53 yıllarından sonra bardaktan boşalır gibi göç başlıyor. Eğer o olmasaydı bugün buradaki Türk unsuru çok daha fazla olurdu.”

Eski Yugoslavya özleminin o dönemde eğitim almış o dönemde yetişmiş bireylerin özlemi olduğunu ve bu özlemin sebepleri arasında ekonomik refahı ve serbest dolaşımın önde geldiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Gostivar) “*barış ve kardeşlik paranoyasının getirdiği suni kardeşliğin*” özlendiğini ifade etmiştir. Tito Yugoslavya’sını Osmanlı’dan sonra “*modern getto*” olarak tanımlayan katılımcı hukuki düzenlemelerden kaynaklanan pek çok soruna rağmen, gerek ulusal gerek uluslararası düzeyde ülkenin sorunsuz, çatışmasız bir şekilde yönetiliyormuş gibi gösterildiğini belirtmiştir. Yücelciler’in idamının da bu bağlamda çok önemli olduğunu ifade eden katılımcı, Yücelcilerin ana gayesini “*Türkiye ile var olan irtibatları canlı tutabilmek için aynı alfabeyi kullanmak*” olduğunu ve bunun bedelini de canlarıyla ödemek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir.

Yaşı gereği dönemin bütün sıkıntılarına tanıklık etmiş olan bir katılımcı (Erkek, 86, Üsküp) Makedonya’da 1912’den 1. Balkan Savaşı’ndan sonra 1945’te Makedonya’da Türkçe okullar açılana dek okullarda milli kimlik ve kültürün mevzu bahis olmadığını sadece dini medreselerin var olduğunu ifade etmiştir. Türk milli varlığı ilk defa Tito döneminde sisteme girmiştir ve milli haklar verilmiştir. 1912’den günümüz Makedonya’sı da dâhil olmak üzere geçen dönemler içerisindeki rejimler (1918-1929 Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929-1941 Yugoslavya Krallığı, 1945-1963 Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, 1963-1991 Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti) bünyesinde Müslümanlar dini ve milli kimliklerini en iyi Tito Yugoslavya’sında özgürce koruyabilmişlerdir. Bu yüzden katılımcı yaşlı kuşak arasından daha fazla olmak üzere Tito Yugoslavya’sına özlem duyulduğunu ifade etmiştir. 1950’den itibaren başlayan ve daha çok Alexander Rankoviç ile anılan sorunları şu sözlerle özetlemiştir:

“1950’den sonra Sırp milliyetçiliği başlıyor. Alexander Rankoviç dönemi göçlere sebep oldu. Rankoviç Stalinci; ama Tito kabul etmiyor Stalinizmi. 1960-1980, 20 yıl en güzel dönem. Fakat bu döneme kadar 1955-56’larda göçler oldu. İlk 15 yıl savaştan sonra Stalinizm dönemi. Zorla kolektiflere girme dönemi. Yücelciler’in idamı, peçe yasağı, keçi yasağı doğrudan doğruya anti-Türk, anti-İslam düşmanlığı. Malların, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, aile hayatının zedelenmesi dönemi. Menderes zamanında serbest göç kanunu çıkarıldı. Ve o zaman Türkler göç etti komün yaşamdan kaçmak için.”

“*Bir eşit haklı yönetim biçimi olarak*” Yugoslavya’ya özlem duyduklarını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Prizren) dönemsel siyasi yapılanmalar içerisinde özellikle Rankoviç’in bilinçli olarak Türklerin göçüne sebep olan politikaları dışında Rankoviç sonrası dönemlerde sistemin Türklere azınlık olduklarını hissettirmediğini belirtmiştir.

Katılımcı Rankoviç'in görevden alınmasından sonraki Tito Yugoslavyası ile günümüzü şu sözlerle kıyaslamıştır:

“Milli kimliğinizi ifade eden bayrak, dil, eğitim, kültür, basın-yayın, istihdam gibi alanlarda Türklerin hakları korunuyor ve kurallar kâğıt üstünde kalmıyordu, uygulanıyordu. Şimdiki anayasa kâğıt üzerinde dünyanın ve Avrupa'nın en iyi anayasası; ama uygulamada o haklar kâğıt üzerinde kalıyor.”

Bir katılımcı ise (Erkek, Mamuşa, 62) Tito'nun Türklere ve Müslümanlara karşı politikalarının yumuşama sürecine kadar olan geçiş sürecindeki kabahatlerini Rankoviç'in üzerine yüklediğini ifade etmiştir:

“1945-60 arasında ekonomik açıdan ve kimliğin yaşatılması açısından özlenecek bir dönem değil, sıkıntılarla geçen bir dönem. Özellikle Müslüman unsurlar açısından bu dönemi övecek değiliz. 1955-60'larda sadece Mamuşa Türk köyünün 3/1'nin komünist zulmünden kaçarak Türkiye'ye göç ettiğini biliyoruz. Tito bu dönemin kabahatini Rankoviç'e yükledi.”

Babası Tito'ya karşı olduğu için İsviçre'ye çalışmak için göç etmiş olan ve bu sebeple babasının yılda bir kez, bir aylığına görebilen bir katılımcı (Erkek, 46, Priştine) kendisinin Yugoslavya'ya özlem duymadığını ifade etmiştir. Bu özlemin daha çok o dönemin imkânlarından istifade edebilmiş insanlara ait olduğunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Ben elit bir ailede yetişmedim. Tarlada çalışır koyun güderdim. O dönemde rahat yaşamadığım ve elit bir ailede doğmadığım için eski Yugoslavya özlemi duymadım. Bu özlem toplumun hepsini kapsamaz. O düzenin imkânlarından istifade etmiş insanlar duyar bunu. Müslüman Türk kimliğini muhafaza etmek için göçtü babam. Babam gibi duranlar çok yoktu. Üç defa Hacca gitti. Dini milli kimliğinde hassastı.”

Yugoslavya örneğinde kültür ve kimliğe ilişkin önceliklerin ekonomik refaha baskın geldiğini ifade eden bir katılımcı (Kadın, 36, Üsküp) tam tarif edemediği bu duyguyu “*Hem özlüyorum hem de eleştiriyorum*” şeklinde ifade etmiştir. Barış ve kardeşlik sloganlarının sürekli tekrar edildiği Yugoslavya'da 20. Yüzyıl sonlarında yaşanan iç savaşların bu tür söylemleri haksız çıkardığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çocukluğumda üç dört farklı milletten çocuklarla oyun oynardık. 11 yaşında Bosna'da savaş başlıyor ve bir anda bize okulda öğretilen Orhan, Agim, Marko'nun aslında kardeş olmadığını öğreniyoruz. Hatta birbirlerini öldürdüler. Tıpkı oynadığımız bir oyun vardı her şey ona dönüştü. “Topka na camiya” “camiye top atışı” anlamına gelen bir oyun oynardık. Kiremit parçalarını üst üste koyup belli bir mesafeden top atışı yapardık ve hepsini devirince kazanıyorduk, mutlu oluyorduk. Bilinçsizce oynadığımız bir oyundu. Barışın kardeşliğin aslında bir safсата olduğunu öğrendik. Kültür, ekonomik refaha daha baskın geliyor.”

Tito Yugoslavyası'nı sadece güzel yönlerinin anlatıldığını ekonominin sürdürülebilir olmadığını ve sistemin daha çok gayr-i Müslimlerin eğitimini önemseydiğini ifade eden bir psikolog (Erkek, 34, Prizren) Yugo-nostaljinin toplum psikolojisinde oluşturduğu sorunu şu sözlerle özetlemiştir:

“Tito öldüğünde biz yaşamaya başlayacağız, o nostaljiden kurtulduğumuz zaman. Sürekli şikâyet beraberinde tembellik ve atalet getiriyor. Sürekli geçmişe takılıp kalıyorlar. Geçmişte yaşadıklarının faturasını biz ödüyoruz hâlbuki.”

Bazı katılımcılar Yugoslavya'da Yugoslav Komünist Partisine üye olmanın dönemin şartlarından faydalanabilmek açısından çok önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ve bu bakımdan özellikle dini kimliğin kamusal alanda yaşanılmasına müsaade edilmediği için Türkler de dâhil kimi Müslümanların dini kimlikten ve dini yaşantıdan uzaklaştığı dile getirilmiştir.

Bir katılımcıya dini kimliğin baskılanmasına yönelik bir sorun yaşayıp yaşamadığını sorduğumuzda (Erkek, Gostivar, 66) Yugoslavya Komünist Partisi'ne üye olduğunu; fakat komunizmi hiçbir zaman yaşamadığını ifade etmiştir. Bireysel olarak namazlarını, orucunu aksatmadığını yalnızca bir defa öğretmenlerin sendika dernek başkanırken Makedon bir müdür tarafından çağırılıp ibadet etmenin kanuna göre yasak olduğu konusunda uyarıldığını belirtmiştir. Buna rağmen katılımcı uyaran kişinin ibadetlerinin takipçisi olmadığını ifade etmiştir. Burada ifade edilen yasak kamusal alanla sınırlıdır. Bu bakımdan dini yaşantı bir şekilde gizli olarak yaşanmıştır.

Eski Yugoslavya'da “*Sen işini yap; ama devletin işine karışma*” şeklinde bir mantığın hâkim olduğunu ifade eden bir katılımcı (Kadın, 75, Üsküp) dini baskıyı şu sözlerle ifade etmiştir:

“Hristiyan Kilisede nikâh olamaz. Müslüman imam nikâhı yapamaz; ama gizli gizli yapılırdı. Parti üyesi olmadan devlette olamazdın; fakat ben parti üyesi olmamama rağmen Tito döneminde en yüksek öğretmen ödülünü aldım. 1953-55'lerde okullarda kontrol ederlerdi Ramazan'da. Oruç musunuz? derlerdi. Pasta getirip, su getirip iç suyu derlerdi. Bir defa bunu yaşadım; ama mecbur içtim ve orucuma da devam ettim.”

Bazı katılımcılar ise dini baskı sebebiyle dinin yaşanmasında bahaneler ileri sürüldüğünü ifade etmiştir. Bir katılımcı (Bayan, 37, Üsküp) “*Bugün dini özgürlükler daha serbest; ama insanlar çok mu dindar yaşıyorlar? Üstelik biz de Yugoslavya'nın ideolojisi ile işbirliği içinde olan Türkler de vardı*” sözleriyle dinin zor şartlar altında

yaşanmış olsa da insanların o dönemde belki de daha çok dini kimliklerine sarıldıklarını ifade etmiştir. Gerçekten de katılımcılar tarlaya gitme bahanesiyle Kuran öğrenenlerin, askerde oruç tutmak yasak olmasına rağmen belli etmeden orucunu tutanlar gibi bazı örneklerle sokaktaki komünizmi eve taşımamak için çok hassas davranan şahısların da olduğunu aktarmışlardır.

Günümüzde ise bir katılımcı (Bay, 55, Vrapçište) bugün herşey serbest olmasına rağmen özellikle gençlerin dini kimliğe pek ilgi göstermediklerini aktarmıştır. Mesela baskıların olduğu eski dönemlerde Cuma vakti kahvelerin kapalı olduğunu günümüzde ise Müslümanlara ait kahvelerin, kafeteryaların açık olduğu örneğini vermiştir.

Son tahlilde çalışma kapsamında Yugo-nostalji fenomeninin Kosova ve Makedonya Türkleri arasında da özellikle yaşlılar arasında var olduğu görülmüştür. Fakat bu Yugoslav kimliğine duyulan özlem değildir. Bu özlem günümüze kıyasla kültürel, ekonomik ve sair alanlarda eski Yugoslavya'nın sunduğu imkân ve fırsatlarla ilişkilidir. Kimisi bu nostaljiyi bizzat yaşamakla birlikte kimisi de aktarılan bilgilerle tatmadıkları, yaşamadıkları bir şey olmasına rağmen güçlü bir pasaporta sahip olmanın kazandırdığı mobilitayı, yüksek maaşları, sunulan kaliteli eğitimi ve tıbbi hizmetleri, kültürel faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmesi gibi bazı koşullara duyulan özlemi dile getirmişlerdir.

Bunların yanı sıra Türkler aslında Türk kimlik ve kültürü açısından 1912'den sonra 1955'lere kadar geçen fetret dönemi sonrasında yaşadıkları bir rahatlık döneminin özlemine duymaktadırlar. Çünkü Yugoslavya'nın dağılmasından sonra gelen yeni düzen Türkler için milli kimlik ve kültürün yaşanıp yaşatılması açısından eskiyi, Tito Yugoslavya'sını aratır olmuştur. Bu konuda Makedonya ve Kosova Türkleri için özellikle dil sorunu çok önemlidir. 1974 anayasasında resmi dil olan Türkçe her iki ülkede de nüfus bakımından belli yüzdeler oranlar getirilerek sınırlandırmış ve mahalli bir dile dönüştürülmüştür.

2. SOSYAL MESAFE VE KÜLTÜRLEŞME

2.1. Sosyal Mesafe ve Balkanlaşma

Balkanlaşma başlığında da ifade edildiği üzere balkanlaşma olgusu sadece jeopolitik bir kavram olarak coğrafi bir parçalanmayı ifade etmez. Balkanlaşma

parçalanan, dağılan devlet mekanizmalarının ve yönetim biçimlerinin yanı sıra farklı din, millet ve etnik aidiyetler arasında oluşan hasmane duyguları da beraberinde getirebilmektedir. Bu duygular toplumda farklı dini, milli ve etnik aidiyetlerin sahipleri arasında oluşan sosyal mesafeleri de dönüştürebilmektedir. Doğal olarak balkanlaşma oluşan sosyal mesafeler bağlamında – kültürleşme başlığında ifade edilen özellikle azınlık konumundaki bireylerin dominant kimlik ve kültürün sahipleriyle kurdukları ilişkileri – gruplar arası itme ve çekme olasılıkları açısından etkileme potansiyeline de sahiptir. Gruplar arasında oluşan bu ilişkiler basit bir komşuluk veya iş arkadaşlığından evlilik yoluyla akrabalık kurma aşamasına kadar ilerleyebileceği gibi öteki olarak görülenin varlığını inkâr etmek, ülke sınırlarının dışında tutmayı istemek şeklinde de tezahür edebilir.

E. Bogardus (1933) sosyal mesafe olarak kavramsallaştırdığı bu ilişkileri belli bir milli/etnik grup üyelerinin farklı milli/etnik grup ya da gruplarla arkadaşlık, evlilik, iş, komşuluk ve vatandaşlık ilişkileri gibi farklı sosyal temas alanlarına ne derecede yakın veya uzak durduklarının ampirik olarak ölçülmesi amacıyla ‘Sosyal Mesafe Ölçeğini’ geliştirmiştir. Sosyal mesafe ölçeği özellikle sosyal psikoloji alanında başarıyla kullanılmış ve farklı etnik/milli gruplar arası münasebetleri/tutumları ölçmek için geliştirilmiş ilk araştırmadır. Ölçekteki sınıflandırma farklı milletlerle en yakın bir akrabalık münasebetini kabul etmekten çok uzak bir münasebeti kabul etmeye ya da hiçbir münasebete girişmemeye kadar ilerlemektedir (Krech vd., 1983: 254-255).

Sosyal mesafe bağlamında Makedonya Türkleri kendilerini hâkim (dominant) Makedon milletinin karşısında 2. tehdit unsuru olarak görmektedirler. Çünkü nüfus oranları Makedonlar’dan sonra 2. sırada gelen en kalabalık millet Arnavutlardır. Makedonya’da nüfusun nüfuzu bazı hakların elde edilmesi açısından oldukça önemlidir. 2001 yılında Makedonlar ve Arnavutlar arasında çıkan iç savaş Batı’nın da desteğiyle son bulmuş olup ardından Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanarak Arnavutlar çok önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

Kosova’da da aynı şekilde nüfus oranı kimlik ve kültüre ilişkin bazı hakların kazanımı açısından oldukça önemlidir. Kosova’da hâkim millet Arnavutlardır ve Arnavutlar açısından 1. derecede tehdit unsuru oluşturan grup Sırplardır. 1999’da Kosova Savaşı sonrasında büyük bir Sırp nüfusunun ülkeden çekilmiş olmasına rağmen diğer azınlıklarla da kıyaslandığında nüfuz bakımından azımsanamayacak

derecede bir Sırp nüfusunun yaşadığı bilinmektedir. 2008 yılında Sırbistan'dan tek taraflı bağımsızlık ilan eden Kosova'da yine de Arnavutça'nın yanı sıra Sırpça da resmi dildir ve Sırp'lar diğer azınlıklara kıyasla oldukça önemli haklara sahiptir. Bu bakımdan da Kosova'da nüfuslarına kıyasla Sırp'lar yine de Arnavutlardan sonra ikinci hâkim millettir.

Türkler Kosova özelinde kültürleşmenin değer yüklü boyutunu oluşturan din bağlamında azınlık değildirlere. Çünkü Kosova nüfusunun %95'i Müslümandır. Makedonya'da ise her ne kadar nüfusun Müslümanların gerçek nüfus verilerini yansıtmadığına ilişkin bazı söylentiler olsa da yaklaşık %65'lik bir nüfusun Ortodoks mezhebine mensup Hıristiyanlar olduğu %33'lük bir nüfusun ise Müslümanlar tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Fakat her iki ülkede de milli kimlik bağlamında Türkler azınlık konumundadır.

Sosyal mesafede en yakın ilişki grup dışındakilerle evlilik ve en uzak ilişki ise grup dışındakilerin vatan sınırlarından çıkarılmak istenmesi şeklinde ifade edilir. Diğer milli-etnik gruplarla "Evlenme yoluyla akrabalık kurmak" şeklinde gerçekleşen bir toplumsal ilişki biçimi arkadaşlık ve komşuluk gibi ilişkileri de kapsayacağı gibi diğer etnik-milli grupları "Yaşadığım ülkeden çıkarmak isterdim" şeklindeki bir tercih en uzak sosyal mesafeyi oluşturarak diğer ilişkilere tamamen kapalı olduğu anlamına gelecektir.

Tarihsel süreç içerisinde özellikle en yakın ilişkinin Türkler tarafından en fazla kurulduğu millet Arnavutlardır. Her ne kadar bazı Türk aileleri kendi kültürlerini koruma dürtüsü ve asimile olma endişesiyle diğer milletlerle evliliklere karşı çıksa da, birbiriyle en fazla kaynaşma ve en fazla kız alıp verme durumu, Arnavutlarla Türkler arasında gerçekleşmektedir (İdriz ve Uysal, 2009: 606). Evlilikler ümmet kimliği üzerinden Türk, Arnavut, Boşnak ve az sayıda diğer Müslüman unsurlarla ve nadiren gayr-i Müslim unsurlarla da gerçekleşebilmektedir.

Çalışma kapsamında ise sırasıyla en çok Türk-Türk, Türk-Arnavut ve sadece 1 tane Türk-Boşnak ve 1 tane de Türk-Goralı olmak üzere evlilik kuran katılımcılara rastlanmıştır. Tesadüfi örneklem içerisinde Kosova'da Türk (Erkek) - Katolik Arnavut (Kadın) ve Makedonya'da Türk (Kadın) – Makedon (Erkek) olmak üzere gayr-i Müslim unsurlar ile evlilik yapmış olan iki Türk katılımcıya da rastlanmıştır. Bu oran çalışma bünyesinde istatistiksel olarak % 2,70'e tekabül etmektedir ve gerçekte genel nüfus

içerisinde bu şekilde olmadığı; gayri-Müslim unsurlarla gerçekleştirilen evliliklerin aslında çok az olduğu bu evliliklerin istatistiksel olarak “*bir elin parmak sayısını geçmeyeceği*” tabiriyle pek çok katılımcı tarafından ifade edilmiştir. Bazı katılımcılar eğitim ve iş olanakları sebebiyle çocuklarının, akrabalarının evlenip Türkiye’de kaldığını aktarırken yalnızca bir katılımcı bir Türkiye Türkü ile evli olduğunu belirtmiştir. Milli-dini gruplar arasında gerçekleştirilen evlilikler bekâr katılımcıların oranlarıyla birlikte aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 3. Katılımcıların grup içi ve grup dışı evlilik tercihlerinin yüzdeler tanlosu

Gruplar	Sayı	%
Türk-Türk	40	54
Türk-Arnavut	10	13,5
Türk-Goran	1	1,35
Türk-Boşnak	1	1,35
Türk-Makedon	1	1,35
Türk-Katolik Arnavut	1	1,35
Arnavut-Arnavut	5	6,75
Türk-Türkiye Türkü	1	1,35
Bekârlar	14	18,9
Toplam	74	100

Katılımcıların 81,1’i evli iken 18,9’u bekâr olduklarını belirtmişlerdir. Türkler arasında ise 4 Kadın katılımcı ve 6 Erkek katılımcı evli olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir Kadın katılımcı ise boşandığını söylemiştir. Bu bakımdan kendisini Türk olarak tanıtan 65 kişi arasına 17 yaşındaki bir öğrenciyi (Erkek) ve dul bir katılımcıyı (Kadın) eklemeyen hesap edilecek olursa 63 kişiden 53’ü evlidir. Evlilerin oranı bu örneklem bünyesinde %84,1’e takabül etmektedir.

Çalışmada benimsenen kartopu örnekleme yöntemi gereği katılımcıların çok büyük bir kısmına tavsiye üzerine araştırma konusunda bilgi sahibi oldukları kabulüyle ulaşılmıştır. Ve sonuçta bu katılımcılar hem bilgili olmaları sebebiyle hem de azınlığa dönüşmüş bir millet olarak kimlikleri konusunda hassas olmaları sebebiyle evlilik tercihlerini daha çok kendi milli kimliklerine mensup olan bireylerle gerçekleştirmekten yana kullanmış olabilirler. Bu bakımdan genel Türk nüfusu içerisinde ümmet kimliği üzerinden Müslüman unsurlarla gerçekleştirilen evlilik oranları daha fazla olabilir. Bu yüzden bu oranı Kosova ve Makedonya’da yaşayan Türkler açısından genellemek yanlış

olabilir.

İki ülke arasında kıyaslamaya gidilecek olursa Kosova Türkleri nüfusları sebebiyle azınlık psikolojisini ve ötekiliği 1999 savaşı öncesinde ve sonrasında yoğunluğu artan Arnavut milliyetçiliği sebebiyle Makedonya Türklerine kıyasla daha fazla yaşamaktadırlar. Bu sebeple görüşmelerde tutulan notlar Kosova Türklerinin milli kimliğin sürdürülmesi için evlilik müessesini grup içinde sürdürmekte daha hassas olduklarını göstermektedir. Katılımcılar içerisinde Kosova’da 4 Türk katılımcı eşlerinin Arnavut olduğunu belirtirken Makedonya’da ise 6 katılımcı eşlerinin Arnavut olduğunu ifade etmişlerdir. Örneklem kapsamındaki bu veri ile sayısal olarak durumu ıspatlamak zor olsa da en azından söylem düzeyinde Kosova Türklerinin grup içi evlilik konusunda daha hassas olduklarını doğrulamak mümkündür.

Kosova’da bir katılımcıya (Erkek, 47, Priştine) bu konudaki hassasiyetini sorduğumuzda “*Ben ya Türkle evlenecektim ya da hiç evlenmeyecektim*” cevabını vermiştir. Katılımcı, sayıca çok az olan Kosova Türkleri arasından bir eş bulabilme uğraşı sebebiyle çok geç yaşta evlenmek zorunda kaldığını da ifade etmiştir.

Bu sadece Türklere ait bir bilinç değildir. Özellikle hâkim unsurun da bu konuda hassas olduğu bilinmektedir ve etki-tepki şeklinde gelişen kıvamı oldukça yüksek bir milliyetçiliğin hâkim olduğu ortamlar açısından gayet anlaşılır bir durumdur. Bekâr bir katılımcı (Erkek, 58, Prizren) bir arkadaşının üstelemesi üzerine denemiş olduğu en sonki evlilik girişiminde yaşadığı tecrübeyle bu durumu örneklendirmiştir. Katılımcı aracı olan arkadaşının evlenmek isteyen kadınla yanındayken telefon görüşmesi yaptığını, kadının “*Türkse görüşmeyelim, Arnavutsa görüşelim*” dediğini duyduğunu buna rağmen görüşmeye gittiğini ve görüşme esnasında Arnavutça konuşmasına rağmen Türk olduğunu gizlemediğini ve açıkça söylediğini ifade etmiştir. Sonuç olarak da evlilik gerçekleşmemiştir.

Evlilik tercihinde Kosova ve Makedonya Türkleri arasında “kasabalı” olarak adlandırılan (şive farkıyla “kasabalı” olarak da telafuz edilen) sıklıkla Gostivar ve Prizren şehirlerinde Türkçe bilen, Türk kültürünü bilen Arnavutlarla evlilik tercihi de söz konusudur. Kocasını Arnavut olan bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) “*Biz faşist, şöven olmadığımız için ümmet evliliğine sıcak bakarız. Eşim Türkçe konuşur. Evde Türkçe konuşulur. Kasabalı kültürü bu. Evde Türkçe konuşulur, Türk kültürü yaşanır*” sözleriyle hem “kasabalı” kimliğini tanımlamış hem de her ne kadar azınlık olmanın

getirdiği psiko-sosyal süreç ve ortamlar içerisinde milli bilinç yüksek olsa da bu durumun her iki taraf açısından da ırkçı ve şöven duygular halinde anlaşılması gerektiğini açıklamıştır.

Bekâr bir katılımcı ise (Kadın, 34, Prizren) eş seçiminde illaki Türk olsun demem; ama Türkçe bilsin Türkçe konuşsun isterim derken “*Dili dilime, dini dinime*” uygun olsun sözüyle tıpkı Ziya Gökalp’in Türklerin eş seçimi konusundaki felsefesini tarif etmiştir. Yine benzer bir şekilde “*Benim ailem kızın ne milletten olduğuna bakmaz; ama Türkçe konuşmasını ister*” diyen bir katılımcı (Erkek, 32, Prizren) köylü-kasabalı ayrımının eş seçimindeki önemine işaret etmiştir.

Milli duyguları kabarık olduğu için bir Türkle evlendiğini ifade eden bir katılımcı (Kadın, 28, Prizren) ise “*Grup dışından birisiyle evlenecek olsaydım çocuğun eğitimi ve evde konuşulan dil meselesinde önceden anlaşma yapardım*” diyerek çocuğunun Türk kimlik ve kültürüyle yetişmesi hususundaki hassasiyetini dile getirmiştir. Katılımcıya göre Kosova Türklerinin çoğunda bu bilinçin vardır ve bu daha çok kişilerin kendine olan güvenleriyle ilişkilidir. Katılımcı, bu güveni belirleyen temel etkeni ise daha çok eğitim seviyesiyle açıklamıştır.

‘Katolik Arnavut’ bir kadınla evli olan bir katılımcı ise (Erkek, 70, Prizren) eşine “*Sen nasıl kocanı ve çocukları da Arnavut yapamadın?*” diye sorulduğunda “*O beni Türk yapar da ben onu Arnavut yapamam*” cevabını verdiğini aktararak kendi milli bilincinin eşine göre daha yüksek olduğunu ifade etmiştir.

Makedonya’da da Kosova’ya nazaran dozu biraz daha düşük olmakla birlikte evlilik ve aile hayatına ilişkin yüksek bir milli bilinçten bahsetmek mümkündür. Bir katılımcı (Erkek, 37, Gostivar) evlilikte, aile hayatında ve çocuğun yetişmesinde Türk kültürüne verilen önemi yine milli bilince ve eğitime bağlı olduğunu ifade ederken Arnavut olan eşine nişanlılık sürecinde Türkçe kursuna gitmesi şartını koştuğunu belirtmiştir.

Eğitilmiş ve yapmış olduğu bir takım dernekçilik faaliyetleriyle birlikte yüksek düzeyde öz güven sahibi olduğunu gözlemlediğimiz bir katılımcı ise (Kadın, 54, Gostivar) evde konuşulan dilin ve çocuğun eğitiminin Türkçe olması gerektiği konusu üzerinde ısrarla durduktan sonra Arnavut olan kocasının yanında “*On tane eş değiştirim; ama Türk kimliğimi, milletimi değiştirmem*” ifadesini kullanmıştır.

Bir katılımcı (Erkek, 33, Gostivar) özellikle siyasi kimlik bahsinde de dile

getirilen yüksek düzeyli bu milli bilinci azınlığa dönüşmüş ve inkâr edilen bir milletin mensuplarının sosyal-psikolojik tavrı olarak şu sözlerle açıklamıştır:

“Çocuklar da bu milli bilinçle yetiştiriliyor... Biz buna dikkat ediyoruz. Çünkü onlar burada Türk yok deyince bizim milliyetçi duygularımız kabarıyor. Böyle olmak zorundayız yoksa şu anda Türk kalmazdı burada. Bu çok faşizan gelebilir; ama böyle olmak zorundayız.”

Bu inkârın çok aşırı düzeylerde aile içerisinde sistematik ve bilinçli bir baskı haline dönüşmesi sonucunda ise aile kurumunun kutsal olduğu Kosova Türkleri arasında da kimliğin ne derecede yıkıcı hale gelebildiğini bir katılımcı (Kadın, 63, Prizren) kendi tecrübesiyle açıklamıştır. Katılımcı kendisini Türk olarak kabul edip severek evlenmesine rağmen kocasının şövenleşen milliyetçi duygularını tarihsel süreç içerisinde şu şekilde özetlemiştir:

“1981’den sonra evlerde Arnavutça kimliği başladı. 1980’lerden sonra misyonerler geldi. Katolikler onları hem dini hem de milli kimlik açısından dönüştürmek istediler. İskener Beyi, Nene Teresayı milli kahraman olarak ve Katolik kimliğiyle empoze ettiler. Bizzat ben eşimden baskı gördüm. Türkçe konuşamazdım, ninniyi Türkçe söyleyemezdim. Kızıma kızım diyemezdim. Bu nedenle ayrıldık. Çevremdekiler vazgeç aman kocan neyse sen de öyle ol dediler; ama vazgeçmedim. 1977’den sonra Arnavutçuluk yapmaya başladı. 78’de evde dil değişti. Hala çocuklarım bana mami der. Sadece Türkçe değil Sırpça konuşulmasına da kızılıyordu. Çocuklar evde titriyordu, baba yokken seviniyorlardı. Bir gün nazar boncuğunu, romanları, Kuran mealini, takvimleri kaldırdı attı salona. Bir çarşafa topladık çıktık salondan; ama çocuklarımı kurtardım. İki de Türk milliyetçisi oldular. Çünkü baskıyı gördüler. Seni Türk gibi düşman gibi görüyor. Arnavutun dini Arnavutçuluk gibi bir şey oldu. Üstelik babası da Türktü. Annesi Arnavuttu.”

Bu örneklerde de görüldüğü üzere evlilik ve aile hayatında milli kimliğin sürdürülmesini sağlayan milli bilincin etki-tepki şeklinde gelişen bir yönü olsa da eğitim seviyesinin ve eğitim seviyesiyle birlikte gelen ekonomik özgürlük ve özgüvenin bu konuda önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Hem Kosova’da hem Makedonya’da bazı katılımcılar kimlik ve kültürün muhafazası açısından eğitimin altını ısrarla çizerken ekonomik koşulların da bu mevzudaki payının çok büyük olduğuna işaret etmişlerdir. Pek çok katılımcı tarafından Kosova ve Makedonya Türkleri arasında her ne kadar Kosova’da Türkçe eğitime olan rağbetin düştüğü dile getirilse de her iki ülkede de Türklerin eğitime verdikleri değer artmakta olduğu belirtilmiştir. Bazı katılımcılar Türkiye’de lisans, yüksek lisans veya doktora düzeyinde eğitim aldıklarını da ifade etmişlerdir.

Çok garip bir şekilde Makedonya’da ve Kosova’da Türkler ve Arnavutlar sosyal mesafenin yakın ilişki biçimi olan evlilik müessesinde oldukça yakın bir ilişki

içerisinde olmalarına rağmen Türkler kimliklerine dönük inkâr düzeyinde varan söylemleri ve muamaleleri Makedonlar'dan ve Sırp'lar'dan değil aksine aynı dini kimlikle, ümmet bağıyla bağlı oldukları Arnavutlardan gördüklerini dile getirmektedirler. "Sen nerden Türksün? Neden Türkçe konuşuyorsun? Burada Türk mü kaldı ki Osmanlıdan sonra?" şeklindeki söylemlerin halk arasında hatta camide bile dile getirildiği ifade edilmiştir. Bir katılımcı (Erkek, 61, Gostivar) bir camide Türkçe konuştuğu için bir kişiyle tartıştığını, bir anlamda ayrımcılık yaşadığını bu yüzden de artık o camide namaz kılmadığını ifade etmiştir.

Bununla birlikte Kosova ve Makedonya Türklerinin yine de bu durumu halk içerisinde genellemekten kaçındıkları gözlemlenmektedir. Bazı katılımcılar genel halkın Türkiye'yi ve Türkleri sevdiğini belirterek halkla bir sorun yaşamadıklarını ifade ederken bazı katılımcılar daha çok Batı kartıyla oynayan elitlerin inkârını ve Türk kimliğinin görmezden gelinmesi yönündeki tutumlarını kabullenemediklerini belirtmişlerdir. Bir yandan arkadaşlık, komşuluk ve aynı ümmetin üyeleri olmak açısından ilişkiler, aile bağları sürerken diğer taraftan da tarih yazımının gölgesinde ötekileştirilen Kosova-Makedonya Türkleri ümmet planında bir balkanlaşmanın geçmişte de günümüzde de süregeldiğini ifade etmektedirler. Bu durum sosyal mesafenin en uzak boyutu şeklinde tezahür etmese de hasmane duyguları beslemekte ve bir şekilde gündelik hayattaki ilişkileri de etkileyebilmektedir.

Sosyal mesafenin en uzak (olumsuz) münasebet biçimi ötekinin bir anlamda tehdit unsuru olarak görülenin ülke sınırlarının dışarısına çıkarılması şeklinde ifadesini bulur. Balkan Türkler'i Osmanlı Devleti'nin bölgede yaşadığı tarihsel sıkıntılarla birlikte göç etmek mecburiyetinde kalarak zaten azınlığa dönüşmüşlerdir. Bu bakımdan Türkler Kosova'da 1999 savaşına kadar Sırp'ların hâkim millet olduğu dönemde ve günümüzde Makedonya'da yine günümüzde Makedonların hâkim millet olduğu dönemde devam etmekte olduğu gibi tehdit unsuru olarak görülmemektedirler. Günümüzde Arnavutların Kosova'nın Sırbistan'dan tek taraflı bağımsızlığı sonrasında tehdit unsuru olarak gördüğü millet Sırp'lardır. Makedonya'da ise Makedonlar daha çok nüfusları sebebiyle Arnavutları 1. derecede tehdit unsuru olarak görmektedirler.

Bir Makedon öğrenci (Erkek, 21, Üsküp) her ne kadar Ohri Çerçeve anlaşmasıyla bazı sorunlar Arnavutlar ve Makedonlar arasında çözülmüş gibi gözükse de Arnavutların onca kazanıma rağmen durumdan memnun olmadıklarını ve hep daha

fazlasını istediklerini, devlete karşı isyankâr bir tavır sergilediklerini ileri sürmüştür. Bununla birlikte en büyük problem Makedon milli kimliğinin neliği üzerine dile getirilmektedir. Makedonya Türkleri Makedonları ayrı bir millet olarak kabul ederken Arnavutların öncelikle Makedonya'nın adının ve Makedon milletinin varlığı konusunda sert eleştirilerde bulduklarını görmüştür. Bu konuyu özellikle belirtecek bir örnek verilecek olursa; babaannesinin Türk olduğunu kendisinin ise Arnavut milliyetçisi olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 26, Gostivar) açıkça Makedon adında bir milletin olmadığını ifade ederek *“Bunlar ya Yunan ya da Bulgar böyle bir millet yok. Çok uğraştılar orijinal bir kökenleri olduğu konusunda, bir aile buldular orijinal Makedon olduğunu söylediler; ama o da Makedon çıkmadı”* sözüyle birlikte Makedonya'nın adının da değişmesinin zorunlu olduğunu, artık bu konuda bir karar verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Makedonya'daki en büyük sorunlardan birisi de nüfus sayımına ilişkin tartışmalardır. Kaynak yetersizliği gibi bazı gerekçelerle Türk nüfusun; doğal olarak diğer unsurlarla birlikte Müslüman nüfusunun Makedonya'da fazla çıkması endişesiyle nüfus sayımlarının durdurulduğu sıklıkla ifade edilmektedir. Hem Türkler hem de Arnavutlar gerçek nüfus oranlarının yansıtılmadığını söylemektedirler. Doğum oranları konusunda da Makedonlar özellikle Arnavutlar'ın ortalamasına yetişememektedir. Bu da doğal olarak nüfus çalışmalarının önemli konularından birisi olan yaşlanan; fakat yeni nesilleri üretemeyen milletlerde gözlemlenen gelecek endişesini doğurmaktadır. Bir Türk Kültür derneğinin yöneticiliğini yapan bir katılımcı (Kadın, 36, Üsküp) derneği ziyarete gelen eski Makedonya Başbakanı'ndan bizzat bu endişeyi dinlediklerini belirtmiş ve Makedonların bu endişesini şu sözlerle özetlemiştir:

“Makedonların korkusu 20 yıl sonra Makedonya'nın [Kosova'dan sonra] 3. Arnavut ülkesi olması. Bir ara kiliselerde 3 çocuk yapın deniyor ve anneye asgari ücrete yakın bir ücret 140-150€ maaş veriliyor. Bunu sadece bazı bölgelerde Makedonların yaşadığı belediyelerde söylüyorlar; ama Arnavutların olduğu yerlerde değil. Sonra Arnavutlar itiraz ediyor ve bu kalkıyor. Nüfusun artmasından korkuyorlar.”

Bu durum Müslümanların ve Hristiyanların tevekkül bağlamında sahip oldukları inanç ve algı farklılaşmalarıyla da ilişkilidir. Türkçe bilen bir Arnavut polis memuru (Erkek, 32, Üsküp) bu farklılaşmayı *“Gâvurlar korkuyorlar nasıl doyuracağız, nasıl iş bulacak? diye bir tane veya iki tane çocuk yapıyorlar. Biz korkmuyoruz Allah zengin, Allah verir”* sözüyle açıklamıştır. Kaç çocuğu olduğunu sorduğumuzda ise şu anda 3

çocuğu olduğunu ve 2 tane daha yapıp 5'e tamamlayınca yeterli olacağını söylemiştir. Bu idrak farklılaşmasının yanı sıra Makedonların daha iyi eğitim ve istihdam olanakları için AB ve diğer ülkelere göç edişini de şahit olan Makedonlar gelecekte Makedonya açısından Arnavutları nüfus bakımından birinci derecede tehdit unsuru olarak görmektedirler.

Bu durumu bütün Makedonlar açısından genellemek de yanlış olabilir. Yaşanan iç savaşlardan ve çatışmalardan ders alan ve birlikte yaşamının yollarını arayan bir Makedonya'dan da bahsetmek mümkündür. Arnavut ve Makedon partiler arasında gerçekleşen siyasi ittifaklar yaşanan bazı sorunlardan ders alarak çatışma yerine birlikte yaşamının yollarını arayan bir Makedonya gerçeğine de işaret etmektedir. Arnavut bir katılımcı (Erkek, 26, Gostivar) bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Şu anda insanlar bilinçlendi artık. Makedonlar bile devletin, siyasetin yaptıklarını fark etti. Kumanova olaylarında devlet Arnavutlara silah verdi. Sonra o evde silah var diye o eve baskın yaptı. İnsanları katletti. Öncesinde de aynı şekilde devlet 10 Arnavut genci öldürdü. Millet bunu gördü. Makedonlar da artık Arnavut patiye oy verdi ve koalisyonda iki Arnavut parti tarafından kuruldu.”

Yine bu bilinçlenmeye dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 32, Aşağı Banisa) “*Bir tepsi kadayıfı teker teker tellerine ayıracak duruma geldiğimiz zaman Balkanlardaki insanları ancak ayırabiliriz*” sözüyle farklı milletler arasında oluşan ittifaklara dikkat çekmiştir. Bununla birlikte dış etkenlerin de ülke içerisindeki krizleri etkileme potansiyeline şu sözlerle işaret etmiştir:

“Yunanistan, Rusya, ABD, Almanya, Türkiye de bana yakın olsun istiyor. Bu da bir anlamda çomak sokuyor. Çok bağlayıcı şeyler var. İredantizmler için artık zor. ABD ve AB yol gösterirse olur. Arnavut partisinden Makedon milletvekili çıkıyor. Türk partisi Makedonlarla ittifak yapıyor. Makedonlar Arnavutlara oy veriyor. Halk da bilinçlenme var. Bunlar önemli gelişmeler.”

Türklere yönelik oluşan hasmane tavırlara değinilecek olursa; katılımcılar tarihsel süreçler içerisinde Müslüman tebaanın Türk kimliğinden uzaklaştırılarak ümmetin balkanlaştırılmasının sağlandığını ifade etmişlerdir. Bu durumun Batı'nın baskısı sebebiyle liderler ve intelijansiyanın güdümünde gerçekleştiğini; fakat halk arasında tam anlamıyla yayılamadığını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) şu sözlerle konuya açıklık getirmiştir:

“Özellikle Yugoslavya döneminde Türklüğün yüksek bir şuurla yaşandığı yer Kosova ve Makedonya’dır. Özellikle Balkanlar’da Yugoslavya’da istihbarat sırf Osmanlı’nın canlanmaması için Balkan Türk milliyetçiliğini Arnavut kını üzerine kurulmasına çalışıyor. Arnavut milliyetçiliğini de Türk kını üzerine kuruyor. Batı buna uğraşiyor. Böyle Balkanlaştırıyor. Ümmetin Balkanlaştırılması onları Türk ve Osmanlı kimliğinden uzaklaştırıyor. Bunu halka yayamadı. İskender Bey ve Nene Teresa’yı Katolik kimliği üzerinden parlatıyor. Sonra hani etnik kimlik üzerindendi?”

Yine bir başka katılımcı (Erkek, 34, Prizren) Türkleri ve Arnavutları ümmet kimliği bağlamında balkanlaştırmak için yaşlılardan dinlediği “*Arnavutlar ve Türkler arasında bir sorun yoktu. Sırlar fitne soktu, fısıldadılar: Türk’e dediler bunlar köylüdür, geridir. Arnavut’a dediler bunlar sizi geri bıraktı*” gibi söylemlerle oluşturulan bir algı yönetimi gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.

Bir başka katılımcıya göre (Erkek, 37, Gostivar) ise bu durumu Yugoslavya sisteminin doğal bir siyaseti olarak okumak mümkündür. Biyolojik bağlara ve evliliklere rağmen Yugoslavya sistemi içerisinde insanlar din, dil, coğrafya ve statü anlamında tıpkı Churchill’in böl-parçala-yönet anlayışında olduğu gibi ayrıştırılmıştır. İki köy bile Aşağı ve Yukarı Banisa şeklinde balkanlaştırılmıştır. Yugoslavya aşağı-yukarı, eğitilmiş-cahil şeklinde balkanlaşma ile yönetilmiştir. Katılımcıya göre Arnavutlar ve Boşnaklar da Türk kimliğinden uzaklaştırılarak Türk kimliği de balkanlaştırılmıştır. Yugoslavya bunu gerçekleştirebilmek için farklı mekanizmalar kullanmıştır. Katılımcı bu durumu şu sözlerle özetlemiştir:

“Türklerde inanç ön planda Kavimler göçünden Osmanlıya kadar devam eden bir inanç süreci. Arnavutlar’da önce Arnavut olmak önce bu kimlik önemli. Biz de din ağırlıklı. Bütün Arnavut aydınların büyük bir çoğunluğu Kosova’da eğitim gördü ve Kosova’da bahsettiğim ideolojiye yönelik eğitim gördüler. Devlet farklı mekanizmalar kullanıyor. Türk hâkimiyetinin izlerini yok edebilmek için farklı mekanizmalar kullanıldı. Arnavut milliyetçiliği ve Boşnaklar da Sırlarla birlik beraberlik sistemi içinden Türk kimliğinden uzaklaştırıldı.”

Burada özellikle altı çizilmesi gereken bir husus da pek çok katılımcının avam ve havas ayırımında ittifak etmeleridir. Katılımcını da özellikle belirttiği üzere Kosova’da eğitim gören aydınlara ait bu ideolojinin halk arasında hiç yansımadağını söylemek zor olsa da genel olarak bu ideoloji ve ideolojik söylemler elitlere ve aydınlara mahsustur.

Komünizmin eskiden de Müslüman unsurları birbirinden uzak tuttuğunu, balkanlaştırdığını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 45, Üsküp) günümüzde ise Katolik dünyasının güdümündeki liderlerle benzer şeyin yapıldığını şu sözlerle işaret etmiştir:

“Genel halk ile ümmet kimliğinde sıkıntı yok, birliğiz. Bu halkın problemi değil. Sıradan halkın Türk kimliğiyle sıkıntısı yok. Batı kartıyla oynayan Arnavut liderler (liberaller/entelektüeller) bunu empoze ediyor. Arnavut’un dini Arnavutçuluktur. Böyle bir milliyetçilik onların parolası. Halk değil; ama az da olsa burada ve Kosova’da yönlendirilmeye yatkın liderler var. Neden ABD Kosova’yı kurtardı da? Bosna’yı kurtarmadı? Oranın Katolik Arnavutları var. Amerika’nın kardeşleri.”

Katolik dünyasının güdümündeki bazı Arnavut liderlerin ve aydınların gizli bir şekilde Ortodoks Makedonlarla da Türklere karşı birlik olmaya çalıştıklarını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) ise bu durum “*Türk kimliği açısından tehdit oluşturuyor; ama halkın böyle bir sorunu yok. Samimi Müslümanlar ve Türkiye’yi severler*” sözüyle bu hassas ayrıma dikkat çekmiştir.

Son tahlilde yine tarih yazımı ve müfredat konusu burada da önem kazanmaktadır. Bir katılımcı (Erkek, 36, Mamuşa) “*Sırp döneminde Arnavutça eğitim müfredatını yazarken müfredatın amacı Arnavut’la Türkü birbirine düşürmek*” sözüyle bu durumu özetlemiştir. Bir katılımcıya (Kadın, 75, Üsküp) göre müfredatta işlenen tarih algısı özellikle Osmanlı’nın çöküş yılları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sorunlu dönemleri işleyen bu müfredat katılımcıya göre gizli bir kini ve öfkeyi beslemektedir. Bu yüzden ne kadar da seviyoruz deseler de Makedonlar ve Arnavutlar arasında Türklere karşı bir kin, bir kıskançlık oluşturulmuştur. Sonuç olarak da bu sayede Müslüman unsurlar arasında bir balkanlaşma ortaya çıktığı gibi Türk kimliğine karşı da bir husumet bir öfke şeklinde tezahür eden “Türk kimliğinden balkanlaşma” olarak ifade edilebilecek bir kopuş söz konusu olmuştur.

2.2. Kosova ve Makedonya Türklerinin Kültürleşme Yönelimleri

Azınlıklar tarafından benimsenen kültürleşme yönelimleri teorik olarak dört farklı başlık altında kavramsallaştırılmıştır. Bunlar arasında ‘*entegrasyon*’ yönelimli kültürleşme bireylerin hem tevarüs eden kimlik ve kültürü yaşamak istemesi hem de dominant milletin üyeleriyle kültürel düzeyde iyi ilişkiler kurmak istiyor olması anlamına gelir. ‘*Asimilasyon*’ ise bireylerin kendi milli kimlik ve kültürünü sürdürmeyi istemeyerek, bir anlamda vazgeçerek sadece hâkim kimlik ve kültürü benimsemesidir. ‘*Ayrılma*’ yönelimli kültürleşme ise bireylerin sadece kendi milli kimlik ve kültürünü yaşamak isteyerek hâkim kimlik ve kültürle ilişki kurmaktan kaçınmasıdır. Son olarak ise bireylerin hem tevarüs eden kimlik ve kültürlerinden hem de dominant toplumun kimlik ve kültüründen uzaklaşması anlamına gelen yönelim ‘*marjinalleşme*’ kavramıyla

ifade edilir (Berry, 2005).

Kültürleşme yönelimleri, bayrak ve ulusal kahramanlar gibi sembollerin azınlık grubu üyeleri için ne ifade ettiği, grup içi veya grup dışından arkadaş seçimi, çocukların hangi kimlik-kültüre göre yetiştirildiği (yetiştirileceği), hangi kültüre göre yaşamın ve davranışların düzenlendiği, tevarüs eden kültür ve ana akım kültür arasında okuma yazma becerilerinde hangi dilde daha iyi olunduğu veya hangi dilin tercih edildiği, anavatanda ya da yaşanan ülkede olup bitenlerin takip edilmesi ve sıklığı, dinlenen müzikler, dini-millî bayramlar gibi bazı günlerin önemi, boş zamanlarda kimlerle iletişim kurulduğu, gazete/dergi seçiminde dil tercihi, hangi kültüre/kimliğe daha çok ilgi gösterildiği ve hangi kültürden daha çok etkilenildiği gibi pek çok tercihi kapsar.

Araştırma kapsamında bu tercihler arasında en önemli yeri tutan ve kimliğin muhafazasında müessir olan en önemli amillerin eğitim, evlilik, ailenin kimlik inşasındaki tutumu ve hâkim milletin dilini öğrenme açısından Kosova ve Makedonya Türklerinin benimsedikleri tutum ve davranışlar olduğu sonucuna varılmıştır. Medya kullanımının da kimliğin ve kültürün sürdürülmesi bağlamında önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir.

Her ne kadar sosyal mesafe başlığı altında grup içi ve grup dışı yapılan evlilik tercihleri ele alınmış olsa da grup-dışı evliliklerden doğan çocukların kültürleşme yönelimlerinin de ayrıca ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda kadının asimilasyonunu doğal olarak da ikinci nesillerin asimilasyonunu beraberinde getiren soft asimilasyon kavramı da önem kazanmaktadır.

2.3. Grup Dışı Evlilikler ve Asimilasyon

Oran (1994: 323) kıyaslamalı olarak yaptığı bir çalışmada, Türklerin diğer Müslüman unsurlar arasında en yüksek nüfusa sahip olduğu Yunanistan ve Bulgaristan'da dini kullanarak diğer Müslüman unsurları Türkleştirdiğini, asimilasyona yönelttiğini belirtmiştir. Makedonya ve Kosova'da ise Arnavutların en yüksek Müslüman nüfusa sahip olmaları sebebiyle Türkleri ve diğer Müslüman unsurları Arnavutlaştırdığını, asimilasyona yönelttiğini ifade etmiştir.

Yine Kosova Türkleri üzerine yapılan bir çalışmada aynı dine mensup olma durumunun Türkler açısından '*yumuşak asimilasyon*'u doğurduğu ifade edilmiştir. 'Din kardeşliği' söylemi Türklerin grup dışı evliliklerde dominant gruba asimile olmalarına

da beraberinde getirmektedir (Poyraz, 2007: 115). Türklerin milli kimlik açısından en çok grup dışı evlilik yaptıkları millet Müslüman Arnavutlar olması sebebiyle ‘yumuşak asimilasyon’ olarak tabir edilen kültürleşme yöneliminin hem Makedonya hem de Kosova Türkleri için geçerli olduğu gözlemlenmektedir.

Eski Yugoslavya’da 1974’te Kosova’nın otonom konumunun artmasıyla birlikte Arnavutların da konumu güçlenmiş ve Türklerin soft asimilasyonu ivme kazanmıştır. Arnavutlar, Türklere birlik olmayı, birlikte hareket etmeyi, Türkçe eğitim veren üniversite olmadığı için çocukları Arnavutça eğitime göndermelerini böylece Arnavutça eğitimi tercih eden çocukların daha rahat iş bulabileceklerini salıklamışlardır. Bunun yanı sıra “hepimiz Müslümanız, kardeşiz, Türk dili için ayrılık-gayrılık üretmek gereksiz”, “Öldüğümüzde bizi imam defnedecek, kâfir ise papaz tarafından defnedilecek” ve “Kâfir seni de beni de aynı bıçakla doğrayacak” gibi söylemlerle din kardeşliği temelinde “biz” imajı oluşturulmuştur. 1990’larda Arnavutlar arasında milli bilincin artmasıyla birlikte soft asimilasyonu yönlendiren ortam şiddet olaylarıyla birlikte değişmiştir. Bu olaylar bağımsız hareket etmeyi tercih eden Türk Demokratik birliğinin ve okulların boykot edilmesi, Prizren’in Ortakol semtinde Türkçe eğitime giden çocukların Arnavut arkadaşları tarafından dövülmesi gibi olaylardır. Hatta Türk öğrenciler okula gittiklerini belli etmemek için çanta yerine kitaplarını poşetlerde taşımışlardır (Oran, 1994: 321-322).

Günümüzde hem Makedonya’da hem Kosova’da yumuşak asimilasyon yönelimli kültürleşme grup dışı evliliklerle gerçekleşmektedir. Evliliklerden doğan 2. neslin istihdam konusunda sorun yaşamaması için eğitimin Arnavutça alınması gerektiği söylemi de aynı şekilde Türklerin yumuşak asimilasyonunu doğurmaya devam etmektedir. Bu konuda evlilik, eğitim ve istihdam mülakatlarda tekrar edilen üç başat faktör olarak kaydedilmiştir.

Örneklem içerisinde grup dışından gayri Müslim unsurlar ile yapılan iki evlilik örneğine rastlanmıştır. Bunlar Türk (Kadın) - Makedon (Erkek) ve Türk (Erkek) - Katolik Arnavut (Kadın) şeklindedir. Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) bu tür evliliklerin ikinci nesilde kimlik krizine sebep olduğunu etrafındaki örnekler üzerinde gözlemlendiğini ifade etmiştir. Makedonya’da bir katılımcıya göre (Erkek, 33, Üsküp) hem Müslüman hem de gayri Müslim unsurlarla yapılan evliliklerde hangi ebeveynin daha dominant olduğu kimliğin inşasında önemli ölçüde belirleyici

olmaktadır. Bir akrabasının (Türk, Kadın) kocasının Makedon olmasına rağmen çocuğunu Türk kimliğiyle yetiştirdiğini belirten katılımcı din kimliğinde ise çocuğun “*Deist bir din anlayışı oluyor. Ne Bayramı ne de Paskalyayı yaşayabiliyor. Onun seçimine kalmış*” sözüyle bahsi geçen kimlik krizine işaret etmiştir.

Annesi Türk babası Makedon olan bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) bu durumu teyit emiştir. Babasıyla bazı sorunlar yaşadığını çok iyi bir ilişki içerisinde olmadıklarını, bir arkadaşının vefatı sebebiyle içine düştüğü arayışın onu Türklüğe ve İslam’a daha çok yakınlaştırdığını ifade etmiştir. Katılımcının Türkiye’de eğitim görmüş olması ve bir müddet orada çalışmış olması da dini kimliğini Müslüman olarak ve milli kimliğini Türk olarak ifade etmesinde etkili olmuş olabilir. Fakat sonuç itibarıyla katılımcı ister dini ister milli anlamda olsun gecikmiş bir kimlik inşasına işaret etmiştir.

Eşi Katolik Arnavut olan ve milli kimlik konusunda oldukça dominant bir katılımcıya (Erkek, 70 Prizren) eşi ve çocuklarının dini ve milli kimlik inşasında herhangi bir baskı kurup kurmadığı veya müdahale edip etmediğini sorduğumuzda ise şu şekilde cevap vermiştir:

“Hiçbir zaman hanımımın dini ve milli kimliğine karışmadım. Dedelerimiz, Osmanlı beş yüz senede bunu yapmamış. İsteselerdi bunu zorla yaparlardı. Ama yapmadı, ben de yapmadım. Ama iftarımı, sahurumu, kurbanda, ölümden, mevlütte ne varsa hanımım yapar. Adetler var bunları kabul eder. Zorlarsam zaten ters tepki yapar. Üç kızım var Türkiye’den mezun oldular. Burada Türkçe eğitim aldılar. Atatürkçüler, Dört dördlük Türkler. Kosova’da ilk Türkiye televizyonu izleyen aile biziz. Türkçeyle, Türk kültürüyle büyüdüler. Ama benim hanımım onları İslam kültürüne göre yetiştirdi. Onlar bunu seçti.”

Katılımcının “*Zorlarsam zaten ters tepki yapar*” sözüyle de ifade ettiği üzere dini ve milli kimlikler zorlamalar ve baskılarla değil bireylerin seçimleriyle inşa edilmektedir. Seçimlerin ardında yatan gerekçeler bireylerin gerek rasyonel gerekse duygusal anlam dünyalarına inmekle anlaşılabilir. Nitekim bir katılımcı (Kadın, 37, Üsküp) tanıdığı birkaç tane Makedon kadının Arnavut erkeklerle evlenip çok dindar Müslümanlara dönüşebilirdiğini de etrafında gözlemlediğini nakletmiştir. Bu tercihin ardında yatan sebepler ise bireylerin kendilerine özgü anlam dünyalarında gizlidir.

Milli kimlik bağlamında grup dışından din kimliği bağlamında ise grup içinde yapılan evlilikler de kimlik inşası açısından kavranılması gereken önemli; fakat çok karmaşık bir sorun olarak tezahür etmektedir. Söz gelimi kocası Türk olan ve Sancak Boşnağı olmasına rağmen annesinden tevarüs eden kimlik ve kültürle kendisini Türk

olarak tanımlayan, nüfus sayımlarında kendisini Türk yazdıran bir katılımcı (Kadın, 69, Üsküp) oğlunu “*benden daha Türkçü*” sözüyle tanıtmıştır. Mülakat esnasında oğluna sorduğumuzda ise (Erkek, 41, Üsküp) “*Türküm; ama Boşnaklık da kimliğimin bir parçası*” şeklinde kimliğini ifade etmiştir.

Anneleri Türk babaları ise Arnavut olan 40’lı yaşlarda iki kardeşe (Erkek, Prizren) kimliklerini nasıl tanımladıklarını sorduğumuzda ise her ikisi de Arnavut olduklarını belirtmişlerdir. Kimliğin atarekil bir aile içerisinde babadan geçtiği zaman zaman katılımcılar tarafından belirtilse de bunu genellemek mümkün değildir. Zira bazı ailelerde iki kardeşten birisinin kimliğini Türk olarak tanımlarken diğerinin Arnavut olarak tanımlayabildiği pek çok kişi tarafından belirtilmiştir. Bu mevzuda yine eğitim ve iyi bir eğitimin sağladığı ekonomik koşullar temel belirleyicilerdir.

Eşi Goralı doğal olarak da Müslüman olan bir katılımcıya (Erkek, 66, Prizren) eşi ve çocuklarının milli kimlik inşasında herhangi bir baskı kurup kurmadığı veya müdahale edip etmediğini sorduğumuzda ise şu şekilde cevap vermiştir:

“Prizren’de evlilikler ümmet üzerinden gider. Kasabalı olsun isteği vardır. Bu biraz Türkçe bilmesi ve şehir kültürünü bilmesi demek. 36 yılda karımı Türkleştirmedim. Serbest bıraktım hala Goralıyım der. Çocuklar Türkçe eğitim aldıkları için Türk derler. Evlilikten sonra ikinci kuşakta eğitim çok önemli.”

Bir katılımcı ise (Kadın, 63, Prizren) Arnavut olan kocasının kendisiyle Türk olduğunu kabul edip severek evlenmesine rağmen 1980’lerden sonra yükselen Arnavut milliyetçiliğinin etkisiyle şövenleştiğini ve evde kendisi ve çocuklar üzerinde baskı kurduğunu aktarmıştır. Zamanla evde sadece Arnavutça konuşulmasına müsaade eden koca nazar boncuğuna, Türkçe romanlara ve Kuran mealine, takvimlere dahi tahammül edemez hale gelmiştir. Çocuklar üzerinde de aynı baskıyı kurduğu için çocuklar annenin tarafına geçmişler ve evlilik boşanmayla sonuçlanmıştır. “Katılımcıya vazgeçseydiniz keşke, kocanızın kimliğine tabi olsaydınız” dediğimizde ise şu sözlerle karşılık vermiştir:

“Nasıl olayım ‘ben o zaman ben değilim’ dedim. Ben kimliğimi kabul etmezsem değiştirirsem bu bir karaktersizliktir. Bir insan bugün kimliğini inkâr ederse yarın seni aldatır da. Kendini aldatan yarın seni de aldatır. Takdir etmesi gerekirken kınıyor. Çok pişman oldu; ama iş işten geçti.”

Yıkımla sonuçlanan bu tür evlilikleri çalışmanın örnekleme üzerinden genellemek uygun olmasa da pek çok katılımcı tarafından aktarılan tarihsel süreç içerisinde Arnavut milliyetçiliğın şöven duygulara dönüşerek bir zamanlar kendinden gördüğünü hem ötekileştirmeye hem de inkâr etmeye doğru evrilişini izah etmesi açısından oldukça önemlidir. Bu deneyimi yaşayan katılımcıda olduğu gibi kimliğin bu derece yüksek düzeyde bir bilinçle sahiplenilmesi oldukça nadirdir.

Yine Makedonya’da milli bilincin önemine dikkat çeken dominant bir ebeveyn (Kadın, 54, Gostivar) evinde eşi ve çocuğu da beraberindeyken yaptığımız mülakat esnasında *“On tane eş değiştiririm; ama Türk kimliğimi, milletimi değışmem”* sözünü söyledikten sonra ismi sebebiyle Arnavut olduğunu düşündüğümüz eşini işaret ederek *“Bu da çoktan Türk, benimle birlikte Türk”* sözüyle kocasına fırsat hakkı tanımadan evliliğe birlikte kocasının da Türk olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcının kocasına *“Siz ne düşünüyorsunuz?”* diye sorduğumuzda ise: *“Doğru söylüyor, Arnavut bayrağı için ölmem; ama Türk bayrağı için ölürüm. Çünkü dedem Yemen’de o bayrak için ölmüş”* cevabını vermiştir.

O esnada katılımcının 17 yaşındaki oğluna *“Peki ya sen kimliğini nasıl ifade ediyorsun?”* sorusunu yönelttiğimizde *“Kültürüm Türk, ana dilim Türkçe, Türküm”* cevabını vermiştir.

Katılımcı Türk milli kimlik oluşumunu belirleyen en önemli şeyin Türkçe eğitim olduğunu ifade etmiştir ve bu yüzden kayınvalidesi ile kavga etmek zorunda kaldığını anlatmıştır. Kayınvalidesinin çocuğun Arnavutça eğitime gitmesi husunda direktmesine rağmen neden kendisinin Türkçe eğitimde ısrar ettiğini *“Arnavutça eğitim aldı mı Arnavutlaşır. Savaş ettik neredeyse o da Arnavut milliyetçiliği yaptı; ama ben vazgeçmedim. Bu bilinçle ilgili bir şey. Çok nadir bu”* sözüyle izah etmiştir.

Bu bölüme kadar verilen örneklerde bazı gayri Müslim veya Müslüman unsurlarla yapılan grup dışı evliliklerde ebeveynlerin ve ikinci nesil Türklerin milli kimlik ve kültür konusunda oldukça bilinçli oldukları görülmektedir. Fakat bazı katılımcılar yapılan mülakatlarda özellikle nüfusça çok az olmaları sebebiyle evlilik, eğitim ve istihdam faktörlerinin Kosova-Makedonya Türklerini asimilasyona yönlendirdiğini ısrarla belirtmişlerdir.

Nüfusun nüfuzuna dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) evlilik sonucunda ortaya çıkan yumuşak asimilasyonu şu sözlerle izah etmiştir:

“Biz de vaktiyle bir Arnavut kız bir Türk ailesine gelin olarak gelince Türkleşirdi. Bir Türk kızı Arnavut ailesine gidince aksine o aileyi Türkleştiriyordu. Bugün tam tersi çünkü Arnavut çoğunluk. Biz Arnavutlara karşı azınlığız. Nesin sen? deyince “Elhamdülillah Türk” derdi 20. Yüzyıl ortalarına kadar. Arnavut için o cazip, cezbedici bir kültürdü, kimlikti. Türk kimliği şimdi tam tersine dönüyor. Vaktiyle karışık evlilikler lehimizeydi şimdi aleyhimize oldu”.

Hâkim milletten azınlığa dönüşen bir milletin fertleri kimliğin ve kültürün cezbediciliğini yitirmesiyle doğal olarak yeni tarihsel süreç içerisinde baskın hale gelen kimliğin ve kültürün etkisi altına girebilmektedirler. Neticede katılımcının sözlerinden de anlaşıldığı üzere Türkler bir zamanlar kültürleyen kimliğin sahibiyken günümüzde nüfusça az olmaları sebebiyle evlilik bağını en çok kurdukları en yüksek nüfusa sahip Müslüman Arnavutlar tarafından kültürlenmektedirler. Bu durum tek yönde seyreden kültürleşme yöneliminin asimilasyona evrilmesi anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte aynı katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) “*Dağınık olduğun için karşı cemaat sana hâkim oluyor. Arnavutlar ise compact yaşıyor. Bölgeleri belli ve kalabalıklar*” sözüyle Makedonya özelinde Türklerin dağınık bir biçimde farklı coğrafyalarda yaşıyor olmasını da asimilasyona yönlendiren ayrı bir faktör olarak ifade etmiştir. Örnek olarak İştip ve Gostivar’ı kıyaslayan katılımcı İştip’te 50’ye yakın Türk ailesi olduğu için İştip Türklerinin asimilasyona yönelmeye daha elverişli olduğunu Gostivar’da ise kalabalık oldukları için kimliklerini korumada daha rahat koşullar içersisinde olduklarını söylemiştir.

Kimlik ve kültürün babaya tabi olunarak inşa edildiğini ifade eden bazı katılımcılar bu durumu ataerkil aile düzeniyle açıklamışlardır. Buna rağmen bu görüşe karşı çıkan katılımcılar da vardır. Bu durumun sadece ataerkil aile yapısıyla izah edilemeyeceğini, Arnavut bir gelinin de aileyi Arnavutlaştırdığını belirten bir katılımcı (Kadın, 75, Üsküp) evde Türkçe konuşulsa bile çocukların adının Arnavutça konulması ve eğitimin de Arnavutça olması sebebiyle çocukların neslinin asimilasyona yöneldiğini ifade etmiştir. Katılımcı bu konuda özellikle çocuklarını bu bilinçle yetiştirdiğini ve evliliklerinde dikkat etmeleri konusunda tembihlediğini belirtmiştir.

Yine başka bir katılımcı (Erkek, 55, Vrapçište) bir Türk kızının Arnavut erkekle evlenmesi durumunda asimile olduğunu hatta çok dominant ailelerde Türk erkeğinin de kız tarafından asimile edilebildiğini ifade etmiştir. Bir katılımcı bu durumu (Erkek, 35, Aşağı Banisa) Arnavut kızın ailesinin entelektüel ve sosyo-ekonomik düzeyinin yüksek olmasıyla ilişkilendirmiştir. Katılımcı “Damlaya damlaya göl olur” sözüyle Türklerin

azınlık olması sebebiyle bu istisna gibi görünen durumdan hızla etkilendiklerini belirtmiştir. “*Bayan da olsa erkek de olsa ekonomik düzeyi yüksek olan bir Arnavut’la evlenirse Arnavutlaşıyor kişi. Eğitim ve milli bilinç çok önemli*” diyen bir katılımcı (Erkek, 41, Yukarı Banisa) amcaoğlunun bu şekilde Arnavutlaştığını gözlemlediğini ifade etmiştir. Sorunu Makedonya’da sadece Gostivar Türkleri açısından değerlendiren bir katılımcı ise (Erkek, 33, Gostivar) Gostivar erkeklerinin çok milliyetçi olmaları sebebiyle asimile olmadıklarını aksine evlendikleri kadınları Türkleştirdiklerini ve çocukları da bu milli bilinçle yetiştirdiklerini ifade etmiştir.

Bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) ise farklı bir bakış açısıyla aynı dine mensup Arnavutlarla yapılan evliliklerin Türklerin asimilasyonunu doğurmadığını aynı zamanda İslam dininin Müslüman unsurların millet olarak kalmalarını da sağladığını ifade etmiştir. Katılımcı İslam dininin her iki taraf için de milli kimliğin muhafazası konusundaki işlevini şu sözlerle belirtmiştir:

“Üniversitede Sosyoloji Profesörü 1971’de Sırpça şöyle dedi: “Arnavutlar millet olarak kaldı çünkü Müslüman oldular, yoksa ya Sırp, ya Yunan ya da İtalyan olurlardı.” Müslüman olan Arnavutlarla evlilik olmasaydı ve onlar Müslüman olmasalardı çoğunluk olarak biz de Türk kalamazdık. Mutlaka değişirdik. Mesela Doğu Makedonya’daki gibi, orada Arnavut yok, Türkler azınlık oldukları için yok oldular ya da kaçtılar. Doğu Makedonya’da bir asker Türküm der; ama Türkçe bilmez, ‘konuşacak Türk kalmadı’ der.”

Bir katılımcıya (Erkek, 46, Gostivar) göre evlilikler yoluyla Arnavutlar da Türk kültürüne asimile olmaktadır; fakat Türk nüfusunun az olması sebebiyle yumuşak asimilasyon uzun vadede Türkler açısından ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Bu yüzden katılımcı yetiştirdikleri öğrencilerine milli duygularını, düşüncelerini yaşayıp yaşatabilecekleri kişilerle evlenmelerini tembihlediklerini ifade etmiştir.

Yumuşak asimilasyon konusunu çok abartılı bulduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) ise halasının bir Arnavut’la evli olmasına rağmen erkeğin ailesinin halası sayesinde Türk kimliğiyle bütünleştiğini bir de Arnavut olsa bile aslında o ailenin Türk kimliğinden çok da uzak olmadığını söylemiştir. Katılımcıya göre evliliklerde ister kadın Türk olsun ister erkek Türk olsun %80’i Türk kimliğine yönelmektedir.

Başka bir katılımcı (Erkek, Gostivar, 32) ise evlilikte Türk kızlarının yumuşak asimilasyona yöneldiğini; ama bazen istisna olarak Türk kızının da Arnavut aileyi Türkleştirebildiğini akrabalarında gözlemlediği şu örnekle açıklamıştır:

“Mesela amcam Arnavutlarla ters hiç sevmiyor; ama ümmet olarak değil; Türkçü duygularla. Fakat iki kızı da Arnavut’la evlendi. 1.’sinin kocası evde Türkçe konuşuyor, çocuklar Türk okuluna gidiyor ve enişte Türk partiyi destekliyor. 2.’sinin eşi ise Arnavut milliyetçisi, çocuklar Arnavut kültürüne göre yetişiyor; ama enişte amcakızımın siyasi görüşüne müdahale etmiyor.”

Kosova Türkleri arasında da grup dışı evliliklerde istihdam ve eğitim sorunları nedeniyle gerçekleşen yumuşak asimilasyon olgusuna ilişkin benzer kaygılar dile getirilmektedir.

Bu durumu “*eşit seviyede bir kültürleşme*” olarak açıklayan bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) her ne kadar iki taraf birbirini dönüştürse de bu durumun Türkler açısından sürdürülebilir olmadığını ifade etmiştir. Çünkü eğitim ve kültür bakımından eskiden sosyo-kültürel hayatı Türkler yönlendirirken günümüzde ise maddi sıkıntılar yüzünden artık durum aksi yönde işlemektedir. Eskiden Türk kimlik ve kültürüne ilişkin nerdeyse her hafta gerçekleşen bir tiyatro izleme, şiir tanıtımı, kitap tanıtımı gibi etkinlikler artık tersine dönmüştür ve bu durum Arnavutları daha dominant hale getirmektedir.

Türklerin asimilasyona meyilli olduğunu aktaran bir katılımcı (Erkek, 47, Priştine) Türk erkeklerinin evlendikleri kızların kültürüne asimile olmalarını tarihsel olarak Çin’de başlayan bir olgu olarak açıklamıştır. Katılımcıya göre “*Bunu yapan Türk artık Türkçülükle yeteri kadar ilgilenmez, sağlam durmaz. Bizden de karşı taraf bunu ister.*” Karşı tarafın da beklentisinin zaten bu olduğunu ifade eden katılımcı Anadolu’da da Balkanlarda da Türk kızlarının gelin gittiği aileden asimile olmasını beklemek gibi bir hastalığa sahip olmadıklarını; fakat Balkanlarda bazı etnik unsurlarda bu hastalığın var olduğunu ifade etmiştir.

Benzer görüşe sahip olan bir katılımcı (Kadın, 60, Prizren) ise bu konuda şu örneği vermiştir:

“Bizzat duyduğum, şahit olduğum şey bir doktor arkadaşım hemşireyle evlenecek. Hemşireyi annesi köylü olduğu için, Türkçe bilmediği için istemiyor. Gelin adayı benim de olduğum bir yerde arkadaşlarına Arnavutça anlatıyor, diyor ki: Bak görün siz 6 ay içinde bütün evi Arnavutça konuşuracağım. Bunu çok ilkel buluyorum.”

Katılımcıya bu örneği bütün halk üzerinde genelleştirmenin ne kadar doğru olduğunu sorduğumuzda ise “*Bunu kendi gözlemimde genelleştiremem; ama bu tür hadiseleri farklı şahıslardan da duyduğumuz için bunu gözlemliyoruz*” cevabını vermiştir.

Yine başka bir katılımcı (Erkek, 46, Priştine) Türklerin yabancı kültürlerle olan

meraklarıyla birlikte kültürel fanatizme kapalı olmaları ve doğal olarak da kültürel alışverişe açık bir millet olma özelliklerinin kimlik ve kültürün muhafazası açısından bir dezavantaja dönüşebildiğini dile getirmiştir.

Makedonya’da olduğu gibi Kosova’da da bazı katılımcılar Türklerin eş seçiminde köylü-kasabalı ayrımına dikkat ettiklerini sıklıkla vurgulamışlardır. Türkler Türkçe bilen, Türk kültürünü bilen kimselerle evlenmektedirler. Yukarıda bahsedilen dezavantaja rağmen bu durumun kimlik ve kültürün sürdürülmesinde Türkler açısından bir avantaja dönüştüğü yorumunu yapmak da mümkün gözükmemektedir.

Eşi kasabalı Arnavut olan bir katılımcı (Erkek, 62, Prizren) kendi örneğinde eşinin ailesini de etkilediğini kayın biraderlerinin çocuklarını Türkçe eğitime yönlendirdiklerini ve isimlerinin Türk ismi olduğunu ifade etmiştir. Eşi kasabalı Arnavut olan başka bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) ise çocukların eğitimlerini Arnavutça aldıklarını; fakat Türkiye’de de eğitim gördüklerini ve zaten anadilleri Türkçe olduğu için kimlik, kültür ve terbiyelerini Türk kimliği üzerinden inşa ettiklerini söylemiştir.

Bu durumda ebeveynin baskın oluşu da ayrı bir öneme sahiptir. Hiyerarşide, tabakalaşmada bir yer edinmek, istihdam ve kariyer olanaklarından faydalanabilmek açısından eğitimin önemini birinci sırada konumlandıran bir katılımcı (Erkek, 53, Prizren) eğitimin yanı sıra kimlik inşasında çocuklarda müessir olan en önemli unsuru “*baskın ebeveyn*” olarak tarif etmiştir. Baskın bir kadın ebeveynin de aileyi Arnavutlaştırabildiğini ifade eden katılımcı erkeğin kararlı durması gerektiğini ifade etmiştir.

Türk köyü Mamuşa’da köy ve kent ayrımına dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 36, Mamuşa) ise günümüzde şehirde yaşayan Türklerin asimilasyona yönelmelerinin daha kolay olduğunu, Mamuşa’da eski dönemlerle kıyaslandığında artık Mamuşa Türklerinin evlilik tercihlerinde daha çok grup içine yönelerek bir içe kapanma yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Mamuşa’da önceden bir Mamuşa kızı Arnavut köylü ile evlenirse artık Arnavut olurdu. Tam tersi de var. Arnavut köylerden gelin kız Mamuşa’ya varır; ama onların çocukları da milliyetçi Türk olur. Eskiye nazaran artık Mamuş’a daha içe kapandı bu konuda. Artık Mamuşalı Türk erkeği Arnavut kızla evlenmeyi daha az tercih eder oldu. Şehirlerde ise bu oluyor ve kızlar ve çocukları Arnavutlaşıyor.”

Yine Mamuşa köyünde Türklerin evlilik konusunda çok daha muhafazakâr olduklarını, grup dışından evliliğe çok sıcak bakmadıkların ifade eden bir katılımcı (Erkek, 40, Mamuşa) çok nadir olsa da Arnavut kadınlarla evlenen Türk erkeklerinin özellikle Prizren gibi şehirlerde asimilasyona yöneldiğini ifade etmiştir. Arnavut bayanla evli olan bir yakınının çocuklarını Arnavutça eğitime gönderdiğini, evde Arnavutça konuşmaya başladığını belirten katılımcı *“Neden Türkçe konuşmuyorsun?”* diye sorduğunda akrabasının *“Milliyetçilik yapma”* dediğini aktarmıştır. *“Prizren de Türk’tü asimilasyonla böyle ola ola bu hale getirdiler”* diyen katılımcı, kimliğin yitirilmesinin milli bilincin yitirilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.

Bu durumu *“Çıkarlar önemliyse, maddiyat önemliyse Arnavut olmayı seçiyor. Maddiyat maneviyatı, milli kimliği öldürebiliyor”* şeklinde açıklayan bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) kendisine de milli kimliğinden vazgeçmesi halinde maddi manevi bazı imkânların teklif edildiğini söylemiştir. Katılımcı bu durumun ebeveynlerin gücüne gittiğini ve milli kimliğinden vazgeçen bir erkeğe babasının *“Oğlum ben Türküm, anan Türk seni karın mı doğurdu da onun milletine geçtin?”* sorusunu sorduğunu aktarmıştır.

Erkeğin özellikle eğitim konusunda dik durması gerektiğini ifade eden ve eşi Arnavut olan başka bir katılımcı (Erkek, 34, Prizren) *“Erkek eğitim konusunda taviz verdiği zaman Türklük gider”* dediğinde kendisine *“Sizin eşiniz bu konuda sorun çıkardı mı?”* diye sorduğumuzda *“Hanım çocuğun eğitimini Arnavutça verdirsek dedi. Ayrılız dedim. Başını eğdi. Tartışma bitti”* cevabını vermiştir.

Kosova’da yapılan bir araştırmada (Poyraz, 2007: 119) da belirtildiği üzere araştırmacı tanıştığı iki kardeşten birisinin kendisini “Arnavut” olarak diğersinin ise “Türk” olarak tanımladığını ifade etmiştir. Bu durumun sebebini araştırdığında ise birinin Türkçe diğersinin ise Arnavutça eğitim almış olması şeklinde izah edilmiştir. Çalışma bünyesinde yapılan mülakatlarda katılımcılar benzer pek çok örnek olay nakletmişlerdir.

Bir katılımcıya göre (Erkek, 46, Priştine) bazı aileler *“ileride çocuğum azınlık mensubu olarak yetişirse ileride çoğunluğun faydalandığı imkânlardan faydalanamaz”*, *“Ben bir şey olamadım bari çocuğum olsun”* gibi düşüncelerle çocuklarını Arnavutça eğitime kaydettirmektedirler. Bunun sonucunda ise tıpkı İpek şehrinde olduğu gibi bazıları *“Benim babam Türk’tü annem Türk’tü”* demelerine rağmen kendilerini ise Türk

olarak ifade etmemektedirler.

Eğitimle birlikte ailenin bilincinin de bu konuda önemli olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 32, Prizren) ailesinde yaşanan farklı kültürleşme yönelimleri konusunda şu örneği vermiştir:

“Teyzemin iki kızı var. Birisi eğitimini Arnavutça aldı diğeri de Türkçe aldı. İkisi de ayrı milliyetçi. Anne ikisiyle de ayrı dilde konuşuyor. O evlilikte anne baba onları serbest bırakmış. Bizim evde ikimiz Arnavutça gittik diğeri iki kardeş Türkçe gitti; ama hepimiz Türk milliyetçisiyiz. Bu ailenin bilinciyle ilgili. Amcamlarda Türklük altı çizilen, vurgulanan bir şey bunu bu sağlıyor. Amcam kızını okula bir yıl geç yazdırdı. Eşiyle tartıştı için; ama Türkçe yazdırdı.”

Başka bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) 5 tane kardeşi olan eşinin hikâyesi üzerinden benzer bir örnek olayı nakletmiştir. Ailedeki 6 çocuğun 5'ini katılımcının kayınpederi okula kayıt yaptırmış ve Arnavutça eğitime göndermiştir. Bu ailede evde hep Türkçe konuşulmaktadır; fakat kimlik Arnavut olarak ifade edilmektedir. Aileden bir çocuğu (katılımcının eşini) ise nenesi kayıt olmaya götürür ve sorar? Nasıl kayıt olmak istersin? Türkçe cevabını verir. Türkçe eğitim aldığı için katılımcının eşi kendisini Türk olarak ifade etmektedir.

Bir katılımcıya göre (Erkek, 37, Prizren) istihdam kaygısı sebebiyle eğitimin Arnavutça olması halinde evlilikte kadın Arnavut erkek Türk dahi olsa 2. nesil Arnavutlaşmaktadır. Evde izlenen TV ve konuşulan dil Türkçe olsa bile çocuk eğitim sürecinde Arnavutlaşmaktadır. İş sahibi olmaktadır; fakat milli kimliğini muhafaza edememektedir. Katılımcı bu durumu Kosova'da bölgesel olarak şu sözlerle açıklamıştır:

“Bunu örneklerini Vıçitrın, Gilan, Mitroviça ve Priştine'de görmek mümkün. Prizren ve Mamuşa'da az çünkü burada Türk değerleri daha dominant, bu tarafta daha az. İpeği böyle kaybettik. Orası Arnavutlaştı. Normalde Kosova'da Türk sayısı daha fazladır; ama bu asimilasyon sebebiyle Türkler kendilerini Arnavut olarak ifade edebilmektedir. Tahmini 50-60 bin. Kosova'da AGİT'in 2001'deki sivil kayıtlarına göre Türkçe konuşan 200 bin kişilik bir kesim mevcuttur. Bu bir potansiyel, tahmin yürütme imkânı verir.”

Aynı katılımcı istihdam ve eğitimin yanı sıra ortam baskısı ve ötekileştirilme kaygısıyla da Türklerin hâkim unsur karşısında azınlık konumuna düşmemek için asimilasyona yöneldiklerini ifade etmiştir.

Aynı duruma dikkat çeken başka bir katılımcı (Erkek, 62, Priştine) Arnavutça eğitim gören bir Türk çocuğunun Türk düşmanlığı işleyen eğitim müfredatı içerisinde %90 asimilasyona yöneleceğini ifade etmiştir. Bu durumu damgalanmaktan kaçınmakla açıklayan katılımcı etrafında gözlemlendiği şu vaka ile örneklendirmiştir:

“Adından belli Türk olduğu. Sınıfta bütün çocukların içinde soruyor öğretmeni: Sana bu adı kim verdi? diyor. Çocuk eziliyor. Kimlik krizi yaşıyor. Damgalandığı için de Arnavut olmak için daha çok çaba sarf ediyor.”

Gerçekten de etiketlenmeden kaçınmakla birlikte dışlanma (ötekileştirme) ile karşı karşıya kalan bazı azınlık grubu üyeleri kendi kültürlerine sadık kalırken bazıları haklarındaki olumsuz yargılardan kaçmak için, çoğunluk grup üyelerine yönelirler. Ve bu kuşaklar arasında anlamlı bir ilişki olarak tezahür edebilir. Fransa özelinde yapılan bir çalışmada 1. Kuşak ve 2. Kuşak Fransa Türkleri arasında yapılan kıyaslamalı bir analizde 2. Neslin Fransız kimliğiyle 1. Nesile oranla kendilerini daha fazla Fransız kimliğiyle özdeşleştirdikleri sonucuna varılmıştır (Akıncı, 2014: 44). Yine iki ayrı ülkede; Hollanda ve Bulgaristan’da yaşayan Türkler üzerinde yapılan bir çalışmada da daha fazla etiketlenmiş olan Bulgaristan Türklerinin Hollanda Türklerine kıyasla dominant kültürün değerlerini benimseme hususunda daha fazla yönelim gösterdikleri saptanmıştır (Dimitrova vd., 2014).

Bu kısım kadar Kosova ve Makedonya Türklerinin asimilasyon yönelimli veya yumuşak asimilasyon kavramıyla izah edilen kültürleşme tercihi ele alınmıştır. Her iki tarafın da birbirini dönüştürme, etkileme potansiyeli katılımcılar arasında sıklıkla zikredilmiştir. Fakat yine de katılımcılar arasında bu durumun sayıca az olan Türkler açısından uzun vadede nüfus kaybına yol açacağı endişesi vardır. Özetle Türklerin asimilasyona yönelme sebepleri arasındaki değişkenlerden birisi evliliklerin din kimliği bağlamında grup içinden milli kimlik bağlamında ise grup dışından olması sonucunda yumuşak asimilasyonun gerçekleşmesidir. Eğitimin hangi dilde alındığı, istihdam kaygısı, sosyo-ekonomik koşullar, milli bilinç ve baskın ebeveyn gibi faktörler de önemli değişkenler arasındadır.

2.4. Entegrasyon, Ayrılma ve Marjinalleşme

Azınlık grupların kültürleşme yönelimleri içerisinde ideal tip olarak kabul edilen entegrasyon kavramı bireylerin hem dominant toplum ile hem de azınlıkların milli

kimlik ve kültürleriyle uyum içerisinde yaşaması, iyi ilişkiler kurması anlamına gelmektedir. Bu yönelimi benimseyen bireylerin kültürleşme stresini en düşük seviyede yaşadığı ifade edilir (Berry, 2005). Buna rağmen neden azınlıklar sadece kendi kültürleri içerisinde kapanarak dominant kültürden “ayrılma” yönelimini tercih ederler? Veya neden hem kendi kültüründen hem de dominant kültürden uzaklaşmak anlamına gelen “marjinalleşme” yönelimi gibi zahmetli bir yaşam biçimini tercih etmektedirler?

İnteraktif kültürleşme modelinde de ifade edildiği üzere (Bourish v.d.,1997: 384) kültürleşme bir sacayağının 3 ayrı bacağına oluşturan (1) azınlıkların kültürleşme yönelimleri, (2) hâkim kültürün (dominant toplum) sahiplerinin azınlıklara karşı kültürleşme yönelimleri ve (3) devletin politik ve ideolojik tutumunu simgeleyen sosyo-politik yapı üzerinde oturur. Kısaca bireylerin kültürleşme tercihlerini olumlu veya olumsuz bir şekilde yönlendiren, baskılayan onları dışarıdan kuşatan bazı etkenler de mevcuttur.

Makedonya ve Kosova Türkleri ile yapılan görüşmelerde katılımcıların entegrasyon konusunda en çok dikkat çektikleri husus hakim dilin öğrenilmesi ve konuşulması olmuştur. Hâkim milletin dilinin öğrenilmesi istihdam olanaklarını açmakla kalmayıp arkadaşlık, komşuluk, evlilik gibi pek çok alanda yakınlaşma ve ilişki içerisinde olma imkânı sağlamaktadır. Sözelimi Kosova’da sadece Türkçe bilen bir vatandaşın Türk kültürünün başkenti olarak görülen Prizren şehrinde istihdama ulaşma şansı daha yüksektir. Fakat başkent Priştine’de sayıca az olan Türk nüfusu için oluşturulan sınırlı istihdam olanakları içerisinde Arnavutça bilmemesi sebebiyle istihdama ulaşması zorlaşacaktır. Hatta azınlık mensubunun dil konusunda entegre olamaması kişinin ülke sınırları içerisindeki dolaşımını sınırlandıracak ve başka şehirlerdeki istihdam olanaklarını da kaçırmaya sebep olacaktır. Üstelik bir gazetede yer alan iş ilanını dahi takip edemeyecektir.

İki ülke arasında yapılan kıyaslamada hâkim milletin dilini öğren(eme)me sorunu ve sonucunda ortaya çıkan problemler bakımında keskin farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir.

Türkleri sadık, işbirliğine açık dolayısıyla da entegre bir millet olarak gören bir katılımcı (Erkek, 41, Üsküp) Makedonlar bile kendi devletlerine değer vermezken Türklerin vatandaşı oldukları devlete daha çok değer verdiklerini ifade etmiştir. Katılımcıya göre Makedonların bir kısmı Sırpçı, AB’ci, Bulgarıcı ve Yunancı’dır; ama

Türkler yaşadıkları ülkeyle diğer hâkim unsurlardan daha çok bütünleşmiş ve barıştırlar.

Bir katılımcı Makedonya Türklerinin entegrasyonunu sadece dil anlamında değil diğer kültürlerle saygı ve ilişki bağlamında ele alırken entegrasyonun şehirlere ve şehir nüfusuna göre şekillendiğini ifade etmiştir. Katılımcıya (Erkek, 87, Üsküp) göre Makedonya Türkleri diğer milli-etnik gruplara kıyasla hem kendi kimliğini sürdürmede hem de diğer kültürlerle kurulan ilişkilerde ileri düzeyde bir entegrasyon yönelimi sergilemektedirler. Fakat bu durum şehirlere göre farklılık göstermektedir. Manastır, Ohrid, Struga, Valandova, İştip Türkleri yaşadıkları yerlerde diğer halklarla daha entegredirler; fakat Gostivar, Üsküp, Debre, Kalkandelen Türkleri ise daha kapalı olmaları sebebiyle katılımcı tarafından “getto” olarak tasvir edilmiştir. Katılımcı bu konuda sözgelimi Ohrid’de Makedon ve Türk evliliklerinin daha fazla olduğunu Gostivar’da ise böyle bir evliliğe rezalet olarak bakıldığını ifade etmiştir. Aslında bu durum katılımcının entegrasyon kavramından ne anladığıyla da ilişkilidir.

Gerçekten de Kalkandelen’de 80’li yaşlarda kimliğini Türk olarak ifade eden bir kadına ve yine beraberinde bulunan 50’li yaşlarda kimliğini Arnavut olarak ifade eden (Türkçe konuşan) iki kadına “Çocuklarınızın bir Makdeonla evlenmesine nasıl bakardınız?” sorusunu sorduğumuzda her ikisi de aynı anda “*Estağfirullah*” cevabını vermişlerdir.

Kültürleşme yönelimleri eğitim, dil ve sosyal ilişkiler gibi boyutlarıyla kamusal alanlarda veya evlilik, çocuk yetiştirme, dini ve özel günler (kutlamalar) gibi boyutlarıyla ise özel alan içerisinde farklılaşmalar gösterebilmektedir (Arends-Tóth& Vijver, 2004). Azınlık kültürün mensupları dil bağlamında entegrasyonu; fakat aile ve evlilikte ise hâkim milletten ayrılmayı tercih edebilir. Çünkü evlilik bağı ve aile kurumu dini ve milli anlamda daha fazla değer yüklü olan bir alandır. Zaten bu sebeple hem Makedonya’da hem de Kosova’da Türkler evliliklerini grup dışından gerçekleştirirler de din kimliği açısından grup içinde gerçekleştirirler. Bu yüzden gayri Müslim unsurlarla yapılan evlilikler oldukça azdır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ise entegrasyon konusundan anladıkları şey daha çok dil edinimidir. Bir katılımcıya göre (Erkek, 55, Vrapçište) ekonomik koşullar ve devlet dairelerinin de bu durumu gerektirmesi sebebiyle “*Türkler ülkede konuşulan dilleri öğrenirler. Sadece Türkçe konuşayım diye direktmezler.*” Bu yüzden

Makedonya’da yaşayan milli-etnik gruplar içerisinde özellikle dil öğrenimi açısından en çabuk entegre olan millet Türklerdir.

Bir katılımcı (Erkek, 35, Aşağı Banisa) Türklerin tarihsel olarak 500-600 yıldır aynı coğrafyada zaten hep farklı kültürlerle bir arada yaşamaları sebebiyle entegrasyon problemi yaşamadıklarını rahat bir şekilde diğer milletlerle uyum sağladıklarını ifade etmiştir. Entegrasyonu zorunluluk olarak gören başka bir katılımcıya göre (Erkek, 66, Gostivar) ise sadece Makedoncayı değil Arnavutçayı da öğrenmek gerekmektedir. Katılımcı bu gerekliliği “*İstese de istemese de entegre olması gerek. Babam sebzeçilikle uğraşırdı. Bunları Arnavutlara satardık. Mecburen Arnavutça öğrendik. Böyle bir ortamda başka dilleri bilmek bütünleşmek gerekir*” sözüyle açıklamıştır.

Yine bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) “*En entegre olmuş millet burada Türklerdir. Hem Makedonca hem Arnavutça bilir*” derken yaşlı kuşaktan Makedonca ve Sırpça bilen bir katılımcı Arnavutça konusunda (Kadın, 75, Üsküp) ise farklı olarak şu görüşü ortaya koymuştur:

“Ben bu yaşa kadar Arnavutça öğrenemedim. Benim doğduğum yıllarda Arnavutlar Türkçe öğrenmeye çalışırdı. Özenilen bir dil ve kültürdü Türkçe. Son 5-10 yılda Türkiye’den çok turist geliyor. Bu yüzden Arnavutlar konuşuyor Türkçeyi, Türkçeyi kullanıyor. Türkler her topluma uyum sağlıyor. Onların eğitim, tahsil seviyelerine ve kafa yapılarına bağlı. Rahat yaşamaları için de entegre olmaları lazım.”

Türkleri dil açısından daha entegre bir millet olarak gören başka bir katılımcı (Erkek, 54, Vrapçište) ise Arnavutların da Makedoncayı öğrenme konusunda ilerleme kaydettiklerini ifade etmiştir.

Kosova’da ise durum tamamen farklıdır. Kosova Türkleri genç nesil arasında dominant milletin dili olan Arnavutçayı öğrenme konusunda bir direniş olduğu belirtilmiştir. Başkent Priştine Türklerinin dil konusunda daha entegre olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 46, Priştine) Prizren ve Mamuşa’daki duruma ise şu sözlerle açıklık getirmiştir:

“Entegrasyonun iki boyutu var: Dini hayatta sıkıntı yok. Düğünler, sünnet, cenaze vs. benzer şeyler. Dinle ilişkilendirilebilen cemiyetlerde ayrımcılık yapılmaz. Ama milli mensubiyetle ilgili bir tiyatro, konser, folklor gibi alanlarda net çizgilerle ayırım olur. Mesela Kosova Türkleri gidip de bir Arnavutça etkinliğe gitmez, katılmazlar. Sadece protokol gereği giderler. Arnavutça uzun dönem köylü dili olarak görülürdü. Bu nedenle özellikle Prizren’de Arnavutça’ya karşı bir direniş var. O zaman da istihdam sorunu oluyor ve Türkiye’ye bağımlı kılıyor Türkleri. Mamuşa’da zaten nüfusun büyük bir kısmı Türk olduğu için Arnavutçaya çok ihtiyaç yok.”

Bir katılımcı ise (Kadın, 60, Prizren) Kosova Türklerinin entegre olamadıklarını ya asimilasyona yöneldiklerini ya da sadece Türk kültürü içerisine kapanarak dominant kültürden ayrılma yönelimini tercih ettiklerini ifade etmiştir. Katılımcı gençlerin yaşlılara kıyasla asimilasyona yönelme hususunda daha meyilli olduklarını da vurgulamıştır. Başka bir katılımcı da Kosova Türklerinin bu husustaki genel durumunu sorduğumuzda (Erkek, 34, Prizren) “*Entegre görmüyorum. Çünkü zamanında niye Arnavutça öğrenmiyorsun deyince? Ne gerek var ki dedi*” sözüyle cevap vermiştir. Bir katılımcı ise (Erkek, 47, Priştine) Kosovalı Türklerin konuşma diline entegre olduklarını; ama yazı diline entegre olamadıkları söylemiştir.

Kırsaldan bir katılımcı (Erkek, Mamuşa, 62) ise hem Mamuşa’da hem de Türkiye’de Türkçe eğitim almış kişilerin kent yaşamında istihdam sorunu yaşayacağını iş bulsa bile verimli olamayacağını ifade etmiştir. Katılımcı “*Sırf kendi kültür ve kimliğimizi yaşamaya çalışırken milliyetçilik belki de bir içe kapanmaya sebebiyet veriyor. Komşu dili konuşamıyoruz*” sözüyle bu yüzden de Türklerin entegre olamadıklarını dile getirmiştir.

Başka bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) ise iki taraflı bir eleştiri ile Kosova’da hâkim dilin sahiplerinin de dili öğretmek gibi bir isteklerinin olmaması bakımından eleştirmiştir. Ayrıca Kosova Türklerinin kahvede, camide vs. alanlarda hâkim milletle birlikte olmasına rağmen dil öğrenimi anlamında “ayrılma” yönelimini sergilediklerini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra katılımcı “*Dile hâkim değiller. Bizim de suçumuz var. Biz de buna önem vermiyoruz. Ben bunu bir yerde söylesem bak bu da Arnavutlaşmış derler. Bu korku da var. Acayip bir durum. Kimliğini korumak için de Arnavutça öğrenmiyor bizim çocuklar*” sözüyle Kosova Türklerini de eleştirmiştir.

Milli bilincin yüksek düzeyde vurgulandığı Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) “*Resmi konuşmalarda Türkçeden başka konuşmam. Diğer dilleri de biliyorum; ama arkadaşlarımla anlaşmak için. Onu biliyor olmam Türkçemi yok etmemeli*” sözüyle yaşamın farklı alanlarına göre değişen ‘alan ve boyut temelli’ bir kültürleşme yönelimine işaret etmiştir.

Bir katılımcı (Kadın, 34, Prizren) “*Eskiden Türkçe dile rağbet vardı. Arnavutça bilmek gerekli değildi savaş öncesinde. Savaş sonrasında Arnavutça hâkim dil oldu. Günlük dile entegreyiz; ama edebiyata, dilbilgisine entegre değiliz*” derken başka bir katılımcı ise (Kadın, 46, Prizren) “*Gençler sokak diline bile entegre değil, sadece*

Türkçe bilir ve sonra da işe giremez. Sonra da biz istenmiyoruz diyorlar” şeklinde öz eleştiride bulunmuştur.

Dil konusundaki entegrasyonu zorunluluk olarak kabul eden bir katılımcı ise (Kadın, 54, Prizren) *“Ben kendimi savunmak için, kavga edebilecek kadar öğrenmek için 40 yaşında kursa gittim”* cevabını vermiştir. Katılımcıya göre gençler Arnavutçayı öğrenmeye özen göstermemektedirler sadece yazı diline değil konuşma dilinde de entegre olamamaktadırlar.

Bir katılımcı (Erkek, 44, Priştine) ise farklı bir bakış açısıyla kurum ve kuruluşlarıyla genç bir ülke olan Kosova’daki entegrasyonu Sırp lar ve Arnavutlar bağlamında şu sözlerle eleştirmiştir:

“Kosova bayrağını ilk benimseyenler Arnavut ve Sırp olmayanlardır. Sırp lar bağımsızlığı [Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilanını] kabul edemedi. Arnavutlar da kimliği [Kosovalı kimliğini] kabul edemedi”

Kosova Türkleri Makedonya’da da olduğu gibi devletle, bayrakla, kurum ve kuruluşlarıyla barışık yaşamaktadırlar. Kosova bayrağının üstünde bulunan altı yıldızdan bir tanesi azınlık konumundaki kimlik ve kültürünü temsil ettiği için vatan veya atavatan olarak kabul ettiği topraklarda kendilerini anlamlı hissetmektedirler. Çünkü Kosova Türkleri ayrılıkçı ideallere sahip değildir.

Dil öğrenimi konusunda ise yine aynı katılımcı genç Kosova Türkleri için şu tavsiyeyi dile getirmiştir:

“Bizim Türkler entegrasyon bizi asimile etmesin tereddüdüne düşmesinler. Büyük milletler bunu düşünmesin, diğerleri bunu düşünsün. Kosova Türkü olarak yetiştireceğim kızlarımı; ama farklı kültürleri de öğrenecekler, onlara saygı duyacaklar. Bu yapıldığı ölçüde kendi kültürüne de katkı yapmış olursun.”

Gençlerin günlük dile entegre olduklarını; ama yazı dilinde sıkıntılar olduğunu bu yüzden de istihdam sorunu yaşandığını ifade eden bir katılımcı entegrasyon yöneliminin mantığına yakın bir ifadeyle (Erkek, Prizren, 66) *“Hem kimliği korusun hem de dili öğrensin”* tavsiyesinde bulunmuştur.

Bu konuda az da olsa ileriye dönük olarak bazı katılımcıların iyimser olduklarına şahit olunmuştur. Bir katılımcıya göre (Erkek, 62, Prizren) yeni nesil Arnavutça öğrenmekte ve kurslara gitmektedir. Entegre olmaları için Arnavutçayı iyi bilmelerinin şart olduğunu ifade eden katılımcı gençlerin kısa bir dönemde entegre olacaklarına

inandığını söylemiştir. Yine bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) “*Özellikle dil açısından entegre olup bir yandan da kimliğimizi koruyarak gelişmeliyiz*” sözüyle entegrasyonun önemini vurgulamış ve bu hususta geçmişe bakarak geleceğe dönük ümitli olduğunu ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere Makedonya Türkleri dil konusunda sadece hâkim milletin dili olan Makedonca'yı değil nüfus ve nüfuz bağlamında ikinci hakim milletin dili olan Arnavutçayı öğrenme noktasında da entegrasyon yönelimini tercih etmektedirler. Kosova'da ise özellikle gençlerin bu konuda direnç gösterdiği belirtilmektedir. Kosova'daki katılımcıların çoğu Arnavutça ve Sırpça bildiklerini ifade etseler de daha çok Mamuşa gibi kırsal bölgede ve Prizren şehrinde ise özellikle genç nesil arasında benimsenen ayrılma yönelimine işaret etmişlerdir.

Her iki ülkede de kültürleşme yönelimleri içerisinde evlilik, eğitim, istihdam gibi faktörlerin asimilasyon yönelimine sebebiyet vermesi söz konusudur. Fakat dini kimlik bağlamında grup içinde milli kimlik bağlamında ise grup dışında gerçekleşen evliliklerde karşı tarafın Türk kültürüne asimile olduğu örnekler de zikredilmiştir. Dil bağlamında ise Makedonya'da entegrasyon yönelimi yüksek düzeyde yaşanırken Kosova'da özellikle kırsalda ve gençler arasında ise ayrışma yöneliminin hakim olduğu gözlemlenmektedir.

Bireylerin hem tevarüs eden kimlik ve kültürlerinden hem de dominant toplumun kimlik ve kültüründen uzaklaşması anlamına gelen ‘*marjinalleşme*’ yönelimi (Berry, 2005) ise katılımcılar tarafından zikredilmemiştir. Bu konuda her ne kadar tam anlamıyla marjinalleşme şeklinde olmasa da marjinalleşmeye yakın sadece iki örnekten bahsetmek mümkündür. Makedonya'da Gostivar şehrinde bir çayhanede yapılan görüşme esnasında kendisini Türk olarak tanımlayan bir kişi (Erkek, 50, Gostivar) ne için orada bulunduğumuzu sorarak çalışmamıza ilgi göstermiş ve Türk toplumuna ilişkin bazı fikirlerini bizimle paylaşmıştır. Kendisinin Türklerle pek anlaşamadığını fikirleri sebebiyle “*extrem*” olarak etiketlendiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Türkleri Makedonca cahil anlamında kullanılan “*prost*” kelimesiyle nitelemiş ve Türklerin aşırı muhafazakâr olduklarını söylemiştir.

Diğer bir örnek ise Kosova'da Prizren şehrinde gözlemlenmiştir. Prizren Türkleri arasında Türkçe hutbe verilen Sinan Paşa Camii'nde özellikle Cuma ve Bayram namazlarına katılım oranı oldukça yüksektir. Başka bir araştırmanın sonuçları da

(Poyraz, 2007) çok yüksek oranda katılım olduğunu doğrulamaktadır. Hutbenin Türkçe olması ve içerik açısından Balkanlardaki “*millet varlığıyla*”^{*} anavatan arasında bir bağ kurması dini kimliğin yanı sıra milli kimlik ve kültür açısından da önemlidir. Bir katılımcı (Erkek, 53, Prizren) mülakat esnasında beraberinde bulunan ve görüşleriyle mülakata iştirak eden arkadaşıyla birlikte Mevlid’in Türkçe okunmasının komünist-sosyalist dönemde dini ve milli kimliğin korunmasında çok önemli bir etken olduğunu aktararak Türkçenin kimlik açısından önemine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte bahsi geçen katılımcılar yaklaşmakta olan Kurban Bayramı namazına iştirak etmeyeceklerini Türklerin dini siyasete alet ettiklerini bu yüzden hiç camiye gitmediklerini bazen rakı da içtiklerini dini de evde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan kendilerine sorulmadığı halde genel Türk toplumunun tutum ve davranışlarından farklılık gösterdiklerini bizzat kendileri belirtmişlerdir.

Her iki örneği de tam olarak kültürleşmenin marjinalleşme yönelimi ile izah etmek mümkün değildir. Çünkü bu örneklerde görüşleri aktarılan kişiler kimliklerini Türk olarak tanımlamışlar ve yüksek düzeyde milli bilince sahip olduklarını da ifade etmişlerdir. Buna rağmen yönelttikleri sert eleştiriler sebebiyle yaşadıkları ülkedeki Türk toplumunun bazı tutum ve davranışlarıyla ters düşüklerini ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

2.5. Arkadaşlıklar ve Medya Kullanımı

Sosyal mesafe ve kültürleşme yönelimleri içerisinde bir alan olarak ele alınan arkadaşlık ilişkileri açısından bakıldığında ise Kosova ve Makedonya Türklerinin Müslüman ve gayr-i Müslim unsurlarla kurulan arkadaşlık düzeyinde oldukça entegre oldukları görülmektedir. Bu sadece Türklerin kendi çabalarıyla ilişkili değil asırlardır çokkültürlü bir ortamı paylaşan diğer unsurların da katkısıyla gerçekleşmektedir. Makedonya’da bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) Türkçe bilen Miloş isimli Makedon arkadaşına, “*Sen nereden Türkçe bilirsin?*” diye sorduğunda “*Günde beş kişiye Makedonca selam verirsem on kişiyle de Türkçe selamlarım*” dediğini aktarmıştır.

Yine benzer bir şekilde şahit olduğumuz üzere kimliğini Türk olarak tanımlayan

^{*} Prizren Sinan Paşa Camisi’nde Kurban Bayramı hutbesinde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kosova Koordinatörü olan imam “millet varlığımız” kavramını kullanmıştır. (1 Eylül 2017.)

80'li yaşlarda bir tekke dervişi (Prizren) ile yaptığımız görüşme esnasında “*Selamün Aleyküm*” diyerek dervişin elini sıkan bir kişiyi derviş “eski dost” diye şahsımıza tanıttıktan sonra selam veren kişi “*Eski dosttan düşman olmaz, olsa da yakışmaz*” cevabını vererek yanımızdan ayrılmıştır. Gittikten sonra dervişe arkadaşının milli mensubiyetini sorduğumuzda ise “Katolik Arnavut” olduğunu belirtmiştir. Gayri Müslim unsurlarla arkadaşlık ilişkilerinde de oldukça entegre olan Türklerin doğal olarak Müslüman unsurlarla da arkadaşlık ilişkilerinde entegrasyonu benimsedikleri ifade edilmektedir.

Geçmişten günümüze dek süregelen arkadaşlık bağları kahvede, sokakta, camide, düğünde, cenazede sürmeye devam etmektedir. Boşnaklar açısından da Türklerle sürdürülen arkadaşlık ilişkileri oldukça uyumludur. Genellikle Kosova ve Makedonya Türklerinin arkadaşlık ilişkilerine dair şikâyetle buldukları şey gayri Müslim unsurların değil aksine ümmet kimliğinde birleştikleri bazı şöven tavrılı Arnavutların zaman zaman Türk mü var ki burada? Sen nereden Türksün? şeklinde tekrar eden sorularla muhatap olamalarıdır. Ve bu durum arkadaşlık ilişkilerini bir ölçüde etkileyebilmektedir; fakat bu ilişkiler tamamıyla ayrılma şeklinde tezahür etmemektedir.

Müslüman unsurlar arasında özellikle Arnavutların hem Makedonya’da hem de Kosova’da önemli bir nüfusunun Türkçe konuşabildiği ve Türkiye televizyonlarını izlediği bilinmektedir. Pek çok Türk katılımcının da ifade ettiği üzere sabah akşam Türkiye ile yatıp kalkan, hep Türkçe kanalları izleyen ve yaşadıkları ülkelerin gündeminden çok anavatan Türkiye’nin gündemleriyle ilgilenen Türklerin bu bağlamda hâkim milletten bir ölçüde ayrıldıkları gözlemlenmektedir. Fakat bu bütünüyle kopuk yaşadıkları anlamına gelmemektedir. Türkçe yayınlanan basılı veya elektronik medya sayesinde hem yaşadıkları ülkelerin gündemlerini hem de kendi kimliklerine ilişkin gündemleri takip etmekte de oldukça hassas oldukları gözlemlenmektedir.

2.6. Dominant Grupların Kültürleşme Yönelimleri ve Devlet Politikaları

Bourhis vd.’nin de (1997: 384) dikkat çektiği üzere kültürleşme yönelimlerini sadece azınlıkların tecihleri ve yönelimleriyle izah etmek azınlıklar ile dominant grup üyeleri arasında gerçekleşen etkileşimleri ve dominant unsurların yön verdiği devlet politikalarını görmezden gelmek anlamına geleceği için kültürleşme sürecini izah etmede yetersiz kalacaktır. Kültürleşme sürecinin diğer aktif unsuru ana akım kimlik ve

kültürün sahipleri olan dominant topluluktur ve kültürleşme sürecinin diğer failleri olmaları sebebiyle onların yönelimleri de azınlıkların kültürleşme yönelimleri açısından önem arz etmektedir. Hem gündelik hayatta iş arkadaşı, sınıf arkadaşı veya bir komşuluk ilişkisi düzeyinde hem de devlet politikalarına yön veren siyasetçiler, bürokratlar veya elitler düzeyinde dominant gruplar azınlıkların muhatabı olarak etkileşim halinde gerçekleşen kültürleşme sürecinin kaçınılmaz bir parçası olmaktadır.

Berry (2005:706) dominant topluluğun kültürleşme yönelimlerini de yine dört farklı başlık altında açıklamıştır: (1) Dominant grubun etnik çeşitliliği değerli bulması ve teşvik etmesi, azınlıkların entegrasyonunu desteklemesi “çokkültürcü”, (2) dominant grubun azınlık grubun asimilasyonunu talep etmesi “eritme potası”, (3) dominant grubun azınlık grubun ayrılmasını baskılaması “ayrımcılık” ve (4) dominant grubun azınlık grubu marjinalleşmeye iten yönelimi ise “dışlama” olarak kavramsallaştırılmıştır.

Türkler hem Kosova’da hem de Makedonya’da azınlığa dönüşmüş bir milletin mensuplarıdır. Kosova’da dominant milleti Arnavutlar oluşturmaktadır. Kosova’da katılımcılar bazı hak ve hizmetlere ulaşabilmek için şart koşulan nüfus sınırlamasıyla Arnavut olmayanlara tek milletli bir yapının dayatıldığını ileri sürmüşlerdir. Makedonya’da ise hem Makedonlar hem de Arnavutlar dominant unsurlardır. Katılımcılar bu durumu genellikle Makedonya’da devletin iki millet tarafından bölüşülmesi anlamında “binasyonel” hale gelmiş bir devlet sistemi olarak ifade etmişlerdir. Makedon ve Arnavut olmayanlar dışında azınlık olarak kalan diğerlerinin bazı haklara ulaşabilme hususunda nüfus kotalarıyla sistemin dışına itildiğini, sadece iki millet için işleyen bir sistemin hâkim olduğunu söylemişlerdir. Yugonostalji konusunda da ele alındığı üzere Tito Yugoslavya’sına duyulan özlemin bir sebebi de Türk kimliğini yaşama ve yaşatma açısından günümüzdeki şartların geçmişle kıyaslanmasıdır. Öyle anlaşılmaktadır ki Türkler “atavatan” bildikleri ülkelerinde eskiye kıyasla kendilerini daha fazla azınlık psikolojisi içerisinde ve sınırlandırılmış hissetmektedirler.

Makedonya’da bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) devletin iki dominant unsurunu oluşturan Makedonlar ve Arnavutlar arasında Türklerin ötekileştirildiğini hatta yok sayıldığı ifade etmiştir. Katılımcı Arnavutları bu konuda çok katı bulduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Arnavutlar bizi yok etmeyi Makedonlardan daha çok ister. Türk yokmuş gibi davranırlar. Aynı zamanda sistemi sevmiyorlar. Yunus Emre Enstitüsü’nde Arnavutlardan daha çok Makedon var [Kurslara sosyal etkinliklere katılanlar*]. Arnavut gibi olmadığımız için Makedonlar bizi kabullenir... Bazı Arnavutların Sırplarla ikiz ruhlu oldukları tek konu Türk düşmanlığı. Genel halk da yok bu düşmanlık; ama tepe bunu eğitim yükseldikçe empoze etmeye çalışıyor.”

Katılımcının da özellikle belirttiği gibi pek çok kişi bu sorunun bütün halk üzerinden genellenmemesi gerektiğini sıklıkla vurgulamışlardır. Çünkü başka bir katılımcını da ifade ettiği üzere (Erkek, 37, Üsküp) bu ideolojik tutum etki gücü çok fazla olmakla birlikte daha çok üst akla aittir.

Başka bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) ise “*Makedonlar neden Türkleri sever? Kendilerine bir düşman yaratmak için, Arnavutları sevmemek için bizi severler. Eğer Arnavutlar olmasaydı bizi sevmezlerdi*” sözüyle bu ötekiliği farklı bir bakış açısıyla izah etmiştir. Aslında Türk kimliği “Müslüman öteki” olarak Makedonlar için birinci derecede tehdit unsuru olan Arnavutların yanında sayısal olarak çok fazla bir şey ifade etmemektedir.

“*Makedon’dan görmediğimiz ayrımcılığı Arnavutlardan görüyoruz*” diyen bir katılımcı (Erkek, 61, Gostivar) ise camide bile Türkçe konuşurken “*Niye Türkçe konuşuyorsun? Burada Türk yok. Türkler göç etti, Türk kalmadı*” gibi sözlerle karşı karşıya kaldıklarını hatta bazılarını Türküm deyince kalkıp gittiğini ifade etmiştir. Artık kimliğinin yok sayıldığı camiye gitmediğini ifade eden katılımcıya “*Peki siz nasıl cevap veriyorsunuz?*” böyle sözlere diye sordüğümüzde ise şu cevabı vermiştir:

“Türk olmasa Türkçe konuşulmazdı demek ki Türk var. Bir sürü Türkçe eğitim yapan okul var. Saat Camisi Türkün tapusudur. Osmanlı’nın mührüdür. Orada sadece Türkçe hutbe okunur, diğerlerinde Arnavutça. Cuma’ya oraya gidiyorum. Arnavutlar da geliyor.”

Yine bir katılımcı (Erkek, 41, Yukarı Banisa) bazen bazılarının “*% 100 Türk olduğunu bile bile sen nerden Türk oluyorsun?*” dediğini aktarmıştır. Başka bir katılımcı (Erkek, 36, Yukarı Banisa) ise günümüzde çok yaşanmasa bile Arnavutlar arasında bazen “*Hepiniz Arnavut kökenlisiniz, İtir soyundansınız da sizi Osmanlılar asimile etmiş. Bizi zorla Osmanlı Müslüman yapmış*” diyenlerin hala var olduğunu ifade

* Bu cevap karşısında şaşırduğumuz gören katılımcı mülakat esnasında Yunus Emre Enstitüsü’nü arayarak kurslara, sosyal etkinliklere katılan Makedon ve Arnavut katılımcılar arasında Makedon sayısının daha fazla olduğu teyit etmiştir.

etmiştir.

“*Komünizmden demokrasiye geçiş sürecinde Türklerin hakkını gasp eden Makedonlar değil Arnavutlardır*” diyen bir katılımcı (Erkek, 41, Yukarı Banisa) ise Gostivar’da 1996-97’de ilk belediye meclis toplantısındaki maddenin Türkçeyi resmi dil olmaktan kaldırmaya çalışmak olduğunu, gerekçesinin ise ihtiyaç yok şeklinde izah edildiğini belirtmiştir.

Makedonya’da bazı katılımcılar bu tutumun eskiye oranla azaldığını ifade etmişlerdir. 15 yıl öncesine günümüzü kıyaslayan bir katılımcı (Erkek, 35, Aşağı Banisa) bu konuda şu sözleri söylemiştir:

“15 yıl öncesine kadar azınlık olarak kaldığımız bu coğrafyada asıl gücümüze giden Arnavutlar tarafından ötekileştirilmekte. Makedonunkini anlarım Osmanlıya nefreti var. Ama Arnavut Müslüman olduğu halde bunu yapıyor. Açık ve net burada Türk yok diyorlardı 10-15 yıl öncesine kadar. Şimdi durum değişti derneklerin ve siyasetin etkisiyle de olabilir. Bir de Türkiye'nin yatırımları, açılması siyasi ve kültürel derneklerin çoğalması bu durumu değiştirdi. Son 10-15 yılda artık durum bizden yana işliyor.”

Makedonya’da görüşülen kişilerin büyük bir çoğunluğu bu gelişmeleri kabul etmekle birlikte bir şekilde geçmişte veya günümüzde Türk yok, sen nerden Türksün? veya Türkçeye Çingene dili denmesi gibi bazı hakaretlerle gündelik hayatta karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Kimliğin bu şekilde inkâr edilmesi bir anlamda asimilasyon talebidir. Ve Makedonlar’dan sonra ikinci derecede devletin hâkim unsuru olan Arnavutlar Türkleri asimilasyona yönlendiren bir tavır takınmaktadırlar. Bir katılımcının (Erkek, 46, Gostivar) ifadesiyle “*Arnavutlar entegrasyon adına asimile yapar. Bize gelin birlikte siyaset yapalım; ama Türk olarak değil Arnavut olun. Evde Arnavutça konuş, eğitimi Arnavutça al*” mantığı bu durumun özeti mahiyetindedir.

Makedonya’da sosyo politik yapının Türkler açısından sunduğu ortama bakılacak olursa bu konuda “iki milletli bir yapı”, “binasyonel bir sistem” ve sadece Makedonları ve Arnavutları kayıran bir yapı şeklinde dile getirilen eleştirilerin sıklıkla ifade edildiği görülmüştür. Bu konuda 2001 yılında yapılan Ohri Çerçeve anlaşması sosyo-politik yapının temel belirleyicisidir.

“*Biz demokrasinin farklı bir şey getireceğini düşündük; ama Makedonya’yı çokkültürcü bir devlet yerine iki kültürlü bir devlet olarak inşa ettiler.*” (Erkek, 46, Gostivar) diyen bir katılımcı iç savaş sonrasında 2001’de yapılan Ohri Çerçeve anlaşmasıyla devletin Arnavutlar ve Makedonlar arasında paylaşıldığını ifade etmiştir.

Katılımcıya göre Arnavutlar planlı olarak kendilerini daha rahat hissedecekleri yeni bir Makedonya’da kurum ve kuruluşları çıkarları ekseninde yapılandırmışlardır.

Eski Yugoslavya’yı ve günümüz Makedonya’sını kıyaslayan bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) ise her iki dönemin de siyasi veya milli bakımdan vatandaşlarına belli bir kimliği dayattığını aksi takdirde tabaklaşma içerisinde bireylerin bazı sosyo-ekonomik hedeflere ulaşamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Eski Yugoslavya’da en büyük sorun partizanlıktı. Bir defa üye olursan ömür boyu müdür olurdu. Şu anda döneme göre parti değiştiriyorsun. Arnavut ol milletvekilliği verelim veya kariyer bakımından önün açık. Ama kabul etmem. Bu bir insana yapılacak en büyük hakaret; ama bir yere ulaşmak için her şey mubahtır deyip kabul edenler var. Bu kapitalist sistemin en kötü ilkesizliğidir.”

Ohri Çerçeve Anlaşması’nın Batı güdümünde gerçekleştiğini ve Batı’nın ise daha çok Makedonları ve Arnavutları tanıdığını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 36, Üsküp) iki milletin paylaştığı bu sistem içerisinde hissettirilmeden Türklerin bazı haklarının ellerinden alındığını, bir şekilde her alanda işte, devlette ayrımcılık yapıldığını ifade etmiştir. Bir katılımcı (Erkek, 41, Üsküp) bu durumu “*Ohri Çerçevesi bizi tamamen çerçeveye koydu. Bizi sınırladı*” sözüyle açıklamıştır. Katılımcıya göre Türkler arasında eski Yugoslavya’ya özlem duyulmasının bir sebebi de budur. Çünkü yeni Makedonya iki kültürlü, iki milletli bir hale gelerek azınlıkların bazı hizmetlere ulaşabilme imkânları nüfus kotalarıyla sınırlandırmıştır. Örneğin 1974’te Yugoslavya’da resmi dil olan Türkçe’nin günümüzde yerel yönetimler düzeyinde resmi dil olabilmesi için belediye sınırları içerisinde Türk nüfusun %20 olması gerekmektedir. Üstelik Makedonya’da nüfus en son 2002 yılında yapılan sayımın verilerine göre hesaplanmaktadır.

Ohri Çerçeve Anlaşması’nın “*Çatışan Arnavut ve Makedonları sakinleştirmek için Batı’nın gözlemi altında yapıldığını*” ifade eden bir katılımcı (Erkek, 45, Üsküp) devlet kurumlarında nüfusa göre hakça temsil imkânı olarak yapılandırılan istihdam düzenlemesinin pratikte işlemediğini ifade etmiştir. Makedonya’da en son 2002’de yapılan nüfus sayımında Türk nüfusunun yüzdesi 3.78 olarak kayıtlara geçmiştir. Fakat ombudusman raporuna göre istihdam alanında Türklerin temsili 2,1’dir. Bununla birlikte katılımcıya göre Makedonya’daki Türk nüfusu % 3,78 değil %7’dir. 2011’deki nüfus sayımı Batı tarafından durdurulmuştur. Çünkü hem dini hem de milli dengeler değişmiştir. Doğum oranlarının yanı sıra genç Makedonların Makedonya’yı terk

etmeleri, 1999'da Kosova savaşından sonra Makedonya'ya gelen Arnavutların geri dönmemiş olması sebebiyle nüfuslarının daha fazla olması, Türk kimliğine yönelerek kendini Türk yazdıranların artması gibi sebepler Müslüman nüfusun fazla çıkması sebebiyle Batı'nın bölgede hedeflediği politikalara ters düşmüştür.

Arnavutların Ohri Çerçeve Anlaşmasını ve sayesinde kazandımlarını silahla elde ettiklerini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) bölgenin kontrollü için ABD ve AB'nin Arnavutları kullandığını Rusların ise Sırp'lar üzerinden bölgesel politikalarını yürüttüğünü söylemiştir. Katılımcı, Ohri Çerçeve Anlaşması'nın "*kâğıt üzerinde AB standartlarından bile yüksek*" olduğunu; fakat Arnavutlar ve Makedonlar'ın haricindekiler için işlemediğini, çokkültürcü bir sosyo-politik yapıyı temin etmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"O sadece savaşın durdurulması için akan kanın durdurulması için. Batı yeni bir Bosna ve Kosova savaşı yaşamak istemediği için, bölgesel politikalarına uymadığı için. Ekonomik ve jeopolitik çıkarlarına uymadığı için. Pratik örnekler anayasal haklar olarak belirli şartlara göre anadilde eğitim hakkı var. Ama Doğu Makedonya'da 30.000 Türk nüfusu olmasına rağmen eğitim yok. Kâğıtta kalıyor. Türkçe eğitim o bölgede sadece ilkokul 4'e kadar var. Normalde lisede bile hakkı var; ama kâğıt üzerinde kalıyor. İstihdam anlamında hakça temsil sağlanmıyor. Bu Türklerde en az."

Bir katılımcı (Erkek, 55, Vrapçište) Ohri Çerçeve Anlaşması'nın Makedonya'da çok etnili devlet yapısından iki milletli (binasyonel) bir yapıya geçişi sağlayarak Arnavut ve Makedonlar dışında yaşayanlara çok büyük haksızlık ve ayrımcılık yapıldığını ifade etmiştir. Katılımcıya göre bu iki millet haricindekiler 3. Sınıf vatandaş olarak görülmektedir. Hâlbuki Makedonya Türkleri 2. Dünya Savaşı'nda Makedonya'nın Bulgar ve Alman faşistlerden kurtulmasında ve Tito Yugoslavya'sının kurulmasında çok önemli fadakarlıklar göstermişlerdir. Türk nüfusu kalabalık olduğu için ilk partizanlar Türklerden olmuştur. II. Dünya Savaşında Bulgarlar Türk katliamı yapmış hatta Makedonlar da Bulgarlarla birlikte olup Türkleri katletmiştir. Arnavutlar Büyük Arnavutluk için kendi çetelerinde savaşmışlardır. Ama Makedonya'nın bağımsızlığı için en sadık millet olarak en çok Türkler savaşmışlardır. Buna rağmen günümüzde en çok baskıyı da yine Türkler görmektedir.

Bir katılımcı (Erkek, 34, Prizren) dominant milletin kültürleşme tutumunu tek kültürlülüğü dayatan, dışlayıcı ve asimile edici bir duruş şeklinde tanımlarken başka bir katılımcı ise (Erkek, 67, Prizren) "*Devleti yönetenler, hükümette olanlar Batı'nın desteğiyle aynı olmayanları eritme potasına yönlendiriyor. Asimile edici buluyorum*"

sözleriyle tarif etmiştir.

Türklerin Sırpların hâkim olduğu dönemde günümüzde gördükleri muamelelerle karşılaşmadıklarını ifade eden bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) bu hususa şu görüşleri dile getirmiştir:

“Ayrımcılık değil belki; ama sevmiyorlar bizi bazı Arnavutlar. Şoven bir kesim, tarih yazımının etkisinde kalan bir kesim. Bir yandan da siz Türk değilsiniz diyen bir kesim. Katolik bir kesim Arnavut da bunu yapıyor. Ama tüm halka bunu genelleştiremeyiz.”

Yine Makedonya’da olduğu gibi aynı dine, ümmete mensup olma şuurunu verdiği hassasiyetle Kosova Türkleri arasındaki katılımcıların çoğu, özellikle kasabalı olarak adlandırılan Arnavutların bu tutumdan uzak olduğunu tüm halkın bu konuda genellenemeyeceğini ifade etmişlerdir.

1976’lardan 1981’lere kadar Arnavutların ne kullanıyorsun çingene dilini? gibi sözlerle Türklere hakaret ettiğini aktaran bir katılımcı (Erkek, 62, Prizren) burada köylü-kasabalı ayrımının altını çizmiştir. Kasabalı Arnavutlardan bu muameleyi görmediklerini şehre sonradan göç eden köylülerle bu tür tartışmalara girdiklerini ifade etmiştir. 1999’da savaştan sonra ise Arnavutların Kosova’da Türk yok sadece Türkçe konuşanlar var diyerek Türkleri inkâr ettiklerini ifade etmiştir. Yine bir katılımcı (Erkek, 53, Prizren) 1999’dan sonra bazılarının Türkçeyi çingene dili şeklinde nitelemeye devam ettiğini ve gazetelerde çayhane dilini kaldırılım gibi yazılar yazıldığını ifade etmiştir. Bir katılımcı şövenleşmenin ne boyuta vardığını ifade etmesi bakımından kendisine (Prizren, Kadın, 60) “*Ne Türkçe konuşuyorsun? Allah’ın dilini konuş, Arnavutça*” diyenle bile tartışmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Bu sorunların asıl sebebi ise yine tarih yazımıyla ilişkilendirilmektedir. Hemen hemen her sorun bağlamında tarih yazımının önemi katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bir katılımcı (Erkek, 37, Prizren) Türk varlığını kabul etmeyen bu tutumu şu sözlerle ifade etmiştir:

“Modern Arnavut tarihi milli kimliğini Osmanlı nefreti üzerine inşa ettiği için bunun karşılığında da buradaki Türk azınlığı Osmanlıda olduğu gibi ümmetinin bir parçası olarak görmüyor. ‘Nerden Türk’sün sen? Türk yok burada’ diyor. Arnavut tarih yazımı asıl problem. Osmanlı’nın gitmesiyle Türkler de gitmiştir buradan diyor. Modern Arnavut tarihini yazanların birçoğu Vatikan ve Slav politikalarının etkisiyle tarihi tahrif ediyor. Bu tarihi perspektif hiçbir yerel Türk varlığını kabullenmek istemiyor.”

Bir katılımcı bu konuda (Erkek, 46, Priştine) sadece Türk kimliğinin değil Türklere ait tarihi eserlerin, kültürel mirasın bile yok sayıldığını, Türk kimlik ve kültürünün resmi söylemde bir şekilde yok sayıldığını mesleğiyle ilgili yaşadığı bir tecrübe üzerinden örneklendirmiştir:

“3-4 yıl önce Prizren’in turistlere tanıtımıyla ilgili 70-80 sayfalık bir katalog hazırladılar. Bir Arnavut STK hazırladı. Türkçeye tercüme yaptım. Orada tanıtılan tarihi eserler, kültürel varlıklar siyaseten Sırlara ve ağırlıklı olarak Arnavutlara mal edilerek tanıtıldı. Resmi söylemde kabul edilmeyen ancak özel alanda üstünlüğü kabul edilen / üstü kapalı olarak ifade edilen bir Türk kültürü var. Yüzümüze söylerler bunu; ama basına, yayına kayıtlara yansımaz.”

Böyle bir ortamda “*Ya çoğunluğa uyup asimile olacaksınız ya da kimliği korumak için mücadele edeceksiniz*” diyen bir katılımcı (Kadın, Priştine, 46) şu anda çalıştığı kurumdaki gibi bir pozisyona gelebilmek için azınlık olarak bir Türkün dominant millettten 3 kat daha fazla çalışması gerektiğini ifade etmiştir. “*Yapı bunu sağlamıyor, siz alıyorsunuz*” sözüyle katılımcı, tabakalaşma içerisinde azınlık konumundaki fertlerin edindikleri statülere ulaşabilme imkânlarının kurumlar tarafından zorlaştırıldığını dile getirmiştir.

Kosova Türklerinin kültürleşme yönelimleri başlığında kırsalda Mamuşa köyünde ve Prizren şehrinde özellikle genç nüfus arasında dil entegrasyonu bağlamında sorun yaşandığı pek çok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Katılımcılar bu hususta çekinmeden öz eleştiride bulunurken dominant unsurun da bu konuda hatalı olduğunu ve entegrasyonu teşvik etmediğini ifade etmişlerdir.

Bir katılımcı (Prizren, Kadın, 60) Türkçe eğitim yapan okullarda sadece iki saat Arnavutça ders verildiğini öğretmenlerin yeterince ilgilenmediklerini, önemsemediklerini ifade etmiştir. Katılımcıya göre iki saatlik eğitimde Arnavutça öğretmeni “*Alfabeyi, kelimeyi öğretmiyor. Belki de öğretmek istemiyor. Ama İngilizceye daha çok önem veriyorlar. İş alımlarında mülakat da Arnavutça olunca sıkıntı oluyor.*” Doğal olarak da Türk gençlerinin istihdam sorunu yaşadığını belirtmiştir.

Bizim de bu konu da ihmalimiz var diyen bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) 2005’te Türkçe eğitim gören sınıflara 2 saat ders koyulduğunu; ama bunun yeterli olmadığını ders kitabı ve kaliteli kadro bakımından sorunlar olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı Arnavutçanın öğretilmesine Arnavutların önem vermediğini “*Her ülke önem verir dominant dile kültürün öğretimine; ama bunlar önem vermiyor*” sözüyle ifade etmiştir.

Yine başka bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) ise bu sorunu şu sözlerle özetlemiştir:

“Okullarda bizim Türkler Arnavutça öğrenemiyor. Kimisi tamamen Arnavutça eğitim giderek asimile oluyor. Kimisi de Türkçe eğitime kayıt olunca haftada aldığı 2 saatlik Arnavutça dersinden çoğunluğun dilini öğrenemiyor. Bir nedeni kitapların olmaması diğer nedeni de öğretmenlerin farklı bir metodoloji kullanmayı bilmemesi. Anadili Türkçe olan öğrenciye özel öğretim yöntemi uygulaması gerekir.”

Katılımcıların çoğu sosyo-politik yapının Türk kimlik ve kültürünün sürdürülmesi açısından çokkültürcü bir tutum sergilemediğini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı (Erkek, 70, Prizren) “*Yeni Kosova devletinde çokkültürcü bir sistem gözlemleyemiyoruz. Nüfusun nüfuzu ile tek milletli bir sistem işliyor. Yapı çoğunluğa hizmet ediyor*” sözüyle bu durumu izah etmiştir.

Katılımcının Yeni Kosova olarak ifade ettiği süreç 1999 savaşının ardından NATO müdahalesiyle şekillenen ve 2008’de tek taraflı olarak Sırbistan’dan bağımsızlığını ilan eden Kosova anlamına gelmektedir. Savaş sonrasında Sarkozy Fransası’nın Dışişleri Bakanı Bernard Kouchner’in yazmış olduğu Kosova anayasasında Batılı güçler Kosova Türklerinin var olan haklarını ellerinden almışlardır. Bu konuda Türk kimlik ve kültürüne vurulan en ağır darbe Türkçenin resmi dil olmaktan çıkarılmasıdır. Tıpkı Yeni Makedonya’da Batı’nın sadece Makedonları ve Arnavutları millet düzeyinde muhatap alması gibi Kosova’da da Sırlar ve Arnavutlar millet düzeyinde muhatap kabul edilmiştir.

Dilin resmiyetten kaldırılması Kosova Türkleri tarafından kimliğin ve kültürün muhafazası bakımından en önemli sorunların başında zikredilmektedir. “*NATO’yla her şeyi kaybettik*” diyen bir katılımcı (Erkek, 62, Mamuşa) Kosova’da çok kimlikli ve çokkültürcü bir ortamın tam olarak sağlanamadığını Kosova Türklerini dil alanındaki sorunlarını şu sözlerle özetlemiştir:

“Prizren de bile Türkçenin Sırpça ve Arnavutça yanında eşit haklı olarak kullanılması anayasa ile öngörülmesine rağmen tam olarak yerine getirildiği söylenemez. Bazen bir afiş yapılıyor. Sadece Sırpça ve Arnavutça ya da İngilizcedir. Tito dönemini geçtim Miloşeviç bile kaldırmadı; ama NATO’yla belli bir yüzdelik kuralına indirildiği için bu durum kötü şu anda.”

Balkanlar'da azınlıkların hiçbir zaman ideal bir sürece ulaşamayacağını ifade eden bir katılımcı ise (Erkek, 62, Prizren) Türkçeyi Kosovada %10-15 civarında konuşan bir nüfus olmasına rağmen bu nüfus içerisinde çok az bir kesimin mevcut politikalar sebebiyle kendini Türk olarak ifade edebildiğini belirtmiştir. Torununun Türk olarak kalabileceğinin garantisini veremeyeceğini söyleyen katılımcı nedenini şu sözlerle açıklamıştır:

“Ben oğlumu Türk olarak yetiştirdim; ama torunum Türk olarak kalır mı? o bir soru işareti. Çünkü kariyeri için azınlık olarak kendi devletinde kalmayı, bedel ödemeyi kabul edebilir mi?”

Kosova'da azınlıkların hakkını savunan çokkültürcü bir toplum modelini teşvik eden bir sosyo-politik yapının varlığına ilişkin (Erkek, 67, Prizren) olumlu yönde görüş bildiren bir katılımcı ise mevcut durumu şu sözlerle açıklamıştır:

“Bizim sayımız Kosova'da çok az olmasına rağmen oynadığımız rol büyüktür. Anayasada Kosova'da 120 milletvekili vardır. Fakat seçimler 100 milletvekili için yapılır. Geriye kalan 20'nin 10 tanesi Sırlar içindir. Geriye kalan 10 tanesi ise Türk, Boşnak, Goranlı, Roman, Aşkali ve Mısırlı olmak üzere diğerleri içindir. Arnavutlar seçmen yüzdesi üzerinden kota getirmek istiyorlar. Anayasaya itiraz ediyorlar. Batı yaptı bu anayasayı. Azınlık olduğu için kâğıtta da işliyor pratikte de işliyor.”

Katılımcının da ifade ettiği gibi azınlıklara sosyo politik alanda temsil edilme imkânı hâkim milleti oluşturan Arnavutlar tarafından değil mevcut anayasayı hazırlayan Batı tarafından verilmiştir. Çünkü Arnavutlar mevcut anayasadan da memnun değildir. Özellikle savaş sonrasında Arnavutların birinci derecede tehdit unsuru olarak gördükleri Sırlara ‘Sırp Listesi’ olarak tabir edilen 10 sandalye hakkının mecliste tanınması Arnavutların memnuniyetsizliklerinin sebebini gayet anlaşılır kılmaktadır.

Bir katılımcı ise (Erkek, 44, Priştine) *“Bu sistem bütün etnik grupları konumlandırdı. Herkese haddini bildirdi. Türkün ufkunu/idealini 2 sandalyeyle sınırlandırdı”* görüşünü ileri sürmüştür.

Olumlu görüş bildiren bir katılımcı (Erkek, 37, Prizren) sosyo-politik yapı ve anayasanın çokkültürcü bir devlet alt yapısı, ortamı sunmasına rağmen iki önemli faktör sebebiyle uygulamada başarısız kaldığını belirtmiştir. Katılımcı, dikkat çektiği iki önemli faktörü şu sözleriyle izah etmiştir:

“Birinci faktör yeni bir devlet ve kurumsallaşma yetersizliğidir. İkincisi ise baskın Arnavut nüfusu, nüfusun nüfuzudur. Yeni bir devlet ve kurumsallaşma yetersizliği yasaların uygulanmasında problemler oluşturuyor. Mesela beş belediyede Viçitrin, Priştine, Prizren,

Mitroviça ve Gilan'da yasada Türkçe resmi dil. Prizren'de uygulanmaya çalışılıyor; ama diğerlerinde Türkçe'nin resmi dil olarak uygulanmasında sıkıntılar yaşıyor. Yerel yönetimlerde olduğu gibi (belediyeler) merkezi hükümet kurumları da aynı duyarsızlığı sergiliyor. Devlet yeni eşit hakları hissettirmiyor. Bu konjunktürde %10'luk azınlık kesimin varlığı etkisiz kalıyor.”

Meseleyi özellikle istihdam sorunu bağlamında değerlendiren bir katılımcı (Kadın, 34, Prizren) “2004 mezunuyum, 12 yıl sonra gerçek mesleğimi yapabiliyorum” derken Kosova gibi genç bir ülkenin potansiyelinin bütün milli-etnik gruplar açısından aynı olduğunu ifade etmiştir.

Her iki ülkede de Türkler ülkenin gayri Müslim unsurlardan ziyade aynı ümmete mensup olan ve asırlardır süregelen kültürleşme neticesinde Türk kimlik ve kültürüne daha yakın olan; fakat günümüzde Türk kimliğinden balkanlaşan Arnavutlar tarafından yok sayılmaktadırlar. Tabi burada Batı'nın devam eden Haçlı zihniyetiyle Türkleri Balkanlarda istememesi Ohrid Çerçeve anlaşmasında ve yeni Kosova Anayasa'sında Türkçeyi resmi dil olmaktan çıkarmasını da unutmamak gerekir. Bununla birlikte Kosova ve Makedonya'da yaşadıkları ülkeler içerisinde evlilik ve komşuluk gibi en yakın münasebetleri kurdukları millet Arnavutlardır. Bu konuda bir katılımcı eskiden beri (Erkek, 87, Üsküp) Arnavutlarla Türkler arasındaki ilişkiler hususunda bir yanlış bilgilendirilme olduğuna dikkat çekmektedir. Katılımcı T.C. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Makedonya ziyaretinde kendisine “Durum nasıl?” diye sorduğunda “fena değil; ama sorunlarımız var” cevabını verdiğini Özal'ın ise kendisine “Arnavutlarla aranızı iyi tutun” dediğini aktarmıştır. 2 sene sonra T.C. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de aynı şeyi söylemiştir. Katılımcı “biz bozmuyoruz alışveriş var ticaret var, kız alıyoruz kız veriyoruz. Onlar bozuyorlar” cevabını vermiştir.

Aynı katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) Tito'nun ideoloğundan “Hiçbir devlet, parti, ideoloji insanı mesut edemez eğer insan kendini mutlu edemezse” sözünü aktararak sorunun çözümünün yine kendilerinde olduğuna işaret etmiştir. Bununla birlikte Kosova'da bir katılımcı ise (Erkek, 62, Prizren) “Balkanlar'da azınlıkların hiçbir zaman ideal bir sürece ulaşamazlar” sözünüyle azınlık olmanın her zaman bedel ödeceğini ifade etmiştir.

Kosova ve Makedonya'da Türk kimlik ve kültürünün gelecekteki varlığı grup dışı evliliklerde milli bilincin diri tutulması, Türkçe eğitimin tercih edilmesi ve devlet kurumlarında istihdam olanaklarına erişmek için hâkim milletin dilini de öğrenerek

topluma entegre olan donanımlı ve eğitimli bireylerin varlığıyla mümkün olacaktır. Bununla birlikte bireylerin kültürleşme yönelimlerinin bu şekilde olması kimliğin muhafazasında yeterli olmayacaktır. Bu hususta kültürleşmenin diğer bir unsuru olan dominant gruplar ve sosyo-politik yapı tarafından farklı milli ve dini gruplara sunulan şartların ve ortamın entegrasyonu teşvik etmesi de oldukça önemlidir. Son tahlilde devletin politikaları ve hâkim unsurların kültürleşme yönelimleri karşısında kimliğin sürdürülmesi yine de Balkan Türklerinin çabalarıyla gerçekleşecektir.

3. TÜRK KİMLİK VE KÜLTÜRÜNÜN KOSOVA VE MAKEDONYA'DAKİ GELECEĞİ

İnteraktif kültürleşme yaklaşımı içerisinde ele alınan faktörlerin haricinde Kosova ve Makedonya Türkleri bizzat kendilerinden doğan ve anavatanla ilişkili olarak da tezahür eden bazı sorunlarla da baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sorunlar içerisinde Kosova-Makedonya Türkleri arasında oluşan dini ve ideolojik cemaatleşmelerin Türkleri kendi aralarında ihtilafa düşürmesi ve anavatanın Balkanlara ve Balkan Türklerine dönük bazı politikalarının millet varlığına gereken değeri verip vermemesi tartışması zikredilen sorunlar arasında başta gelmektedir.

3.1. Dini ve İdeolojik Cemaatleşmeler

Dini cemaatler arasında bir takım benzerlikler olmakla birlikte dinin idrak ediliş tarzına ilişkin önemli farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıklar sonucunda cemaatler kendilerine özgü bazı normlar üretmekte ve doğal olarak da cemaatlerin kendi içinde bütünleşmesi mümkün olurken sosyal bütünleşme gerçekleşmemektedir (Canbay, 1999). “*Efradını cami ağıyarını mani*” tabiriyle ifade edildiği gibi cemaat mensupları “ben” olmaktan feragat edip “biz” kimliği içinde erimeyi tercih ederken mensubu oldukları cemaatin çıkarları doğrultusunda cemiyet içerisinde diğerlerinden (ağıyar) ayrılmaktadırlar.

Bu durumun en ileri seviyeye ulaştığı durum cemaat mensuplarının cemaatçilik taassubuyla “biz” kimliğini “hepimiz” olmayı sağlayan dini ve milli kimliğin de önünde tutmasıdır. Böylece cemaat mensupları en doğru olduğuna inandıkları kendi cemaatlerinin normlarını ve çıkarlarını kutsarken milletin ve ümmetin çıkarlarını yok sayabilmektedirler. Kosova ve Makedonya Türkleri dini cemaatleşmelerin yanı sıra

siyasi ve ideolojik düzeyde gerçekleşen cemaatleşmelerin de yaşadıkları ülke içerisinde Türklerin birlik ve beraberliği konusunda engel teşkil ettiğini düşünmektedirler.

Makedonya’da bu durumun kaynağının anavatan olduğunu belirten bir katılımcı (Erkek, 32, Aşağı Banisa) Makedonya Türklerinin Türk kimliğine sahip, dini değerlerine sahip bireyler olarak son 10 yıl öncesine kadar bir bütün olarak yaşadığını ve topyekün hareket ettiğini ifade etmiştir. Son 10 yılda ise Türkiye’den gelen farklı cemaat ve siyasi görüşler Makedonya’daki Türklerin farklı fırkalara ayrılmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda bireyler ait olduğu cemaat ve siyasi grupların çıkarları için hareket etmeye başlamışlardır. 1991’de köyün %90’ı genel bir kimlik tanımlamasıyla ifade edilecek olursa milliyetçi ve Müslüman iken günümüzde ise dini ve siyasal olarak fırkalara ayrılmış durumdadır. Katılımcı kırsal da bile çok ciddi etkileri görülen ve Türkiye’den doğan dini ve siyasal cemaatleşme yönelimini şu sözlerle açıklamıştır:

“Tek yumruk olarak hareket eden bu topluluk artık konulara tek yumruk olarak değil farklı parmaklardan yaklaşıyor. Bir STK kurucusu ve önderi olarak en büyük savaşım bunlarla ben Türklüğe bir bütün olarak bakıyorum. Ben kadimim bu yeniler ithal.”

Kosova’da bir katılımcı ise Türkiye kaynaklı dini ve ideolojik (Erkek, 66, Prizren) cemaatleşmelerin etkisini sadece Türk millet kimliği bağlamında değil özellikle gençler arasında oluşan itikat sarsılmasına sebep olması açısından şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkiye’den son 10-12 yılda gelen dini ve ideolojik yapılar Türkleri parmparça etti. Sırp döneminde savaş öncesinde biz tam bir Türk kimliği ve İslami bütünlük içinde yaşıyorduk. Tam da Kuran-ı Kerim’in ayetlerine dayanarak. Ve İslam’a da müthiş zarar verdi. Bugün gençler Müslümanlıktan korkmaya başladı. İtikatımız sarsıldı. Biri başka konuşur biri başka konuşur. Kafa karışması. Kaç grup, tarikat², cemaatçi, ümmetçi her ne varsa hepsi burada birer yuva kurdu.”

Bir katılımcı (Erkek, 41, Üsküp) “*Dini hayatta eskiden bir birlik vardı Makedonya’da şimdi ise maalesef A cemaati B cemaati karıştırıyor*” sözüyle dini cemaatleşmenin Türkler arasında sosyal bütünleşmeye engel olduğunu ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise (Erkek, 41, Aşağı Banisa) “*Türkiye buraya gelmeden önce*

² Osmanlı Devleti’nin bölgedeki varlığıyla veya öncesinde fütuhat geleneği çerçevesinde gazi dervişler vasıtasıyla Balkan coğrafyasında teşekkül etmiş ve günümüzde de hala faaliyet göstermekte olan tarikat formundaki dini cemaatler tartışmanın dışındadır.

Müslümandık ve sosyolojik olarak birbirimize (Türkler) daha saygılıydık. Dini ve siyasi gruplar, cemaatler bizim birliğimizi bozdu” sözüyle bu durumu izah etmiştir. Katılımcıya göre değişen sistemler içerisinde Tito Yugoslavya’sı bile dini-millî kimlik açısından birliği bozamamıştır; fakat Türkiye kaynaklı dini ve siyasi cemaatleşmeler bölgede gerçekleştirdikleri faaliyetler neticesinde bu durumun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Bir katılımcı (Erkek, 35, Prizren) savaş sonrasında Türk askeri, polisi, büyükelçilik, konsolosluk, TİKA gibi pek çok kurum ve kuruluşun Kosova’nın gelişmesinde en büyük desteği sunmasına rağmen bazı alanlarda ise yanlış politikalar üretildiğini belirtmiştir. Katılımcıya göre dernek sayısındaki hızlı artış insanların bölünmesine, dağılmasına sebep olmuştur. Dernek ve kurumların faaliyetleri şahıslar üzerinden yürüdüğü için de şahsi çıkar meselesi ve tartışmalar bölünmelere sebep olmuştur. Bu tür sıkıntıların aşılabilmesi de Kosova’da Türk kimliğinin uzun vadede sürdürülebilirliğini zora sokmaktadır.

Türkiye’de eğitim alan Kosova Türkleri’nin ve Türkiye’den gelen bazı kurumların bu husustaki etkisine değinen bir başka katılımcı ise (Erkek, 37, Prizren) Türkler arasındaki bütünleşme sorununu şu sözlerle izah etmiştir:

“1990’lı yıllara kadar sağcı, solcu, milliyetçi, cemaatçi yoktu. 1990’lardan sonra dini cemaatler, üniversite mezunları (bizim yerliler) Türkiye’den döndükten sonra Türkiye’de etkisi altında kaldığı yapıyı buraya getirdi. Bir de Türkiye’den buraya gelen kurumlarla ideolojik bölünme oldu.”

Bunun yanı sıra Türkiye’den gelen farklı cemaat ve derneklerin Makedonya Türklerinin bütünlüğünü ve orjinallliğini bozduğunu ifade eden bir katılımcı ise (Erkek, 46, Gostivar) “*Gelip bizi anlayacaksın, ihtiyaçlarımızı göreceksiniz. Yerli insanlarla çalışılacak, yerli insanlar devreye girecek yerli insanla çalışılıp yerli insanlar yetiştirilecek*” sözüyle sorunun temelinde Türkiye’den gelen bazı cemaat ve derneklerin yerli Türkler için gelme iddialarına rağmen yerli Türkleri devre dışı bırakarak hareket ettiklerini ifade etmiştir.

Strateji ve koordinasyon eksikliğine de dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 43, Üsküp) ise Türkiye’den gelen farklı dernekler arasında da bir koordinasyon olması gerektiğini belirtmiştir. Örneğin Doğu Makedonya’da Türkiye’den gelen her dernek öğrencilere bir çanta hediye etmiştir ve bu yüzden çocuklar her gün farklı bir çantayla

okula gelmektedirler. Oysaki birisi çanta ihtiyacını karşılarken diğerleri farklı ihtiyaçları karşılamalıdır.

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Yugoslavya Türkleri'nin '*Türkiye'nin minyatür bir kopyası*' haline geldiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 86, Üsküp) ise sorunun çözümünün de yine Türkiye olduğunu belirtmiştir. Katılımcı sorunu ve çözümünü şu sözlerle özetlemiştir:

“Türkiye herşeyden önce kendi içinde birleşmeli. Bizi de birliğe çok çabuk ulaştırır. Orası anavatan orada birlik sağlanmadan burada birlik sağlamak imkânsızdır. Çünkü oranın küçük bir iyi haberiden gurur duyarız en küçük kötü bir haberinden üzüntü duyarız. Parçalanmış Türkiye varoldukça hem manen hem de maddeten her hususta parçalanmış oluruz. Ne mezhep ne tarikat ne sağ sol vardı. İyi veya kötü Türk, Arnavut, Makedon vardı. İyi veya kötü Müslüman – Hristiyan şeklinde insanlar arasında fark olurmuş; dinler arasında değil. İslam tektir. Tek kitabım var. Partiler ve cemaatler bizi ayırdı. Bir sürü cemaat / Bir sürü parti / Biz ise bir avuç Harabati...”

3.2. Anavatan'dan Batılılaşmak

Her ne kadar katılımcılar batılılaşma olarak ifade etmeseler de Kosova ve Makedonya Türkleri yaşadıkları ülkelerde Türk ailesine özgü bazı gelenek ve değerlerin aşınmaya uğradığını dile getirmişlerdir. Bu değerler genellikle aileye ilişkindir ve anavatanda yayınlanan dizilerden, filmlerden ve diğer televizyon programlarından etkilenmektedir. Bu sebeple bu hususun anavatandan batılılaşmak başlığıyla izah edilmesi uygun görülmüştür.

Ana dilde anavatandan yapılan yayınlar bir yandan kimlik ve kültürün korunmasını sağlarken diğer taraftan ise Balkanlar'da Türkler arasında günümüze değin süregelen bazı gelenek ve değerleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumu sadece yayınlarla açıklamak yeterli değildir. Çünkü anavatan ve yaşanan ülke arasında akrabalık, eğitim, tatil, ticaret gibi pek çok alanda gerçekleşen ilişkiler, gidiş-gelişler değerler bağlamında etkilenmeyi de beraberinde getirebilmektedir.

Pek çok katılımcı yaşadıkları ülkede yayınlanan filmlerden ve haberlerden daha çok gerek sosyal medya vasıtasıyla gerek uydu yayını yapan kanallarla Türkiye'yi ve Türkiye yayınlarını takip ettiklerini söylemişlerdir. Sözgelimi Makedonya'nın Ohri şehrinde kimliğini Türk olarak ifade eden bir lise öğrencisi (Kız, 16) Türkçesini Türkiye'den yayınlanan diziler sayesinde geliştirdiğini ifade etmiştir. Ana dilin kimliğin muhafazasını sağlaması açısından bu oldukça önemli bir durumdur. Fakat katılımcılar Türkçe diziler ve programlar vasıtasıyla kaçınılmaz olarak anavatandan kaynaklanan

bazı değer değişmelerinin gözlemlendiğinin de altını çizmişlerdir.

Kosova’da Türk ailesinin Türkiye’ye göre daha az modernize olduğunu doğal olarak da daha geleneksel olduğunu ifade eden bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) bu konuda şu örneği vermiştir:

“Biz sizden daha Türk ve Türkçüyüz çünkü eskiden Türk olanlar gibi davranıyoruz. Türkiye’de olduğu gibi değil; daha az modernize olmuş haliyle yaşıyoruz. Mesela geniş aileye biz hala önem veririz; ama Türkiye’de bu bozuldu. Diziler ve evlilik programları burayı etkiliyor.”

“*Torun kimliğini kültürünü dededen alır. Kültürel aktarım dededen gerçekleşir*” sözüyle üçüncü neslin kimlik inşasında dedenin önemine dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 37, Gostivar) Türkiye’de anne-baba ile birlikte yaşama kültürünün değişmesi ve geniş ailedeki dönüşümünün kısmen de olsa Makedonya Türklerini de etkilediğini ifade etmiştir. Katılımcı Türklere özgü bu değerlerin Türkiye’deki bazı TV programlarından da etkilendiğini ifade etmiştir.

Türkiye’de yayınlanan filmlerin, dizilerin ve evlilik programlarının format değişimiyle birlikte Balkan Türkleri arasında da bazı yozlaşmaların yaşandığını aktaran bir katılımcı (Erkek, 36, Yukarı Banisa) bu husutaki görüşlerini şu sözlerle açıklamıştır:

“Mesela geniş aile olarak yaşadık. Biz de şimdi Türkiye’deki gibi çekirdek aileye geçtik. Türkiye’deki değişim dizilerle birlikte burayı da etkiledi. ‘Battal Gazi’den, ‘Selvi Boylum Alyazmalım’dan Behlül’e [Aşk-ı Memnu] geçtik. Burayı bir anlamda dejenere ediyor diziler, evlilik programları ve sair programlar.”

Geniş aileyle birlikte doğum oranlarındaki düşüşe de dikkat çeken bir katılımcı (Erkek, 37, Üsküp) ise değerler alanındaki farklılaşmaları modern çalışma hayatının gerçekleri bağlamında ele almıştır. Katılımcı bu gerçeğe şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“Eskiye göre doğum oranlarında azalma var. Ama bu genelinde var. Arnavut, Makedon, Türk hepsinde var. Dinamik hayat, stres, kariyer bunlar etkiliyor. Ailelerin birlikte çalışması, çekirdek aileye dönüş var. Hepsini etkiliyor.”

Makedonya’da bir katılımcı ise Türkiye’den kaynaklanan (Erkek, 63, Üsküp) değer değişmelerinin çok farklı boyutlara vardığını ve yaşamın çok farklı alanlarında da gözlemlendiğini şu örnekle izah etmiştir:

“Bu Türkiye’deki evlilik programları, diziler bizim burayı da etkiliyor. Geniş aile bozuldu. Akrabalık ilişkilerimiz, eski komşuluk ilişkilerimiz de bozuldu. Düğünlerimiz eskiden ayrı ayrı olurdu. Kadın-erkek ayrı olurdu. Salon düğünü de nedir? Türkiye’den öğrendik, eskiden yoktu.”

Gelin dediğin eskiden gelirdi, hısım, akrabanın büyüklerin elini öperdi. Şimdi hem bir de giymiş dekoliteyi gelmiş bizimle el sıkışıyor. Akraba evliliği de bizde olmaz; ama çok nadir Türkiye’den özentilerle yönelim oluyor.”

Katılımcının dikkat çektiği akraba evliliği konusunda Makedonya ve Kosova Türklerinin oldukça hassas oldukları görülmektedir. Çünkü kuzeni kardeş olarak yetiştiren bir kültür akraba evliliğine müsaade etmemektedir.* Bir Arnavut katılımcı da (Erkek, 54, Üsküp) bu konudaki hassasiyeti “*Akraba evliliği konusunda kıyamet kopar, dünyanın sonu gelir*” şeklinde açıklamıştır. Dini de aşan bir boyutta önemsenen bu kaide gerçekten de katılımcının aktardığı üzere çok hassas bir yoğunlukta yaşanmaktadır. Katılımcı bu konuda şahit olduğu bir hadiseyi de aktarmıştır. Yakın zamanda katılımcının çevresinde bir kızla bir erkek akraba evliliği yapmak istemiştir. Kızın ailesi engel olup kızı vazgeçirebilmiştir; fakat erkek vazgeçmemiştir. Daha sonra ise erkek evi basarak sofrada yemek yemekte olan amcasını ve evlenmekten vazgeçen amcakızını vurarak ödürmüştür.

Başka bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) ise çok farklı bir örnekle Türkiye’deki kapitalistleşme ve materyalistleşmenin milli-manevi duyguları öldürebildiğini ifade etmiştir. Oğlunu Türkiye’de okutan katılımcı bu konuda yaşadığı hayal kırıklığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Oğlum liseyi de Türkiye’de bitirdi, Hiçbir milli duygusu yok. Araba veren, para veren adama eyvallah der. Maddiyat karşısında maneviyat çürüyor. Kapitalist sistem. Oysaki ben onu Türklüğümünden gönderdim, burada okusaydı azınlık psikolojisi ile belki daha çok milli bilinçli olurdu. Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasını öğrendi.”

Bazı katılımcıların bu örnekteki kadar açık olmasa da Türkiye Türklerinin bazı hususlarda kaba davrandıklarını, Balkan Türklerinin Türkiye’den gelenlere gösterdikleri misafirperverliği ve sundukları yardımı anavatanda bulamadıklarını da ima etmişlerdir. Bu bakımdan kendilerini kapitalist ve materyalist duygulara daha uzak doğal olarak da Osmanlı’dan beri Balkanlarda yaşanan Türk kültürüne daha sadık olarak görmektedirler.

*Bunun yanı sıra hem Kosova’da hem Makedonya’da devlet kurumları belli bir nesil sonrasına kadar akraba evliliğine müsaade etmemektedir.

3.3. Türkiye'nin Balkanlara ve Balkan Türklerine İlişkin Politikaları

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimlik ve kültürünün var oluş mücadelesi ve Balkanlardaki geleceği bakımından Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge üzerindeki politikalarının çok önemli olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcıların en çok fikir beyan ettiği husus Türkiye'nin politikalarının Balkanlardaki millet varlığı üzerinden mi yoksa ümmet varlığı üzerinden mi yürütüleceği sorundur. Kısacası milliyetçilik ve ümmetçilik politikaları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin takındığı tavır Kosova ve Makedonya Türkleri için en önemli konular arasında gelmektedir.

İki ülke kıyaslandığında Kosova Türklerinin geleceğe dönük olarak Türk kimlik ve kültürünün muhafazası ve sürdürülmesi bakımından karamsar oldukları görülmüştür. Ayrıca Kosova Türkleri T.C.'nin ümmetçi politikalardan bir adım önde milliyetçi politikalarla hareket etmesi gerektiği hususunu Makedonya Türklerine kıyasla daha fazla ve daha şiddetli bir şekilde dile getirmektedirler. Kosova'da Türkçe eğitime olan rağbetin düşmesi de bu bakımdan önemlidir ve endişe vericidir.

Dile getirilen sorunlar içerisinde çifte vatandaşlık, T.C. tarafından bölgeye yapılan yardımların nasıl kullanılması gerektiği, Türk şirketlerin ve iş adamlarının istihdam konusundaki tavırları, Türkiye'den gelen kurumların yerli Türklerle olan ilişkileri, özellikle Kosova'da Türkiye'nin Türkçe eğitimin teşvik edilmesi hususunu daha fazla önemsemesi ve Türkiye'ye yüksek öğretim için kabul edilen öğrenci kontenjanı gibi pek çok konu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

T.C.'yi resmi olarak bölgede en çok görünür kılan kurumlar arasında TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Diyanet İşleri başta gelmektedir. Bunlar haricinde hem Türkiye destekli hem de Kosova-Makedonya Türkleri'nin kendi kaynaklarıyla kurdukları dernekler aracılığıyla Türk kimlik ve kültürünün tanıtılması ve muhafazasına yönelik faaliyetler yapılmaktadır. Dernekleşme faaliyetleri kimlik ve kültürün varoluş mücadelesinde çok önemi araçlardır. Araştırma evreninde sadece kent hayatında değil köylerde de ciddi anlamda dernekleşme faaliyetlerinin gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu derneklerle birlikte Türkiye'yi temsil eden kurum ve kuruluşların Türkiye ve Türk algısının olumlu yönde değişmesinde büyük katkıları olmuştur. Sözgelimi TİKA'nın tarihi eserler üzerinde sürekli devam eden restorasyon çalışmaları Türk kültürüne ait pek çok eseri canlandırarak T.C.'nin Balkanlarda'ki kültür varlığını korumaktadır.

Yunus Emre Enstitüsü dil ve kültür alanındaki kursları ve faaliyetleriyle Türk kültürünü tanıtmakta ve bölgede kaynaşmayı sağlamaktadır. Katılımcılar bir yandan Türkiye'nin bu alanlardaki katkılarını takdir ederken yapılan yardım ve yatırımların daha iyi olması ve daha stratejik adımlar atılmasını sağlamak hususunda da görüş beyan etmişlerdir.

3.3.1. Makedonya Türkleri'nin Görüşleri

Bir STK temsilcisi (Erkek, 37, Üsküp) Türkiye ve Türk algısının değişmesinde TİKA ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumların çok büyük katkı sağladıklarını belirtmekle birlikte “*Yama dönemi bitmeli. Artık elbiseyi dikelim*” ifadesiyle Türkiye'nin hala az da olsa devam eden Türk göçlerini durdurmak için ekonomi ve istihdam alanında politikalar üretmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu katılımcıya göre;

“Türkiye'nin de uzun vadeli, planlı stratejileri olmalı. Ekonomik politikaları, net stratejileri olmalı. Artık kalite lazım. Doğu Makedonya'da kendini hissettirmeyen bir göç var. Mesela yılda 5 aile ya Türkiye'ye ya da Avrupa'ya göç ediyor. Mesela neden orada istihdam üretilmesin? Bu alana şu anda yoğunlaşıyor. 5 yıllık 10 yıllık 50 yıllık planlar yapıyoruz. Göç etmek isteyenleri tespit ediyoruz. Mesela Klavuzlu köyünde felan kişi göç edecek ikna etmeye çalışacağız, edemezsek de bari Türk'e satsın toprağını, Makedon'a değil.”

Doğu Makedonya'daki göçü “*kanayan yaramız*” şeklinde tarif eden başka bir katılımcı (Erkek, 54, Vrapçište) da istihdam sorununa şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“İstihdam sorunu çözüldürse o zaman göç azalır. Şu anda hala Doğu Makedonya'da göç var. Kanayan yaramız Doğu Makedonya göç açısından; ama sadece orası değil. Güney Makedonyada da var bu biraz daha hissettirmiyor; ama çok var. Öğrenci Türkiye'ye gidiyor. Ya evleniyor ya iş buluyorgelmiyor.”

Türkiye'den gelen iş adamlarının, yatırımcıların bazı bürokratik engelleri aşmak için Arnavut-Makedon şirketleriyle çalıştığını sonuçta Türklere çok fazla istihdam sağlayamadığını ifade eden katılımcı iş adamlarının Türklerin istihdamı konusunda anlaşarak, şart koşarak yatırım yapmaları gerektiğini de ifade etmiştir. Katılımcı istihdam konusunda ise şu örneği vermiştir:

“Mesela Türkiye'de et çok pahalı. Türkiye'nin ete ihtiyacı var. Yörük Türklerine bu alanda Valondova, Ustrumca, Radoviç köylerinde bu alanda bir istihdam sağlansa hem anavatana yarar hem de bu vesileyle oradaki göçü durdururuz. Doğu Makedonya'da bir köyde 10-15 hane kalmış. İş yok istihdam yok. Ya AB'ye ya Türkiye'ye göç etmiş. Bir yöntem bulmak lazım onları bir araya getirecek bir yöntem. Onları birbirleri arasında entegre etmek lazım.”

Bir Arnavut (Erkek, 47, Üsküp) katılımcıya olası istihdam imkânlarını sorduğumuzda ise düzenlenen etkinliklerin sözgelimi Ramazanlarda verilen iftarların

yeterli olduğunu, amacına ulaştığını bundan sonrasının israf olduğunu belirtmiştir. Katılımcı “*Hepimizin içecek bir tabak çorbası var Allah’a şükür. O kadar masraf yerine mesela küçükbaş hayvan alıp birer ikişer ailelere dağıtsak onunla geçimlerini sağlasalar*” sözüyle benzer bir istihdam örneği vermiştir.

Doğu Makedonya hususunda eskiye oranla Türkiye sayesinde çok önemli gelişmelerin de olduğunu aktaran bir katılımcı (Kadın, 37, Üsküp) ise şu bilgileri paylaşmıştır:

“Komünist dönemde Müslümanlar eğitime önem vermedi. Ama şimdi artıyor. Doğu Makedonya’da güvenli ortam olmaması ve sair sebeplerle okutulmuyordu. Artık Yörük kızları da okutuluyor. Mesela şu anda bir Vakfın kız yurdunda kalan öğrencilerden 100 kişiden 60’ı Yörük Türkü.”

Bununla birlikte aynı katılımcı istihdam hususunda Türkiye’nin dikkat etmesi gereken şu hususlara işaret etmiştir:

“Türkiye desteğini sunsun; ama buradaki Rumeli Türklerine dönük istihdam sunsun. Onlarla birlikte koordineli-planlı bir şekilde strateji üreterek çalışsın. Ve Makedonya Cumhuriyeti’ne destek sunarken de aynı zamanda bizim koşullarımızı iyileştirecek şartlar sunsun. Devletin kurumlarına dönük bir sürü yardım, yatırım yapılıyor; ama Türkler çok fazla yararlanamadı. Buradan 100 işçi alınacaksa bir iş yeri, fabrika için Müslüman ve Türk unsura daha çok istihdam şartı koşulsun. Dışarıdan gelen insanlar da burayı tanıyan sosyo-kültürel dokuyu bilen gören insanlara muhatap olsun.”

Türkiye merkezli şirketlerdeki istihdam yüzdesinde Türklerin çok az olduğunu ifade eden başka bir katılımcı (Erkek, 32, Aşağı Banisa) ekonomik olarak yapılacak yatırımlarda, açılan fabrikalarda Türk yüzdesini yüksek tutulması gerektiğini söylemiştir. Katılımcı şu anda Üsküp’teki bir Türk şirketinde istihdam edilen personelin %10’unun belki de daha azının Türk olduğunu bildiklerini aktarmıştır. Ayrıca katılımcı yatırımların Türklerin yaşadığı bölgelere daha çok yoğunlaşması gerektiğini belirtmiştir.

Özellikle Türk iş adamlarının Makedonya’daki Türkleri değerli görmeleri gerektiğini, siyasetle aralarını iyi tutabilmek için Makedonları birinci sıraya koymak yerine Türk şartlarını, hakların iyileştirecek bir tavır takınmaları gerektiğini söyleyen bir katılımcı (Erkek, 33, Üsküp) “*Türkiye’de Makedonsun veya Arnavut’sun burada da Türk’sün*” sözüyle çok tuhaf bir muameleye maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Türkiye’ye gittiklerinde Makedonya’da yaşadıkları için tanınma problemi yaşayan Makedon veya Arnavut muamelesi Makedonya Türkleri Türkiye’den iş adamları Makedonya’ya geldiğinde ise Türk muamelesi görmektedirler. “*En büyük suçumuz*

Balkanlarda doğmuş Müslüman-Türk olmak” siteminde bulunan katılımcı kızdıkları bu hususu şu sözlerle açıklamaktadır:

“Türkiye’den gelen istihdam üreten şirketler istihdamda Makedon’u 1. Sraya koyuyor. Düşmanı yakın tutuyor. Daha çok ayak işini, evrak işini pragmatist, ticari zekâ ile Türklere yaptırıyor. Ama asıl istihdam Makedon’a sunuluyor. İyi niyeti suiistimal ediyor. Türkiye’den gelen şirketler Türkiye’deki mesaiyi uygulayıp maaş sistemini ise Makedonya’daki gibi işletiyor.”

Bir katılımcı (Erkek, 35, Aşağı Banisa) ise daha realist bir bakış açısıyla Türklerin istihdamı bağlamındaki sorunların siyasi desteğe bağlı olduğunu şu görüşüyle dile getirmiştir:

“Restorasyonlar, hastaneler, ekonomik alanada birşeyler yapılıyor. Türkiye bunları arttırsın. Türklerin konumunu yükseltsin. Türklere yatırım yapsın; ama sosyo-politik bir gerçek de var. Devlet şu kadar Makedon çalışacak diyor. Türk hastanesi; ama çok yüksek bir oranda Makedon istihdam ediliyor. Siyasi destekle de ilgili bu. Ramstore mesela yüksek miktarda Türk çalıştırabiliyor. Şimdi de Arnavutlar iktidarda onlar da aynı şeyi isteyecek.”

T.C.’nin bölgede yaptığı yardımların Makedonya’da size Türkiye zaten sahip çıkar algısına sebep olduğunu da aktaran bir katılımcı (Erkek, 43, Üsküp) “*Türkiye insanımızı pasifleştirdi. Adam dernek başkanı; ama işsiz mesela*” örneğini vermiştir. Devleti temsilen bölgede bulunan bazı kurumların Türkleri parazitileştirdiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 55, Vrapçište) ise örnek olarak şu bilgileri paylaşmıştır:

“Bir okul onarımı, projeler çok güzel. Bakıyorsun STK’lara her türlü maddi imkân sağlıyor. 2 yıldır kitap yayını için Yunus Emre’ye başvurduğum. Kabul etmiyorlar, kitap basıyorlarmış. Siz o zaman iftar vermek için mi varsınız? Burada yayınlanan her Türkçe eser Makedonya’da Türk varlığının delilidir. Stratejik değil. Orada bir ekip kurmuşlar bu okulu onaralım iftar yapalım. Devletin parasıyla ağalık yapıyorlar. Bundan kurutulmak lazım.”

“*Türkiye yardım yerine yatırım yapsın*” görüşünü dile getiren bir katılımcı (Erkek, 47, Üsküp) ise mevcut durumun sürdürülebilir olmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

“Kumanya dağıt, iftar ver; bina yaparken hep Türkleri çalıştırıyoruz diyorlar; ama bina bitince ne olacak? Sıkıntı şu herkes bir bakan tanıyor, onunla iş birliği yapıyor. Vakıf, dernek kuruyor onunla işliyor. Türkiyedeki derse ki “yeter sana yardım ettim, o yeter artık” o zaman ne olacak?”

Birçok kişinin farklı çıkarları için Türkiye’den hazır yardım istemek suretiyle anavatanın desteğini susitimal ettiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) ise “*Çin atasözünde olduğu gibi Bana pişmiş balık verme, tutmayı öğret*” felsefesiyle hareket edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Sorunlar arasında bahsi geçen milliyetçi politikalar meselesi de ayrıca ele alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı katılımcılar Türk dış politikasını yeterince milliyetçi olmadığını ümmetçiliği ön planda tuttuğunu ifade etselerde bazıları ise bunu Türkiye'nin Balkanlara dönük genel tavrı olarak görmekten kaçınılmaktadırlar. Çünkü bu tavır T.C.'nin resmi politikası değil siyasetçi ve bürokrat düzeyindeki bazı şahısların tutumlarından kaynaklanmaktadır. Bir katılımcı (Erkek, 45, Üsküp) bu konuda şu görüşleri ortaya koymuştur:

“Türkiye’deki bazı siyasiler burayı bilmedikleri için hata yapıyorlar. Kardeş olun diyorlar ümmet olarak, zaten Müslümanız biz. Ümmetçi siyaset farklı bir şeydir. Arnavut partiler Katolik dünyası / Batı tarafından yönetiliyor. Halk Arnavut-Makedon Türkiye’yi sever; ama liderler öyle değil. Türkiye abilik yapacak burada; ama bizim açımızdan hasıraltından, göstermeden dolaylı yollarla Türkleri güçlendirecek. Bunu yapıyor; ama daha da güçlendirecek. Asimilasyona yol açmaması lazım. Biz yarın ümmetiz biz Türk değiliz demeye başlarsak biz burada biteriz. Bunu siyaseten yürütmeye gerek yok, zaten Türk Müslüman demek. Türkiye bu anlamda yapmıyor bunu; ama Arnavutlar bunu kullanır. Batı’nın elinde de koz vermiş oluruz. Batı’ya bu uyar. Bu sefer de Batı Arnavutlara verir Türkü yönetme görevini.”

Türkiye'nin Türkleri güçlendirecek milliyetçi politikaları desteklemesi gerektiğini belirten bir katılımcı (Kadın, 54, Gostivar) “*Müslümanız Elhamdülillah. Arnavutlarla bir sıkıntımız yok. Biz milliyetçiyiz, ırkçı değiliz; fakat Türk olmaktan da gurur duyuyoruz. Bu benim milli kimliğim*” görüşünü dile getirmiştir. Katılımcı bu tavrın ırkçılık olarak anlaşılmasında gerektiğini, gayet doğal bir hissiyat olduğunu vurgulamıştır.

Daha sert bir üslupla “*Türkiye bizi Türk kabul etsin*” ve “*beni Arnavutlaştırmayı bıraksın*” diyen bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) ise bölgeye gelen ve bölgeyi tanımayan “*bilgisiz siyasetçilere*” bu hususta şu sözleri söylemiştir:

“Türkiye’ye ruhen yaptığım yatırımın karşılığını alamıyorum. Bize diyorlar ki Arnavutlarla kardeş olun. Zaten bizi istemiyorlar ki. Ben kobay değilim. Benim sırtımdan geçinerek [Türkiye’deki Arnavutlardan] oy alamazsın. Tito bile beni Makedonlaştırmadı. Sen beni niye Arnavutlaştırmaya çalışıyorsun? Gerekirse tek başıma savaşırım; Türk kalırım. Aşağı Banisa ile Çegran köyü benim için aynıdır dememeli. Ben seni nasıl bir coşkuyla karşılamışım. Benim farkım ne?”

“*Türkiye ümmetçilik yaparken bizi ezmesin*” diyen bir katılımcı (Erkek, 43, Yukarı Banisa) “*Arnavutlarla kardeşsiniz*” şeklinde sürekli tekrarlanan ümmetçi söylemin uygulamada “*Size veriyorum paylaşın der gibi*” işlediğini; hatta bazı kurumların Türklerden çok Arnavutlara ve Makedonlara fayda sağladığını belirtmiştir.

Katılımcı bu hususta bir bürokratla aralarında geçen şu diyalogu aktarmıştır:

“Devleti yıpratmayalım, anavatanımızı diye düşünürdük. Eskiden bir büyükelçiye sordum: “Neden Makedon’a Arnavut’a bu kadar yardım yapılıyor da bize yapılmıyor?” “Kafanı yorma, bu uzun vadeli bir devlet politikası, detaya girme” dedi.”

Katılımcı bu tavrı uzun süredir “*Ne zaman bu politikanın sonucunu göreceğiz? diye bekliyoruz*” sözüyle eleştirmiştir.

Yine Türkiye’yi temsil eden bazı kurumların tavrı hususunda milliyetçiliğin yeterince önemsenmediğini dile getiren bir katılımcı (Erkek, 66, Gostivar) şu örneği vermiştir:

“Devlet desteğini sunarken bazı şartlar koşmalı. Mesela bir Torbeş köyü var. Giysi, din, adetler aynı Makedonlarla değil; ama dilleri Makedonca. Müslümanlar ve çoğu biz Türküz diyorlar. O köyde %94’ü Türk; fakat Makedonca ders yapılır. TİKA’ya yazdım 60.000€ verdin bu okulun tamirine neden şart koşmadın Türkçe eğitim için? En az 2-3 saat Türkçe ders koymadınız? Cevap: Biz Türk bayrağını dalgandırıyoruz ve Türk kimliğini sürdürüyoruz.” Ben de daha fazla karışmadım.”

Başka bir sorun olarak Türkiye’nin bölgedeki potansiyelini yerli Türkler üzerinden değerlendiremediğinin altını çizen bir katılımcı bu konuda (Erkek, Yukarı Banisa, 36) şu sözleri söylemiştir:

“Türkiye’den mezun olmuş yeniçeri gibi askerinin var burada; ama sen kendine danışman olarak Arnavut milliyetçisini atıyorsun. Her alanda var. Ekonomi, siyaset, ilahiyat... TİKA’da bir tane Türkiye mezunu Makedonya Türkü var, gerisi hepsi Türkiye’den. Bir sürü masrafı var bir de bunun. Özel araba, yeşil/siyah plakalı araçlar, servis, yurt dışı yol masrafı vesair bir sürü... Ne için kuruldu Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları?”

Bu durumun bir küskünlüğe de sebebiyet verdiğini ifade eden bir katılımcı (Erkek, 41, Üsküp) ise bu konuyu şu sözlerle açıklamıştır:

“Anavatana eskiden bir özlem vardı. Mesela 1990’larda bir şoför gelse vafına bakılmadan sevgi, hürmet gösterilirdi. İş adamlarına siyasetçilere saygıda kusur edilmezdi. 1990’lardan 2010’lara kadar müthiş bir sevgi vardı. Türkiye güçlü olsun bize sahip çıksın şeklinde. Bu son dönemde bu değişmeye başladı. Türkiye mezunu var onu devre dışı bırakıyor. 200 tane yerli [Türk] ilahiyatçı var; ama Türkiye’den 20 tane hoca gönderiliyor. Bizi Türk olarak görmekten ziyade Arnavut gibi görüyorlar. İstanbul Türkçesi konuşan Arnavut diyorlar. Sen neden Türkçe gazete çıkarıyorsun diyorlar.”

Bir katılımcının (Erkek, 87, Üsküp) Türkiye’nin Balkanlardaki politikalarına ilişkin görüşleri sorunların genelini özetlemesi bakımından oldukça önemlidir:

“Türkiye 1912’den sonra Balkanlardaki Türkleri adeta unutmış gibi davrandı 1980’lere kadar. Ecevit, Demirel ve Özal ile başladı. Erdoğan’da zirveye vardı. İlgilenmesi, durumu doğru mu tam mı? Ayrı mesele. Müthiş maddi imkânlar sağlanıyor. Türkiye Balkanlardaki azınlığa sadece kendi milletinin bir parçası olarak bakmamalı. Yadırgamamalı. Balkan Türkleri

becerikli, aydın ve milli kimlikleri güçlü insanlardır. Bizim babalığa ihtiyacımız yok. Gelirlerdi vaktiyle Türkiye’den, 7 okutman göndermişler Yunus Emre’ye, ne gerek var? Bir sürü ilahiyatçı sokakta dolaşiyor. 19 tane imam varmış Anadolu’dan. Ne gerek var? Buradaki değerleri değerlendirmek, değerlere saygılı olmak ve yol açmak gerek. 1980’lere kadar kendi yağımızda kavruluyorduk. Mesela Sesler dergisine bayılırlardı. 40 sene çıkardık. Türkiye’den yayın yapalım diye bayılırlardı. Prizren’de 3 dernek vardı. Müthiş bir kültür hayatı vardı. Şimdi bir sürü; ama nitelik yok. Hiçbir parti dernek bizim değil hep Türkiye’den bu da bizi bölüyor. Türkiye’de de kötü ne varsa hepsi burada. Yunus Emre’nin yaptığı etkinlikleri biz gönüllü duygusal yapardık; ama bu kadar israf etmezdik. Ne kadar doğru ne kadar adil? O kadar cami, okul var. Yap bir kültür merkezi. Öyle bir ortam yaratmışlar ki sen kendini içinde yabancı hissediyorsun. Mesela gelmiş bakan, milletvekili bir okul açılışında resimleri haberleri görüyoruz ful onlar. İyi de sen misafirsin. Biz neredeyiz orada? Çok genel bol yardımı var; ama hatalı yardım yapılıyor. Harcanan para yerini bulmuyor. Türkiye güvence, bizim sorunlarımız Türkiye halleder; ama Tito’nun ideoloğu derdi ki; ‘Hiçbir devlet, parti, ideoloji insanı mesut edemez eğer insan kendini mutlu edemezse’.”

Dile getirilen bu sorunlara rağmen Türk kimlik ve kültürünün Makedonya’daki var oluş mücadelesinde ve muhafaza edilmesi konusunda Makedonya Türklerinin büyük bir çoğunluğu geleceğe dönük ümitli olduklarını dile getirmektedirler.

3.3.2. Kosova Türkleri’nin Görüşleri

Kosova Türkleri ise Makedonya Türkleri’nin aksine Türk kimlik ve kültürünün geleceğe dönük var oluş mücadelesinde ve muhafaza edilmesi konusunda çoğunluk itibariyle karamsar olduklarını ifade etmektedirler. Bu yüzden Türkiye’nin bölgedeki politikalarına ilişkin söylemlerinde ve taleplerinde milliyetçi tavrın daha baskın olduğu gözlemlenmektedir. Kosova’da dile getirilen sorunlar ve Makedonya Türklerinin sorunları arasında büyük benzerlikler vardır. Bu sorunlar arasında Türkçe eğitim, istihdam alanında destek, Kosova Türklerine çifte vatandaşlık verilmesi bakımından kolaylık sağlanması ve milliyetçiliği ön planda tutan politikaların geliştirilmesi başat konumdadır.

İstihdamın sadece Türkler için değil ülkenin genel nüfusu için sorun oluşturduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) Türkiye’de eğitim görmüş olmaları sayesinde Kosova Türklerinin çoğunun eğitim seviyesinin yüksek olmasına rağmen istihdam sorunu yaşadıklarını söylemiştir. Katılımcıya göre Türkiye’deki üniversitelerin verdiği kontenjanların çoğu istihdama dönük değildir hatta bazıları Kosova’da da var olan bölümlerdendir. Örneğin bir tıp fakültesi veya İngilizce öğretmenliği gibi kontenjanlar yerine Türkoloji, TDE gibi Türkiye’de boş kalan bölümlerden kontenjan verilmektedir. Üstelik Türkiye’de eğitim görmek Kosova’da hâkim milletin diline olan entegrasyonunu da engelleyince yeni bir sorun ortaya

çıkmaktadır. Kosova’da Prizren şehrinde Türkiye’den gelen bir kurum yaklaşık 30 kişilik bir istihdam oluşturmuştur. Fakat sadece 1 personel Türktür. Katılımcı muhataplara nedenini sorduğunda ise Türklerin Arnavutça bilmiyor oluşunun yanı sıra “*Ben buraya kazanmak için geldim. Türkler için gelmedim.*” cevabını aldığını aktarmıştır. Bu yüzden de katılımcının da belirttiği üzere her ne kadar istihdam ülkenin genel sorunu olsa da “*Türkiye dışında Türk olmak zordur*”.

Türkiye’den gelerek Kosova’da istihdam üreten bir bankanın benzer yaklaşımını milliyetçi değerlerden yoksun olmasıyla açıklayan bir katılımcı (Erkek, 53, Prizren) bu durumu şu sözlerle eleştirmiştir:

“Mesela banka Türk’ü almıyor. Neden? Türkçe biliyor; ama Arnavutça bilmiyor. Yahu en fazla 100 kelime – 100 cümle hizmet içi eğitimle halledersin. Hâkim topluma hoş görünmek için, salt ekonomik çıkarlar için, ruhsuz.”

Ümmetçi duruşun milliyetçi değerlerin önüne geçmesiyle Türkiye’den gelen kurumların kendi milletine ait azınlığın dilini değerli görmemesi başka bir soruna daha yol açmaktadır. Bir katılımcı (Erkek, 69, Priştine) bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“1999’a kadar Türkiye’nin gölgesi bizim için daha etkiliydi. Büyük bir devletin azınlığı 1999’da kendini göstermeye başlayınca her an şişmiş bir balona benziyor Türk kimliği. Mesela bir banka geliyor, bir holding geliyor. Bizim kimliğimizi yok ediyor. Türklere verilen hakları çiğniyorlar. Türkçeyi hiçe sayıyor. Onlar bizi tanımayınca Arnavutlar diyorlar: ‘Ya bak Türkiye bile sizi tanımıyor.’ Mesela bir etkinlik yapılıyor Ramazan’da [Türkiye kaynaklarıyla] bir tane bile Türkçe kelime yok, ayıp ya. Bunlar bizi ümitsizliğe sürüklüyor. Devlete olan saygımızdan dolayı bir şey demiyoruz. Kim iktidar olursa olsun onunla ilişki kurarız ve kurmalıyız. Burada ümmetçilik bize zarar veriyor.”

Yatırımlar ve istihdam konusunda Türkiye’nin ümmetçilik ve milliyetçilik dengesine dikkat etmesi gerektiğini ifade eden başka bir katılımcı (Erkek, 35, Prizren) ise bu hususta şu örnekleri vermiştir:

“Türkiye ümmetçilik ve milliyetçilik dengesini çok iyi korumalı. Dikkat etmeli. Tika Türklerin olmadığı bir bölgede elektrik trafosunun yapımına yüzbinlerce € destek sunarken Türk dernekleri elektrik faturası ödemekte güçlük çekiyorsa burada büyük bir sıkıntı vardır. Türk taburunda, TİKA’da Yunus Emre’de çalışanların çoğu Arnavut’tur. Türkler tarafından kurulan şirketlerde çalışanların çoğu Arnavuttur; fakat bu onlara karşı kötü baktığım anlamına gelmiyor. Ailemden çoğunluğu Arnavuttur; ama ben Türküm.”

Katılımcılar Türkiye’ye eğitim için kabul edilen öğrenci kontenjanı hususunda da ümmet ve millet dengesinin korunmasına ilişkin fikirler beyan etmişlerdir. Bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) özellikle Türklere bu konuda ‘pozitif ayrımcılık’ yapılması gerektiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Büyük öğrenci projesi ile üniversiteye 120 öğrenci kontenjanı varsa yarısı Türklere yarısı Arnavutlara-Boşnaklara veriliyordu. Şimdi ise pozitif ayrımcılık yok. Eskiden burslu olarak 120-130 kontenjan vardı şimdi ise 20-30 kişi ancak gidebiliyor. Verdiği bölümler de burada çok iş yapabilecek bölümler değil oda önemli. Güçlü hissettirecek bir ayrımcılık, pozitif ayrımcılık lazım. Boşnak, Türk, Arnavut aynıdır demekle olmuyor.”

Bu mevzuda önce milleti sonra ümmeti ön planda tutan bir politika izlenmesi gerektiğini ifade eden bir katılımcı (Kadın, 28, Prizren) Türkiye'nin hem Kosova'da Türkçe eğitimi desteklemesi hem de Türkiye'den verilen kontenjanlarda istihdama dönük bölümlerin ayrılması gerektiğini aksi takdirde Türkçe eğitime kayıt olma konusunda tereddütlerin oluştuğuna şu sözlerle dikkat çekmiştir:

“En önemli eğitim, bilhassa Türkiye Kosova Türklerine eğitim sağlasın. Anaokulundan başlayıp üniversiteye kadar bunu sağlamalı. Burada değişik dilde bölümlerin açılmasına yardım etsin. Prizren'de sınıf öğretmenliği ve okul öncesi var sadece 10 yıldır. Daha çok istihdama dönük bölümler olsun. Mesela Türkiye'den verdikleri kontenjanlar da farklı olmalı. Tıp, ekonomi vs. Bir sürü öğrenci kaldı Türkiye'ye gönderemedik, özellikle istihdama dönük bölümlere gönderemedik. Bu nedenle de aileler gelecek nesilleri Türkçe eğitime gönderme konusunda tereddüt yaşıyor. Öncelikle bizim kimliğimize dönük olsun, daha sonra diğerlerini kayırsın. Önce millet sonra ümmet.”

Türk kimliğini korumada hatta asimile olan Türklerin de tekrar Türk kimliğine dönmeleri konusunda Türk kimliğini özendirecek en önemli etkenin eğitim olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 62, Mamuşa) şu sözleri söylemiştir:

“Kosova'da Türkçe konuşanların sayısı aşağı yukarı 300.000'i geçer; ama nedense kendilerini Türk olarak beyan edenlerin sayısı 20.000'i bile bulmuyor. Komünizm döneminde asimile olan Türklerin tekrar kendi özlerine dönebilmeleri için Türkiye bazı girişimlerde bulunabilir. Ancak bu siyasi etmenlerin böyle bir şeyi isteyip istememelerine bağlı. Bence Türklüğün özendirilmesi konusunda bazı yapılacak bazı girişimlerle Türk sayısı 100.000'leri bulabilir. Eğitimden başlayacaksınız, Türkçe eğitimi destekleyecek, özendireceksin.”

Türkçe eğitimin rağbet görmesinin önündeki engellerden birinin ümmetçi bir siyaset izlenmesi olduğunu, gerçekte Türkiye'nin sosyo-ekonomik gücünün, kapasitesinin ümmete de millete de yeteceğini ifade eden başka bir katılımcıya (Erkek, 36, Mamuşa) göre Türkiye ne yapıp ne edip Türkçe eğitim konusunda daha ciddi projeler yapmalıdır. Katılımcı bu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir:

“Bir veli çocuğun geleceğini, eğitimini düşünür, kaygılanır. Benim dönemimde 30 kontenjan vardı Kosova Türküne, ondan sonra 60'a kadar çıktı. Sonra bu kontenjanı Türkiye aldı maalesef Kosova'ya verdi. Biz ümmetiz, kardeşiz ayrımcılık olmaz dedi. Şimdi ne oldu? Bu Kosova'daki velileri incitti. Hatta bazı aileler çocuklarını Arnavutça eğitime verdi. Arnavutlar daha çok faydalıyor bu kontenjandan. Türkiye Cumhuriyeti yeni yeni uyanmaya başladı. Şimdiki büyük elçi 20 kontenjan daha arttırdı. Sadece Türklere; ama bu yeterli mi? Değil. Zaten Kosova'daki lise mezunu Türk öğrenci sayısı 150'yi geçmez. Bu da 100'e düşer zaten zaten, okumak istemeyenler de var. Sen 100 öğrenciyi burslu okutamaz mısın? O zaman kimlik ve kültür, ilkokulda Türkçe eğitimi rağbet görür.”

Kosova Türklerinin Türkiye’den en çok istifade ettiği alanın eğitim olduğunu söyleyen bir katılımcı (Erkek, 46, Priştine) ise bu alandaki farklı bir soruna dikkat çekmiştir. Katılımcı Türkiye’de eğitim almak üzere seçilen bireylerin liyakati yerine ideolojisine bakıldığını bu yüzden de Türkiye’nin birilerini daha çok kendine bağlarken diğerlerini ise küstürdüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kosova’dan öğrenci alınırken daha çok ideolojisine ve meşrebine bakılarak eleme yapıldı. Liyakat ön planda tutulmadı. Devam ediyor. Bu insanları bölüyor. Türkiye’den bir temsilci, bürokrat geldiği zaman mensubu olduğu siyasi kanaat, ideolojik topluluk propagandası yapmaksızın Türkleri eşit bir şekilde sadece Kosova Türkü olarak muhatap kabul etmesi çok önemli.”

Bunun yanı sıra katılımcı Türkiye’nin bölgede elitini oluştururken de benzer bir hatayı yaptığını “*Türkiye burada yeni bir elit oluşturmaya çalışıyor. Ama bu şekilde mevcut eliti küstürüyor ve elinden geçiriyor. Bir yandan bu makul; ama eleştiri getirdiği zaman onu dışlamak makul değil*” sözüyle açıklamıştır.

1. Sınıfta Türkçe eğitime yapılan kayıt sayısında azalma olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 34, Prizren) 20-30 sene sonra Kosova’daki Türk nüfusunun tükenme noktasına gelmesinden endişe ettiğini belirtmiştir. Katılımcıya göre Türkçe eğitimde kayıt sayısının azalmasındaki temel sebep istihdam kaygısıdır. Bu yüzden Türkiye 1. Sınıfta Türkçe eğitime kayıt yaptıran ailelere el altıdan teşvikte bulunmalıdır. Bunun yanında Kosova Türklerine çifte vatandaşlık verilmesinin kolaylaştırılması gerektiğini ifade eden katılımcı Türkiye’ye giden Kosova Türkleri geri dönmezler burada Türk kalmaz düşüncesinin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı bu düşüncesini çifte vatandaşlık verilmesi halinde “*kendini Arnavut yazdıran Türkler de tekrar kimliğini Türk olarak ifade ederler*” sözüyle açıklamıştır.

Benzer görüşlere sahip olan başka bir katılımcı çifte vatandaşlığın (Erkek, 37, Prizren) Kosova Türklerine öz güven sağlayacağı için asimilasyon karşısında direnmelerine destek olacağını ileri sürmüştür. Katılımcı çifte vatandaşlığın önemini “*Son yüz yıl içerisinde asimilasyona yönelmiş Türk kesimin geri kazanılmasına yol açar. Çünkü Türk kimliği öteki olmaktan çıkar, popülerleşir*” sözüyle açıklamıştır. Bu bağlamda Macaristan’ın Sırbistan’ın Voyvodina bölgesindeki Macarlara çifte vatandaşlık, eğitim ve sağlık gibi alanlarda sunduğu kolaylıklar gibi milliyetçi politikaların örnek alınması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ön Türkler olarak kendilerini bilen Gorali ve Torbeş olarak adlandırılan unsurların da Türkiye’den çifte

vatandaşlık konusunda kolaylık beklediklerini “*Biz ne olduğumuzu biliyoruz diyor Goralılar, yeterki Türkler bize bir hamilik yapsın. Çifte vatandaşlık yolunu açsın*” sözüyle ifade etmiştir.

Kosova’da Türk kimlik ve kültürünün geleceğine dair karamsar olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, Priştine, 47) çifte vatandaşlık konusunda Türkiye’den gördükleri muamelenin de bir anlamda ayrımcılık olduğunu söylemiştir. Katılımcı’ya göre;

“Balkan Türkü evlad-ı Fatihan sözde; ama gerçekte evlad-ı gariban. Dilim, dinim, cinsimle Türküm. Diğer toplulukların iki vatandaşlığı var; ama benim yok. Bu da bir diskriminasyon. Evlad-ı gariban olduğumuz için iki arada bir derede kalacağız, hem Türkiye’siz hem Balkansız kalacağız.”

Sayınca çok az oldukları için pozitif bir ayrımcılık talep eden bir katılımcı (Kadın, 54, Prizren) Kosova Türklerini diğer Türklerle de aynı tutulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcı çifte vatandaşlık konusunda şu sözleri dile getirmiştir:

“Türkiye vatandaşlık versin. Aldığımız anda göç ederiz korkusu var; ama göç değil güç kazanırız. Göç değil güç alırız. Mesela Voyvodina’daki Macarlar öyledir. Sırbistan Sırlara, Bulgaristan Goralılara veriyor; ama gitmiyorlar”

“*Göç edeceğiz diye değil; ama biz güvencede hissederiz. Zaten gidecek olsaydık çoktan giderdik gidenlerle beraber*” diyen bir katılımcı (Erkek, 36, Prizren) çifte vatandaşlığın üzerinde çalışılması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcı yetkililerin Kosova Türkleri’nin Türkiye’de kalıp Kosova’ya dönmeyeceklerinden korkmamaları gerektiğini çifte vatandaşlık verilirken bu hususta bazı şartlar koşularak bu sorunun çözülebileceğini ifade etmiştir. Yine bir katılımcı (Erkek, 40, Mamuşa) benzer bir şekilde “*Kimse gitmez zaten; ama bizi güçlü hissettirir, anavatana bağlar. Özellikle sağlık açısından güzel imkânlar elde etmiş oluruz*” sözüyle çifte vatandaşlık sağlanmasının önemine dikkat çekmiştir. Başka bir katılımcı ise (Kadın, 60, Prizren) “*Şimdi çifte vatandaşlıktan bahsediyorlar. Olsa ne olmasa ne? Ne faydasını görüyoruz ki? 1980’de başvurduğum. 2004’te çıktı*” sözüyle bu husustaki ihmali eleştirmiştir.

Türk kimliğinin Kosova’daki geleceği hususunda “*Umuzsuzum, karamsarım.*

Her an yok oluşuna şahit oluyoruz aşama aşama. Sırf çıkar samimi bir dava şuuru göremiyorum. Savaştan sonra hiç yok bu şuur” diyen bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) Türkiye'nin Balkanları gerçek manada bilmeden, tanımadan politikalar ürettiğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre;

“Türkiye bu milletin, Türk milletinin Balkanlar’da yaşayan herkesin zihniyetini fikir yapısını, sosyal dokusunu iyi araştırarak kendi tavrını ortaya koyacak bir bakış açısını oluşturmalıdır. Bilmeden politika üretiliyor. Bunu nasıl anlıyoruz? Herşeyi aynı çuvala koyuyor. Sayıyor Boşnak, Arnavut, Pomak sayıyor, onları aynı görüyor. Sonra onlardan olmayanları Sırp, Bulgar vesair onlara da ayrı bir mesafe çizerek Balkaların özelliğine, aslı olmayan bir fikir oluşturuluyor.”

Katılımcı bu farklı unsuların Türkiye ve Türklere olan sevgi, ilgi, alaka veya nefret düzeyleri arasında farklılıklar bulunduğunu ve hepsine ayrı ayrı muamele etmek gerektiğini ileri sürmüştür. Bir yandan Türklere, Türkiye’ye ilan-ı aşk edenler, diğer taraftan ise Müslümanın; ama Türkleri sevmiyorum diyenlerin var olduğunu ve hatta bazı Müslümanlar arasındaki Türklere duyulan kin ve nefretin gayri Müslim unsurlardan daha şiddetli olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden Türkiye bölgeyi çok iyi tanımalıdır. Çünkü Balkanlar Türkiye için jeopolitik ve jeostratejik olarak çok önemlidir. Katılımcı bölgenin Türkiye için önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkiye’nin dünyada kalması ancak büyük devlet olmasına bağlı, ya büyük devlet olacak ya da hiç olmayacak. Bu ise Balkanlardan başlar. Önce buraya hâkim olacak, önce mirasına sahip çıkacak. O da fetihle değil gönüllerin fethiyle.”

Kosova Türkleri arasındaki katılımcılardan çok büyük bir çoğunluğu Türkiye’nin bölgedeki politikalarında milliyetçiliği ön planda tutması gerektiği fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda bir katılımcı (Erkek, 44, Priştine) “*dini favorize edip kimlik ve kültürü etkisizleştirmenin yanlış*” olacağını ifade etmiştir. Yine başka bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) Türkiye veya Türkiye’den gelen kurum ve kuruluşların ümmet’ten önce millet kimliğini önde tutmalarını salt çıkarlar doğrultusunda değil de milli-manevi bir dava şuuru ile bölgede bulunmalarının Kosova Türklerinin beklentisi olduğunu belirtmiştir.

“*Türklük ve Türkçe üzerinde bu kadar durmayın, takmışsınız Türkçeye, Arnavutça eğitim görün, Arnavutçayı önemseyin*” gibi söylemlerle Türkiye’den gelen bazı kimselerin Kosova Türklerini milliyetçilik yapmakla itham etmesini çok incitici olduğunu ifade eden bir katılımcı (Erkek, 35, Prizren) şu sözleri söylemiştir:

“Türkiye’de bir yetkili 2009’da buraya geliyor. Bir derneği bir şartla ziyaret ederim diyor. O dernekten Türk kelimesini kaldırın. Sırp askeri kimlik kontrolü yaparken savaş sürerken 1999 Nisan-Mayıs’ta [evde] Atatürk’ün resmini gördü ve sordu: Bu kim? Dedi. Bu benim dedem Atatürk der demez Sırp askerinden bir tokat yedim. Kötü bir söz söyledi pis Türk gibi bir şeydi galiba. Niye yalan söylüyorsun dedi. Bu Türklerin lideri dedi. Bir dahaki gelişimde o fotoğrafı görmeyim dedi. Kim ne derse desin vazgeçmeyiz. Çocuklarımızı da böyle yetiştiriyoruz.”

Katılımcı Türk olduğu için Sırp askerinden gördüğü bu muameleden daha çok Türkiye’den gelen bir bürokratin dernek tabelasından Türk kelimesinin kaldırılmasını talep ederek Türk kimliğini hiçe saymasının daha acı verici olduğunu ifade etmiştir.

1912’den beri Türk kimlik ve kültürünü bölgeden atma çalışmalarını devam ettiğini dile getiren bir katılımcı (Kadın, 46, Priştine) Türkiye’nin Balkanlara dönük politikasını değiştirmesi gerektiğini ve nedenlerini şu şekilde izah etmiştir:

“Ümmetçilik ve milliyetçilik politikasında bir basamak yukarıda Türklük olmalı. Benim Türklerim bir merdiven daha yukarıdadır. Çünkü Türkiye’ye karşı anti-Türk, kindar politikayı hafifletebilecek olanlar bizleriz. Türkiye uzun vadeli çalışmalı. Stratejik olmalı. Yönetici kadroya oynamalı, elitini oluşturmalı. Yoksa kurbanmış, ramazanmış, iftarmış söylesinler bana ne kadar etkisi var? Bunu bir ortaya koysunlar merak ediyorum.”

“Bir ilahiyatçı olmam sebebiyle size tuhaf gelebilir; ama biz ümmetçi politikardan ziyade milliyetçi politikalara ihtiyaç duyuyoruz; çünkü zaten Müslüman ve ümmetçiyiz” diyen bir katılımcıya göre (Erkek, 40, Mamuşa) Türkiye ağırlığını koyarak Kosova Türklerinin kendi aralarındaki siyasi bölünmüşlükten kurtularak bütünlüğe ulaşmalarını sağlamak için de yardımcı olmalıdır.

“Türkiye Türk’ü Türk, Arnavut’u Arnavut Boşnak’ı da Boşnak görsün” diyen bir katılımcı (Kadın, 63, Prizren) ise Türkiye’nin daha çok ümmet politikası üzerinden gittiğini Türkiye’nin ümmeti ümmet olarak milleti de millet olarak ayrı tutması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre Türkiye Balkanlara dönük planlı, stratejik politikalar üretmelidir. Gerçek manada bölgenin ruhunu, tarihini, sosyolojisini bilen-anlayan uzmanlarla, siyasetçilerle koordinasyon içinde siyaset üretilmelidir.

Türkiye’nin Kosova Türklerine dönük genel politikaları hususunda sadece iki katılımcı farklı görüş beyan etmiştir. Bu katılımcılardan birisi her ne kadar milliyetçilik ve ümmetçilik arasında denge ön planda olmalı dese de (Erkek, 62, Priştine) *“Ümmetçilik burada daha tutarlı olur. Tersine aksi etki yapar. Burada Arnavutların çoğu politikaları Batı üzerinden inşa ediliyor. En güçlü de ABD bunda. Bu yüzden*

Türkiye'nin işlerine taş koyarlar” sözüyle ümmetçiliğin daha uygun olacağını ifade etmiştir.

Bu hususta farklı bir görüş beyan eden diğer katılımcı (Erkek, 32, Prizren) ise “*ne milliyetçilik ne de ümmetçilik daha çok evrensel değerler*” üzerinden gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıya göre günden güne azalan Türkçe eğitim sebebiyle Türk kimlik ve kültürünün geleceği sıkıntılıdır. Bunu belirleyecek olan parametrelerden birisi Türkiye ile olan irtibattır. Türkiye'nin bölgede aktif olan diğer ülkelere göre tarihsel bağları sebebiyle daha avantajlı olduğunu; ama bu potansiyeli kullanamadığını ifade eden katılımcı bu düşüncesini şu sözlerle açıklamıştır:

“Türkiye'nin adam devşirmesine gerek yok. Zaten sana gönülden bağlı insanlar. Birileri Almanya, ABD adına geçer konuşur; ama sen onun konuşmasına Almanya'yı ABD'yi duymazsın. Türkiye de böyle bir siyaset üretmeli. Siyasetini Türkler üzerinden götürdü Türkiye; ama Türkiye yanlısı olan Arnavut, Boşnaklar üzerinden kamuoyu oluşturarak adam devşirmesi lazım; kendini çok fazla göstererek değil. Uzun vadeli, planlı, programlı, stratejik hamleler. Türkiye'nin böyle bir sabrı yok.”

“Osmanlı yoktan varetmiş burada Türkü; ama Türkiye Cumhuriyeti var olanın neredeyse yok olmasına göz yumuyor” diyen bir katılımcının (Erkek, 36, Mamuşa) şu fikirleri Kosova Türklerinin genel durumu ve Türkiye'nin Balkanlara dönük politikaları hakkındaki görüşleri özetlemesi açısından oldukça önemlidir:

“Pek iyimser değilim Kosova geneli için, örneğin Gilan'da Mitroviça'da yok oldu [Türk kimliği].1951'de Yugoslavya'da Türkçe eğitim hakkı var. Mitroviça'da o dönemde 60-80 öğrenci var iki sınıf. Gilan, Priştine, Viçitrin, İpek'te sınıflar var. Ya Arnavutlaşmış ya da Türkiye'ye göç olmuş, asimile olmuşlar. Geleceğe üzülerek söylüyorum ki umutlu bakmıyorum. Türkiye'nin ciddi somut adımlar atması, projeler üretmesi lazım. Bunu üst düzey yöneticilere söylediğimizde Türkiye'yi bu konuda pasif gördüğümüzü söyleyince kızıyorlar. Biz Türkiye için burada bulunmaz bir nimetiz; ama ABD'nin Almanya'nın hiçbir organik bağı olmamasına rağmen onlar bir şekilde inorganik bağlar oluşturup etki alanlarını yaratırlar. 5-6 yıl önce Kosova Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda [İngilizce'nin yanında] 2. Yabancı dil öğretilmeye dair yazılı talimat verildi. Bunlar arasında Almanca, Fransızca, Rusça, Türkçe, İtalyanca, Sırpça da var. Ben bunu görünce dedim ki ne yaparız da bütün okullarda olmasa da Arnavutça eğitim verilen okullarda (İngilizce zaten 1. Yabancı dil) Türkçeyi nasıl seçtiririz? Bizim için çok büyük bir nimetti. O zaman bir dernek başkanıydım, yönetimi topladım. Ne yaparız diye konuştuk. TC. Büyükelçisine aktaralım mı? Biz ona gelmeden bir vesile ile o bize ziyarete geldi. Bu konuyu dile getirdik. Böyle bir imkân varsa proje yapsak, okul müdürlerini, veli heyetlerini alıp 3 yıl zaman tanınmış o süreçte azar azar Türkiye'ye götürsek, ilgilenip Türkiye Cumhuriyeti eğitim sistemini tanıtırsak, bir şekilde gönüllerine girsek, fethetsek; ikinci yabancı dil olarak her yerde olmasa da bazı yerlerde Arnavut'a Boşnak'a Priştine'de Türkçe öğretilsek. Türkoloji Türk Dili Edebiyatı bölümlerinden mezun olmuş bir sürü Türk genç var. Onlara istihdam sağlanacak, bölüm rağbet görecektir. Yunus Emre yüzbinlerce Euro harcarken bedavaya Türkçe öğretme imkânı ve istihdam üreteceksin. Büyükelçi bu konuyla Yunus Emre ilgilenir dedi. Yunus Emre müdürü de orada tamam gelin konuşalım dedi. Rapor hazırladık, konuştuk. Yazıyı Ankara'ya göndereyim, olumlu cevap gelirse çalışırız. 1 ay 2 ay geçti hiçbir Türkiye Cumhuriyeti kurumundan bu konuda adım atılmadı. Bundan bir yıl sonra Almanya'nın Priştine Büyükelçiliği Kosova'daki

eğitim m¼d¼rlerini topladı. Uçak biletlerini aldı. Vizelerini ayarladı. 2 hafta misafir etti. Onlar geldiler ve Kosova'da neredeyse ikinci yabancı dil tamamen Almanca seçildi. Çok az nadiren Fransızca olabilir. Bizimkilerin mantığı ise bu şekilde işliyor. İşte biz bu yüzden kaybediyoruz ve sizden daha milliyetçi olduğumuzu düşünüyoruz. Buraya gönderilen bürokratlar stajyer gibi gönderiliyor (bugünkü iyi ama). Türkiye'nin ilk önce kendi içindeki problemleri çöz¼p birlik içinde hareket etmesini bekliyoruz. Türkiye Cumhuriyeti neze olursa biz burada hastanelik oluruz. Türkiye'deki gençlerin buralara karşı Türk coğrafyasına karşı daha duyarlı, misyoner, dava adamı duygusuyla hareket etmesini istiyoruz. Sadece tatil için değil, birşeyler yapıp araştırmak için çıkmalarını istiyoruz. Buralara gönderilen temsilcilerin hem milliyetçi hem maneviyatçı olması lazım. Sen burada sadece bir memur değilsin. Hem Türkiye Cumhuriyeti'nin hem de binlerce yıllık bir geçmişin temsilcisisin. Hem milli, hem dini bütün; örf, adet, gelenek, göreneklerini yaşatan kişiler, dava şuru ile kavru lan kişilerin gelmesi lazım.”

Kosova'da Türk taburunda çalışan iki sivil memur çalışmamızda ilgi göstererek gerekli kurum ve kuruluşların bilgilendirilmesi husundaki vebalden kurtulmak için bu konudaki şu gözlemlerini özellikle yazmamızı rica etmişlerdir:

“Biz burada yol yapıyoruz, gıda yardımı yapıyoruz, derslikler inşa ediyoruz. Vakıf tadilatı yapıyoruz. Yetimlerin kaldığı yere her gün sabah, öğle, akşam yemek yardımı yapıyoruz. Kıyafet yardımı yapıyoruz; ama vefasızlıkla karşılaşılıyor. Alman ve Amerikanlar buralarda çok yüksek maaşlarla çalışırlar; ama bir çöp vermezler. Biz burada doktorumuzla hemşiremizle yaşlıları ambulânsla alıp tedavi ederiz. İtfaiyemizle yangına müdahale ederiz; ama onlar ABD'yi Almanya'yı bizden daha çok severler. Dağı yapıyoruz, yol yapıyoruz adam bana Almanlar buraya koşu yolu yapmışlar diyor. Gittikçe de azalıyoruz yavaş yavaş. Bizi istemiyorlar zaten.”

Hem Kosova'da hem de Makedonya'da milliyetçi şuurun yüksek olması karşısında bazı katılımcılara “*Türk kimliğini burada olması neden bu kadar önemli?*” sorusunu sorduğumuzda, katılımcılar Müsl¼man-Hristiyan ve Doğu-Batı eksenli bir çatışmanın bölgede hala süregeldiğini ifade etmişlerdir. Bu bakımdan katılımcılar Balkan Türklerinin geçmişteki tarihsel sorumluluklarının mevcut şartlar içerisinde de hala sürdürdüğünü savunmuşlardır.

Bir katılımcı (Erkek, 32, Prizren) “*600 yıllık bir tarihi bir anda çöpe mi atalım? Zaten Vatikan'ın böyle bir planı var. Küresel bir proje, Doğu sorunu sürüyor. Bu yüzden Türk kimlik ve kültürünün burada olması lazım*” sözüyle sorulan soruya cevap vermiştir.

“*Türklerin bizim de o bölgede bulunma hakkımız var kozunu elinden almak istiyorlar. Türkler burada milli kimlikleriye var olmazsa Balkanlar Türkler için yok olur ve zaten hedef bu*” diyen bir katılımcıya göre (Erkek, 66, Prizren) Türklüğ¼n Kosova'da yok olması için başta Vatikan ve diğer Batılı güçler yoğun çaba sarf etmektedirler. Bu yüzden Türklerin bölgede Türk olarak kalması gerektiğini ifade eden katılımcıya göre Türkiye'den doğan “*Siz kendinize Türk deseniz ne olur, demeseniz ne olur? Hepimiz*

Müslümanız” şeklindeki bir söylem sırf ümmetçi bir politikaya hizmet edeceği için Balkanlardaki Türk kimliğini yok etmek anlamına gelmektedir. Bu söylem karşısında katılımcı *“Biz ömrümüzü Türklük için harcadığımız zamanı ne yapalım o zaman?”* sorusunu sormuştur.

Başka bir katılımcı (Kadın, 63, Prizren) ise Türklerin bölgede düzen koyucu bir misyonu olduğunu ifade ederken Türklerin varlığının özellikle bölgedeki Müslümanlar açısından gerekli olduğunu aksi takdirde dinin idrak ediliş tarzında hâkim olan Türk-İslam idrakinin de tahrip olacağını ifade etmiştir.

“Eğer burada Türk kalmazsa şu ezanlar da biter” sözüyle çok daha ciddi bir endişeyi dile getiren başka bir katılımcı (Erkek, 34, Prizren) bu sözü fazla abartılı bulduğumuzda, bazı Arnavut arkadaşlarının ‘Arnavutun dini Arnavut olmaktadır’ ideolojisine sahip olanlarca dışlandığını ifade etmiştir. Katılımcı, bazı arkadaşlarının *“Biz kendimizi Müslüman Arnavut olarak deklare etmekten çekiniyoruz, korkuyoruz. Çünkü şöven Arnavutlar bizi dışlıyor. Sizin kanınızda Türk kanı var diyerek bizi İslam’dan uzaklaştırmaya çalışıyorlar”* dediklerini aktarmıştır.

Kosova’dan bir katılımcıya göre (Erkek, 70, Prizren) Batı’nın Kosova’yı Hristiyanlaştırma niyeti vardır ve bunun önündeki en büyük engel ise Türklerdir. Bu yüzden de Türkiye’nin Türk kültürünü ayakta tutması gerekmektedir. Bu halde devam ederse 10-15 yıl içinde Türk kimlik ve kültürünün bölgede yok olma noktasına geleceğini belirten katılımcıya göre Türkiye öyle politikalar yürütmelidir ki Sırbistan’da nüfusunun %10’u Sırplaşmış Türk olan Niş şehrini bile ihmal etmemelidir. Özellikle Yunus Emre gibi derneklerin daha çok milli kimliğin kaybolduğu şehirlerde aktif olmaları gerekmektedir. Çünkü Prizren gibi bir şehirde Yunus Emre gibi doğrudan Türkiye’ye bağlı bir derneğin güçlendirilmesi köklü Türk derneklerin pasifize edilmesini de beraberinde getirebilmektedir.

Hem Makedonya’da hem de Kosova’da özellikle Türk kimlik ve kültürünün mimariyle de birlikte çok yoğun bir şekilde hissedildiği Üsküp ve Prizren şehirlerinde Hristiyan misyonerlerin çok ciddi çalışmalar yaptıkları ifade edilmiştir. Fakat katılımcılar Türk kimliğine ve Osmanlı’dan günümüze dek süregelen Türk-İslam idrakine dönük tehdit algılamalarının sadece Batı kaynaklı olmadığını söylemişlerdir.

Bir katılımcı (Kadın, 46, Prizren) *“Eğer bugün burada Türkler olmasa camiler buraya gelen sakallı Halefi-Selefi Müslümanların mekânına dönüşür; İranlaşır. Biz*

hala varlığımızla Osmanlı'nın bıraktığı saf-Hanefi İslam'ın korunmasını sağlıyoruz” sözüyle bu endişesini dile getirmiştir.

Batı'nın bölgeyi Hristiyanlaştırma politikası sebebiyle Türkiye'nin bölgedeki varlığından rahatsız olduğunu müşahade ettiklerini ifade eden bir katılımcı (Kadın, Priştine, 46) ise Batı'nın Türkiye'nin bölgeden geri çekilmesini istediğini söylemiştir. Bunun yanı sıra bir de 1999 sonrası Arapların Vahhabiliği yayma faaliyetlerine dikkat çeken katılımcı camilerin yenisini yapalım söylemiyle bölgeye çok yüksek meblağlarda dolar aktarıldığını dile getirmiştir. Türkiye'nin ise bu süreçte pasif kaldığını söyleyen katılımcıya göre Türklerin bölgedeki varlığı elzemdir. Çünkü Türklerin bölgedeki varlığı Hristiyan misyonerlerinin faaliyetleri karşısında önemli bir engeldir. Ayrıca bölgenin yerleşik Türk-İslam idrakine karşı inşa edilmek istenen bazı Müslüman Orta-Doğu ülkelerine ait İslam idrakleri karşısında da Osmanlıdan kalan saf İslam'ı koruyor olması bakımından Türkiye'nin ve Türk kimliğinin bölgede olması bir zarurettir. Türklerin yanı sıra Osmanlı'ya; Türkiye'ye sevgisi, bağlılığı olan Arnavut, Boşnak ve diğer unsurların varlığı da aynı vazife bağlamında misyoner faaliyetler karşısında engel teşkil etmektedir. Bu yüzden de Müslüman unsurların Türkiye'ye ve Türklere olan sevgisi ve bağlılığı anti-Türk propagandalar vasıtasıyla sistematik olarak yok edilmeye çalışılmaktadır.

Makedonya'da da bazı katılımcıların benzer yorumları dile getirdikleri görülmüştür. Üsküp'te bir katılımcı (Erkek, 86, Üsküp) bu durumu zaten nüfusunun büyük bir çoğunluğu Ortodoks Hristiyan olan Makedonya'da Papa'nın yok olan Katolikliği diriltip hem İslam'a karşı hem de Ortodoksluğa karşı faaliyetler yürütmesi olarak açıklamıştır. Katılımcıya göre Makedonya'da da Papalık Arnavutları Katolikleştirme yolunda Teresa Ana ve Türklere karşı savaşan İskender Kastrioti'yi (İskender Bey) kullanmaktadır. Katılımcı bu hususta özellikle Müslüman halk ile elitler arasındaki ayrıma şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“Bunu Arnavut parti liderlerinin ve aydınların çoğu destekliyor. Katolik kafalı Arnavutlar bunlar, halk böyle değil. Mesela Müslüman olmasına rağmen Boşnak asıllı bir profesör de destekliyor bunu, çıkarları var demek ki. Arnavutların ne yazık ki aydınları arasında bir Türkofobi kompleksi var. Bana şahsen söylediler bunu. Papa'nın bir ideolojisi var. Katolikliğin gelişmesi ve varlığı yalnızca karşıda bir öteki düşman yaratmakla gerçekleşebilir. İlk önce öteki Ortodoks'tu. Ama Türk ve Müslümana gelince birleşiyorlar. Yahudilerle bile birleşirler. Mesela ABD Putin ile gizli olarak Suriye'de birleşebilir.”

Bu konuda fikir beyan eden başka bir katılımcı (Erkek, 45, Üsküp) Arnavutlar arasındaki bazı liderlerin, siyasetçilerin ve önde gelenlerin Müslüman olmalarına rağmen Batı'ya bağlı olduklarını ifade etmiştir. Bu yüzden de katılımcıya göre Türkiye'nin ve Türklerin Makedonya'da güçlenmesini istemeyen Batı, bazı Arnavut liderlere istediği zaman istediği şekilde bazı şeyleri söylettirebilmektedir.

3.4. Türkiye ve Araştırma Evreninde İfade Edilen Türk Kimliği Arasındaki Fark

Başlıkta da açıkça belirtildiği üzere Türkiye'de ve araştırma evreninde ifade edilen Türk kimliği arasında bazı farklar bulunmaktadır. Burada kastedilen farklar kimliğin bazı başlıklar altında da ifade edildiği üzere Müslüman Türk, Rumeli Türkü, Makedonya Türkü, Kosova Türkü, Evlad-ı Fatihan, Osmanlı'nın torunları, Yörük ve sair şekillerde ifade edilmesi anlamında değildir. Bu başlık altında kastedilen farkları azınlık olmanın doğurduğu bazı bilinç düzeyleriyle, kimlik mücadelesiyle ve Türkiye'de ihtilaf oluşturan bazı konularla ilişkilendirmek mümkündür.

Katılımcılardan bazıları Türkiye'de ve araştırma evreninde ifade edilen Türk kimliği arasında bir fark olmadığını, sözgelimi bir katılımcı (Erkek, 87, Üsküp) "*Sen ne anlıyorsan ben de onu anlıyorum, bir fark görmüyorum*" şeklinde ifade etmiştir. Yine Türk kimliğini Osmanlı'nın bıraktığı bir "*medeniyet kimliği*" olarak tanımlayan bir katılımcı (Erkek, 67, Prizren) ise Türkçedeki lehçe farkı dışında örf, adet, gelenek, görenek, sanat, tasavvuf, din bağlamında Osmalılara ait her ne var ise Türkiye ve Balkanlardaki Türklük arasında bir fark görmediğini belirtmiştir.

Bazı katılımcılar ise kimliğin ifade edildiği ortama ilişkin olarak Türkiye ve araştırma evreninde ifade edilen Türk kimliği arasında bazı farklar olduğunu düşünmektedirler. Türkiye'de Türk olarak kalabimenin, kimliği Türk olarak tanımlamanın ve Türkiye dışında Türk olmanın aynı şey olmadığı ifade edilmektedir. Eşi Türkiye Türkü olan bir katılımcı (Kadın, 46, Priştine) bu farka şu sözleriyle açıklık getirmiştir:

"Türkiye'de Türk olmak çok kolay; fakat Türkiye dışında Türk olmak daha zahmetli. Çünkü kimliğinizi korumanız için çok mücadele etmeniz gerekiyor. Hele de şu anda çalıştığım kurum gibi bir yere kimliğinizi koruyarak gelebilmek için çok mücadele vermeniz gerekiyor."

Yine başka bir katılımcı (Kadın, 60, Prizren) Türkiye'deki arkadaşlarıyla bu konuları tartıştıklarında onlara "*Türkiye'de Türk olmak kolay, gel de sen Kosova'da*

Türk ol kolaysa, Türklüğünü koru” dediğini aktarmıştır. Hala devam eden bir inkârla yüzyüze olduklarını Kosova’da hala günlük hayatta “*Türk yok burada*” şeklinde hakaretlerle karşı karşıya kaldıklarını buna rağmen Türk olarak var olmaya devam etmekle Türkiye Türklerine kıyasla daha milliyetçi olduklarını ifade etmiştir.

Yine benzer söylemlerle birlikte bir katılımcı (Erkek, 47, Priştine) Türkiye’de ve Balkanlarda yaşanan Türk kimliğinin farkına şu sözlerle işaret etmiştir:

“Size devlet Türklüğü nasıl biçtiyse sizin için Türklük odur. Dönemlere ve hükümetlere göre sizinkisi değişebilir. Sizin Türklüğünüz 36 etnisite ile kıyaslanır. Siz bunu kıyaslırsınız. Bizimkisi ise Türk konusunda, genetik yapısında, kök Türk’ün genetik yapısında olan, İslam’a zemin hazırlayan, İslam’ı kabul eden, onu yayan Türk biçimidir. Bizim Türklüğümüz sınırsızdır. Türklüğün sınırı yoktur. Herkes kendine Türk diyebilir; ama Türklükle yaşanır. Balkan Türkü/ Kosova Türkü Türk olan ne varsa ona ilgi göstermek zorundadır. Türklükte tutucudur. Oradan taviz vermez, verilmemelidir.”

Türk kimliğini milli bir mensubiyet olarak tanımlayan bir katılımcı ise (Erkek, Prizren, 62) terör olarak Türkiye’de ifade edilen Türk kimliğiyle Balkanlarda ifade edilen Türk kimliği arasında bir fark görmediğini; fakat Balkanlarda Türk olmanın farklılığını Türk olarak kalabilmek için mücadele etmek ve bedel ödemek şeklinde açıklamıştır. Çünkü Türkiye’de Türk olmak için mücadele etmeye gerek yoktur. Dil hakkı, eğitim, iş hakkı gibi sorunlar yoktur. Osmanlı Devlet’inin bölgeden tasviye edilmesiyle Türkler çok zor duruma düşmüşlerdir ve neredeyse 500 yıllık bir intikama maruz kalmışlardır. Etnik anlamda Türk olmasa bile millet kimliği bünyesinde Türk olarak tarif edilmiş olan unsurlar da bu bedeli ödemişlerdir. Bu bakımdan Türkler Osmanlı’dan sonra Balkanların “nöbetçi suçluları” haline gelmiştir. Bu durum Balkan Hristiyanları tarafından işler iyi gitmeyince “*Yine Türkler mi suçlu?*” sorusuyla bir öz eleştiriye dönüşmüştür.

Kosova’da bir katılımcı (Erkek, 37, Prizren) farklı dinamiklerin süzülmesi ve sentezlenmesiyle inşa edilen bu kimliği bizzat kendisi teklif ederek, kendi ifadesiyle ‘*Rumeli Türkü*’nün tipolojisini, din ve millet kimliğinin Orta Asya’dan Balkanlara uzanan bir coğrafyadaki seyrini; tarihten bir kesitle veya bir kopuş halinde değil aksine süreklilik içerisinde Balkanlara ulaştığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Rumeli Türkü: Türk, bu Müslüman demektir. Tarihe, Osmanlı’ya da bağlıdır. Aynı coğrafyanın çocukları oldukları için Mustafa Kemal Atatürk’ü sevmektedir. Yaşadığı ortamda milliyetçi dinamikler faal olduğu için, milli kimliği koruması için milliyetçidir. Zorundadır. Etki-tepki, bir refleks. Sırpçı-Arnavutçu karşısında. Dini değerleri namazı, orucu, kurbanı her zaman bütün yaşarız. Bir günde neo-İslamcı olmadık. Annelerimiz başörtüldür. Ama aynı

zamanda yaşadığımız coğrafya Avrupa coğrafyası olduğu için modern Avrupa değerlerini özümsemiştir. Bizim milliyetçiliğimizde Atatürk, Fatih Sultan Mehmet, Orta Asya harmanlanmıştır. Hıdırellez, Nevroz ve birçok Şaman inanç. Ağaç kesilmez, ateş kutsal, suya tükürülmez gibi kültler yaşatılır.”

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Balkanlarda teşekkül etmiş olan Türk kimliği Türkiye'nin günlük sosyal, kültürel ve siyasal hayatının günlük malzemeleri haline gelen ve ülke gündemini işgal ederek kurumsal yapıların enerji kaybına uğramasına yol açan yersiz tartışmalardan uzaktır. Türkiye'de dindar olmak, ümmetçi olmak, Atatürkçü olmak, milliyetçi olmak, Osmanlı'ya ve Osmanlı sultanlarına hayranlık duymak sözgelimi Atatürk'le Abdülhamit Han'ı birlikte sevmek hepsini yan yana koymak ve birer keskin bıçağa dönüşen bu ideolojik tutumları bir arada yaşamak sorun çıkarabilirken Balkan Türkleri açısından böyle bir sorun yoktur. Hepsini sevmek ve benimsemek Türk kimlik ve kültürü açısından onlara değer atfetmek Balkan Türkleri açısından tartışma meselesi oluşturmamaktadır.

Makedonya'da bir katılımcı (Erkek, 41, Aşağı Banisa) Türkiye'de laiklik ve muhafazakârlık bağlamlarında süregelen ve günlük siyasetin malzemesi haline gelen Osmanlıcılık ve Atatürkçülük gibi bazı tartışmalara karşı çıktığını ve bu tartışmalara son verilmesi gerektiğini “*Osmanlı da Atatürk de bizindir; Türkiye'nin bunu öğrenmesi lazım*” sözüyle ifade etmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini kaybetmesinin üzerinden bir asırı aşan uzun bir zaman geçmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde Kosova-Makedonya Türkleri farklı devlet düzenleri ve yönetim biçimleri tarafından belirlenen var oluş koşullarına tabi olarak günümüze değin kimliklerini korumayı başarabilmişlerdir.

Bölgedeki coğrafi ve siyasi parçalanmışlığı ifade etmesi açısından iki balkanlaşma gerçekleşmiştir. Hem Osmanlı Devleti'nin balkanlaşmasıyla hem de Yugoslavya'nın balkanlaşmasıyla yüzbinlerce Türk ve Müslüman unsurun katledilmesine ve göç etmesine sebep olan etnik-dini çatışmalar yaşanmıştır. Aradan geçen bu uzun zamana rağmen eski Yugoslavya toprakları bugün bile sınır sorunları çözülememiş olan devletleri bünyesinde barındırmaktadır.

Kimliğin parçalanması bakımından ise Müslüman unsurların Türk kimliğinden uzaklaşması şeklinde tezahür eden bir balkanlaşma yaşanmıştır. Türk kimliği hâkim milletin kimliği olduğu dönemde, hatta 30-40 yıl öncesine kadar bile bazı Müslüman unsurlar arasında “*Elhamdülillah Türk*” şeklinde ifadesini bulmuştur. Balkanlarda teşekkül eden bu kimliği ve kimliğin Müslüman unsurlar arasında ifade edilmesini bir katılımcının ifadesiyle Türkçe konuşmasa bile “*Türkçe düşünen Türktür*” sözüyle izah etmek mümkündür.

Günümüzde daha çok kırsal bölgelere çekildiği ifade edilen bu kimlik tanımlamasının sönükleşmesi bir anlamda ümmetin balkanlaşmasıdır ki bunda şöven milliyetçiliğin gölgesinde üretilen tarih yazımının rolü oldukça büyüktür. Bu tarih yazımını Türk kimliğinin bölgeden atılmasını isteyen ve ümmetin Türk kimliğinden balkanlaşmasını isteyen bölge dışındaki aktörler tarafından da desteklenmektedir. Türklerin bölgedeki unsurları zorla Müslüman yaptığı ve gelişmişlik bakımından bölgedeki ülkelerin geri kalmalarına sebep olduğu gibi söylemler Türk kimliğinin inkârını ve doğal olarak eritme potasına yönlendirilmesini de beraberinde getirmektedir.

Sürekli tekrarlanan “Nerden Türksün? Türk mü kaldı ki? Türk yok Osmanlı'dan sonra” gibi inkâr düzeyinde dile getirilen söylemler gruplar arası sosyal mesafeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Çok garip bir şekilde Makedonya ve Kosova'da Türkler ve Arnavutlar sosyal mesafenin en yakın münasebet şekli olan evlilik müessesinde oldukça yakın bir ilişki içerisinde olmalarına rağmen, Türkler kimliklerine dönük inkâr düzeyine varan söylemleri ve muameleleri Makedonlar'dan ve Sırp'lar'dan değil aksine

aynı dini kimlikle; ümmet bağıyla bağlı oldukları Arnavutlardan gördüklerini dile getirmektedirler. Bir yandan arkadaşlık, komşuluk ve aynı dini grubun üyeleri olmak açısından ilişkiler, aile bağları sürerken diğer taraftan da tarih yazımının gölgesinde ötekileştirilen Kosova-Makedonya Türkleri ümmet planında bir balkanlaşmanın geçmişte de günümüzde de süregeldiğini ifade etmektedirler. Bu durum sosyal mesafenin ötekileştirilenleri ülke sınırlarının dışında tutmak şeklinde gerçekleşen en uzak boyutu şeklinde ortaya çıkmaya bile hasmane duyguları beslemekte ve bir şekilde gündelik hayattaki ilişkileri de etkileyebilmektedir.

Bu durumda kimliği inkâr edilen bir milletin mensupları ise kimliklerine daha “tutucu” bir biçimde bağlanmaktadır. Zira bu şartlar içerisinde kimlik bir “kalkana” dönüşmektedir. Kosova-Makedonya Türkleri Türk olmaktan gurur duyduklarını ve Türkiye Türklerinden daha Türk olduklarını ısrarla vurgulamaktadır.

Kosova ve Makedonya Türkleri kimliklerini doğrudan “Türk” olarak tanımlamaktadır. Bu gerçeğe birlikte gündelik hayatta Türk kimliğinin yanı sıra az da olsa Müslüman Türk, Rumeli Türkü, Makedonya Türkü, Kosova Türkü, Evlad-ı Fatihan, Osmanlı'nın torunları ve Yörük şeklinde ifade edilen kimlik tanımlamalarına rastlamak da mümkündür. Bu tür tanımlamalar doğrudan bir kimlik tanımlamasından ziyade Türk tanımlamasının yanında bir anlamda pekiştirici görevi görmektedir. Araştırma evreninde Osmanlı, Müslüman ve Türk kimliklerinin de birbirlerinin alternatifi olmasa da iç içe geçebildiklerini “din-kimlik” bütünleşmesi kavramıyla ifade edildiği gibi sıkı bir ilişki içerisinde olduklarını gözlemlemek de mümkündür.

Kosova ve Makedonya Türklerinin bölgedeki Türk kimlik ve kültürünün tarihini çoğunlukla Osmanlı Devleti'yle birlikte bölgede iskân edilen Türk varlığıyla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Buna rağmen sayıca az olsa da bazı katılımcılar arasında Osmanlı Devleti'nin bölgede var olmasından evvel bölgeye yerleşmiş, ön Türkler olarak da adlandırılan, kaynaklarda Kumanlar ve Peçenekler gibi Türk boylarına dayandırılan Türk kimlik ve kültürüne ilişkin bir farkındalıktan bahsetmek de mümkündür.

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimliğini bir etnik kimlik olarak görmemektedirler. Sıklıkla Türk kimliğinin kültürde, hissiyatta, tarihte, dilde, dinde ve düşüncede yaşanan bir millet kimliği olduğu ifade edilmektedir. Buna rağmen azınlık psikolojisinin doğurduğu tepkiyle birlikte “*Burada Türk mü kalmış ki?*” şeklinde zaman

zaman dillendirilen söylemler karşısında teorik ifadesiyle bazen etnik ve primordialist imaları içeren söylemlere de rastlamak mümkündür. Bu tür etnik ve primordialist söylemlerin dozu ülke değişkeni açısından ele alındığında Makedonya'ya oranla Kosova'da daha fazla dile getirilmektedir.

Türk kimliği rüyanın Türkçe görülmesiyle, mehterin ve istiklal marşının hissettirdikleriyle, şamanizmden türeyen bazı kültürlerde, Hıdırellez ve Nevruz gibi Türkistan'dan Balkanlara uzanan bazı gelenekler içerisinde çok geniş bir coğrafyada teşekkül etmiş tarihsel ve yerleşik bir kimlik olarak algılanmaktadır. Bu durum hem Anthony Smith'in milletleri etnik çekirdeklerin mirasçısı olarak gören ento-sembolist yaklaşımına hem de milletleri tarihsel anlamda yerleşik bir olgu olarak kabul eden bakış açısında da uygundur.

Ayrıca Balkanlarda oluşan Türk kimliği şecere arama saplantısından beri olduğu için tarihsel olarak dışlayıcı değil kucaklayıcı bir mahiyette gelişmiştir. Bu bakımdan Renan ve Gökalp'de mukadderat ve mefküre birliği şeklinde ifade edilen millet anlayışıyla da uyumluluk göstermektedir. Bu yüzden de Balkanlar'da Türkçe bilmemelerine rağmen Müslüman unsurlar arasında kendilerini Türk olarak ifade etme geleneği din-kimlik bütünleşmesi şeklinde izah edilebileceği gibi "Türkçe düşünen Türktür" ifadesinde yerini bulan bir millet anlayışı olarak teşekkül etmiştir. Zira katılımcıların da belirttiği gibi Türkler Balkanlara gelirken sadece askeriyle değil; banyosu, tuvaleti, sofrada, düğünü, namaz kılışı, oturuşu-kalkışı ve terbiyesi gibi özelliklerini de beraberinde getirmiştir. Sonuçta Türk'ün İslam'ı idrak ediş tarzında Türklük de görünür hale gelmiştir.

Özellikle belirtmek gibi bir temayül olmasa da yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin rahatlığıyla zaman zaman bazı katılımcılara şecere konusu açıldığında bu konuda takıntılı olmamakla birlikte çok sık Osmanlı'ya, Selçukluya, Yörüklüğe, Konya Karaman'a atıf yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte sayıca çok az olsa da bazı katılımcılar şecerelerine ilişkin çok daha detaylı bilgiler vermişlerdir.

Hem Makedonya Türkleri hem de Kosova Türkleri arasında hâkim siyasi tavır milliyetçiliktir. Kosova ve Makedonya Türklerini hem kent yaşamında hem de kırsalda temsil eden partiler, dernekler, kültür sanat yaşamında gerçekleştirilen faaliyetler yüksek bir milli bilincin işaretidir. Fakat sahip olunan milli bilinç ve milliyetçi tavır siyasetin aleti olmaktan ziyade azınlığa dönüşmüş bir milletin mensuplarının ontolojik

ihtiyacı ve yaşam felsefesidir. Ülke değişkenleri açısından kıyaslanacak olursa milliyetçi bilincin görüşmelerde kaydedilen söylemler düzeyindeki dozu Makedonya'ya kıyasla Kosova'da daha yüksektir.

Kosova ve Makedonya Türkleri için buldukları ülkeler doğdukları, doydukları yer ecdat toprağı ve atavatan anlamına gelirken Türkiye ise anavatandır ve bir sıkıntıya düştüklerinde sığınılacak ikinci bir evdir. Fakat bazı katılımcıların da belirttiğı gibi bu sadece Türkler için değil bütün Müslüman unsurlar için geçerlidir

Kimlik hususunda eski Yugoslavya özlemi olarak kavramsallaştırılan Yugonostalji fenomeninin Kosova ve Makedonya Türkleri arasında da özellikle yaşlılar arasında var olduğu gözlemlenmiştir. Fakat bu Yugoslav kimliğine duyulan özlem değildir. Bu özlem günümüze kıyasla kültürel, ekonomik ve sair alanlarda eski Yugoslavya'nın sunduğı imkân ve fırsatlarla ilişkilidir. Kimisi bu nostaljiyi bizzat yaşamakla birlikte kimisi de aktarılan bilgilerle tatmadıkları, yaşamadıkları bir şey olmasına rağmen güçlü bir pasaporta sahip olmanın kazandırdığı mobilitayı, yüksek maaşları, sunulan kaliteli eğitimeve tıbbi hizmetleri, kültürel faaliyetlerin devlet tarafından desteklenmesi gibi bazı koşullara duyulan özlemi dile getirmektedirler. Bunun yanı sıra Türkler aslında Türk kimlik ve kültürü açısından 1912'den sonra 1955'lere kadar geçen fetret dönemi sonrasında yaşadıkları bir rahatlık döneminin özlemini duymaktadırlar. Çünkü Yugoslavya'nın dağılmasından sonra gelen yeni düzen milli kimlik ve kültürün yaşanıp yaşatılması açısından eskiyi, Tito Yugoslavya'sını aratır olmuştur. Bu konuda Makedonya ve Kosova Türkleri için özellikle dil sorunu çok önemlidir. Zira 1974 anayasasında resmi dil olan Türkçe her iki ülkede de sayıllarla-kotalarla sınırlandırılarak mahalli bir dile dönüşmüştür.

İki ülke arasında kıyaslamaya gidilecek olursa Kosova Türkleri nüfusları sebebiyle azınlık psikolojisini ve ötekiliğı 1999 savaşı öncesinde ve sonrasında yoğunluğu artan Arnavut milliyetçiliğı sebebiyle Makedonya Türklerine kıyasla daha fazla yaşamaktadırlar. Bu sebeple görüşmelerde tutulan notlar Kosova Türklerinin milli kimliğin sürdürülmesi için evlilik müessesini grup içinde sürdürmekte daha hassas olduklarını göstermektedir. Örnekleme kapsamındaki bu veri ile sayısal olarak durumu ıspatlamak zor olsa da en azından söylem düzeyinde Kosova Türklerinin grup içi evlilik konusunda daha bilinçli olduklarını doğrulamak mümkündür.

Hem Kosova'da hem Makedonya'da bazı katılımcılar kimlik ve kültürün

muhafazası açısından eğitimin altını ısrarla çizerken ekonomik koşulların da bu mevzudaki payının çok büyük olduğuna işaret etmişlerdir. Pek çok katılımcı tarafından Kosova ve Makedonya Türkleri arasında her ne kadar Kosova'da Türkçe eğitime olan rağbetin düştüğü dile getirilse de her iki ülkede de Türklerin eğitime verdikleri değer artmakta olduğu belirtilmiştir. Bazı katılımcılar Türkiye'de lisans, yüksek lisans veya doktora düzeyinde eğitim aldıklarını da ifade etmişlerdir. Evlilik ve aile hayatında milli kimliğin sürdürülmesini sağlayan milli bilincin etki-tepki şeklinde gelişen bir yönü olsa da eğitim seviyesinin ve eğitim seviyesiyle birlikte gelen ekonomik özgürlük ve özgüvenin bu konuda önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Kosova ve Makedonya Türklerinin asimilasyon yönelimli veya yumuşak asimilasyon kavramıyla izah edilen kültürleşme tercihlerinde her iki tarafın da birbirini dönüştürme, etkileme potansiyeli katılımcılar arasında sıklıkla zikredilmiştir. Fakat yine de bu durumun sayıca az olan Türkler açısından uzun vadede nüfus kaybına yol açacağı endişesi vardır. Türklerin asimilasyona yönelme sebepleri arasındaki değişkenlerden birisi evliliklerin din kimliği bağlamında grup içinden milli kimlik bağlamında ise grup dışından olması sonucunda yumuşak asimilasyonun gerçekleşmesidir. Eğitimin hangi dilde alındığı, istihdam kaygısı, sosyo-ekonomik koşullar, milli bilinç ve baskın ebeveyn gibi faktörler de önemli değişkenler olarak kaydedilmiştir.

Makedonya Türkleri dil konusunda sadece hâkim milletin dili olan Makedonca'yı değil nüfus ve nüfuz bağlamında ikinci hakim milletin dili olan Arnavutçayı öğrenme noktasında da entegrasyon yönelimini tercih etmektedirler. Kosova'da ise özellikle gençlerin bu konuda direnç gösterdiği belirtilmektedir. Kosova'daki katılımcıların çoğu Arnavutça ve Sırpça bildiklerini ifade etseler de daha çok Mamuşa gibi kırsal bölgelerde ve Prizren şehrinde ise özellikle genç nesil arasında hâkim milletin dilini öğrenme hususunda benimsenen ayrışma yönelimine işaret etmişlerdir.

Her iki ülkede de kültürleşme yönelimleri içerisinde evlilik, eğitim, istihdam gibi faktörlerin asimilasyon yönelimine sebebiyet vermesi söz konusudur. Fakat dini kimlik bağlamında grup içinde milli kimlik bağlamında ise grup dışında gerçekleşen evliliklerde karşı tarafın Türk kültürüne asimile olduğu örnekler de zikredilmiştir.

Kosova ve Makedonya'da Türk kimlik ve kültürünün gelecekteki varlığı grup dışı evliliklerde milli bilincin diri tutulması, Türkçe eğitimin tercih edilmesi ve devlet kurumlarında istihdam olanaklarına erişmek için hâkim milletin dilini de öğrenerek

topluma entegre olan donanımlı ve eğitimli bireylerin varlığıyla mümkün olacaktır. Bununla birlikte bireylerin kültürleşme yönelimlerinin bu şekilde seyretmesi kimliğin muhafazasında yeterli olmayacaktır. Bu hususta kültürleşmenin diğer bir unsuru olan dominant gruplar ve sosyo-politik yapı tarafından farklı milli ve dini gruplara sunulan şartların entegrasyonu teşvik etmesi de oldukça önemlidir.

1974 Yugoslavya Anayasasında resmi dil olarak yer alan Türkçe Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, Kosova'da NATO müdahalesinden sonra savaşın ardından hazırlanan yeni anayasa ile (1999), Makedonya'da ise Batı güdümünde hazırlanıp imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşmasıyla (2001) resmîyetten kaldırılmış ve %20'yi karşılaması gereken nüfus kuralıyla sadece mahalli bir dil haline gelmiştir. Kosova'daki katılımcılar bazı hak ve hizmetlere ulaşabilmek için şart koşulan nüfus sınırlamasıyla Arnavut milletine mensup olmayanlara tek milletli bir yapının dayatıldığını ileri sürmüşlerdir. Makedonya'da ise hem Makedonlar hem de Arnavutlar dominant unsurlardır. Katılımcılar bu durumu genellikle Makedonya'da devletin iki millet tarafından bölüşülmesi anlamında "binasyonel" hale gelmiş bir devlet sistemi olarak ifade etmişlerdir. Makedon ve Arnavut olmayanlar dışında azınlık olarak kalan diğerlerinin bazı haklara ulaşabilme hususunda nüfus kotalarıyla sistemin dışına itildiğini, sadece iki millet için işleyen bir sistemin hâkim olduğunu söylemişlerdir. Sonuçta katılımcıların çoğunluğu devlet politikalarını ve dominant unsurların azınlıklara dönük tavırlarını asimilasyona yönlendiriyor olması gerekçesiyle entegrasyonu sağlayacak çokkültürcü politikalarından uzak olduğu hususunda eleştirmişlerdir.

İnteraktif kültürleşme yaklaşımı içerisinde ele alınan bu faktörler haricinde Kosova ve Makedonya Türkleri bizzat kendilerinden doğan ve anavatanla ilişkili olarak da tezahür eden bazı sorunlarla da baş etmek zorunda kalmaktadırlar.

Kosova ve Makedonya Türkleri Türk kimlik ve kültürünün var oluş mücadelesi ve Balkanlardaki geleceği bakımından Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge üzerindeki politikalarının çok önemli olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda katılımcıların en çok fikir beyan ettiği husus Türkiye'nin politikalarının Balkanlardaki millet varlığı üzerinden mi yoksa ümmet varlığı üzerinden mi yürütüleceği sorunudur. Kısacası milliyetçilik ve ümmetçilik politikaları içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin takındığı tavır Kosova ve Makedonya Türkleri için en önemli konular arasında gelmektedir. İki ülke kıyaslandığında Kosova Türklerinin geleceğe dönük olarak Türk

kimlik ve kültürünün muhafazası ve sürdürülmesi bakımından karamsar oldukları görülmüştür. Ayrıca Kosova Türkleri T.C.'nin ümmetçi politkalardan bir adım önde milliyetçi politikalarla hareket etmesi gerektiği hususunu Makedonya Türklerine kıyasla daha fazla ve daha şiddetli bir şekilde dile getirmektedirler. Kosova'da Türkçe eğitime olan rağbetin düşmesi de bu bakımdan önemlidir ve endişe vericidir.

Dile getirilen sorunlar içerisinde çifte vatandaşlık, T.C. tarafından bölgeye yapılan yardımların nasıl kullanılması gerektiği, Türk şirketlerin ve iş adamlarının istihdam konusundaki tavırları, Türkiye'den gelen kurumların yerli Türklerle olan ilişkileri, özellikle Kosova'da Türkiye'nin Türkçe eğitimin teşvik edilmesi hususunu daha fazla önemsemesi ve Türkiye'ye yüksek öğretim için kabul edilen öğrenci kontenjanı gibi pek çok konu katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, A. & ÖZTÜRK, S. (1999), Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- AKINCI, M. A. (2014), Fransa'daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Kimlik Algıları, BİLİG, YAZ 2014 / SAYI 70, 29-58
- ANDERSON, Benedict (2006), Imagined Communities - Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, United Kingdom, Verso.
- ANDERSON, D. (1995), The collapse of Yugoslavia: background and summary. Foreign Affairs Defence and Trade Group, Department of the Parliamentary Library.
- ANIK, M. (2012), Kimlik Ve Çokkültürcülük Sosyolojisi, İstanbul: Açılım Kitap.
- ARENDS-TÓTH, J. & VIJVER, F. J. R. V. D. (2003), Multiculturalism and acculturation: views of Dutch and Turkish–Dutch. Eur. J. Soc. Psychol., 33: 249–266. doi:10.1002/ejsp.143
- ARENDS-TÓTH, J. & VIJVER, F. J. R. V. D. (2004), “Domains and dimensions in acculturation: Implicit theories of Turkish–Dutch”Volume 28, Issue 1International Journal of Intercultural Relations, pp19-35.
- ARKONAÇ, Sibel (2004), “Gerçekliğin İnşasında Özne Ve Öteki Kavramlarının Bu Ülkede Düşündürdükleri”, İÜEF Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 8. Sayı.
- BAINVILLE, Jacques (1938), Fransız Tarihi, Çev. : Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- BANARLI, N. S. (1960), Yahya Kemal Beyatlı – Hatıralar, Baha Matbaası, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı.
- BAUMAN, Z. (2008), Sosyolojik Düşünmek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAYRAKTAR, Z. (2012). Türkiye'nin Balkanlar'daki yumuşak gücü Türk kültürü.

Karadeniz Araştırmaları, Sayı 35, 181-189.

BERRY, John W. (2005), Acculturation: Living successfully in two cultures, International Journal of Intercultural Relations, 29 (2005) 697–712.

BERRY, W. (1997), Lead Article Immigration, Acculturation, And Adaptation Applied Psychology: An International Review, 46 (1). 5-68

BİLGİN, Nuri (2007), Kimlik İnşası, Aşına Kitaplar-Turmaks Yayınları, Ankara.

BİLGİSEVEN, Amiran K. (2006), Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul

BİLGİSEVEN, Amiran K. (1987), Yugoslavya’da Türk Kültürü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.

BOGARDUS, Emory S. (1933), "A Social Distance Scale." Sociology and Social Research 17: 265-271

BOURHIS R. Y., PERREAULT, S., SENECHAL S. (1997), Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach, International Journal of Psychology, 32 (6), 369-386.

BOZBORA, Nuray (2013), Arnavutların Kökeni, Balkanlar El Kitabı, 1. Tarih, Ed. Bilgehan A. G. ve Osman K., Akçağ Yay., Ankara.

BOZKURT, Veysel (2012), Endüstriyel Ve Post-Endüstriyel Dönüşüm, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

BRZEZINSKI, Z. (1997), The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives. New York, USA: Basic Books.

BURKE, Peter (2004), Gutenberg’ten Diderot’ya Bilginin Toplumsal Tarihi, Çev. Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul.

CALHOUN, Craig (2012), Milliyetçilik, Çeviren: Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

- CASTELLAN, Georges (1993), *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman - Başbuğu, Milliyet Yayıncılık: İstanbul.
- CESAIRE, Aime (2005), *Sömürgecilik Üzerine Söylev*, Çev. Güneş Ayas, Doğu Kütüphanesi Yayınları: İstanbul.
- CHATTERJEE, Partha (1996), *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, Çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları: İstanbul.
- CHATTERJEE, Partha (2002), *Ulus ve Parçaları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2010), *Stratejik Derinlik – Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yay., İstanbul.
- DEMİREL, Süleyman (2002), *Cumhurbaşkanı Sn. Süleyman Demirel'in Açılış Konuşması, Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıl Dönümü*, Yayına Hazırlayan: H. Yıldırım Ağanoğlu, Rumeli Dernek ve Vakıfları, İstanbul., 239-259.
- DEMİRTAŞ, B. (2013), *Turkey and the Balkans: Overcoming prejudices, building bridges and constructing a common future*. *Perceptions*, 2, 163 – 184.
- DIMITROV, V. (2000), *In search of homogeneous nation: The assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985*. European Center for Minority Issues ((ECMI) Report, Flensburg, Germany: European Center for Minority Issues.
- DIMITROVA, R., et al (2014), *Turks in Bulgaria and the Netherlands: A comparative study of their acculturation orientations and outcomes*. *International Journal of Intercultural Relations*, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijintrel.2014.01.001>
- DOĞAN, Levent ve MORİNA, Fikret (2016), *Kosova'nın Mamuşa Beldesinde Kişi Adları*, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt/Volume 5, Sayı/Number 2, Aralık/December 2016, ss. 1-29.
- DURALI, Ş. T. (2014), *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, Dergâh Yay. , İstanbul.

- DURKHEIM, Emile (1994), Sosyolojik Metodun Kuralları, Çev.: Enver Aytekin, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- DURKHEIM, Emile (2002), İntihar, Çev.: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul.
- EMİN, Sipahi Rifat (2011), Balkanlar ve Türkler - İlhami Emin'in Anıları - Üsküp 2011, Mitos Yay., İstanbul.
- EMİN, Leyla Şerif (2016a), Şiiriyle Savaşıp Onuruyla Ölen Bir Aziz: Fetah Efendi, Bal-Tam Türklük Bilgisi, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Eylül-2016-ss.183-186
- EMİN, Leyla Şerif (2016b), Ah pusto Tursko, GERÇEK HAYAT, 11 NİSAN 2016, <http://www.gercekhayat.com.tr/uskupten-mektuplar/ah-pusto-tursko/>
- ERER, R. (2002), Türklere Karşı Haçlı Seferleri, Yayına Hazırlayan: Ahmet Y. Ö., İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ERIKSEN, T. H. (2004), Etnisite ve Milliyetçilik - Antopolojik bir bakış, Çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yay. İstanbul.
- ERIKSEN, T. H. (1991), "Ethnicity versus Nationalism", Journal of Peace Research, Vol. 28, No. 3 (Aug., 1991), pp. 263-278.
- GALLUP WORLD POLL (2016), Many in Balkans Still See More Harm From Yugoslavia Breakup, by Elizabeth Keating and Zacc Ritter, MAY 18, 2017, <http://news.gallup.com/poll/210866/balkans-harm-yugoslavia-breakup.aspx>
- GELLNER, Ernest (1992), Uluslar ve Ulusçuluk, (Çev. B. E. BEHAR & G. G. ÖZDOĞAN, İnsan Yay. İstanbul.
- GÖKALP, Ziya (1999), Türkçülüğün Esasları, Milli Klasikler, MEB Yay., İstanbul.
- GRAY, Patrick J (2012), Uluslar Miti ve Avrupa'nın Kökenleri, Çev. Çağdaş Sümer, Tan Kitabevi Yay., Ankara.
- GRUBACIC, A. (2012), "Balkanization of Politicis, Politics of Balkanization",

Globalizations, Vol. 9, No. 3, p. 439-449.

GÜNGÖR, Erol (2010), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

GÜRBÜZ, B. (2002), *Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide BALKANLAR ve TÜRKLER (1996-1999 Makedonya ve Bosna Hersek)*, Çizgi Kitabevi, Konya.

GÜVENÇ, Bozkurt (1995), "Tarihi Perspektifte Kimlik Sorunu Özdeşimlerini Belirleyen Bazı Etkenler", *Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu*, 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 62

HACALOĞLU, Y. (2008), *Önsöz, Şair ve Fikir Adamı Olarak Yahya Kemal*, Hazırlayan: Osman Oktay, Türk Yurdu Yay., Ankara.

HALL, Stuart. (1998), "Eski ve Yeni Kimlikler Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, (Der. A. D. King; Çev. G. Seçkin.- Ü. H. Yolsal) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

HAMZAOĞLU, Yusuf (2000), *BALKAN TÜRKLÜĞÜ (Araştırmalar İncelemeler - Makedonya, Sırbistan, Hırvatistan)*, Cilt I, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

HARVEY, D. (1997), *Postmodernliğin Durumu*, (Çev.: Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.

HAS HACİP, Yusuf (2011), *Kutadgu Bilig*, Hazırlayan. Yaşar Çağbayır, TDV Yay., Ankara.

HAYDEN M. B. & HAYDEN R. M. (1992), *Orientalist Variations on the Theme "Balkans": Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics*, *Slavic Review*, Vol. 51, No. 1.

HEYWOOD, A. (2013), *Küresel Siyaset*, Çev. Nasuh Uslu & Haluk Özdemir, Ankara: Adres Yayınları.

HOBSBAWM, E. J. (1995), *1780'den Günümüze Milletler Ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- HOCAOĞLU, D. (2003), “Küreselleşme, Küresel Köy, Küresel Yağma ve Küresel Yoksulluk”, Yoksulluk Sempozyumu, Cilt: 1, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, 31Mayıs-01 Haziran İstanbul 2003.
- HUTCHINSON, John (2008), “Milliyetçilik, Küreselleşme ve Medeniyetler Çatışması”, 21. Yüzyılda Milliyetçilik, Der. U. Özkırımlı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- İDRİZ, Enes ve UYSAL, Enver (2009), Üsküp’te Müslümanlar: Dînî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1,s. 591-608
- İBRAHİM, Enes (2001), Ohri Çerçeve Anlaşması’nın Türklere Getirdikleri <http://ufukdernegi.org/v2/index.php/yazarlar/enes-ibrahim/87-ohri-cerceve-anlamasnn-tuerklere-getirdikleri>, Yayınlanma Tarihi: 30.11.2001.
- İNALCIK, H. (2005), “Türklük Bilgisi 3”, (ISSN 1452-2179) BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren: Eylül- 2005.
- İNALCIK, H. (2009), Devlet-i Aliyye - Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- İSLAMOĞLU, A. Hamdi ve ALNIAÇIK, Ümit (2013), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Beta Yay., İstanbul.
- JABLE, Ergin (2015), Kosova Türklerinin Dil(sizliği)i ve Hak(sızlık)ları, YENİ TÜRKİYE 69/2015, s.5008-5012.
- JENKS, C. (2012), (Editör), Temel Sosyolojik Dikotomiler, Çeviri Editörü. İhsan Çapçioğlu, Ankara: Atıf Yay.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (2004), Yeni İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikoloji Dizisi, Evrim Yay. İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet (1989), Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- KARADUMAN, S. (2010), Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü, *Journal of Yasar University*, 17(5), 2886-2899
- KARPAT, K. H. (2009), *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik Ve İdeoloji*, Yayına Hazırlayan ve Çev: Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARPAT, K. H. (2011), *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, Yayına Hazırlayan ve Çev: Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARPAT, K. H. (2013), *Osmanlı'dan günümüze etnik yapılanma ve göçler*. Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- KARPAT, K. (2015), *Osmanlı ve Dünya – Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri*, Ed. Tuğçe İ., Timaş Yay. İstanbul.
- KNEZEVIC, G., (2017), *Yugo-Nostalgia Prevails In Serbia, Bosnia*, May 26, 2017, <https://www.rferl.org/a/balkans-without-borders-yugo-nostalgia-serbia-bosnia/28511123.html>
- KOKA, Şecaattin (2013), *Sosyalist Yugoslavya Dönemi*, *Balkanlar El Kitabı*, 2. Cilt Çağdaş Balkanlar, Ed. Bilgehan A. G. ve Osman K., Akçağ Yay., Ankara.
- KOMITO, L. (2011), *Social Media and Migration: Virtual Community 2.0*, *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, v. 62 (6), pp. 1075-1086., www3.interscience.wiley.com/doi/10.1002/asi.21517
- KÖSOĞLU, N. (2008), *Bir Fikir Adamı Olarak Yahya Kemal, Şair ve Fikir Adamı Olarak Yahya Kemal*, Hazırlayan: Osman Oktay, Türk Yurdu Yay., Ankara.
- KRECH, David; CRUTCHFIELD, Richard S.; BALLACHEY Egerton L. (1983), *Cemiyet İçinde Fert (Individual in Society)* (Çev. Mümtaz Turhan) Birinci Kitap, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KURUBAŞ, Erol (2008), “Etnik Sorunlar: Ulus-Devlet Ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki” *ETNİSİTE*, Doğu Batı, Yıl 11, Sayı 44, (Şubat Mart Nisan).

- KYMLICKA, W. (2003), *Multicultural Citizenship - A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Clarendon Press.
- LaFRAMBOİSE, T., COLEMAN, H. L. K. & GERTON, J. (1993), *Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory*, *Psychological Bulletin*, Vol. 114, No. 3, 395-412.
- LOOMBA, Ania (2000), *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- MAALOUF, A. (2010), *Ölümcül Kimlikler*, Çev. Aysel Bora, YKY: İstanbul.
- MACHIAVELLI, Niccola (2010), *PRENS*, Nilüfer Yayıncılık, Çev. Mahir Aydın, Ankara.
- MARSHALL, G. (2009), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman A. Ve Derya K., Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları
- McCLELLAN III James ve DORN Harold (2006), *Science And Technology In World History*, (E-book) The John Hopkins University Press, The USA.
- MEIER, V. (1999), *Yugoslavia: a history of its demise*. London, Great Britain: Routledge
- MENDRAS, Henri (2009), *Sosyolojinin İlkeleri*, Çev. Buket Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MESTROVIC, S. G., (1999), *Duygu ötesi toplum*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- MILLS, C. W. (2010), *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ünsal Oksay, Der Yay. İstanbul.
- MOLLAER, Fırat, (2008), “Görünmez Ötekiler Çingenerler Örneği Ve Ötekiliğin Dayanılmaz Hali”, *ETNİSİTE*, Doğu Batı, Yıl 11, Sayı 44, Şubat Mart/Nisan 2008
- MORLEY, David; ROBBINS, Kevin (1997), *Kimlik Mekânları*, Küresel Medya,

Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar, (Çev. E. Zeybekoğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

NAYIR, Y. N. (1993), Yıllar Boyunca Değişen Dünyamız (Balkanlar ve Türklük) Gezi Notları, Varlık Yay. İstanbul.

NEUMANN, Iver B. (1999), Uses of the Other "The East" in European Identity Formation, Borderlines, Volume 9, University of Minnesota Press, Minneapolis

NİYAZİ, Mehmed (2009), Türk Tarih Felsefesi, Ötüken Neşriyat, İstanbul

NUR, Ziya (1991), Dündar Taşer'in Büyük Türkiye'si, İrfan Yayınevi, İstanbul.

NURESKİ, D. (2016), Osmanlı'dan Günümüze Makedonya'daki Türk Kültürü ve Makedonya'nın Türk Kültür Tarihindeki Yeri ve Önemi, Avrasya Etüdüleri, 50/2016-2 (351-388), T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

ORAN, B. (1994), Religious and national identity among the Balkan muslims: A comparative study on Greece, Bulgaria, Macedonia and Kosovo. In: CEMOTI, n°18, 1994. Le Tadjikistan existe-t-il? Destins politiques d'une nation imparfaite. pp.307-324.

ORTAYLI, İlber (1983), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayın, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1998), "Millet Kimliği Üzerine", Türkiye Günlüğü., Mart-Nisan Gündemi, Sayı: 50.

ORUÇ, Zülküf (2013), Balkanlarda Türk Olmak, Vadi Yay., Ankara.

OXFORD ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY, (2006), 7th Edition, Ed. Sally Wehmeier, Oxford: OU Press.

OXFORD ENGLISH DICTIONARY, (2009), V.4.0.02, Second Edition on Cd-rom.

OZANKAYA, Özer (2002), Önsöz, Emile Durkheim, İntihar, Çev.: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul.

- ÖZ, Mehmet (2012), Tarih Millet Ve Milliyetçilik Üzerine Bazı Notlar, Türk Yurdu, Mart 2012, Sayı: 295.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz (2012), İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ÖZKIRIMLI, Umut & SOFOS, Sypros A. (2013), Tarihin Cenderesinde Yunanistan ve Türkiye’de Milliyetçilik, (Çev. Sezin Tekin Özsakınç, Özlem Bülbül), İstanbul Bilgi Üni. Yay.
- ÖZKIRIMLI, Umut (2016), Milliyetçili Kuramları Eleştirel Bir Yaklaşım, Doğu Batı Yay., Ankara
- ÖZER, Mustafa (2006), Üsküp’te Türk Mimarisi XIV-XIX. Yüzyıl, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz (2012), Ötüken’den Viyana’ya, Türk Yurdu, Mart 2012, Sayı: 295.
- ÖZTÜRK, Ü. (2012), İngiliz Edebiyatında Sömürgecilik ve Kölelik (Aphra Behn’in “Oroonoko veya Soylu Köle” Romanı Örneği), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- ÖZTÜRK, Ü. (2015), “Avrupa’da Çok-kültürlülük Krizleri ve Göç Karşıtı Partilerin Yükselişi”, Sosyologca, Sayı: 9 / 271-289.
- ÖZTÜRK, Ü. (2016), Balkanizations across the Globe: Regional Conflicts, Broken Identities and Syrian Refugees, American International Psychology Bulletin, Volume 20, No. 1 Winter.
- PATTON, M. Q. (2002), Qualitative Research and Evaluation Method, Sage Publications, California.
- POYRAZ, T. (2007), Etnik Sosyoloji Açısından Kosova Türkleri: Prizren Ve Mamuşa Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

- REDFIELD, R., LINTON, R., & HERSKOVITS. M. J. (1936), Memorandum on the study of acculturation, *American Anthropologist*. 38 pp. 49-152.
- REMENSKI, Frosina (2013), 'Makedonya ve Makedonya Türkleri'nin Geleceği ve AB Paneli, <http://ufukderneği.org/v2/index.php>, 14 Aralık 2013.
- RENAN, Ernest (1882), "Millet Nedir?", *Nutuklar ve Konferanslar (Discours et Conferences)*, (Mart 1882'de Sorbonne'da verilen konferans metni) Çev. Ziya İSHAN, Sakarya Basımevi, Ankara, 1946.
- RIZA NUR (1967), *Hayat ve Hatıratım*, II. Cild, Altındağ Yayınevi, İSTANBUL.
- SAID, Edward W. (2010), *Şarkiyatçılık - Batının Şark Anlayışları*, Çev. Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.
- SCHNAPPER, Dominique (2005), *Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki*, Çev. Ayşegül Sönmezay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- SCRUTON, R. (2007), *The Palgrave Macmillan Dictionary of Political Thought*, New York: Palgrave Macmillan.
- SELİMOĞLU, İsmail (2008), *Balkan Savaşları ve Göçler Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Editör: Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, BURSA.123-144
- SHI, Yu (2005), *Identity Construction of the Chinese Diaspora, Ethnic Media Use, Community Formation, and the Possibility of social Activism*, *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies*, Vol. 19, No.1, March, pp. 52-72.
- SLATTERY, Martin (2010), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev. Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, Sentez Yayıncılık, İstanbul.
- SMITH, D. A. (2012), "Milletin Savunusu", *Milletler ve Milliyetçilikler*, Der. Mümtaz'er Türköne, Etkileşim Yay., İstanbul. ss. 71-82 .
- SMITH, D. A. (2016), *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları: İstanbul.

- SPIELVOGEL, Jackson J (2005), Glencoe World History, National Geographic Society, USA.
- SÜROY, R. A. (2004), Kosova'da Türkçe veya Kimlik Mücadelesi, Siprint Basımevi, Prizren
- SÜROY, R. A. (2006), Kosova'da Türk Olmak, Siprint Basımevi, Prizren.
- SÜROY, R. A. (2007), Kosova'nın Türk Dernekleri Ve Kuruluşları (1951-2006), Siprint Basımevi, Prizren.
- SWINGWOOD, Alan (1998), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yay., Ankara.
- TARAS, Raymond (2012), Xenophobia And Islamophobia in Europe, Edinburg: Edinburg University Press.
- TATAR, Hüsniye Canbay (1999), Nuh'un Gemisindekiler, Şehirleşme ve Dini Cemaatleşme, Turan Yay. İstanbul.
- TATAR, Hüsniye Canbay (2012), "İrkçilik ve Öteki", Türk Yurdu, Mart, Cilt 23, Sayı 295.
- TATAR, Hüsniye Canbay (2014), Batının Kimlik İnşasında Ötekinin Yeri, KARADENİZ Sosyal Bilimler Dergisi – 4.
- TATAR, Taner (2008a), Kürede Dönen Siyaset, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- TATAR, Taner (2008b), "Kimlik: Ötekini Belirlemek Ya da Kendini Bilmek", Türk Kültürü Ve Hacı Bektaşî Veli Dergisi, Sayı: 48.
- TATAR, T. (2017), "Yesi'den Taşmak, Tuna'da Akmak: Dededen Toruna Fetih", Türk Dünyası Araştırmaları, Temmuz-Ağustos 2017, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt: 116 Sayı: 229, Sayfa: 9-30.
- TAYLOR. C. (2014), Tanınma Politikası, Hazırlayan: Amy Gutmann, Yapı Kredi Yay. İstanbul.
- TEKELİ, İlhan (1995), "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", Tarih

Eğitimi ve Tarihte “Öteki” Sorunu, 2. Uluslararası Tarih Kongresi 8-10 Haziran 1995 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 62.

TESKE, H. C. Raymond & NELSON, H. Bardin (1974), Acculturation and Assimilation: A Clarification, American Athnologist, Vol. 1, No. 2. (May, 1974), pp. 351-367).

TODOROVA, Maria, (2013a), Balkanları Tahayyül Etmek, İletişim Yay. Çev. Dilek Şendil, İstanbul.

TODOROVA, Maria (2013b), “Balkanlardaki Osmanlı Mirası”, İmparatorluk Mirası Balkanlar’da ve Ortadoğu’da Osmanlı damgası, der. L. Carl Brown, Çev. Gül Çağalı Güven, İletişim Yay., İstanbul.

TUFANTOZ, A. (2008), Orta Asya'dan Balkanlar'a Türklerde Pişisi ve Helva Pişirme Geleneği, Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli, 2008-45, ss. 69-81.

TURAL, S. (2009), Sömürgeciliğin Yöntemleri ve Bunu Yıkan Atatürk, http://turkoloji.cu.edu.tr/ATATURK/arastirmalar/sadik_tural_somurgecilik_yontemleri_ve_bunu_yikan_ataturk.pdf, Ulaşım Tarihi: 10.5.2017.

TURHAN, Mümtaz (2010), Kültür Değişmeleri – Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

TÜRBEDAR, Erhan (2013), Kosova Sorunu, Balkanlar El Kitabı, 2. Cilt Çağdaş Balkanlar, Ed. Bilgehan A. G. ve Osman K., Akçağ Yay., Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan (2013), Türkiye'nin Etnik Yapısı Sosyolojik Bir Analiz, Çizgi Kitabevi Yay. : Konya.

TÜRKÖNE, Mümtaz'er (2012), “Giriş: Milletler ve Milliyetçilikler”, Milletler ve Milliyetçilikler, Etkileşim Yay., İstanbul

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (2011), Osmanlı Tarihi, C.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

VERDEY, K. (2000), Ethnicity, nationalism and state making – Ethnic groups and

boundaries: past and future. In Vermeulen, H. & Govers, C. (Eds.), *The anthropology of ethnicity Beyond ethnic groups and boundaries* (pp. 33 – 58). Amsterdam, The Netherlands: Het Spinhuis.

VERTOVEC, S. (2004), *Cheap Calls: The Social Glue of Migrant Transnationalism, Global Networks, A Journal of Transnational Affairs*, Version of Record online: 23 MAR 2004, DOI: 10.1111/j.1471-0374.2004.00088.x

VIJVER, F. J. R., & PHALET, K. (2003), *Assessment in Multicultural Groups: The Role of Acculturation. Applied Psychology*, 53(2), 215.

WALLACE, Ruth A. & WOLF, A. (2012), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları – Geleneğin Genişletilmesi*, Çev. Leyla E. & M. Rahmi A., Ankara: Doğu Batı Yay.

WALLERSTEIN, Immanuel (2000), *Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmibirinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, (Çev. T. Birkan), Metis Yay., İstanbul.

XHANARİ, (LATIFI) Lindita. (2012), “Osmanlı Balkana “Elveda Rumeli” Dedi, Ama Balkandaki Diller Türkçe Kökenli Sözcüklere “Elveda” Demedi.”, *The Balkans File, Motif Academy Folklore journal*, İstanbul: 5-12

YAPICI, A. (2004), *Din Kimlik Ve Ön Yargı Biz Ve Onlar*, Karahan Kitabevi, Adana.

YAVUZ, Hilmi (1999), *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Boyut Yayın Grubu, İstanbul.

YERASİMOS, Stefanos (2015), *Milliyetler ve Sınırlar Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, (Çev. : Şirin Tekeli), İletişim Yay. : İstanbul.

YILDIRIM, A. & ŞİMŞEK, H. (2011), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

YILMAZ, Muzaffer Ercan (2007), *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisleri*, Nobel yayın dağıtım, Ankara.

ZAİM, Sabahattin (2006), Son Yugoslavya Muhacirleri Hakkında Rapor, 8-11 Aralık 2005 Uluslararası Göç Sempozyumu, 95-103, Zeytin Burnu Belediyesi, İSTANBUL.

ŽIŽEK, S. (2015), We Can't Address the EU Refugee Crisis Without Confronting Global Capitalism (SEPTEMBER 9, 2015), retrieved from: <http://inthesetimes.com/article/18385/slavoj-zizek-european-refugee-crisis-and-global-capitalism>

EKLER

GÖRÜŞME FORMU

- 1- Yugonostalji olarak kavramsallaştırılan Eski-Yugoslavya özlemi Makedonya / Kosova Türkleri için ne ifade eder? (Kendiniz, aileniz ve etrafınızdaki insanlar açısından değerlendirebilir misiniz? Bunun gerçekten var olduğunu gözlemliyorum, o dönemi yaşayanlarda daha çok; ama milli ve dini kimliğin baskılandığı bir dönemi neden özleriz ki?)
- 2- Kimliğinizi nasıl tanımlıyorsunuz? Dini, milli, etnik kimlikler bağlamında kimliğinizi nasıl ifade edersiniz? Mesela Türk, Rumeli Türkü, Yörük, Müslüman Türk. Mesela Türk diyorsanız Türkiye’de doğmuş bir Türk olarak benim anladığım Türk kimliğiyle sizin anladığınız aynı şey midir?
- 3- Türk kimliği imgeleminizde nasıl yer eder? “Türk nedir” sorusunu imaj, karakter, sıfat v.b. açılardan değerlendirebilir misiniz?
- 4- Türkiye sizin için nedir, ne ifade eder? Ayrıca yaşadığınız ülke sizin için ne ifade eder?
- 5- Türk-Arnavut gibi ümmet kimliği üzerinden yapılan evliliklerinin Makedonya / Kosova Türkleri açısından soft-asimilasyona sebep olduğu söyleniyor? Bu konuda ne düşünürsünüz?
- 6- Makedonya / Kosova Türkleri günlük hayatta hâkim milli-dini unsurlar tarafından ayrımcılık ve ötekileştirilmeye maruz kalırlar mı?
- 7- Kosova’da / Makedonya’da farklı kimlik ve kültürlere “ayrı ve eşit” olma imkânı; diğer bir ifadeyle çok kültürcü bir ortam devlet politikaları vasıtasıyla ne düzeyde sağlanmaktadır?
- 8- Balkanlaşma olgusu araştırma evreninde yaşayan Balkan Türklerinin farklı etnik/milli/dini gruplarla kurdukları ilişkileri oluşan sosyal mesafeler bağlamında nasıl etkilemektedir
- 9- Türk kimlik ve kültürünün Balkanlardaki geleceğine ve muhafazasına dair düşünceleriniz nelerdir?
- 10- Makedonya / Kosova Türklerine dönük olarak izlenen siyaset açısından Türkiye’den beklentileriniz nelerdir?

KATILIMCI LİSTESİ

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Ülke-Şehir	Meslek
K1	Erkek	47	Üsküp	İlahiyatçı-Gazeteci
K2	Erkek	37	Üsküp	Türkolog-Dernekçi
K3	Erkek	86	Üsküp	Araştırmacı Yazar
K4	Kadın	69	Üsküp	Emekli Gazeteci
K5	Erkek	46	Gostivar	Öğretmen-Dernekçi
K6	Kadın	74	Üsküp	Emekli Gazeteci
K7	Erkek	36	Gostivar	Hukukçu-Akademisyen
K8	Erkek	66	Gostivar	MEBEğitim Müfettiş
K9	Erkek	32	A. Banisa	Türkolog- Memur
K10	Erkek	41	A. Banisa	Ekonomist-Müzişyen
K11	Erkek	35	A. Banisa	Türkolog-Öğretmen
K12	Kadın	75	Üsküp	Öğretmen
K13	Erkek	32	Gostivar	Memur
K14	Erkek	45	Üsküp	Öğretmen-Siyasetçi
K15	Erkek	36	Üsküp	Okul Müdürü-PDR
K16	Kadın	37	Üsküp	Öğretmen -Ensar
K17	Kadın	36	Üsküp	Yazar - Türkolog
K18	Erkek	37	Üsküp	Akademisyen
K19	Kadın	54	Gostivar	Öğretmen - Dernek Yöneticisi
K20	Erkek	54	Vrapçište	Akademisyen
K21	Erkek	33	Gostivar	Akademisyen
K22	Erkek	87	Üsküp	Yazar
K23	Erkek	33	Üsküp	Mimar Mühendis
K24	Erkek	55	Vrapçište	Okul Müdürü
K25	Erkek	41	Üsküp	Gazeteci
K26	Erkek	41	Y. Banisa	Dernekçi-Sağlık Memuru
K27	Erkek	36	Y. Banisa	Öğretmen
K28	Erkek	61	Gostivar	İşçi - Güvenlikçi
K29	Erkek	63	Gostivar	Doktor
K30	Erkek	67	Prizren	Emekli- Tekke - Hukuk
K31	Erkek	37	Prizren	Dr. Edebiyatçı- Yazar
K32	Erkek	36	Prizren	Akademisyen Pedagog
K33	Erkek	34	Prizren	Öğretmen Dernekçi
K34	Erkek	66	Prizren	Eski Siyasetçi
K35	Erkek	70	Prizren	Tarihçi
K36	Erkek	46	Priştine	Türkolog
K37	Erkek	47	Priştine	Türkolog-TDE Akademisyen
K38	Erkek	62	Priştine	Tarihçi-Gazeteci
K39	Erkek	67	Prizren	Hukukçu
K40	Erkek	32	Prizren	İlahiyatçı- Hukukçu
K41	Erkek	62	Prizren	Gazeteci

K42	Kadın	63	Prizren	Yazar- Gazeteci-Derneği
K43	Erkek	66	Prizren	Derneği
K44	Erkek	62	Mamuša	Gazeteci-Yazar
K45	Kadın	60	Prizren	Doktor
K46	Erkek	36	Mamuša	Okul Müdürü
K47	Erkek	40	Mamuša	İlahiyatçı
K48	Erkek	69	Prištine	Hukukçu
K49	Erkek	34	Prištine	Psikolog
K50	Erkek	35	Prizren	Pedagog
K51	Kadın	60	Prizren	Ekonomist
K52	Kadın	54	Prizren	TDE- Kamu Yönetimi
K53	Kadın	28	Prizren	Öğretmen Siyasetçi
K54	Kadın	46	Prizren	Öğretmen
K55	Erkek	70	Prizren	Öğretmen Derneği
K56	Kadın	46	Prištine	TDE ve Kamu Yönetimi
K57	Erkek	44	Prištine	Diplomat Uluslararası İlişkiler
K58	Kadın	34	Prizren	Gazeteci, Türkolog, Öğretmen
K59	Erkek	53	Prizren	Gazeteci Sosyolog
K60	Erkek	58	Prizren	İşçi
K61	Erkek	42	Prizren	Diyanet İşleri Görevlisi
K62	Erkek	17	Prizren	Öğrenci
K63	Erkek	23	Prizren	İşçi
K64	Erkek	45	Prizren	işçi
K65	Erkek	47	Üsküp	Esnaf
K66	Erkek	51	Üsküp	İşçi
K67	Erkek	44	Üsküp	İşçi
K68	Erkek	46	Prizren	İlahiyatçı
K69	Erkek	41	Üsküp	Memur
K70	Erkek	43	Üsküp	Grafik Tasarımcısı
K71	Erkek	17	Gostivar	Öğrenci
K72	Erkek	76	Üsküp	İşsiz
K73	Erkek	63	Üsküp	Emekli Memur
K74	Erkek	26	Gostivar	Dil Terapisti
K75	Erkek	21	Kruševo	Öğrenci